

Wim Gijsen

Daniël

Roman

Wim Gijsen
DANIËL
Roman

Agathon, Bussum

Wim Gijsen publiceerde eerder bij Agathon:

Bollebieste (roman)

Helm (verhalen)

In de schaduw van een geverfde boom (gedichten)

MCMLXXVI

ISBN 90 269 5612 6

© Copyright by Agathon/Unieboek BV, Bussum

Omslagontwerp Wout Muller

Verspreiding voor België:

UNIEBOEK-BELGIË, Oud Kasteelplein 2, Deurne

1. Het afscheid

Maar als ge in uw vrees alleen de vrede van de liefde zoudt zoeken, dan is het beter voor u, dat ge uw naaktheid bedekt en heengaat van deze dorsvloer.

Kahlil Gibran: De Profeet

Het is ochtend geworden en het scherpe licht van de zomer stroomt aan de achterzijde, waar geen gordijnen hangen, ongehinderd het huis binnen.

Daniël is wakker, maar hij houdt de ogen nog gesloten, de tijd rekkenend waarin hij zweven kan in de ruimte achter zijn oogleden, een binnenwereld die verbindingen heeft met de slaap en waarin hij 's nachts ronddwaalt met een vrede en een zekerheid die hij overdag zo pijnlijk mist. Hij weet dat het als altijd maar kort zal duren en die enkele minuten bewaakt hij gierig, vooruit wetend dat de dag hem te veel zal zijn, een last die zal toenemen tot de medicijnen later op de dag alle krassen op zijn ziel zo verpakken dat het niet werkelijk pijn meer doet.

Maar onvermijdelijk trekt de slaap de handen van hem af, de eerste herinneringen stromen zijn hoofd binnen, hij is weer een levende die wakker moet worden en eigenlijk liever niet wil. Hij legt beide handen op zijn platte, nog altijd jongensachtige buik, alsof hij daarmee de komende dag kan bezweren. Onwillig doet hij zijn ogen open, wetend hoe snel de vrede, die nu nog in hem nasmeult, zal verdwijnen. Hij draait het hoofd half om en kijkt naar Lucia, die op haar zij ligt, de ontblote rug naar hem toe. Het is het liefelijkste landschap dat hij kent. De heuvel van haar billen en dijen ligt verborgen onder de dekens en vloeit als een warme helling omlaag naar de voeten. Hij ruikt de geur die van haar grote, goed geproportioneerde lichaam naar hem omhoog stijgt, een mengeling van slaap en lijfswarmte, een schone,

onbedorven lucht, die hem soms bijna kan doen huilen van verlangen. Hij weet nooit naar wat precies.

Met haar armen houdt ze, onzichtbaar voor hem, haar te kleine borsten bijeen en als zo vaak heeft hij de neiging om haar, nog slapend en wel, om te draaien en haar plechtig en tegelijk wild te nemen. Om te rollen en te drijven in een vrouwenzee (alweer een bezwering, denkt hij), om tenminste in de morgen even te kunnen zingen en front te maken tegen de komende dag.

Maar hij weet dat Lucia 's morgens langzaam ontwaakt, een traag dier dat de slaap moeizaam van zich afschudt. Het eerste uur is ze niet tot praten geneigd, laat staan tot liefde. Hij raakt haar dus niet aan en stapt na nog een paar minuten uit bed, behoedzaam de krakende delen van de vloer vermijgend. Hij loopt naar het toiletkastje en aarzelt welke van de twee soorten medicijnen hij vandaag zal nemen. Hij probeert met zijn lichaam aan te voelen wat voor soort dag het vandaag zal worden, een draaglijke of een moeilijke, en hij besluit tot het eerste. Hij weet dat die keuze niets betekent, maar hij maakt het doosje Tonoquil open en laat één van de lichtgeel gekleurde tabletten in zijn mond vallen.

Ik word ouder, denkt hij ondertussen, steeds meer grijze haren op mijn kop. Hij trekkebeekt even voor de spiegel en loopt dan om het bed heen naar de gang. Nadat hij naar het toilet is geweest, neemt zijn ochtenderectie snel af. Hij geeft er een bemoedigende tik tegen en schiet dan, zittend in de stoel naast het bed, in zijn kleren.

Lucia is inmiddels wakker geworden. Ze kijkt hem oplettend aan, haar grote, blauwe ogen wijdopen.

„Moet je niet eerst onder de douche?”

Hij schudt zijn hoofd.

„Geen zin. Straks maar.”

„Je moet het zelf weten, maar het zou beter zijn. Je voelt je lekkerder na een douche.”

„Ik voel me nooit lekker 's morgens, douche of geen douche,” antwoordt hij, een beetje treurig wordend, „dat weet je wel.”

Hij ziet even de opkomende wrevel als een voorbijgaande wolk over haar gezicht glijden en een seconde lang wil hij naar haar toe gaan, zo dicht mogelijk bij haar zijn en zeggen dat het hem spijt dat hij is zoals hij is, angstig zonder te weten waarom of waarvoor, ongelukkig, bang om te leven en nog banger om dood

te gaan. Maar hij blijft zitten waar hij zit en reikt in het bedkastje naar zijn scheerapparaat. Terwijl hij zich begint te scheren, de benen over elkaar geslagen, voelt hij de spanning in zijn lichaam toenemen, een strak trekken van de spieren in zijn schouders. Hij legt er zich bij neer, het is elke morgen zo. Over een uur of wat, als de Tonoquil begint te werken, zal hij zich beter voelen.

Lucia heeft ondertussen een thermometer tussen haar billen geschoven en haalt die er na enkele minuten weer uit. Ze noteert de temperatuur op de grafiek en stapt daarna snel uit bed, onderweg een badlaken van de verwarming grissend.

Terwijl ze beneden onder de douche staat, zet hij theewater op. Daarna maakt hij de ontbijttafel klaar en rookt een eerste sigaret. Het smaakt droog en branderig en als hij opstaat om het theewater in de pot te schenken, is hij duizelig, een licht, gonzend gevoel in zijn hoofd, dat hem even verontrust.

Je denkt te veel aan je lichaam, zegt hij tegen zichzelf, daar moet je eens mee ophouden.

Hij schenkt zich thee in en constateert met verbeten woede dat zijn rechterhand overdreven trilt terwijl hij het kopje naar zijn mond brengt.

„Godverdomme,” vloekt hij zachtjes, „doe er wat aan.”

Wanneer Lucia boven is gekomen en zich heeft aangekleed, zitten ze samen zwijgend aan de keukentafel. Hij kijkt haar van opzij voortdurend aan, bewondert na zeven jaar samenwonen nog altijd de ontroerende zachtheid van haar gezicht waaraan die onwaarschijnlijk grote ogen een extra bekoring geven.

„Wat ga je doen vandaag?”

„Proberen te werken beneden,” zegt hij vaag, „met die schetsen kom ik toch niet verder. Ik moet maar gewoon gaan beginnen.”

„Ik wilde naar Bo gaan om te schilderen,” zegt ze aarzelend.

„Doe dat. Ik ruim de boel wel af. Ik red me wel.”

„Als ik terugkom, neem ik onderweg de boodschappen mee, zoveel is het niet.”

Hij knikt.

Ze heeft nu ineens haast en tien minuten later is ze na een vluchtige kus verdwenen. Hij kijkt haar ongezien door het raam na, de lege tas bungelt slordig aan het stuur, haar haar waait in de wind naar achteren. Hij blijft nog even kijken in de lege straat en roept dan hun bastaardhond, die kwispelend komt aan-

gestormd zodra hij het rinkelen van de riem hoort.

„Het is goed,” zegt hij tegen de hond, „maak je maar niet ongerust, we gaan even naar buiten.”

Hij steekt de sleutel bij zich en loopt naar buiten. De hond rent voor hem uit, meteen snuffelend aan de dichtstbijzijnde auto. Het is nog vroeg in de morgen, maar de straat is tot aan de daken gevuld met zonlicht, een stilstaande pool van beginnende warmte, nauwelijks geluiden. De auto's staan roerloos. Hij probeert diep adem te halen en de opkomende pijn in zijn borst te onderdrukken. Hij kan de hond nog terugroepen, snel terug naar de betrekkelijke veiligheid van het huis, op bed gaan liggen en wachten tot de angst als een afnemend getij zijn lichaam verlaat. Maar hij blijft door de straat lopen, de hond nu eens voor hem, dan weer achter hem. Hij probeert tegen zichzelf te praten. Dit is gewoon je eigen straat. Je mankeert niets, je bent goed gezond. Je hoeft nergens bang voor te zijn. Maar zijn hart bonkt met onrustige slagen en de straat lijkt een wezenloos decor, een knipsel van karton, niet echt.

Om de hoek nadert hij het plein. De chauffeurs bij de taxistandplaats hangen half uit hun auto, de opengevouwen ochtendbladen op hun gespreide knieën. Hij loopt om het plein heen, terwijl de hond over het gras en tussen de rozenperken rondrent. Hij weet dat hij dit mooi zou moeten vinden, het is een van de mooiste pleinen van de stad. Het groen heeft de volheid van de zomer gekregen zonder het stoffige en versletene van augustus en september. De zon schijnt en een oudere dame strooit bedachtzaam voer vanaf een bankje in een kring van bedaard pikkende duiven.

Maar hij blijft zichzelf een toeschouwer voelen zonder een relatie met dat wat zijn ogen hem voorspiegelen. Hij wandelt snel langs de huizen van het plein en verdwijnt in de straat waar hij woont. Terug in het hoge, koele huis, begint hij door de kamers te lopen. Hij is een beetje duizelig en misselijk. Ik moet werken, zegt hij tegen zichzelf, vandaag moet ik werken. Ik kan niet weer een dag rondlummelen zonder dat er iets uit mijn vingers komt. Hij begint koffiewater op te zetten en verplaatst de telefoon naar het atelier in het souterrain. Na de koffie zit hij lang op een kruk te staren naar de ruwe schetsen die met punaises op de muur zijn geprikt. De tijd verstrijkt traag. Hij rookt de ene sigaret na de andere en luistert ondertussen naar wat er in zijn lichaam

voorvalt. Hij weet niet meer hoe lang hij zo zit maar na verloop van tijd begint het kalmeringsmiddel te werken. Hij voelt hoe de schouderpijnen zich langzaam ontspannen, de mallemolen in zijn hoofd gaat langzamer draaien en hij begint helderder te zien. Hij staat op, snijdt met een mes een nieuw pak klei open en begint te werken. Langzaam vormt zich een grote plak klei die hij met behulp van een roller steeds verder uitwalst tot de plaat dun genoeg is naar zijn zin. Daarna pakt hij de plaat voorzichtig op en werkt hem behoedzaam in een klaarliggende mal waarvan de binnenzijde met talk is bepoederd. Hij snijdt de overvloedige randen weg en schuift de zware mal naar de hoek van de werktafel om aan te drogen. Vervolgens begint hij aan een nieuwe plaat, bestemd voor de tweede mal die de eerste moet aanvullen. Hij is nog maar halverwege wanneer de telefoon gaat. „Met Henk, uit de ashram. We hebben iemand nodig met een auto om ergens een paar gordijnen op te halen.”

„Ik ben aan het werk, kan je niet iemand anders vinden?”

„Ik vraag het aan jou, man. Service doen voor de mahatma. Wat wil je nog meer? Het is goed voor je.”

„Luister nou eens,” zegt Daniël vermoeid, „je weet best hoe ik over jullie denk. Ik zie er niks meer in, ik geloof er niks van en ik wil er niks meer mee te maken hebben. Alle goeroe's en mahatma's kunnen van mij naar de bliksem lopen.”

De stem aan de andere kant zeurt vriendelijk verder, maar Daniël luistert maar met een half oor.

„Het is goed,” zegt hij na een tijdje, „ik zal die rommel wel even halen en over een uurtje heb je het thuis.”

Hij noteert het adres, dekt de klei af met vochtige lappen en plastic en wast zijn handen.

In de auto, op weg naar het opgegeven adres, kan hij maar aan één ding denken. Waarom zijn die hufters gelukkig met hun meester en ik niet?

De ashram in de Cornelis Jolstraat ligt schitterwit in de zon. Toegewijde volgelingen van goeroe Maharaj Ji hebben het huis van onder tot boven geschilderd en opgeknapt in de hoop dat de Meester het huis ooit waardig zal keuren om er enkele nachten door te brengen.

Daniël sleept het pak met gordijnen in de gang en trekt onwillig zijn schoenen uit. Binnen de ashram loopt iedereen op sokken of

blote voeten, een symbolische handeling die de profane buitenwereld moet buitensluiten.

Henk komt uit het kantoor aan de voorzijde, hij moet hem door de tuin hebben zien aankomen. Hij brengt de gevouwen handen naar zijn voorhoofd in een lichte buiging met het hoofd. „Jai Satchitanand.”

Daniël houdt de handen in de zakken en groet opzettelijk gewoon terug. Laat ze maar naar de bliksem lopen met hun Jai Satchitanand. De ander laat er niets van merken en gaat hem voor naar de ashramruimte, een doorgebroken, zeer zonnige kamer, wit en lichtblauw geschilderd. Op de grond liggen kussens rondom een ouderwetse stoel op een verhoging, versierd met verse bloemen. Op de stoel staat het portret van de jonge goeroe. Zijn gezicht is dik en een beetje pafferig, maar niet onvriendelijk.

Henk knielt op een van de kussens en buigt het hoofd even naar de grond. Vanaf de kleurenfoto blikst de Meester madonna-achtig over zijn hoofd. Daniël blijft staan en wacht tot de ander klaar is met zijn devoties. Er zitten nog twee ashrambewoners bewegingloos te mediteren, de ogen gesloten. Daniël weet dat ze eindeloos de door de Meester verstrekte mantram mentaal herhalen; het is één van de vier geheiligde technieken die de leerlingen na een soms lange weg van psychologische veranderingen worden onderwezen.

Daniël komt nog maar zelden in de ashram en als altijd wordt hij overvallen door een vreemde tegenstrijdigheid in zijn gevoelens. Hij kan niet ontkennen dat de ashrambewoners en ook een deel van de andere volgelingen volstrekt gelukkig lijken te zijn in hun aandoenlijke verering van de zestienjarige Meester. Ze zijn altijd vriendelijk en bereidwillig en ze stralen iets van liefde en harmonie uit, die door het hele huis voelbaar zijn en die in schril contrast staan met het negatieve tumult in zijn eigen verdrietige hoofd. Maar hij kan tegelijkertijd niet verhinderen dat hij objectief blijft kijken naar een adoratie die hij niet op kan brengen en een filosofie die hem soms razend maakt.

Henk, die in de ashram het administratieve werk doet, staat op en neemt hem mee naar de kleine zijkamer die als kantoor is ingericht. Overal hangen foto's van de Meester. De Meester in meditatie, de Meester in het ceremoniële kostuum van de Redder van de Wereld, de Meester als klein, aanvallig jongetje,

dansend in een bos op de muziek van fluiten.

„Ga zitten,” zegt Henk, „wil je wat drinken?”

Daniël schudt het hoofd.

„Ik ga zo weer weg, ik heb nog werk te doen.”

„Waarom kom je eigenlijk nooit meer satsang luisteren 's avonds?”

„Waarom zou ik dat doen? Ik heb genoeg satsang gehoord. Het is altijd hetzelfde liedje.”

„Het gaat niet om de woorden,” antwoordt Henk, „de woorden zijn niet belangrijk, we moeten nu eenmaal in woorden met elkaar praten. Satsang is de overdracht van een vibratie die je dichterbij goeroe Maharaj Ji brengt, dichterbij de bevrijding.”

„Ja,” zegt Daniël vermoeid, „dat zeggen ze.”

„Geloof je het niet?”

„Nee.”

„Je hebt het nooit echt geprobeerd.”

„O jawel! De eerste maanden, het eerste halfjaar misschien. Je weet dat ik er speciaal voor naar Engeland ben geweest. Ik heb m'n best gedaan. Misschien is het goed voor jullie, voor sommigen, maar voor mij haalt het allemaal niets uit.”

„De mahatma komt morgen of overmorgen uit Madrid. Hij zal hier satsang geven. Je zou 's morgens eens met hem kunnen praten.”

„Welke mahatma?”

„Mahatma Yoganand Ji.”

„Ik ken hem,” zegt Daniël, „hij was ook in Londen. Een aardige man. Imposant.”

Henk raakt een beetje in vervoering.

„Hij is een van de mooiste mahatma's. Als je hem ziet, als ik naar hem kijk, ben ik helemaal full of bliss, helemaal spaced-out. Te gek.”

Daniël begint zich te ergeren aan die kritiekloze bewondering, aan het geïmporteerde slang, overgenomen van buitenlandse bewonderaars.

„Nou en?”

De ander lijkt voor het eerst even van zijn stuk gebracht.

„Wat bedoel je?”

„Gewoon, wat ik zeg. Fijne gevoelens zijn overal te krijgen, bij de Jezus-beweging, de Jehova Getuigen, transcendente meditatie, overal kun je subjectieve maar mooie ervaringen krijgen als je in

staat bent om je ergens emotioneel helemaal in te gooien en kritiekloos te geloven wat je wordt voorgehouden.”

„Dat is niet hetzelfde,” antwoordt Henk, „Jezus was de satgoeroe van zijn tijd. Er zijn tientallen satgoeroe's geweest, altijd is er één levend op aarde om de mensen die werkelijk zoeken de weg te wijzen. En nu is Maharaj Ji de satgoeroe van deze tijd. Zoals hij zelf zegt: Wat voor zin heeft het om de woorden van een dode Meester te onderzoeken als de levende Meester in jullie midden is? Hij heeft ook gezegd: Ik ben gekomen om vrede te brengen over de hele wereld als jullie dat willen. Ik ben gekomen met groter kracht dan ooit tevoren omdat deze wereld het nodig heeft.”

„Je begrijpt niet wat ik bedoel,” zegt Daniël, „ik ben bij veel van die bewegingen geweest, deels uit persoonlijke nieuwsgierigheid, deels omdat ik er toen een serie artikelen over schreef.

Om maar bij de Jezus-beweging te blijven, als je daar komt ontmoet je dezelfde religieuze vrolijkheid en opgewektheid, zingen en dansen, iedereen is gelukkig. Maar ze vinden dat jullie door Satan zijn verleid en dat jullie leven in een onecht geluk. Dat kun je alleen maar vinden als je Jezus als redder aanvaardt. En omgekeerd vinden jullie dat zij het bij het verkeerde eind hebben. Het is blijkbaar mogelijk om op tientallen manieren een staat van verrukking te bereiken als je devotie maar groot genoeg is. Dan doet het er niet toe wie je achternaloopt.”

„En jij wilt niemand achternalopen?”

„Misschien toch wel. Ik weet niet of ik het zelf wel in mijn eentje kan. Ik zou, als ik eerlijk ben, best aan de voeten van een of andere Meester het ware geluk willen vinden. Maar ik ben geen goeroe tegengekomen die groot genoeg was en als ik naar hun verhalen luisterde, dan was er altijd ergens iets fundamenteels dat in tegenspraak was met wat ik zelf als waar beschouw.”

„Iedereen die zoekt, heeft de Meester nodig,” zegt Henk, met herwonnen zekerheid, „zelfs Jezus heeft dat in zijn tijd al gezegd: Niemand komt tot Hem dan door Mij. Dat is altijd zo geweest. Ook jij hebt goeroe Maharaj Ji nodig. Je hebt hem toch gezien, of niet? Je moet toch wat gevoeld hebben?”

„Ja, ik heb hem gezien, in Londen, en ik voelde er niks bij. Gewoon een te dikke jongen met een heleboel autoriteit. Enkele mahatma's vond ik overtuigender dan hijzelf.”

„Dat gebeurt vaak als mensen nog maar pas Kennis hebben. Ze

zijn nog te klein, nog niet ver genoeg in hun meditatie om de Meester zelf te kunnen herkennen. Maar dan herkennen ze de discipelen al wel."

"Dat is mooi gevonden," zegt Daniël, met iets van bewondering voor die religieuze spitsvondigheid, „maar ik denk er anders over en ik moet nu echt weg, anders voer ik weer de hele dag geen moer uit."

Hij staat op en loopt vlug naar de deur, alvorens de ander weer in een nieuw betoog kan uitbarsten.

„Tot ziens."

„Jai Satchitanand," roept Henk hem achterna, „en vergeet de mahatma niet. Morgen of overmorgen."

Daniël mompelt iets van ik zal wel zien, en loopt naar de gang. Terwijl hij zijn sandalen weer aantrekt, hoort hij van boven gezang, meisjesstemmen die in het Engels zingen over hun eindeloze bewondering voor de Meester. Het wordt hem opnieuw verdrietig te moede en hij sluipt het huis uit, als altijd nooit helemaal zeker wie er nu gelijk heeft.

Hij ligt thuis languit op het bed. Hij heeft een uurtje geslapen en hij had allang weer beneden in het atelier moeten zijn of achter zijn schrijfmachine. In plaats daarvan ligt hij suf naar het plafond te staren, nu eens denkend aan verleden jaar in Londen, dan weer aan zijn vrouw, of aan zijn werk dat beneden ligt te wachten zonder dat hij ertoe kan komen. Tegen vieren belt ze onverwachts op.

„Met Lucia. Heb je kunnen werken vandaag?"

„Een beetje. Niet zo erg hard. Maar ik heb toch wel wat gedaan."

Hij probeert zijn stem opgewekt te laten klinken. Lucia heeft het met hem al moeilijk genoeg.

„Zeg liefje," gaat ze verder, „vind je het erg om vanavond zelf wat te eten te maken als ik wat later thuiskom? Het was zulk mooi weer en Bo en ik hebben vanmiddag een paar pilsjes gedronken op de boulevard. Het was zo warm op zijn atelier. Maar nu wilde ik vanavond nog wat doorwerken."

„Ja, dat is best," zegt Daniël, „maar waar eet jij dan?"

„O maak je daar maar niet ongerust over. We halen wel ergens een paar broodjes."

Hij antwoordt iets instemmends en probeert de mengeling van jaloezie en spijt niet te laten doorklinken. Haar stem aan de

andere kant klinkt opgelucht.

„Goed, dan zie ik je vanavond wel. Dag liefje.”

„Dag liefje, tot vanavond.”

Hij legt de hoorn neer en blijft een tijdlang bewegingloos naast de telefoon zitten. Het is buiten nu bladstil. Alleen klinkt er af en toe een licht geraas van takken en bladeren wanneer een houtduif aan de overkant in de kastanjabomen een andere duif achternazit. Hij is ergens op de achtergrond vagelijk ongerust over de relatie tussen Bo en Lucia, maar niet té ongerust. Omstreeks deze tijd zijn de lichamelijke verschijnselen van angst en opwinding goeddeels verdwenen. Er komt een lucide beschouwelijkheid voor in de plaats, een gevoel van welbehagen dat hij behoedzaam consumeert, nauwelijks gehinderd door de gedachte dat hij dit eerder te danken heeft aan zijn medicijnen dan aan op eigen kracht verworven harmonie. Die uren zijn dagelijks te zeldzaam en te kort en daarom te kostbaar om ze door zulke overwegingen te laten verstoren. Zijn gedachten dwalen af naar de Divine Light Mission en de jonge goeroe. Hij herinnert zich plotseling de brief die hij bijna een jaar daarvoor vanuit Londen aan Lucia had geschreven. Hij loopt naar het souterrain en vindt na enig zoeken de bewuste brief tussen nooit afgemaakte tekeningen en etsen van Lucia die in haar werk-kamer de tafel voor het grootste deel bedekken.

Mijn lieve Lucia,

Londen, 15 augustus

Als je deze brief krijgt, ben ik misschien al weer thuis, misschien ook niet. Ik weet niet hoe lang het nog zal duren. Er is erg veel gebeurd, maar ik zal proberen alles min of meer chronologisch te beschrijven. Nadat je me naar de boottrein had gebracht, ontmoette ik in de restauratie Sam Dresden. Hij geeft colleges Frans in Leiden en toen ik vroeger nog bij uitgeverij werkte, heb ik veel met hem te maken gehad. Het is een zeer vriendelijke man, ouderwets hoffelijk en zeer belezen. In zijn nabijheid voel ik me altijd enigszins beschaamd en bang mijn boerse afkomst te verraden door een opmerking of een houding die de juiste niet is. We hebben in de trein plezierig gepraat. Hij noemde natuurlijk weer boeken en schrijvers waar ik nog nooit van gehoord had. Ik was erg nerveus en in die toestand vind ik reizen onplezierig, het geeft me een onveilig gevoel. Maar tijdens ons gesprek vergat ik het

bijna. Hij vroeg natuurlijk ook wat ik in Londen ging doen en een beetje aarzelend heb ik geprobeerd hem uit te leggen dat ik er een goeroe ging bezoeken in de hoop diens Kennis te verkrijgen. Hij was er tot mijn verbazing in geïnteresseerd, maar op een afstandelijke wijze. Hij geloofde natuurlijk niets van een mogelijke spirituele verlichting door middel van een Meester of hoe dan ook en ik vond het erg moeilijk om uit te leggen. We spraken af dat we elkaar op de boot op het bovendeck zouden ontmoeten om verder te praten (hij reisde eerste klas).

Maar toen we eenmaal goed en wel op zee waren, voelde ik me verre van lekker. De zee was eigenlijk vrij kalm en de meeste toeristen schenen er geen hinder van te hebben. Ik heb het grootste deel van de tijd in een makkelijke slaapstoel doorgebracht en alleen een pot thee gedronken. Ik was soms zo beroerd dat ik wilde dat ik thuisgebleven was, maar nadat we in Harwich waren uitgestapt en wachtten op de trein naar Londen, ging het al vrij snel beter. Dresden heb ik toen niet meer gezien, ik had hem graag mijn verontschuldiging aangeboden. De reis naar Londen zelf was aangenaam. Het was nog licht en het landschap was precies wat ik mij ervan had voorgesteld: licht golvend, veel ruimte en bomen en al het menselijke in het landschap net een beetje armoediger en ouderwetscher dan bij ons. Zelfs de trein waarin we reden, had iets versletens, wat wel typerend zal zijn voor de Engelse economie, waarover je zoveel verdrietigs hoort. Maar de Engelsen zelf leken me direct al aardig, ze schenken niet al te veel aandacht aan je, maar ze zijn toch hulpvaardiger dan bijvoorbeeld Belgen of Fransen. Toen we op Charing Cross aankwamen, was ik even zeer beduusd. Ik had nooit zo'n groot station gezien met zoveel uitgangen in alle mogelijke richtingen, zoveel mensen en zoveel lawaai, dat overigens een beetje gedempt klonk, net als in een zwembad. Ik liet me door iemand de weg wijzen naar de ondergrondse en met vrij weinig moeite kwam ik aan het eindpunt van die lijn, ergens in de buitenwijken van Londen. Van daaruit moest ik nog tien minuten met mijn zware koffer zeulen naar het opgegeven adres. Het leek een beetje op Wassenaar: grote huizen, grote tuinen, weinig verkeer, stilte en vogels. Maar ik was niet erg in de stemming om het mooi te vinden. Ik was tegen die tijd

doodop en wilde alleen nog maar een plek om te slapen. Maar mijn odyssee was toen nog lang niet ten einde. Het opgegeven adres was weliswaar een ashram, maar tevens de residentie van de goeroe, die alleen voor hem en een paar mahatma's en naaste vertrouwelingen was gereserveerd. Ik kon daar dus niet slapen en werd verwezen naar een adres in het centrum, in Kensington High Street, waar op dat moment satsang werd gegeven door een mahatma. Daar zouden ze me wel verder helpen, maar ik moest wel voortmaken, want tegen elven zou het programma wel ongeveer afgelopen zijn. Ik ben dus teruggegaan, doodmoe, maar ik vond het adres toch en hoewel het al na elven was, waren er nog een paar mensen aanwezig. Daar werd ik efficiënt verder geholpen door twee aardige jongens, Engelse arbeiderszoontjes zo te zien. We moesten weer de ondergrondse in, overstappen op een trein. Het duurde langer dan een uur, toen kwamen we in een rommelig voorstadsje, dat er bij donker uitzag alsof alle huizen er maar zo'n beetje voorlopig waren neergepoot. Ik liep als een automaat achter die twee jongens aan. Een van hen droeg mijn koffer. De straten roken naar benzine en gas. We gingen ten slotte een oud huis binnen, waar nog meer premies, zo noemen ze hier de volgelingen, woonden. Toen ze hoorden dat ik helemaal uit Nederland was gekomen om Kennis te krijgen, begonnen ze me allemaal te bemoederen. Het zou zeker wel lukken, er waren zoveel mahatma's en als je werkelijk wilde. . . nou ja, je kent die verhalen. Ik was eigenlijk te moe om ernaar te luisteren, maar uit beleefdheid ben ik een tijdje opgebleven, terwijl ze midden in de nacht verse thee zetten. Daarna kreeg ik een kamertje om te slapen. De volgende morgen werd ik laat wakker. Er waren maar twee mensen thuis, een meisje dat het huishouden deed, en een jongen, die buiten bezig was een nieuwe motor in een oude Volkswagen te bouwen. Die oude Engelse huizen zijn heel wonderlijk, de telefoon loopt op muntjes, in de gasmeter moeten muntjes en overal langs de muren en de plafonds kruipen leidingen en pijpen, zoveel dat ik soms dacht dat de leidingen het huis overeind hielden. Die dag ben ik weer naar de ashram gegaan en ik kwam weer niet verder dan de deur. Ze gaven me een ander adres, waar een van de mahatma's naar toe zou zijn, maar toen ik er kwam, zaten er alleen maar

andere premies, geen mahatma. Ik was eerst bang om de weg kwijt te raken, maar die ondergrondse is werkelijk heel eenvoudig als je het systeem even doorhebt en ik had ergens een goede plattegrond gekocht. Je weet dat ik slecht tegen reizen en openbaar vervoer kan. Al die uitstralingen van mensen, de lijfvlucht, het gebonk en het lawaai. Ik was 's middags weer bekaf en viel in de ashram in slaap op een kussen. Ik werd stijf als een plank en hongerig wakker. Later heb ik ergens iets gegeten en 's avonds ben ik met anderen naar satsang gegaan, omdat iedereen zei dat dit de enige manier was om ten slotte Kennis te krijgen.

Zo heb ik nog twee dagen doorgebracht. Ik werd telkens afgescheept en van het kastje naar de muur gestuurd. De eerste anderhalve dag was ik volkomen op en ik stond eigenlijk op het punt om maar naar huis terug te gaan. Maar de volgende dag ging het wonderlijk genoeg beter, ik voelde me zekerder van mezelf en ik kreeg zo'n gevoel over me dat ik die Kennis moest hebben, al zou het het laatste zijn dat ik deed. Die hele Divine Light Mission is hier trouwens veel groter dan bij ons. Ze hebben vijf eigen villa's en tientallen huizen, die door premies gezamenlijk worden bewoond en onderhouden. Er zijn een drukkerij en een telex, eigen auto's en ze huren elke avond enorme zalen af, steeds in een andere wijk. Er zit iets perfects in de organisatie van die Engelsen, dat je eerder bij Duitsers zou verwachten.

Gisteren ben ik voor de laatste maal naar de ashram van die mahatma's geweest. Ik was vastbesloten om niet weg te gaan. Toen een van die jongens me weer weg wilde sturen, heb ik gezegd dat ik gewoon niet ging en dat ik desnoods een hele dag voor de deur zou blijven zitten. De man die opendeed, moest begrepen hebben dat het ernst was, want hij verdween naar binnen om met iemand die ik niet kon zien, te overleggen. Ik was werkelijk ten einde raad. Ik vertelde dat ik over twee dagen weer in Nederland moest zijn, dat ik daar al maanden satsang had gehoord en dat ik het nu niet meer wist. Ik zal er trouwens ook echt wel een beetje radeloos en wanhopig hebben uitgezien. Het wonderlijke is dat ik emotioneel heel sterk naar die Kennis verlang, maar dat ik me er tegelijk van bewust ben hoe al die mahatma's en invloedrijke volgelingen een psychologisch spel met je spelen, waardoor je

je toch laat meesleuren, hoewel je weet dat je gemanipuleerd wordt. Maar voor het moment ben ik bereid om aan te nemen dat het met goede bedoelingen gebeurt. Je moet je voorstellen: overdag word je overal weggestuurd en aan het lijntje gehouden, 's avonds hoor je satsang en dan krijg je in alle variaties uitvoerig te horen hoe verrukkelijk het krijgen van die Kennis is. Je ziet verscheidene van die mahatma's in hun rose gewaden van heel dichtbij er er zijn er werkelijk een paar bij die een zeer onthechte indruk maken, alsof ze door niets van hun stuk kunnen worden gebracht, gecombineerd met een zachtaardigheid die toch niet lafjes is. Bepaalde kreten komen ook steeds terug. Light is inside, you will see it. Divine music is inside, you will hear it. Divine nectar is inside, you will taste it. Maar als je vraagt wat het precies is, geven ze geen antwoord. Je zult het wel merken als je Kennis krijgt. Ook de premies die het al wel weten, zeggen er niets over. Er is blijkbaar een soort geheimhouding.

Maar ik dwaal af. Toen ik daar vastbesloten voor die deur stond, gebeurde er iets heel wonderlijks. Het bleek dat een van de broers van goeroe Maharaj Ji daar was en die kwam op het lawaai af. Hij maakte de jongen duidelijk dat een van de mahatma's morgen of overmorgen Kennis moest geven en dat ik daarbij moest zijn. Ik kreeg toen een adres, weer ergens anders, waar ik morgenvroeg om negen uur moet zijn. De man gaf me allerlei instructies mee: ik moest vooraf een bad nemen, schone kleren aantrekken en een attentie meenemen in de vorm van bloemen of fruit. Ik vond het een beetje eigenaardig, maar het zal wel een symbolische bedoeling hebben. Toen ik vandaag terugkwam in het huis waar ik je nu zit te schrijven en mijn verhaal vertelde, was iedereen er van overtuigd dat ik het nu wel zou krijgen. Als een lid van the Holy Family persoonlijk ingreep, nou, dat was een heel bijzondere zegen. Ik kreeg zelfs de indruk dat er een paar ronduit jaloers waren. Mij zegt het allemaal nog niet zoveel. Morgen zal ik wel merken wat het is en dan schrijf ik verder. O ja, vandaag had ik een beetje het feestelijke gevoel dat ik nu niet meer van de ene ashram naar de andere hoefde te rennen en ik ben dus naar de antiekmarkt geweest. Erg leuk om er te wandelen, maar ook erg duur. Ik vond er niets bij dat ik zou willen hebben en dat ik betalen kon. Morgen wil ik ook iets

voor jou kopen als ik tijd over heb. Overmorgen blijf ik dan nog hier om een beetje uit te rusten. Daarna kom ik naar huis, op de dag van mijn verjaardag. Maar dat zal dan wel laat in de avond worden. Ik was liever een dag eerder thuisgekomen. Het is nu al laat in de avond en ik ga ermee stoppen. Ik kan het natuurlijk ook allemaal wel vertellen als ik terug ben, maar ik wil het fris van de lever opschrijven. Het is hier de hele dag stroperig warm geweest. Ik heb veel aan je gedacht en ik verlang naar je. Maar niet zo erg als ik gedacht had. Ik word helemaal in beslag genomen door alles wat er hier met me gebeurt. Het is toch een soort psychologisch proces dat je ondergaat, erg ingrijpend. Soms ben ik er ogenblikken helemaal stil van bij de gedachte morgen misschien een soort inwijding te krijgen die mijn hele leven kan veranderen. Ik begin nu iets te begrijpen van wat toewijding precies wil zeggen en het eigenaardige is dat in deze situatie toewijding van je wordt gevraagd, voor je weet wat je ervoor terugkrijgt. Het is allemaal heel gek en soms ben ik ook wel erg in de war. Ook bang dat het misschien kan tegenvallen; ik heb al zoveel dingen geprobeerd. Maar mogelijk gaat het dit keer goed en misschien zijn dan alle sombere toestanden voorgoed voorbij. Nu stop ik echt.

Veel liefs en tot gauw. *Je Daniël.*

Liefje,

Het is nu de volgende dag en heel laat in de avond. Ik ben erg moe, maar ik wil je toch schrijven. Ik heb die Kennis inderdaad vandaag gekregen, maar ik weet nog niet wat ik ervan denken moet. Het ene moment heb ik het gevoel dat ik op een ontzettende manier ben opgelicht en bedrogen, het andere ogenblik denk ik dat het misschien allemaal nog wel meevalt. Maar ik zal proberen alles vanaf het begin te vertellen.

Vanmorgen was ik omstreeks negen uur bij het opgegeven adres. Omdat ik er anderhalf uur over doe om daar te komen, was ik erg vroeg op. De ashram lag in een nogal chique buurt: brede lanen met grote tuinen, aan de rand van een groot park. In dat park heb ik wat wilde bloemen geplukt voor de mahatma. Dat leek me op de een of andere manier beter dan bloemen uit een winkel. Het is vreemd om van jezelf te

merken dat je op een eigenaardige manier bijgelovig wordt. Ik had al op het punt gestaan om maar een gewone bos bloemen ergens in een winkel te kopen, maar toen dacht ik ineens: Niet doen, want dan krijg je die Kennis niet. Dat slaat natuurlijk nergens op, maar je weet dat ik in dat soort dingen toch al een beetje bijgelovig ben en dat wordt hier nog versterkt doordat je van allerlei premies die al Kennis hebben gekregen of er nog op wachten, de vreemdste verhalen hoort. De één komt bij wijze van spreken 's morgens binnen, zo'n mahatma kijkt hem aan en binnen een uur is de zaak bekeken, en anderen worden maandenlang tot treiterens toe aan het lijntje gehouden. Er is hier een Amerikaans meisje dat in haar eigen land steeds werd geweigerd en dat nu al half Europa af is geweest in het voetspoor van een bepaalde mahatma en nog steeds tevergeefs. Van buitenaf gezien lijkt het een beetje op volslagen willekeur, maar the true believers zeggen natuurlijk dat zo'n mahatma dwars door je heen kijkt en dan op een soort helderziende manier onmiddellijk weet of je er rijp voor bent of niet. Wel, je weet hoe lang ik zelf met deze dingen bezig ben geweest en ik was toch ijdel genoeg om te veronderstellen dat de eerste de beste mahatma me min of meer met open armen zou ontvangen. Als dat dan niet gebeurt, betekent dat een flinke deuk in je zelfbewustzijn en daar zijn ze natuurlijk ook op uit. Iedereen, ook de satsang, heeft voortdurend de mond vol over hoe slecht en egoïstisch ze waren voordat ze die Kennis kregen en hoe ze nu ook nog altijd vechten moeten tegen hun ego dat weer de kop opsteekt. Er zit natuurlijk wel iets waars in dat je bepaalde dingen moet kunnen loslaten om voor iets groters in jezelf ruimte te maken. Dat leren eigenlijk alle goeroes en yogi's. De een wil dat je het vleeseten laat, de ander wil dat je stopt met roken, nou ja, je kent al die verstervingen. Maar ik vind het ook een beetje verdacht, het is haast of je met God een handeltje zit te drijven. Als ik nou dit niet doe, dan geef Jij mij dat. En de toon waarop sommige mensen hier hun zonden van vroeger belijden, doet me wel erg denken aan het Leger des Heils, je weet wel, vroeger was ik een dronkaard en ik sloeg mijn vrouw, nu ben ik veilig in Jezus' armen. Alleen zijn het hier geen dronkaards, maar meestal verslaafden aan de een of andere shit.

Waar was ik gebleven? Ik kwam dus bij die ashram en daar

waren tientallen mensen voor de deur aan het wachten, de meeste erg jong. Er heerste een soort sfeer als vroeger op school, voor de uitslag van een examen bekend werd gemaakt. Veel opgewonden gefluister, smachtende blikken naar de deur. Die ging pas om half tien open en toen werden we in groepjes binnengelaten. We konden onze bloemen of wat dan ook voor een grote foto van de goeroe neerleggen en daarna werden we in een kamer geperst, waar al een mahatma zat te mediteren. Ik had die mahatma nog nooit eerder gezien, hij was een forse man met een benig gezicht, harde ogen en een volstrekt kale, donkerbruine kop. Na een tijdje begon hij in dat moeilijk verstaanbare, slissende Engels satsang te geven en dat duurde eindeloos. Het waren aanhalingen uit de Bhagavad Gita, die werden vergeleken met teksten uit de bijbel en andere heilige boeken. Het kwam erop neer te bewijzen dat de boodschap van alle meesters alle eeuwen door dezelfde was geweest, dat de boodschap van goeroe Maharaj Ji er niet van verschilde en dat we alleen maar met onze hele ziel naar die Kennis hoefden te verlangen om haar te krijgen. Toen hij zover was, maar ik denk dat dat zeker anderhalf uur duurde, gebeurde er iets heel wonderlijks. Ik had al een tijdje zo af en toe eens om me heen gekeken, omdat ik het nu eenmaal niet laten kan om te zien hoe andere mensen reageren. Sommige van de aanwezige premies hingen gewoon aan zijn lippen, ze adoreerden die man werkelijk. Toen hij over de zegeningen van de Kennis begon, die nu de gestalte leek te krijgen van de ene universele waarheid, werd de mahatma in zijn satsang gewoon onderbroken door hysterische vrouwen en meisjes, die tussen de anderen door naar voren schoven, hun armen naar de mahatma uitstrekten en smeekten of hij hun de Kennis wilde geven, stante pede. Het was een zonderling tafereel, dat mij aan de ene kant een beetje beschaamd maakte, terwijl ik er tegelijkertijd toch ook door werd ontroerd. Dat duurde zeker een minuut of tien en al die tijd zat de mahatma er roerloos bij, zachtjes glimlachend en soms haast met iets van medelijden op zijn gezicht. Nou ja, God weet hoe vaak zo'n man dat soort tonelen al heeft meegemaakt. Daarna begon hij weer te praten. Hij beschuldigde ons eigenlijk dat we die Kennis niet werkelijk wilden, dat het voor de meesten doodzonde zou zijn, omdat ze er al

gauw de brui aan zouden geven, dat niemand van ons werkelijk van goeroe Maharaj Ji hield. En toen vertelde hij het verhaal van een discipel die vijf jaar lang de Volmaakte Meester overal had gevolgd en die Kennis had kunnen krijgen wanneer hij maar wilde. Maar hij weigerde het steeds en stond er op altijd het ondankbaarste werk te doen. Op een gegeven ogenblik dwong goeroe Maharaj Ji de discipel om die Kennis te aanvaarden en toen was hij meteen een mahatma. Ik weet niet of het waar is, maar het is wel een mooi verhaal, de liefde die alleen maar geven wil zonder er iets voor te krijgen. Dat is bij mannen erg zeldzaam, vind ik, vrouwen zijn daar beter in. Er zijn veel meer opofferende vrouwen dan mannen. Dat moet iets te maken hebben met de mannelijke lust om de wereld naar zijn hand te zetten, een man is in wezen een soort dwingeland. Let maar eens op, al die heiligen, goeroes, swami's, mahatma's, yogi's, ze zijn allemaal mannen, allemaal veroveraars. Ik denk dat vrouwen op een stillere manier aan hun wijsheid komen, alsof ze het van de aarde meekrijgen. Toen ik jou pas had leren kennen, vond ik jou wijzer, veel wijzer dan ikzelf, hoewel ik, zeker op dat moment, veel meer wist dan jij en hoewel ik veertien jaar ouder was. Ik ben vaak jaloers geweest op vrouwen als jij om het gemak waarmee jullie jezelf kunnen vergeten en mee lijken te bewegen met het leven zelf.

Wat een bekentenis ineens, vind je niet? Maar je wist dat al wel, alle echte vrouwen hebben een onaanraakbare kern, waaruit ze verder kunnen leven als het allemaal te erg wordt. Het heeft er vast mee te maken dat jullie zelfscheppende wezens zijn en wij niet. Een man moet alles moeiteloos veroveren wat bij jullie ongeweten verworvenheid is. Ik zou verdomd niet weten wie er beter af is, maar ik ben er wel vaak jaloers op.

Nu ben ik ineens heel erg moe en de hand waarmee ik schrijf, trilt helemaal. Ik ga dus morgen maar verder, dan ben ik hier nog de hele dag en dan zal ik het laatste eindje van deze brief afmaken.

Welterusten liefje, overmorgen al ben ik weer bij je. *Daniël.*

Lieve Lucia,

Vanmorgen heb ik echt een gat in de dag geslapen en toen ik

wakker werd, was het weer plotseling volslagen veranderd. De lucht is bewolkt en af en toe valt er een miezerige regen. Ook de drukkende warmte is verdwenen en dat is wel prettig. Omdat het zaterdag is, zijn alle premies vertrokken. Ze besteden hun vrije tijd werkelijk voor een groot deel aan het doen van service voor de goeroe en ik pas nu zolang op het huis en zorg voor koffie als ze straks allemaal thuiskomen. De meisjes hier koken niet al te best, meestal ravioli en dat soort meelspijzen, met wat rauwe groente vooraf. Daartussendoor veel zoetigheid en een soort gemberachtige thee met veel melk, die ik ronduit goor vind, maar waar ze allemaal verlekkerd over doen, omdat de Meester die thee zo verrukkelijk vindt. Tsjai heet dat spul, maar misschien schrijf je het wel anders, chai of zo. Ik zal in elk geval blij zijn als ik weer van jouw eten kan genieten. Vanavond zal ik nog wel een keer met het hele stel naar satsang moeten, maar ik zou liever meteen naar huis gaan.

Ik zal nu proberen de draad van mijn verhaal weer op te pakken. Na die tirade van de mahatma barstten enkele vrouwen en meisjes opnieuw in jammerklachten uit, maar hij bleef onverbiddelijk. Hij zei dat we allemaal maar weg moesten gaan, want dat hij niet van plan was Kennis te geven aan mensen als wij, die dat niet waard waren. Hij bleef wel vriendelijk, maar tegelijk ook heel beslist en na verloop van tijd stond hij domweg op en verdween uit de kamer. We werden gewoon aan ons lot overgelaten en toen dat een halfuur had geduurd, begonnen er mensen op te staan en naar buiten te gaan. Nog een uurtje later was de kamer bijna helemaal leeg. Sommigen waren echt helemaal weggegaan, anderen hingen buiten rond in het park aan de overzijde en probeerden van anderen die al wel Kennis hadden, aan de weet te komen wat hier nu precies de bedoeling van was. Zelf dacht ik eigenlijk nergens aan, ik zat daar maar in die kamer met de rug tegen de muur op een akelig klein kussentje en ik staarde maar zo'n beetje voor me uit. Ik had een heel dof gevoel in mijn hoofd en ik kon alleen maar denken dat ik nu die Kennis dus toch niet zou krijgen. Toen werd het op een gegeven ogenblik heel stil binnen in me, werkelijk doodstil, en daarna was het net of er iets in me brak, alsof er een dam doorgestoken was. Ik herinner me dat ik vooroverviel en toen

zonder enige directe aanleiding begon te huilen, volkomen geluidloos. Ik had het gevoel alsof er een rivier van water uit me te voorschijn kwam en ik liet het gewoon maar gaan. Het was alsof ik leegliep. Na een tijdje hield het vanzelf op en toen was ik volkomen rustig. Er kwam iemand van de ashram naast me zitten en ik kon alleen maar tegen hem zeggen dat ik klaar was voor die Kennis, anders niets. Jij waarschijnlijk wel, zei hij toen, maar een flink aantal van die anderen niet. Die worden er gewoon door de mahatma uitgezeefd. Zonder dat hij dat met zoveel woorden zei, begreep ik eruit dat de kansen voor die middag nog niet helemaal verkeken waren.

Ik had er trouwens niet op gerekend dat het allemaal zo lang zou duren en ik verrekte van de honger. In de w.c. heb ik aan een fonteintje mijn gezicht gewassen en toen ben ik buiten op zoek gegaan naar eten. Maar er was nergens iets te vinden. Dat is het nadeel van chique buurten, nergens een eethuisje. Ten slotte vond ik in het park een man met een karretje die ijs, chocolade en meer van dat soort spul verkocht. Zo kreeg ik tenminste wat naar binnen. Daarna ben ik snel teruggegaan naar de ashram. Er waren toen nog steeds enige tientallen mensen over, die overal door het huis zwierven. Ik ben ook maar ergens gaan zitten wachten tot we hoorden dat de mahatma alsnog opnieuw satsang zou geven. We dromden dus weer de satsangruimte binnen en dit keer duurde het maar kort. Na een kwartiertje begon hij ieder van ons lukraak te ondervragen. Hij keek je daarbij heel doordringend aan en je kreeg echt het gevoel dat je van binnen een beetje gepeild werd. Hij stelde vragen als: „hoe lang luister je al satsang, waar kom je vandaan, wat zou je doen als je de Kennis had,” enzovoorts. Sommige antwoorden daarop zijn natuurlijk nogal leugenachtig, omdat iedereen het antwoord geeft dat het meest voor de hand ligt. Aan mij vroeg hij alleen maar waar ik vandaan kwam, meer niet, en ik hoefde dus goddank niet te liegen dat ik de Meester daarna met hart en ziel zou dienen, want dat zou ik echt niet weten, ook nu nog niet. Dat duurde een halfuurtje en toen begon hij heel resoluut bepaalde mensen weg te sturen met de mededeling dat ze later nog maar eens terug moesten komen. Bij enkelen leidde dat opnieuw tot heftige huilbuien en smeekbeden. Een meisje klampte zich letterlijk aan zijn voeten vast en hilde hart-

verscheurend. Ze had vlak naast me gezeten tegen de muur, het leek me een lief en stil meisje en ik had werkelijk met haar te doen. Na die tweede opruiming waren we nog met zijn dertienen over. Er werd ons verteld dat we over een uurtje Kennis zouden krijgen en dat we ons ondertussen een voor een in de badkamer wat konden opknappen. Er werd op gewezen dat donaties welkom waren en dat geschenken voor de goeroe op het kussen voor zijn portret konden worden neergelegd. Ik heb tien pond gegeven, eerlijk gezegd een beetje meer dan me lief was, maar het kleinere geld dat ik bij me had vond ik weer te iel. Anderen legden er van alles neer, horloges, sieraden, kettingen, wat ze maar bij zich hadden. Na ongeveer een uurtje werden we boven in een andere kamer gebracht en daar werden ons de vier technieken geleerd waar je in satsang zoveel over hoort, nadat we beloofd hadden dat we de details daarover niet zouden vertellen aan mensen die nog geen Kennis hadden. Ik vind dat ik in dit stadium tegenover die belofte nog wel loyaal moet zijn en ik kan er dus niet te veel over zeggen. Het belangrijkste was eigenlijk de eerste techniek, waarbij je geleerd wordt om van binnen met gesloten ogen een bepaald licht te zien. We moesten in het donker met gekruiste benen gaan zitten of in de hele of halve padmasana, als we die kenden, en daarna ging de mahatma ons een voor een langs. Een mahatma wordt verondersteld zoveel mystieke kracht te hebben dat hij je derde oog kan openen. Het was een heel vreemde sfeer, die ik nauwelijks kan beschrijven. Je moet je voorstellen, je zit tussen een aantal mensen die je niet kent in het volslagen donker, je hoort alleen de ademhaling van al die mensen, af en toe het schuifelen van de blote voeten van de mahatma en steeds dichterbij komend zijn stem, die je eerst niet verstaat. Jij bent zelf een paar keer mee geweest naar satsang en je weet hoe ze de nadruk leggen op het zien van dat innerlijke licht. Het wordt voorgesteld als de hemel op aarde, een rechtstreekse blik in een soort innerlijk koninkrijk vol zielsverrukkingen. Toen ik daar zo met gesloten ogen zat te wachten en de mahatma langzaam naderbij hoorde komen, zag ik het af en toe, terwijl ik mijn ogen gesloten hield, geweldig licht worden, ongeveer zoals zonlicht door je gesloten oogleden heen komt. Het duurde steeds maar even en ik dacht werkelijk dat het gebeurde op het moment

dat weer een premie het licht zag. Dat moet iets geweldigs wezen, dacht ik, als je het zelfs zo kunt waarnemen. Des te groter was de desillusie toen ik later merkte dat het licht veroorzaakt werd door een gordijn dat niet helemaal goed sloot. Soms wapperde dat in de wind iets open en dan werd je dus met gesloten ogen even dat beetje licht gewaar in die overigens donkere kamer. Het was een ontnuchterende klap, nadat ik eerst had gedacht een eersteklas mystieke belevenis te hebben ervaren. Maar dat wist ik nog niet op het moment dat de mahatma bij mij kwam. Hij kwam voor me staan en drukte met een van zijn vingers stevig op mijn voorhoofd tussen de wenkbrauwen en legde een paar andere vingertoppen stevig op mijn gesloten oogleden. „Do you see Light?” vroeg hij na een tijdje. Ik zag inderdaad licht. „What do you see?” „I see something like a blue sky at night, with tiny stars,” antwoordde ik. Dat zag ik echt maar ik was er bepaald niet door overdonderd en bovendien deed de manier waarop hij op mijn ogen drukte pijn. Maar hij hield er al snel mee op en liep verder naar de jongen die naast mij zat, nadat hij tegen mij had gefluisterd dat ik mijn ogen gesloten moest houden en met mijn vingers op mijn ogen moest drukken zoals hij dat had voorgedaan. Eigenlijk vertel ik nu al te veel, dat denk ik tenminste, maar het kan me niet schelen.

Ik bleef zo een tijdje zitten en observeerde wat er zich binnen mij afspeelde. Het is inderdaad een merkwaardige ervaring om je er zo op een intense en diepere wijze dan gewoonlijk van bewust te worden dat er binnen in je hoofd een innerlijke ruimte is, niet zomaar een holte ergens in de schedel, maar een veel grotere ruimte van bewustzijn (ik druk me misschien wat onbeholpen uit), *die aan de ene kant uiteraard fysiek besloten ligt binnen de omvang van je hoofd, maar die zich desondanks tot in het oneindige uitstrekt.* Je leert erdoor hoe paradoxaal bewustzijn in feite is. Ondertussen bleef ik die nachtblauwe hemel zien, vol met gespikkelde, witte vonkje. Het zou wel boeiend geweest zijn om daarover te contempleren en te trachten in die hemel te verzinken, ware het niet dat mijn ogen werkelijk pijn gingen doen. Ik deed ze dus open en het was op dat moment dat ik merkte dat de lichtflitsen die ik eerder had gezien, veroorzaakt werden door een flapperend gordijn. Ik was toen zo teleurgesteld dat ik het onderricht in de overige drie

technieken met een soort tegenzin heb gevolgd. Een ervan is niet meer dan een heel simpele mantram en een andere techniek berust op het uitvoeren van dolle capriolen met je tong ergens in je strot, wat me knap moeilijk lijkt en wat al spoedig kramp veroorzaakt in je tongspieren.

Na afloop gebeurde er nog iets dat ik wel weer vriendelijk en sympathiek vond. De mahatma gaf alle sieraden en horloges terug aan de eigenaars met de mededeling dat de Meester al voldoende horloges had en afgezien daarvan toch wel wist hoe laat het was. Alleen het geld behielden ze. Daarna werd het meegebrachte fruit ook onder ons verdeeld en dat was erg welkom. Buiten stonden kleine groepjes premies te wachten, die iedereen uitbundig feliciteerden. Ze noemden elkaar nu brother en sister en het leek allemaal erg gemeend en liefdevol. Maar ik was zo teleurgesteld in de hele zaak, dat ik min of meer hals over kop naar huis ben gevlucht, terwijl ik me onderweg steeds kwader zat te maken en me voornam om ze thuis eens flink te vertellen wat ik ervan dacht. Ik stormde dan ook na weer anderhalf uur reizen vrij opgewonden het huis binnen en vertelde de premies dat het mij doodgewone oplichterij leek en dat ik iedere willekeurige vreemdeling ook wel sterretjes kon laten zien door hard op zijn ogen te slaan. Ik zei dat ik veronderstelde dat ik net zo goed hard met mijn ogen tegen de deurknop had kunnen lopen en dat dan volgens mij het effect hetzelfde zou zijn geweest. Ze bleven er doodkalm onder en schenen mijn reactie min of meer te hebben verwacht. Hun verklaring was dat ik voor het hele procédé een verstandelijke uitleg probeerde te vinden, omdat ik nog niet in staat was mij zonder voorbehoud aan die innerlijke ervaring over te geven. Hoe intelligenter iemand is, was hun redenering ongeveer, des te groter is zijn ego en des te moeilijker is het voor hem om alleen maar te ervaren zonder te vragen naar het waarom. Ze verwezen daarbij weer naar de bijbel, de tekst waarin gesproken wordt over de eenvoudigen van geest die het Koninkrijk zullen binnengaan. Nou, ik heb lang genoeg andere vormen van meditatie beoefend om te weten dat bepaalde inzichten niet door denken kunnen worden omvat omdat dit – integendeel – zelfs schadelijk is. Maar ik wil aan de andere kant ook niet bedrogen worden door iets dat zich aandient als een mystieke kracht, maar dat

wellicht niet meer is dan het loutere resultaat van een fysieke handeling. Ik bedoel dat ik mij blijf afvragen of ik ook licht gezien zou hebben wanneer mijn buurman op soortgelijke wijze op mijn ogen had gedrukt.

Om deze en soortgelijke redeneringen moesten de premies in feite alleen maar wat lachen. Het enige waar ze bang voor leken te zijn, was de mogelijkheid dat ik, geleid door dat soort bezwaren, te vroeg met de hele meditatie zou stoppen. Een van hen raadde me dringend aan er in elk geval mee door te gaan, dan zou ik na verloop van tijd vanzelf wel merken dat het licht alleen maar in sterkte toenam, tot het ten slotte zo stralend zou zijn dat je het met geen mogelijkheid meer kon verklaren als het resultaat van een stomp op je ogen.

Gisteravond voor het naar bed gaan en vanmorgen vroeg heb ik dus, heen en weer geslingerd tussen scepticisme en graag-willen-geloven, toch weer zitten mediteren. Van de vier technieken is die van het licht toch wel het meest spectaculair en het is in elk geval niet afgenomen. Op een gegeven ogenblik veranderde die nachthemel met sterretjes in een soort pulserende lichtbol, oranje en gelig van kleur. Wel mooi om naar te kijken, maar het bleef pijn doen aan mijn ogen en het beeld verdween zodra ik de druk verminderde.

Je begrijpt dat ik morgen in een vreemde gemoedstoestand naar huis reis, aan de ene kant met een soort voldaanheid toch te hebben gekregen wat ik wilde, aan de andere kant uiterst onzeker over de waarde daarvan. Soms wilde ik maar dat ik wat simpeler en eenvoudiger was, zoals zoveel premies hier en ook thuis. Die schijnen met de zwakke punten van „de leer” geen enkele moeite te hebben, ze geven zich domweg over aan de veronderstelde macht van goeroe Maharaj Ji en onnadenkend en wel leven ze dan in een toestand van geluk en harmonie, die de mijne nooit meer geweest is sinds ik een kind was. Maar ik ben tot zulk een eenvoud niet meer of nog niet in staat en ik zal het dus voorlopig moeten blijven doen met mijn twijfels.

Dit is een afschuwelijk lange brief geworden, allemaal over mijzelf en wat ik voel. Ik kan er niets aan doen. Ik ben erg blij morgen weer thuis te zijn en ik zal wat ik hier geleerd heb, in elk geval voorlopig blijven beoefenen om te zien wat ervan komt. Dat is niet meer dan billijk. Ik ben nu gauw weer bij je

en verlang daar ook erg naar en ik ben benieuwd wat jij allemaal hebt gedaan.

Heel veel kussen op je zachte, ronde lijfje en tot morgen, je *Daniël*.

Hij legt de brief met een bedenkelijk gezicht weg, pakt hem daarna weer op en besluit hem weg te bergen bij andere brieven en notities die hij belangrijk vindt. In het atelier van Lucia raakt alles na verloop van tijd zoek, niet omdat ze zo slordig is, maar doodeenvoudig doordat het verleden haar niet genoeg interesseert om het vast te houden. Hij loopt de trap op naar de woonverdieping. Het is al ongeveer etenstijd en hij zou iets klaar moeten maken. In de gang ploft de krant door de bus, de hond stormt er blaffend op af, sleurt de krant een eind door de gang en laat hem ten slotte voor de deur liggen, terwijl hij kwispelend opkijkt naar Daniël.

„Je bent braaf, Stapper,” zegt hij afwezig, „kom maar mee, dan krijg je eten.”

In de keuken maakt hij een blikje open en wurmt de inhoud met een mes in de hondebak. De hond eet met grote, schrokkende happen. Ook wanneer de bak al lang leeg is, blijft hij de binnenkant ervan met zijn grote tong afschrapen, daardoor de lege bak door de halve keuken duwend.

Daniël moppert op hem zonder het erg te menen en pakt ondertussen op goed geluk iets uit het diepvriesvak. Spinazie. Hij schudt het donkergroene, bevroren stuk spinazie in een pan en zet het op een laag vuurtje om te ontdooien. Hij ontdekt nog soep van de voorgaande dag en een koude bal gehakt.

Na het eten begint hij af te wassen en zet alles te drogen in een afdruiptrek. Het is kwart over zes, te vroeg om wat dan ook te doen. In werken heeft hij geen zin meer. Hij zet de ramen aan de achterkant verder open en luistert naar de geluiden in de tuinen en uit de omringende huizen. Hij hoort de zware stem van zijn linker buurman, een kok, die panklare diners aan huis bezorgt en die altijd schijnt te werken. Verderop klinken de stemmen van kinderen en harde Turkse muziek uit een van de pensions. Af en toe een merel en het zachte, verleidelijke koeren van een duif in de levende, groene muur van de kastanjebomen, waarvan de toppen zachtjes bewegen in de avondwind. Het water in de kleine, kommavormige vijver, die hij twee jaar geleden zelf heeft

gegraven, is helemaal bedekt met kroos. Hij loopt de buitentrap af, de tuin in over het overwoekerde enkele meterslange paadje. Waar dat eindigt, begint het terras van roodwitte stenen, niet veel groter dan twee meter in het vierkant. Direct daarachter staat de muur die de tuinen van elkaar scheidt. Daniël pakt een hark en begint het kroos in de vijver naar één hoek te werken, balancerend op de losliggende stenen die de rand van de vijver omzomen. Daarna werkt hij een groot deel van het kroos op de kant, bukt zich en begint met handenvol het teveel aan wierachtige waterplanten eveneens uit de vijver te halen. Het zijn lange, vreemd gevormde slierten, waarin waterslakken en garnaalachtige beestjes zitten, die hij niet kent. Hij schudt de beesten er zoveel mogelijk uit en werpt de rest eveneens op de kant. Na een minuut of tien vindt hij het welletjes en stapt terug op het terras, waar hij gaat zitten op een vervelozе, houten stoel, kijkend naar het groene dak van bladeren boven hem. Hij stelt zich voor hoe de duizenden bladeren groene vingers zijn, die over en langs elkaar strijken en altijd maar door elkaar hun geruststellende verhalen vertellen. Het zou mogelijk moeten zijn, denkt hij, om iets van het geruststellende van de boom boven hem in zich op te nemen. Hij zou moeten kunnen voelen dat er ongeziene, haast ongeweten verbindingen zijn tussen hem en de boom, tussen hem en de vijver, tussen hem en wat hem omringt. Maar zijn ogen en zijn verstand delen hem mee dat de boom zich buiten hem bevindt, hij voelt zich ervan gescheiden op een haast pijnlijke, lijfelijke wijze: de dingen zijn buiten hem op een verschrikkelijke manier, er is voor hem niets anders voorhanden dan wat zich binnen in hemzelf bevindt: een kleine, gonzende machine van denkwerk en emoties, een angstige haas in de slechte bescherming van zijn lichaam. Hij luistert naar het lichte donderen in zijn slapen en voelt hoe zijn ogen iets opzetten, alsof ze buitenwaarts willen, hun kassen uit. Hij zou willen schreeuwen: „Vader, moeder, Lucia, help!” Maar hij perst zijn lippen stijf op elkaar: ook die zijn allemaal buiten hem. Terwijl zijn hart slaat als een grote klok, rent hij naar binnen over de houten trap die van de tuin naar de woonetage voert en struikelt bijna over de hond, die met de kop op de voorpoten dwars voor de deuropening ligt. Ditmaal neemt hij 25 milligram Ceresta en gaat daarna languit op het bed liggen, de benen gespreid, de handen met de palm naar boven vlak naast het lichaam. Hij

dwingt zichzelf om langzaam en diep vanuit de buik adem te halen, doelbewust proberend alle spieren te ontspannen. Zijn hart klopt nu overal, in zijn borst, in zijn buik, achter zijn oren en in zijn keel. Als dat geluid ophoudt, ben je dood. Hij zou soms dood willen zijn, maar om dood te zijn moet je eerst doodgaan en doodgaan is afschuwelijk. Hij concentreert zich weer op zijn ademhaling, probeert aan een mantram te denken die daarbij hoort, maar hij is te zeer in de war, het woord wil hem niet te binnen schieten. Bij elk uitademing voelen zijn ribben pijnlijk aan, alsof ze maar met tegenzin willen toegeven aan de druk die erop wordt uitgeoefend. Hij kijkt op de wekker. Tien minuten over half negen, er is een kwartier voorbij. Nu moet het ergste zo ongeveer over zijn. Hij beluistert hoe het rumoer in zijn lichaam langzaam afneemt, de wind in zijn hoofd gaat liggen, hij ademt een paar maal heel diep en constateert opgelucht hoe er ruimte lijkt te komen in buik en borst. Nog een kwartier later gaat hij rustig op een zij liggen, beide benen half opgetrokken, een hand onder zijn hoofd, de tweede ergens tussen zijn dijbenen. Hij valt in slaap en begint te dromen.

Voor mij uit ligt een uitgestrekte vlakte en wanneer ik opzij kijk, kan ik heuvels zien, die zich in eindeloze rijen in de verte verliezen. Vlak voor mij, op niet meer dan enige meters afstand, zie ik de bewegende regelmaat van deinende paardelijken, waarop mannen zitten, bij wie ik mij om de een of andere reden heb aangesloten. Ik heb een vaag gevoel dat wij een of ander revolutionair of verheven doel dienen, maar dat mijn aandeel daarin maar zeer spaarzaam is. Het lijkt alsof ik geduld word, niet veel meer dan dat, en het verbaast me dan ook niet dat allen te paard zitten, terwijl ik moet lopen. Het beeld verschuift en ineens zijn al de paarden verdwenen. Iedereen is nu te voet en allen gaan in het wit gekleed, in lange, enigszins plechtige gewaden, die een priesterlijke indruk maken. Alleen de man die vooroploopt, draagt blauw. Plotseling lijk ik via mijn hoofd zeer hoog in de lucht te stijgen en ik weet voor een paar seconden in een volkomen ander, groener deel van de wereld te zijn, waar groepjes in het rood geklede mannen door grote bossen rijden op weg naar hun verzamelplaatsen. Dat beeld duurt niet langer dan enkele seconden, dan ben ik terug in het gezelschap van de in het wit

geklede mannen. We trekken over een brede zandweg met aan weerszijden lage, witgepleisterde en armoedig uitziende huisjes. De hele omgeving maakt een zeer verlaten indruk. Af en toe vlucht er opzij iemand voor ons weg, hoewel niemand van ons gewapend is. Ik vraag aan de man in het blauw of het niet beter is eerst dit geweldige achterland te veroveren en ons van wapens te voorzien, maar die vraag wordt heel nonchalant en tegelijkertijd bijna hautain afgedaan.

De omgeving verandert nu langzaam en we naderen een grote stad. Een motorrijdster in uniform komt snel dichterbij en schrikt wanneer ze ons ziet. Met een groot gevoel van voldoening ontnem ik haar een revolver.

„Zo,” zeg ik, „nu voel ik me heel wat beter.” Terwijl ik dat zeg, word ik mij bewust van het misprijzen dat mijn actie bij de anderen heeft teweeggebracht. Hoewel die afkeuring mij licht verontrust, raak ik toch door het wapen geïntrigeerd. Het is een onbekend wapen en hoewel het op een revolver lijkt, zit er geen trekker aan, maar alleen een witte knop, die in verschillende standen kan worden gezet. Ik vuur het wapen min of meer op goed geluk af en raak twee mensen, die ergens vandaan zijn verschenen, vol in de borst. Uit de loop van de revolver komen geen kogels, maar een soort uitwaaiende straal, iets dat lijkt op een witte, ondoorzichtige nevel. De beide mannen tuimelen achterover, de monden geluidloos wijd open. Ik heb helemaal niet de bedoeling gehad om hun kwaad te doen en ik begin ontzet te schreeuwen. Direct herstellen de getroffenen zich en lijken mij dankbaar te zijn. Ik ontdek nu dat het wapen aan de voorzijde bij de loop kan worden ingesteld, de opening kan nauwer en wijder worden gemaakt, ongeveer als de bek van een elektrische boormachine. Ik zet de opening op haar smalst, loop naar een groepje bomen en vuur opnieuw. Het wapen brandt geluidloos een klein, rond gat in vier achter elkaar staande bomen.

Tevredengesteld keer ik met het wapen naar de anderen terug en probeer nu de gebruiksaanwijzing te lezen, die in de kolf gegraveerd staat. Ik weet heel zeker dat ik de tekst herken. Onder elkaar, in een zeer fijn gecalligrafeerd handschrift, staan De Twaalf Wetten van Harmonie, maar telkens wanneer ik probeer de regels te lezen, word ik niets anders gewaar dan weersaanduidingen: „Sneeuw”, „Lichte regen” enzo-

voorts.

Er komt een soort vervreemding over me en ik voel dat ik word weggetrokken in een andere ruimte, terwijl de stem van de man in het blauw mij naroept: „*Capula fastu, capula fastu...*”

Er is de plotselinge inslag van licht op zijn oogleden. Daniël ontwaakt met een schok, opent zijn ogen een fractie van een seconde en knijpt ze dan snel weer dicht. Het heeft lang genoeg geduurd om Lucia te zien, die nu als een brandend schaduwbeeld achter zijn oogleden danst. Hij keert behoedzaam uit de wereld van de droom terug en opent zijn ogen tot spleetjes. Hij krijgt een gedeelte van het bed en zijn eigen benen in beeld, draait dan zijn hoofd iets om en ziet Lucia, bezig zich uit te kleden.

Het moet al laat zijn, denkt hij en begint meteen, half zittend, half liggend, zijn kleren uit te trekken. De sandalen schopt hij over de rand van het bed, jeans, onderbroek en overhemd volgen. Hij richt zijn ogen op Lucia.

„Heb je lekker geslapen?” vraagt ze.

„Heerlijk.”

Zijn stem klinkt een beetje gebarsten, zijn mond is droog.

„Heb je nog wat kunnen doen vandaag?”

Hij knikt.

„Wat heb je gedaan?”

„Een paar mallen ingerold. Wat gelezen.”

„Erg zenuwachtig geweest?”

„Het viel wel mee. Niet al te erg.”

Hij pauzeert even.

„Het gaat vast wel beter vandaag of morgen,” voegt hij er dan aan toe.

Lucia knikt alleen maar. Ze is naar het andere deel van de kamer gelopen en staat nu voor de grote spiegel. Hij kijkt naar de vloeiende lijnen van haar lichaam, de te zware, maar o zo zachte dijen, de kleine borsten, die bij elke beweging van de haarborstel even omhoogwippen en te voorschijn komen vanachter de bewegende arm. Ze is mooi, denkt Daniël, het is niet volmaakt, maar ze is mooi, mooier dan iets anders.

Nu draait ze zich om en komt vanuit het halve licht naar hem

toe. Ze doet hem denken aan moeder aarde, een gróte beker, een vreemd land, een land dat hij desondanks kent. Hij gooit de dekens open. Het lijkt eindeloos te duren voor ze bij het bed is. Zijn blik valt op haar buik, een licht gewelfde trommel, heel zacht bruin, smetteloos. Hij is nog steeds half in de wereld van de slaap, maar ineens ziet hij dat het donkere, kroezende schaamhaar in de vorm van een hart is geknipt. Hij voelt zich overweldigd door een golf van emotie, die zijn lichaam een ogenblik nog slapper maakt, dan buigt hij zich voorover terwijl ze in bed stapt en begraaft zijn gezicht tussen haar benen. Lucia bevriest een ogenblik in haar beweging, ze legt een hand heel lichtjes op zijn hoofd.

„Zullen we maar gaan slapen,” zegt ze zachtjes, „het is laat geworden.”

Hij laat zich achterover vallen en trekt de dekens over zich heen.

„Heb je dat voor mij gedaan?”

Lucia knikt, haar hoofd is van hem afgewend. Hij voelt zich te vol van woorden om iets te kunnen zeggen. Er is een warme golfstroom van dankbaarheid. De wereld is voor enige seconden heel. Hij zal beter worden. Hij ziet het donkere hart weer voor zich, het moet een belofte zijn, een teken. De vrouwen en de moeders van deze wereld: ze zijn groter dan de mannen. Er is diepe, ongeweten wijsheid in Lucia. Hij knipt het licht uit en beiden gaan liggen.

„Slaap lekker.”

In het bijna duister ziet hij haar hoofd instemmend bewegen. De woorden lopen uit zijn hoofd en op zijn rug liggend ervaart hij haar als een geschenk, dat hij met zich meeneemt over de donkere en vreemde paden van de nieuwe slaap.

Hij ontwaakt met een plotselinge schok, alsof zijn bewustzijn met één geweldige sprong uit de diepten van de slaap omhoog was gekomen. Hij is direct klaar wakker en heeft maar één gedachte in zijn hoofd, die geen gedachte is, maar een onwankelbaar weten, dat tijdens de slaap moet zijn ontstaan. In een flits begrijpt hij de diepere betekenis van de slaap, die met pijnlijke zekerheid openbaart wat het bewuste denken probeert te verdringen.

Lucia en Bo. Het schaamhaar verknipt tot een hartvorm. Niet voor hem. Voor Bo. Woede en verdriet komen naar boven, bijna

direct gevolgd door een roerloze kalmte, die hij kent van vroeger, de onbeweeglijkheid die aan grote beslissingen voorafgaat.

Hij trekt de achter het bed ingebouwde leuning omhoog en gaat recht overeind zitten. Lucia ontwaakt op haar langzame wijze. Daniël denkt ondertussen aan Bo, pezig, even klein als hij, maar op de een of andere manier groter lijkend, alsof hij met hetzelfde lichaam toch meer ruimte inneemt. Haar dat van boven begint te slijten, een vrolijke snor in het gezicht van een charmeur, een opgewekte verteller, vol beweeglijkheid en levenslust. Een beetje oppervlakkig misschien, weinig echte wilskracht, behalve in zijn werk. Die mentale notities stromen door zijn hoofd en Daniël ziet verbaasd hoe zijn denken probeert te oordelen over een Bo die hij nauwelijks kent en hoe iets anders in hem dat denken verwerpt, omdat het niet belangrijk is wat hij ervan vindt. Bo en Lucia dus. Hij is aan een nieuw eindpunt gekomen. Hij schrikt ervan, denkend aan de leegte die zich voor hem uitstrekt, aan het lichaam dat nog naast hem ligt, maar dat al voorgoed verloren is. Lucia komt ook overeind en kijkt hem aan.

„Wat heb jij, zo vroeg in de morgen?”

„Ik werd ineens wakker, ik dacht aan jou en Bo.”

„Moeten we daar nu over praten?”

„Ik weet dat je liever niet hebt dat ik er weer over begin.”

Lucia zucht en weigert weer hem aan te zien, terwijl ze uit bed stapt.

„Is er echt niets tussen jou en Bo?”

Lucia schudt het hoofd.

„Ik kom graag bij hem, dat weet je wel. Schilderen is voor mij belangrijk en hij weet dingen die ik niet weet. Maar we gaan ook wel uit. Het is soms erg moeilijk met jou te leven. Door Bo blijf ik er een beetje bovenop, we drinken wat, praten. Het is gewoon gezellig. Dat mis ik bij jou erg de laatste jaren.”

Daniël knikt en voelt de last van die enorme schuld. Het is allemaal waar wat ze zegt, hij zal de laatste zijn om het te ontkennen. Hij is alleen niet bij machte er iets aan te veranderen en hij weet dat het belangrijkste ongezegd blijft.

„Als ik eens een week wegging,” zegt hij plotseling, „of een paar weken. Ik zou bij Paul en Anke kunnen logeren. Ik weet niet of het mij zou helpen, maar jij zou dan in elk geval een paar weken rust hebben. Misschien kun je er daarna weer beter tegen.”

Hij ziet er plotseling nog een uitweg in. Misschien is het maar

een strovuurtje. Misschien, als hij hun zo de gelegenheid geeft hun gang te gaan, is het daarna over. Laat hen maar neuken, veertien dagen. Lucia is zijn eigendom niet en daarna zou alles anders kunnen zijn. Hij houdt zich als een drenkeling aan die gedachte vast en verloochent de zekerheid, die dieper weg zit, tot er niets van overblijft dan een duister middelpunt ergens in zijn lichaam.

Lucia lijkt er blij door verrast. Hij moet aanzien hoe haar gezicht een bijna zomerse uitdrukking krijgt, een plotselinge blijheid, waardoor ze ineens weer lijkt op het meisje van twintig, zes jaar geleden.

„Zou je dat echt willen doen? Ik geloof dat het erg goed zou zijn.”
„Ik zal Paul meteen bellen,” belooft hij, „zodra we gegeten hebben.”

Ze begint onstuimig te praten, al de voordelen uitmetend van zijn voorgenomen afwezigheid. Hij hoort er maar de helft van . . . buiten zijn . . . misschien mooi weer . . . zal je goed doen. Hij geeft de noodzakelijke antwoorden, komt ondertussen uit bed, neemt zijn medicijnen in en kleedt zich aan. Terwijl hij zich op de stoel naast het bed begint te scheren, is Lucia al aangekleed en verdwenen in de keuken. Hij hoort de ochtendgeluiden van de kraan en het gas, het gerammel van borden en kopjes en de stem van Lucia, die zachtjes zingt en daardoor haar vreugde verraaft die ze eigenlijk zou willen verbergen om hem geen pijn te doen.

Wanneer hij zich geschoren heeft, loopt hij naar de telefoon en belt uitvoerig met Paul.

„Het is goed,” zegt hij later in de keuken, „ik kan komen wanneer ik wil, maar ik weet nog niet precies wanneer ik gaan zal.”

„We moeten straks maar samen een eind gaan lopen,” zegt ze vriendelijk, „gewoon om er alvast even uit te zijn. Dat hebben we zo lang niet gedaan.”

Er komen tranen in zijn ogen, die hij ditmaal niet verbergt.

„Je huilt,” zegt ze op een doodstille manier, „waarom huil je nou, gek die je bent?”

„Nergens om,” zegt hij dankbaar, „helemaal nergens om.”

Ze zijn via het plein naar de singel gelopen aan de overkant van de Groot Hertoginnelaan. Stapper jaagt de eenden op die langs de gladgeschoren wallekanten in hun veren plukken of soezurig

in het gras liggen. De eenden tuimelen hals over kop het water weer in; hun verontwaardigde gegak en gesnater vermengen zich met het triomfantelijke, hoge geblaf van de hond en het geluid van spattend water. Het lawaai dreunt tegen de huizen aan de overzijde, maar loopt snel dood in de overal aanwezige stilte van de bomen en de wijldheid van de hemel daarboven.

Daniël en Lucia lopen bedaard de hond achterna. Lucia heeft de honderiem in de linkerhand. Met het uiteinde ervan slaat ze af en toe nadenkend op de kleine, ijzeren railing die het trottoir van de singel scheidt.

„Ik ben blij dat je een poosje naar Paul en Anke gaat,” zegt ze nog eens, „ik geloof dat het erg verstandig is.”

„We zullen zien wat het wordt.”

Zijn antwoord klinkt afwezig.

Aan het einde van de rij ambassades steken ze de rijweg over, waar de singel uitloopt in een komvormige vijver, die iets in de diepte ligt en omzoomd is door een haast Engels aandoende beplanting. Op dit uur van de ochtend is er bijna niemand te zien. Ze gaan in het gras zitten, niet te ver van de waterkant. Heel in de verte ruist het verkeer op weg naar Scheveningen, dichterbij ruisen de bomen. Aanvankelijk liggen beiden achterover, zonder iets te zeggen. Zo dicht bij de grond is er nauwelijks wind, de bodem onder hun lichaam is vochtig en broeierig. Daniël kijkt naar de hemel, waarin af en toe wolken voorbijschuiven, die de zon allemaal weten te ontlopen. Het is alsof iemand een eindeloos, geruststellend tafereel door een hemelsgroot diaraam draait. Hij kijkt naar de film aan de hemel en in hem ontstaat de behoefte aan drama, aan een beweging die de stilte verbreekt, aan woorden die onherroepelijk worden voor je het weet. Er woont een grijze man in hem die van drama houdt, voor wie de droevige opwindning die daar bijhoort, eten en drinken is. En Daniël denkt dat hij hem ongestraft zijn zin zal kunnen geven, dat er daarna niets veranderd zal zijn op wat pijn na van binnen, die niet eens onplezierig is. Hij gaat overeind zitten, vlak naast haar nog altijd uitgestrekte lichaam, en hij legt een hand voorzichtig op haar bovenarm.

„Ik zou nog eens met je willen praten,” zegt hij.

Lucia opent de ogen en knikt bijna onmerkbaar.

„Ik weet dat je er al die tijd niets over kon zeggen. Ik denk dat je misschien niet durft, omdat het moeilijk is zulke dingen te

zeggen. We hebben er wekenlang omheen gedraaid en je wilde mij geen pijn doen. Maar nu doet het meer pijn als je niets zegt. Ik weet best dat er meer is tussen Bo en jou dan je mij wilde vertellen."

Ze komt traag uit haar liggende houding overeind en wanneer haar gezicht weer naar hem toegewend is, staan er tranen in, grote, bijna heldere druppels, die haar ooghoeken vullen zonder verder naar beneden te glijden.

Daniëls stem wordt zachter.

„Het is toch zo?" vraagt hij.

Lucia knikt.

„Waarom heb je het gedaan?"

„Het ging vanzelf. In het begin wilde ik het niet eens. Maar alles bij jou was zo somber, ik kon er soms niet meer tegen. En Bo is echt aardig. Het gebeurde eerst maar één keer en wekenlang hebben we elkaar daarna niet aangeraakt. Ik wilde het niet en Bo eigenlijk ook niet."

„Deed je het om op die manier toch nog in verwachting te raken?"

Lucia schudt het hoofd.

„Ik weet het niet, ik denk van niet. Misschien heb ik er in het begin wel even aan gedacht toen al die inseminaties in het ziekenhuis mislukten, maar later was het niet belangrijk meer."

„Waarom heb je het mij niet eerder gezegd? Waarom liet je ons dan toch nog elke maand naar Leiden gaan om zwanger te worden?"

Ze gaat rechter zitten en begint te gebaren. Haar gezicht staat zo wanhopig dat hij opnieuw een hand uitsteekt en de hare pakt.

„Ik kon het jou toch niet zeggen, ik durfde het niet. Ik was bang dat je er niet tegen zou kunnen. Dus ik moest wel doorgaan met die inseminaties en doen alsof er niets aan de hand was. Bo wist ook niet wat hij doen moest, we hebben het maar over ons heen laten komen en gewacht tot er iets zou gebeuren."

„En ben je nu alleen maar verliefd, is het iets dat over is als ik terugkom of is het meer dan dat?"

Hij ziet hoe ondanks haar verdriet de herinnering aan Bo even de overhand krijgt en hij weet het antwoord al voor het wordt gegeven.

„We houden van elkaar, Daniël. We hebben eindeloos gepraat, hoe het met zijn kinderen moet en met zijn vrouw en we wisten

er geen raad op."

Haar ooghoeken vullen zich nu verder met tranen en die rollen en glijden heel voorzichtig langs haar neus en om de mondhoeken naar beneden. Daniël weet ineens dat dit meer is dan waarom hij had gevraagd, meer dan de grijze man in hem kan eten. Er is een overweldigend gevoel van ziek-zijn, dat maar enkele seconden duurt, gevolgd door een branden in zijn borst en zijn gezicht.

„Ik wist niet dat het al zover was tussen jullie,” zegt hij onbeholpen, „ik had gehoopt dat het over zou zijn als ik terugkwam.”

„Ik kan het je nu maar beter allemaal vertellen,” zegt Lucia, „ik hou van Bo en ik zou al eerder naar hem toe zijn gegaan als ik geweten had hoe.”

Ze komt dichterbij hem toe.

„Begrijp je het een beetje? Ben je erg boos? Ik heb je bedrogen, maar ik kon niet anders. Ik wil gewoon weer gelukkig zijn, plezierige dingen doen, schilderen, op terrasjes zitten. Dat kan met jou allemaal niet meer.”

Lucia begint harder te huilen. Hij knijpt in haar hand, strijkt met de andere over haar haren, die een klein beetje bewegen in de nauwelijkse wind, en mompelt zachte, sussende dingen tegen haar, alsof ze een klein kind was. Ondertussen dooft het vuur in zijn borst uit en maakt plaats voor een leegte, waarin hij haar begrijpt. Er zijn geen formuleringen voor nodig, hij verstaat haar rechtstreeks en hij weet dat het zo gebeuren moest en niet anders en dat het goed is dat het gebeurt en dat het ondanks dat pijn doet, meer pijn dan hij op dat moment beseft.

„We moeten maar naar huis gaan,” zegt hij, als ze zo een tijdje gezeten hebben. En hij helpt haar opstaan, roept de hond met een stem die de zijne niet lijkt te zijn en samen lopen ze terug. Af en toe op die terugweg van tien minuten huilt Lucia weer en dan legt hij zijn arm vaster om haar heen en verbaast zich erover dat hij zich nog afvragen kan wat de enkele wandelaars van deze situatie zullen denken. Het is vreemd hoe er altijd een klein deel in hem woont dat niet betrokken lijkt te zijn bij wat er gebeurt, althans steeds in geringe mate. En dat deel kijkt rond en observeert, kijkt naar zichzelf en maakt duizend-en-een notities, die ergens opgeboren worden, opgeborgen voor later, voor een werkstuk, een gedicht, een verhaal.

Thuisgekomen wordt Lucia kalmer. Ze zal die middag naar Bo gaan om te vertellen wat er is gebeurd. Daniël besluit om maar meteen weg te gaan. Afwezig maar methodisch begint hij de dingen bij elkaar te pakken die hij denkt nodig te hebben: kleren, scheergerei, medicijnen, papier, de schrijfmachine, enkele boeken die hij lezen wil. Ondertussen belt hij Paul dat hij nog diezelfde dag zal komen en al een uurtje later stapt hij in de auto. Lucia staat voor het raam, haar gezicht tussen de bloeiende planten, en hij ziet van buiten dat ze huilt. Hij voelt hoe het achter zijn ogen verraderlijk begint te branden en hij rijdt weg, eerst de straat uit, dan de hoek om, de laan op, de stad uit en zo steeds verder bij haar vandaan, bijna alsof het vanzelf sprak.

2. Het zingende lichaam

Love's function is to fabricate unknownness.

e.e. cummings

Hij heeft afgewassen en de kamer een beetje opgeruimd en staat nu te wachten tot het water kookt, wanneer de bel gaat.

Hij kijkt op zijn horloge. Nog maar net half acht. Ze is vroeg. Hij heeft haar gisteren voor het eerst ontmoet bij de overburen, bij wie ze op kamers woont, en haar onmiddellijk uitgenodigd om de volgende avond koffie te komen drinken.

Hij loopt naar de voordeur en doet open.

„Kom erin.”

„Ik ben toch niet te vroeg?”

„Het scheelt niet veel. Maar het koffiewater staat al op. Als je tenminste koffie wilt. Ik kan ook thee maken natuurlijk, of wat anders.”

„Nee hoor, koffie is goed.”

Hij laat haar de kamer binnen en loodst haar naar een van de twee grote zitelementen, die tegen de muur staan.

„Wat heb jij een boeken?”

Hij haalt de schouders op.

„Wat wil je. Het is mijn vak. Je moet maar even wat rondkijken of blijven zitten, net wat je wilt. Dan maak ik koffie klaar.”

Vijf minuten later is hij terug met het dienblad. Marian wil suiker en melk en hij schenkt in. Daarna gaat hij schuin tegenover haar zitten in de bruine, ribfluwelen stoel, de benen opgetrokken onder zijn achterste. Onder het koffiedrinken neemt hij haar wat nauwkeuriger op. Ze heeft blond haar van een betrekkelijk onbestemde kleur, vrij kort, en blauwe, iets te

bleke ogen, die een beetje diep gezonken liggen, waardoor ze er wat ouder uitziet. Maar ze heeft een stevig lijf, van het soort dat hem opwindt, flinke borsten en hij kan de dijen zien spannen onder de keurige rok van een of ander chique modehuis. Hij is benieuwd of ze te versieren is en hij bedenkt hoe vervelend het is dat er vooraf altijd een ingewikkeld en langdurig spel van praten en nog eens praten moet worden gespeeld voor je met enig fatsoen tot handtastelijkheden kunt overgaan. Niet dat je soms geen boeiende dingen hoort, maar je leert elkaar nu eenmaal nergens zo goed kennen als in bed en de rest van de informatie kan wat hem betreft best wachten. Hij kijkt naar haar gezicht, dat bedekt is met een grote hoeveelheid kleine sproeten, en naar de wenkbrauwen, die zorgvuldig zijn geëpileerd tot twee smalle boogjes, en glimlacht. Marian glimlacht terug.

„Lekkere koffie,” zegt ze, in een poging om het gesprek op gang te brengen.

„Coffeïnevrije,” antwoordt hij, „vroeger dronk ik potten vol koffie. Die stonden naast de schrijfmachine. Maar later heb ik een paar jaar vegetarisch geleefd, allerlei dingen uitgeprobeerd met eten en met yoga en sindsdien kan ik gewone koffie niet meer zo goed verdragen.”

Hij ziet aan haar gezicht dat het voor haar maar vage begrippen zijn en hij gaat er niet verder op door.

„Wat doe jij eigenlijk?”

Nu begint ze makkelijk te vertellen. Ze werkt als secretaresse op een kantoor, vier dagen in de week. Ze is pas terug van een maandenlange reis door Amerika. Haar ouders zijn rijk en wonen ergens in een dure bungalow aan de rand van de stad, maar ze geeft er de voorkeur aan voor zichzelf te zorgen. Rijdt rond in een knalrode eend, hoewel haar ouders liever hadden gezien dat ze een auto had uitgezocht die beter bij haar stand paste. De vader is directeur en eigenaar van een paar fabrieken. Ze heeft nog een zus en een broer, die allebei jonger zijn dan zij. Daniël krijgt de indruk dat ze niet erg ondernemend is. Wanneer hij wat andere onderwerpen aansnijdt, lijkt ze van sommige dingen nauwelijks op de hoogte. Hij laat zijn verbazing daarover blijken. Ze geeft de schuld aan de jaren die ze op buitenlandse kostscholen heeft doorgebracht in Zwitserland en Engeland, waar ze weinig meer heeft geleerd dan goede manieren en wat talen. Ze is anders dan de vrouwen met wie hij doorgaans

omgaat en hij mist het aantrekkelijke van een gesprek over voor hem zinnige dingen. Desondanks vindt hij haar aardig.

Hij schenkt nog eens koffie in en laat haar op haar verzoek de boeken zien die hij tot nu toe heeft geschreven. Ze zit met het stapeltje onhandig op schoot, een groot geworden kostschool-meisje dat onverwachts wordt geconfronteerd met zaken die ze niet kent: gedichten, kinderboeken, boeken over macrobiotiek en yoga. Ze excuseert zich een paar maal achter elkaar voor haar onwetendheid, nadat ze een beetje doelloos en ongericht hier en daar in de stapel heeft gebladerd.

„Je moet je er niets van aantrekken,” zegt hij troostend, „de meeste mensen weten er ook niet zoveel van en als het erop aankomt is het allemaal zo belangrijk niet.”

„Je maakt toch ook andere dingen, of niet? Keramiek? Dat hoorde ik tenminste.”

Hij knikt.

„Ik was een jaar of dertig toen ik geen zin meer had in schrijven, of niet genoeg tenminste; het leek ineens allemaal nogal zinloos en ik wilde wat met mijn handen gaan doen. Toen ben ik naar de Vrije Academie gegaan en daar heb ik bijna drie jaar gewerkt, met een beurs. Wat ik te kort kwam, verdiende ik erbij door af en toe boeken te vertalen. In die jaren heb ik niets gepubliceerd. Nu ben ik dus eigenlijk ook beeldhouwer en keramist. Maar schrijven is het belangrijkste gebleven. Ik werk alleen maar in mijn atelier als het schrijven niet lukt. Ik kan je wel laten zien waar ik aan bezig ben, dan heb je meteen het huis gezien.”

Hij gaat haar voor, de trap af, laat het atelier zien en zijn werkkamer, legt de werking van de oven uit en loopt bedrijvig rond als een gids door een museum. Ondertussen is hij er maar met een half hoofd bij en denkt aan de keren in de afgelopen maanden dat hij met andere vrouwen zo door het huis drentelde, dezelfde verhalen vertellend om uiteindelijk al of niet in het bed te belanden. Het verveelt hem een beetje, maar Marian wil ook de laatste kamer nog zien, het vroegere atelier van Lucia.

„Het is een puinzooi,” zegt hij verontschuldigend, „mijn vrouw heeft een deel van haar spullen nog steeds hier staan en ze heeft geen ruimte om het op te slaan. Ik hoop dat het gauw allemaal weg is, dan kan ik zelf in deze kamer gaan werken en de voorkamer verhuren. Ik kan best wat extra geld gebruiken nu mijn vrouw weg is.”

„Zijn jullie al lang uit elkaar?”

„Nee, nog maar twee maanden.”

„Mis je haar?”

De vraag is onverwacht direct.

„Ik weet het niet. Laten we maar weer naar boven gaan.”

Terug in de kamer begint Marian opnieuw over zijn vrouw.

„Je praat er zo gewoon over. Was het niet goed tussen jullie? Was je blij dat ze wegging?”

„O nee,” antwoordt Daniël snel, „wat mij betreft had het mijn hele leven zo mogen blijven.”

„En je vindt het toch niet erg dat ze weg is?”

Er ligt een niet-begrijpende uitdrukking op haar gezicht en ze komt wat meer naar voren zitten, alsof zijn antwoord van belang voor haar is. Daniël denkt na.

„Het is lastig uit te leggen,” zegt hij na een tijdje, „we waren eigenlijk jarenlang erg gelukkig, haast een modelhuwelijk, ondanks het feit dat ze veel jonger was dan ik. We waren altijd bij elkaar en in de eerste jaren reisden we veel. Dat kon, ik nam gewoon mijn werk mee en dan leefden we ergens in Spanje of Joegoslavië tot het geld op was. We hadden soms kleine dingen van keramiek bij ons die Lucia en ik gemaakt hadden en die verkochten we op het strand als we geen geld meer hadden. Maar we konden geen kinderen krijgen, dat wisten we van tevoren. Het lag aan mij en we hebben geprobeerd daar van alles aan te doen, omdat we na een paar jaar toch wel kinderen wilden. Ik zal je al de details besparen, maar we hebben echt alles geprobeerd, adoptie, inseminatie, andere mannen. Het haalde steeds niks uit en dan lieten we de zaak weer een jaartje rusten, tot we weer op een nieuw idee kwamen. Verleden jaar werden we doorgestuurd naar het ziekenhuis in Leiden en daar werden we door een nieuw team artsen geaccepteerd voor kunstmatige inseminatie. Dat is toch nog een heel gedonder en ik zou het niet graag allemaal nog eens opnieuw doen. Gesprekken vooraf, je moet allebei onderzocht worden, of Lucia gezond was, bloedgroepen en dat soort dingen en daarna moest ze maandenlang haar temperatuur bijhouden, omdat ze aan de hand daarvan de vruchtbare perioden bepalen, en ondertussen gingen ze van het ziekenhuis op zoek naar een donor. Dat was in september of zo iets voor elkaar en daarna zijn we zeven maanden achter elkaar daar geweest, twee keer in de maand.

Het was een rottijd, je zit elke maand dagen te tellen, komt het wel, komt het niet. Lucia was kerngezond en er was geen enkele aanwijzing dat ze niet zwanger zou worden. We hadden ons er ook allebei helemaal op ingesteld, hoewel we wisten dat het bij een op de tien vrouwen door onverklaarbare oorzaak toch niet lukte. Maar we hadden er zolang op gewacht en het leek aan het eind allemaal zo voorbeschikt dat we die mogelijkheid gewoon niet onder ogen wilden zien. Maar na een paar maanden moesten we daar toch rekening mee houden. We hadden allebei erg onder de spanning te lijden, het eindeloze praten en elkaar geruststellen, terwijl we er eigenlijk niet meer in geloofden, maar dat wilden we voor elkaar niet weten. Ik werd nerveus en depressief, Lucia kon daar moeilijk tegen, de sfeer in huis werd steeds beroerder. Uitgerekend op dat moment kwam Lucia in aanraking met een schilder die haar wat zeventiende-eeuwse technieken zou leren. Dat was voor haar een uitgezochte kans, want er zijn maar heel weinig schilders die daar nog iets van af weten en iedereen wist dat hij bepaald niet met zijn moeizaam verworven kennis te koop liep. Dat is weer een heel verhaal apart, dat vertel ik je nog wel eens. Maar goed, op die schilder is ze verliefd geworden en ten slotte zijn we daarom uit elkaar gegaan. Het is een heel charmante man en hij gaf haar precies wat ze in die tijd nodig had, hij was opgewekt en vitaal en ik zat thuis maar somber en depressief te wezen. Ik kan het me achteraf best voorstellen en het zal wel ergens goed voor zijn."

Daniël leunt achterover.

"Sorry," zegt hij, "het is een heel verhaal. Maar je vroeg ernaar." Ze zit stil voor zich uit te kijken en zegt een tijd niets.

"Hoe lang waren jullie getrouwd?" vraagt ze ten slotte.

"Zeven jaar."

"En daarvoor ben je nooit getrouwd geweest?"

"O jawel." Hij probeert het zo nonchalant mogelijk te brengen. "Een keer eerder, toen ik nog erg jong was. Toen hoorde ik voor het eerst dat ik geen kinderen kon krijgen en toen ging ik de hort op om te bewijzen dat ik toch een kerel was waarschijnlijk. Dat duurde ook zeven jaar. En daar tussenin heb ik nog een tijdje met een Française samengewoond."

Marian is duidelijk een beetje afgebluft en ze staart afwezig de kamer in. Hij hoopt dat hij het niet verpest heeft door tenminste dat deel van de waarheid er ineens uit te gooien. Drie vrouwen

kon wel eens wat te veel van het goede zijn voor zo'n keurig meisje. Dan begint ze ineens te lachen.

„Je weet er wel weg mee,” zegt ze, op een toon die het midden houdt tussen bewondering en bezorgdheid.

„Ach,” zegt Daniël, „het lijkt veel, dat geef ik toe. Maar mijn stommiteit is dat ik iedere vrouw steeds weer trouw. Als het allemaal alleen maar verhoudingen waren geweest, had geen mens ervan opgekeken. Maar drie mislukte huwelijken klinkt nu eenmaal erger dan een heel leven van losse verhoudingen. Ik kan het ook niet helpen.”

Hij glimlacht doelbewust op zijn jongensachtige manier, waarvan hij weet dat het vrouwen vertedert.

„Ik ben echt niet zo vreselijk als het klinkt,” zegt hij er achter aan, „in de praktijk val ik best mee. En met Lucia was er nog iets anders. Je hebt aan die boeken gezien waar ik mee bezig ben geweest. Yoga, paranormale toestanden en dat soort dingen. Eigenlijk moest Lucia daar allemaal niets van hebben. Ze was een echte schilderes, ze wilde alleen maar tekenen en al dat andere kon haar eigenlijk gestolen worden. Maar omdat ze van me hield, heeft ze jarenlang gedaan alsof, ze ging overal mee naar toe en als ik weer iets nieuws had gevonden, dan deed ze mee. Maar dat was haar op het laatst te veel. Vrouwen zijn gewoner, dichter bij de aarde. Ze reageren anders op die dingen. En als vrouwen toch aan mystiek of meditatie doen, dan zijn ze meestal een beetje hysterisch, een beetje ongezond extatisch. En mystiek is doodgewoon een wetenschap van het bewustzijn.”

Godverdomme, denkt hij bij zichzelf, wat zit je weer interessant te doen. Vertel maar liever dat je ondanks al die kennis verslaafd bent aan kalmerende middelen en dat je soms van ellende geen raad weet met jezelf.

Maar dat is nauwelijks een goed uitgangspunt om een vrouw te versieren en hij slikt de waarheid bijtijds weer in. Je hoeft een halve vreemde niet direct alles over jezelf te vertellen, sust hij zichzelf, maar desondanks blijft het hem steken dat het steeds maar de helft van de waarheid is die je elkaar toevertrouwt. En als je al de waarheid probeert te vertellen, ontbreekt er altijd iets aan, doordat het te vlug wordt verteld of doordat de woorden die je gebruikt de werkelijkheid niet meer achterhalen kunnen. Hij denkt even aan de titel van een essay van Vestdijk, *De leugen is onze moeder*. Dan dwalen zijn gedachten plotseling af naar die

allereerste keer bij een Amsterdamse arts van de NVSH, een jaar of zes geleden. Hij herinnert zich een pijnlijk correcte heer, die zich met een valse vaderlijkheid achter een bureau heeft verschansd, zijn glimlach is klinische routine, een nietszeggende plooi in de huid en daarachter en daar door heen wordt zichtbaar hoe hij hun afghaanse jassen en kettingen uit de kabouterjaren met duidelijk misprijzen opneemt.

„Hebt u wel eens ooit met anderen over het feit gesproken dat u geen kinderen kunt krijgen?”

De arts legt zijn handen plat op het bureau voor hem. Het is de hamvraag.

„Nou,” antwoordt Daniël behoedzaam, „je loopt er niet mee te koop, maar een paar mensen weten er toch wel van. Mijn ouders natuurlijk, dat kan moeilijk anders. En een paar goede vrienden.”

De handen komen los van het bureau, vouwen zich open in de lucht en komen dan boven het blad met de vingertoppen bij elkaar. De stem is afgemeten en precies.

„Dan ben ik bang dat ik u beiden niet zal kunnen helpen. Het is regel dat ik alleen inseminatie toepas wanneer ik zeker weet dat niemand anders van de situatie op de hoogte is.”

„Waarom?” wil Lucia weten.

De arts glimlacht superieur.

„We moeten om het kind denken. Het zou ooit later via anderen kunnen horen dat het niet op de gewone wijze is verwekt. Dat is niet juist.”

Daniël voelt woede in zich opkomen omdat hij meent te weten wat de arts werkelijk denkt: Stelletje schooiers. Misschien net een jaar bij elkaar. Over twee jaar zijn ze weer uit elkaar. Daniël ruikt de minachting voor hun levensstijl, maar hij kan het niet bewijzen. De arts zit onaandoenlijk achter zijn bureau. Daniël probeert zijn woede te bedwingen en voelt een hand van Lucia even geruststellend en kalmerend op de zijne. Hou je kalm, zegt haar hand, laat die rotzak doodvallen.

„Ik dacht,” zegt hij voorzichtig, „dat het mentaal een gezond teken was dat ik er met anderen over heb kunnen praten, dat ik niet geprobeerd heb om het te verstoppen alsof het een besmettelijke ziekte was, iets waarvoor je je moet schamen. En nu straft u ons daarvoor door ons juist daarom inseminatie te

weigeren.”

Hij voegt er verder niets aan toe en omdat de arts blijft zwijgen, hangt zijn laatste zin als een loze bedreiging in de lucht.

„Veronderstel eens dat we het altijd voor iedereen verborgen hadden gehouden,” zegt Lucia met duidelijke minachting, „dat we er stiekem over gedaan hadden. Dan waren we er in principe wel voor in aanmerking gekomen.”

„Het spijt me,” zegt de arts neutraal, „ik pas de inseminatie toe en ik moet als arts de voorwaarden bepalen.”

Lucia staat op en Daniël bewondert de strijdlustige waardigheid waarmee ze dat doet.

„Dan kunnen we maar beter gaan. Wat zijn we u verschuldigd, dokter?”

De smeerlap heeft nog een laatste sneer in petto.

„Ik heb begrepen dat u allebei kunstenaar bent. U zult het wel niet breed hebben. Ik stel me voor dat u een van uw werkstukken stuurt als u gelegenheid hebt. Dan beschouwen we het honorarium als afgedaan.”

Daniël weet niet veel meer te doen dan te knikken. Later stuurt hij een van zijn mooiste vazen. En verdomd als het niet waar is: de rotzak heeft later nog de moed om een briefje te schrijven dat „het voorwerp” niet helemaal past in zijn interieur en of het niet geruild kan worden. Daniël schrijft terug dat hij dan het interieur maar bij de vaas moet aanpassen. Hij hoort er nooit meer iets van, de kleine wraakneming is nauwelijks zoet.

Hij ziet nu andere beelden. Lucia naakt op de bank met een door hen beiden uitgezochte donor. Een goede vriend. Ze zitten half overeind en kijken verschrikt om wanneer hij binnenkomt. Lucia heeft de penis van de ander in de hand, haar andere hand maakt een verschrikt gebaar. Hij verontschuldigt zich snel en gaat het huis weer uit, stampvoetend door de straten. Hij had gedacht dat het al wel achter de rug zou zijn. Vloeken van binnen. Wanhoop voelen en je later toch maar weer groot houden. Het beeld van die twee op de bank blijft hem achtervolgen. Hij voelt het als een soort schending van hun verhouding, die des te vreemder is omdat hij het zelf heeft gewild en omdat hij er nu geen been in ziet

zelf met een ander naar bed te gaan als dat zo zou uitkomen. Vrijheid, blijheid, ja zeker. Maar dan altijd voor jezelf, nooit voor de ander.

„Zal ik nog eens kijken of er koffie in de pot zit? Jij zit zo aan iets anders te denken.”

„Sorry,” zegt hij, „ik dacht aan iets van vroeger. Ja, ik wil nog wel koffie als er nog is.”

Ze staat op en ze drinken weer koffie. Marian schopt haar schoenen uit en Daniël kan nu wat meer van haar benen zien. Mooie, sterke, goed gevormde voeten. Hij zegt het en ze lijkt gevleid. Hij neemt een van haar voeten in zijn handen, aanvankelijk nog veinzend dat hij die alleen maar bekijkt, maar al een paar minuten later liggen ze vrijend op de bank. Goddank, denkt hij, het komt er dan toch van. Hij is verbaasd over haar gretigheid en de vanzelfsprekendheid waarmee ze zonder terughouding zijn lichaam betast en zijn broek openmaakt. Zijn stijve lul ligt zwaar kloppend in haar hand. Allebei half ontkleed strompelen ze naar het bed zonder iets te zeggen. Hij is het eerste uitgekleed en springt op het bed, naar haar kijkend terwijl ze haar kleren uittrekt en benieuwd wat er te voorschijn zal komen. Struis is het woord voor dat lichaam en hij is even teleurgesteld als hij ziet dat haar borsten slapper zijn dan hij had gehoopt. Zonder al te veel poespas rollen ze over en langs elkaar, hij bewondert en kust haar dijen en billen, knabbelt steeds meer opgewonden als een konijn aan haar vagina en voor hij er erg in heeft komt ze klaar. Haar lichaam gespannen als een boog, waarboven de borsten heen en weer schommelen, terwijl haar hoofd schreeuwend en vertrokken over het kussen heen en weer rolt. Als ze begint te zuchten en ontspannen onderuit glijdt, hurkt hij tussen haar dijen en valt over haar heen. Hij verdrinkt in haar vagina, die nog zachtjes naschokt, en verbergt zijn hoofd in haar hals en in haar oksel, die gladgeschoren is en zoetig ruikt. Dit moet lang duren, denkt hij opgewonden, en telkens wanneer hij bijna klaar is, dwingt hij zichzelf te stoppen en voelt met intense vreugde hoe dat ding van hem sidderend en kloppend even een beetje bedaart. Ze lijkt onvermoeibaar en is al weer een paar keer klaargekomen wanneer hij het eindelijk niet meer houden kan en kreunend en zuchtend in haar tekeergaat. Hij voelt haar nagels krassen over zijn rug, zijn handen onder haar

billen, waar het nu overal vochtig is. Wat een kut, denkt hij, wat een verrukkelijke kut en wat een heerlijk lijf. En zij denkt dezelfde dingen van hem, maar die eerste keer zwijgen ze nog en roken alleen een sigaret, terwijl hij nog altijd in haar ligt, de rook uitblazend boven haar hoofd. Later beginnen ze opnieuw en hij rijdt op haar billen, tot hij weer klaarkomt en dan ademloos en leeg en ontspannen naast haar ligt.

Pas uren later gaat ze weg naar haar eigen kamer. Terwijl ze zich aankleedt, ziet hij haar veranderen van een gezond, opwindend wijf in een keurig meisje met een mantelpakje uit de betere milieus, het soort kleren dat nooit helemaal echt is, de rijke truttenkleren uit de Bonnetterie, die je nu dragen kunt en tien jaar geleden en over tien jaar ook nog.

Hij staat op zonder zich aan te kleden en lachend en fluisterend als samenzweerdere lopen ze over de gang naar de deur.

„Blijf daar niet staan,” zegt ze, „anders vat je kou.”

En hij loopt gehoorzaam een paar stappen achteruit en luistert nog even nadenkend naar haar voetstappen voor hij terugkeert naar zijn warme bed, dat nog helemaal warm en opwindend naar neuken ruikt.

Een enkele maal ziet hij Lucia terug, steeds maar heel vluchtig en altijd op zijn uitnodiging, omdat er nog iets te regelen valt over het huis, de scheiding, voorwerpen die aan Lucia behoren. Ze is erg bescheiden geweest in haar wensen en daar is hij haar dankbaar voor. Een paar maal is hij verwoed in de weer geweest om de lege plekken die toch zijn achtergebleven, te camoufleren. Hij deelt de gang- en de keukenkast opnieuw in en zet de grote voorwerpen in de woonkamer allemaal op een andere plaats. Hij ontwikkelt tijdelijk een griezelig soort zindelijkheid, hij stofzuigt overdreven, houdt de w.c. en de douche en de ramen akelig schoon. Hij maakt er zelfs een gewoonte van om alle wasgoed zorgvuldig te strijken en in nette stapeltjes weg te bergen, alles soort bij soort, systematisch en makkelijk terug te vinden. Lucia was altijd slordig en hij had daar desondanks nooit veel hinder van ondervonden, maar nu schept hij er genoeg in zich van haar te onderscheiden door de dingen anders te doen dan zij ze deed. Hij beseft tegelijk dat het meer is dan dat alleen; al strijkend en wassend en veranderend, verwijdert hij Lucia beetje bij beetje uit hun huis, dat nu zijn huis wordt, en hij bewijst

tegelijktijd tegenover vrienden onverwachts zijn vermogen om zichzelf te kunnen redden. Hij weet dat ze gedacht moeten hebben dat hij na het vertrek van Lucia nog verder zou aftakelen en hij heeft soms een hekel aan zichzelf wanneer hij zich bewust wordt van het kinderlijke genoegens waarmee hij zijn eenmanshuishouden bestuurt. Hij weet dat hij bezig is zichzelf op een primitieve manier opnieuw een eigen hol te maken, een plaats waar het veilig is. Hij bakent als een dier zijn territorium af en hij verzet zich maar niet eens al te zeer tegen het instinctieve van die reactie. In de eerste plaats omdat het begrijpen van die reactie in elk geval al winst is: hij is er niet blindelings het slachtoffer van, maar kijkt een beetje geamuseerd en ook wel eens verontrust toe. Maar ook omdat al die kleine bezigheden waarmee hij de lege uren vult, verhinderen dat hij al te veel aan Lucia denkt. Het is een gezonde manier om zich andermaal van haar te bevrijden, nadat hij dat de eerste weken op een meer primaire manier had gedaan: met elke nieuwe vrouw die zijn bed deelde, maakte hij de afstand tussen zichzelf en Lucia groter, hij neukte haar verder bij zich vandaan en met elk gedicht dat hij schreef, hoewel de inhoud het tegendeel beweerde, schreef hij haar van zich af, verdwenen, dood. Bijna met schaamte denkt hij aan die eerste weken terug, overdag eindeloos slapend, bizar dromend, overvallen door hartstochtelijke huilbuien, die hem uitgeput en leeg achterlieten, 's avonds schrijvend, het ene gedicht na het andere, soms vier of vijf gedichten op één avond, waar hij tot diep in de nacht aan werkte, zwetend en trillend van vermoeidheid. Steeds had het geleken alsof hij het nu met dit gedicht definitief had gezegd, alsof hij eindelijk de juiste regels had gevonden die het voorbij en het tegelijk nabije van Lucia op de enig juiste manier omschreven. Maar nauwelijks was dat gedicht voltooid, of hij voelde bijna lijfelij hoe nieuwe regels van een voor hem verbijsterende schoonheid en waarheid in zijn hoofd stonden te dringen. Hij had die nachten vaak het gevoel alsof hij zijn hand maar in zijn hoofd behoefde te steken om al die regels eruit te kunnen halen. De woorden waren lichamelijk in hem aanwezig en hij beleefde dieper dan ooit de schizofrenie van de dichter: de ene helft die werkelijk lijdt en die daardoor het onbeschrijfbare in woorden naar boven brengt, en de andere helft die opgetogen toekijkt, de vakman die de woorden nog eens weegt en na afloop objectief de

ene regel met de andere kan vergelijken en toetsen op kwaliteit, alsof hij in zijn kop kaas stond te verhandelen in plaats van werkelijkheden te beleven. Hij weet sindsdien dat de werkelijkheid in het woord is en tegelijk op een verschrikkelijke manier daarbuiten. Het woord is de drager van een tijdelijke werkelijkheid, die vergaat op het moment dat het woord wordt geboren en pas later herboren wordt in de andere werkelijkheid van de lezer, waarmee hij niets meer van doen heeft. Hij herinnert zich nu de gretigheid en de grijze extase van die eerste weken en hoe het plotseling van de ene op de andere dag was afgelopen, alsof iemand een uurwerk had stilgezet. Nog de avond daarvoor had hij verscheidene gedichten geschreven, naar zijn gevoel het ene nog beter dan het andere, de dag daarop was er niets dan leegte. Hij had verdwaasd rondgelopen, zijn hoofd omkerend als een emmer, om bijna opgelucht en verbaasd te merken dat het over was, een vuur dat zichzelf had schoongevreten. Uit plichtsbesef en vanuit het gevoel toch-dichter-te-zijn had hij daarna nog een paar lauwe pogingen aangewend om opnieuw te schrijven, maar wat eruit kwam, waren bleke imitaties, die hij snel opborg in de vage verwachting dat enkele regels eruit later misschien ooit bruikbaar zouden zijn voor iets anders. Hij wist in zijn hart wel dat het over was en dat hij nooit meer zo over Lucia zou schrijven. Er viel voorlopig niets meer te zeggen en hij was blij toen hem een paar vertalingen werden aangeboden, slecht betalend, zoals alle vertaalwerk, maar voldoende om de winter rond te komen. Hij zou niet naar de contraprestatie hoeven met het schaarse werk uit zijn atelier. Met wat hij er zo hier en daar bij deed, zou het voldoende zijn om Lucia iets van haar aandeel uit het huis terug te betalen.

Het spijt hem enkel dat hij Lucia nooit alleen te zien krijgt, altijd is Bo erbij, zittend op de punt van een bank, eindeloos sigaretten rollend en pratend. Daniël heeft nog nooit zo'n prater gezien. Eenmaal heeft hij doelbewust drank te voorschijn gehaald in de hoop dat er nu wat zinnigs gezegd zou worden, maar Bo wist verrassend snel weg met de whisky en het gevolg was dat er van Bo's kant een ouwe-jongens-onder-mekaar-sfeer ontstond, gevuld met beloften van wat hij allemaal doen zal en wat ze samen ooit nog eens zouden moeten doen als ze wat aan elkaar gewend zijn, waar Daniël akelig koel onder bleef, biddend dat ze maar gauw weg mochten gaan.

Onbegrijpelijk is voor hem de bijna voelbare afwijzing die Lucia tegenover hem aan de dag legt. Hij bezoekt haar een paar maal op het atelier waar ze voorlopig samen met Bo werkt en is onder de indruk van de nieuwe schilderijen die ze maakt, zeer levende en warme schilderijen van kleine dieren op een blad, mensen op een bank, een jongen in een boom, alles zeer nauwkeurig geschilderd. Ze bezit een fabelachtige feeling voor techniek. Daniël vraagt zich soms met iets van leedvermaak af hoe lang het nog zal duren voor ze Bo in dat opzicht naar de kroon zal steken en hij is benieuwd hoe die daarop zal reageren. Maar de lol vergaat hem wanneer hij in het vriendelijke, maar onbewogen gezicht van Lucia kijkt. Hij zou er wat voor gegeven hebben wanneer hij van tijd tot tijd een echt gesprek alleen met haar kon hebben. Ze zijn ten slotte zeven jaar getrouwd geweest en nu zitten ze als vage kennissen bij elkaar op visite, onbelangrijke nieuwtjes uitwisselend. Hij beseft soms dat het allemaal te vlug is gegaan, dat er te weinig is uitgepraat en dat zij hem de tijd zou moeten gunnen om wat definitiever van haar los te raken.

Een keer heeft hij nog geprobeerd met haar naar bed te gaan, heel kort na zijn terugkeer van Paul en Anke. Ze belden elkaar toen elke avond op. Zijn extatisch verdriet van die dagen sloeg plotseling om in fanatieke woede toen hij hoorde dat Lucia Bo in huis had gehaald, omdat die door zijn eigen vrouw buiten de deur was gezet. Stotterend van woede had hij in de telefoon staan schreeuwen.

„Dat wil ik niet, Lucia. Dat moet je toch begrijpen. Niet in het bed dat ik voor ons tweeën getimmerd heb.”

Ze had tegenwerpingen gemaakt en haar volwassen geredeneer tegenover zijn eigen geslagen kleinheid had hem nog woedender gemaakt.

„Het kan me niet schelen wat jij ervan denkt, maar hij moet eruit. Vanavond nog. Ik kom direct terug en dan wil ik hem niet meer zien!”

„Dat is goed,” had ze geantwoord, „als je maar weet dat ik dan met hem meega.”

De kilte in haar stem had hem niet ontnuchterd en hij was nog diezelfde avond hals over kop naar huis teruggereden. Lucia stond op hem te wachten, haar jas al aan. In de gang lagen twee plastic zakken met wat huishoudelijke dingen, die ze mee wilde nemen.

Hij had haar aarzelend gezegd dat hij nog zo graag een keer met haar naar bed wilde, hij wist zelf niet waarom hij dat op dat moment had gezegd, maar hij liep haar bijna smekend door de kamer achterna.

Ze had alleen maar haar hoofd geschud.

„Geef je dan zo weinig om me?” had hij huilend gevraagd.

Al die tijd keken haar grote ogen hem aan alsof hij een wonderlijk, onbekend dier was.

„O jawel,” had ze ten slotte geantwoord, „ik hou ook van mijn broertje, maar daar ga ik ook niet mee naar bed.”

Hij had niets meer weten te zeggen en had haar laten gaan, de twee plastic tassen bungelend aan het stuur van haar fiets. Later had hij in blinde woede alle ramen en deuren tegen elkaar opengezet en het bed verschoond. Het was hem er niet om te doen geweest nog eens met haar in bed te liggen om zo te proberen haar opnieuw te lijmen. Hij wist toen al dat het over was, voorgoed over. Maar hij had nog eenmaal haar lichaam heel aandachtig willen bekijken, stukje voor stukje in zich opnemend, zoals je afscheid nam van een dode, een soort vaarwel voor altijd.

Haar antwoord had hem diep geschokt, maar later was hij milder geworden. Hij had zich herinnerd hoe hij destijds bij zijn eerste vrouw was weggegaan en de bruuskheid en de leugens waarmee dat gepaard ging. Hij had haar niet meer willen zien, deed alles wat er te regelen was per telefoon of per brief af en was maar nauwelijks onder de indruk van haar soms pathetisch-woedende brieven. Hij was toen ongeveer zo oud geweest als Lucia nu. En nu stemde het hem bijna tevreden dat hem zoveel jaar later hetzelfde overkwam, alsof daarin een soort verlate gerechtigheid school. Hij begreep nu beide vrouwen beter dan toen hij nog met hen leefde, wat een omslachtige manier was om te zeggen dat hij zichzelf beter begreep.

Van tijd tot tijd hoorde hij via anderen geruchten over Lucia en Bo. Bo zou te veel drinken, Bo en Lucia hadden ruzie gehad, omdat Bo in vlagen van plotselinge vertedering of heimwee zijn vrouw en kinderen halve beloften deed over zijn mogelijke terugkeer.

Eenmaal had Nel, Daniëls schoonmoeder, hem uitvoerig gebeld, nadat ze maandenlang van weerskanten alle contact hadden vermeden uit angst voor al te dramatische uitbarstingen. Daniël

was bijzonder op zijn schoonmoeder gesteld, die niet eens veel ouder was dan hijzelf. Ze was net als Lucia een forse, maar nog altijd mooie vrouw, een vrouw die voor zijn gevoel in de jaren twintig had moeten leven, gepassioneerd en met een heftige hang naar snel voorbijgaande, maar bevredigende theatereffecten. Na een paar glazen sherry en wijn op de late avond citeerde ze uit haar hoofd bij voorkeur enkele geliefde gedichten van Roland Holst, hield dan ontzaglijk veel van alles en iedereen en barstte, nog weer later, in tranen uit, omdat de wereld waarin ze leven moest niet op die van haar dromen leek en omdat ze net nuchter genoeg bleef om aan te zien hoe de anderen op een pijnlijke manier met hun houding geen raad wisten en maar hoopten dat ze snel naar bed zou gaan. Vooral Daniël was bij tijd en wijle het centrum van haar furieuze affectie en hij vreesde en beminde die uitbarstingen. Hij vreesde ze omdat hij net als de anderen met zijn houding meestal geen raad wist en beseftte dat zijn antwoorden op haar gevoelvolle exclamaties te formeel en te kil waren. En hij hield ervan, omdat hij haar grote gevoelens begreep, maar zich er niet in wilde begeven, omdat de anderen toekeken, omdat Lucia ijskoude blikken op haar orerende moeder wierp en omdat hij eigenlijk geen andere manier wist om zijn liefde voor haar tot uitdrukking te brengen dan door haar in zijn armen te nemen en haar als een kind te sussen en te troosten. Een wijze van doen die haar de volgende dag alleen maar beschaamd kon hebben gemaakt. Eén keer, toen hij met Lucia een weekend doorbracht in het grote huis van haar ouders, had Nel in de slaapkamer zijn rug gemasseerd. Het was in de tijd dat zijn zenuwen net de kop opstaken en hij werd geplaagd door overmatig gespannen spieren in zijn schouders. Er was iets geweest in de stevige, tegelijk liefdevolle druk van haar handen op zijn schouders, dat had gemaakt dat hij met haar naar bed wilde. En terwijl zijn penis haast pijnlijk gezwollen onder hem lag, had hij kortstondig gedroomd hoe het zijn zou te verzinken in dat grote en weelderige lichaam, dat zeker mooi en extra bekoorlijk moest zijn, omdat de jaren en de zwangerschappen hun tekens zouden hebben achtergelaten. Hij had een visioen gehad van grote, gezwollen borsten met naar bruin verkleurde tepels, het moederdier, het vruchtbaarheidsidool, dat hem zou verslinden en weer opnieuw doen geboren worden. Maar ze waren niet alleen geweest en je ging nu eenmaal niet met je

schoonmoeder naar bed, ook al was ze maar enkele jaren ouder en hij wilde zeker zijn schoonvader niet bedriegen, een vriendelijke, kalme man, die zo iets niet verdiende en die hij er altijd van verdacht heel stilletjes te lijden onder iets smartelijks, dat hij nauwgezet voor anderen verborgen hield.

In de latere jaren was Nel langzaam naar de middelbare leeftijd vergleden, zich schijnbaar schikkend in een welvarend en kalm leven en soms bijna vertederd pratend over de kleine genoegens van de rijpere leeftijd. Maar haar uitbarstingen van onderdrukte liefde voor het passionele, waarvan Daniël als dichter haar symbool werd, bleven van tijd tot tijd komen. Eenmaal had ze hem in een aanval van woede en miskend in haar gevoelens als een dier in de arm gebeten, zo pijnlijk en diep dat Lucia haar een ijzingwekkende klap verkocht en Daniël nog de volgende ochtend de blauw geworden afdrukken van haar tanden op zijn arm terugvond.

In dat ene telefoongesprek had ze haar afkeer voor Bo en haar onbegrip voor Lucia's nieuwe liefde breed uitgemeten en net als zoveel anderen uit zijn kennissenkring gesuggereerd dat het allemaal wel niet zo lang zou duren, nog een paar maanden, misschien een jaar, langer niet. Bo en Lucia hoorden niet bij elkaar. Maar Daniël had zich daardoor niet laten bedriegen. Het was mogelijk dat Lucia Bo weer zou verlaten of andersom, maar ze zou nooit bij hem terugkomen. En diep in zijn hart wilde hij dat ook niet.

Het zijn dit soort herinneringen die met de onvoorstelbare snelheid die het menselijk denken eigen is, in enkele minuten door zijn hoofd gaan, terwijl hij voor de grote, vergulde spiegel staat en zichzelf bekijkt, gestoken in de tenniskleding die hij diezelfde morgen heeft aangeschaft. Hij kijkt even met misprijzen naar zijn magere bovenarmen en de te dunne, jongensachtige dijen, maar over het geheel is hij niet ontevreden. Geen buik, geen vet, een gladde, gebruide huid. Hij slikt nog altijd kalmerende medicijnen, maar de ergste angstaanvallen zijn verleden tijd en er zijn soms zelfs ogenblikken dat hij meent te genieten van dit nieuwe leven, dat op een nieuw begin gaat lijken.

Met het racket in de ene hand en zijn sleutels in de andere loopt hij naar buiten en belt aan bij Marian. Even later zijn ze in haar

eend op weg naar de tennisbanen. Ze draagt een blauw met witte, zeer korte tennisrok en hij kijkt met welbehagen naar haar dijen, die door de liggende houding op de autostoel nog breder lijken dan gewoonlijk.

Ze praat druk en zenuwachtig.

„Ik zal je voor deze middag wel introduceren,” zegt ze, „je moet eerst maar eens kijken of je tennissen leuk vindt.”

„Waarom zou ik het niet leuk vinden?” vraagt hij, „als ik gedacht had dat het niets voor mij was, zou ik al die spullen niet hebben gekocht.”

„Nou ja,” zegt ze vaag, „je weet het maar nooit en misschien vind je de mensen niet aardig.”

Ze weidt uit over het soort mensen dat daar speelt. Uit haar drukke gepraat begrijpt hij dat het allemaal welvarende mensen zijn, *keurige* mensen, en dat hij misschien een beetje gek zal worden aangekeken om zijn lange haren en de bij de slapen al grijs wordende baard.

„Je bedoelt dat ze me een hippie zullen vinden of zo iets?” vraagt hij. „Jezus, alle rijke lui zijn toch niet zo geborneerd als jouw ouders?”

„Het is een heel selecte club”, zegt ze, „met een strenge ballotage. Veel mensen van adel.”

Daniël grijnst sarcastisch.

„Ik zal je niet te schande maken,” belooft hij, „ik kan heel keurig zijn als ik dat wil.”

„Dat is het niet,” antwoordt ze, „je weet best dat het mij niet kan schelen, maar het kan zijn dat ze je negeren. Daarom is het goed dat we vandaag gaan. Vrijdag is het nooit zo druk, zeker ’s morgens niet, en misschien zijn er helemaal geen mensen die ik ken. Ik ben er lang niet geweest. Door die reis naar Amerika heb ik dit jaar nog nauwelijks gespeeld.”

Hij doet er verder maar het zwijgen toe. Hij krijgt het gevoel behandeld te worden als een gevaarlijk stuk explosieve lading en proeft in haar houding een vreemd soort tweeslachtigheid. Aan de ene kant is ze duidelijk bereid de kringen waarin ze verkeert – en waarvan een deel de mondaine Haagse society frequenteert – te trotseren in ruil voor een verhouding met hem, maar aan de andere kant is ze waarschijnlijk doodsbenuwd voor een lijfelijke confrontatie met goede kennissen. Het maakt dat Daniël zich een beetje onbehaaglijk voelt en eigenlijk ook wel woedend. Op

zulke ogenblikken is hij zich diep bewust van zijn eigen, zeer proletarische afkomst, maar ook van het feit dat hij de hindernissen die zo'n afkomst oplevert, op eigen kracht heeft overwonnen. En hij is niet van plan om zich door de eerste de beste adellijke klookzak die tien jaar over zijn rechtenstudie heeft gedaan, in de hoek te laten drukken.

Hij voelt hoe die opkomende woede zijn kaakspieren doet spannen en dan moet hij er meteen ook weer inwendig om lachen.

Marian parkeert de auto in een groen laantje. Ze stappen uit en lopen met hun rackets onder de arm in de richting van een laag gebouw, omgeven door glaswanden en een breed terras, waar begroeiing en kleine bomen voor schaduw zorgen boven de witte, gietijzeren tafeltjes en stoelen. Vanaf verscheidene banen klinkt het monotone tok-tok van de ballen op de rackets, vermengd met gelach en geroep en het zachte praten van oudere dames op het terras. Het is een bijna Engels aandoende sfeer van onaantastbare beschaving en welvaart. Hij kan wel raden waarover aan die tafeltjes door de middelbare dames zal worden gekeuveld. Zeker niet over bijvoorbeeld Chili, maar waarschijnlijk wel over de belastingen en de lonen die ze tegenwoordig durven vragen en waardoor het nauwelijks meer mogelijk wordt op een beschaafde manier winst te maken. Hij betrapt zich trouwens tegelijkertijd op een gevoel van tevredenheid, een diepe satisfactie om eindelijk in dit milieu beland te zijn. Als jongen van zestien heeft hij jarenlang in een sportzaak gewerkt, aanvankelijk als manusje-van-alles, later als verkoper en technicus. Hele zomers heeft hij in de kelders van de winkel doorgebracht, rackets reparerend of opnieuw bespannend, en daar heeft hij er als wat puberachtig en verlegen jongetje vaak over gedroomd om ook rijk te zijn en zich te kunnen bewegen met het zwierige gemak en de vanzelfsprekende nonchalance die rijke mensen eigen scheen te zijn. Hij constateert nu eindelijk, na twintig jaar, aan de goede kant van het racket te staan en die gedachte schenkt hem een diepe bevrediging. Het was niet eens doodgewone jaloezie die hem toen tot zijn gedroom bracht, maar eerder het verlangen naar een eleganter manier van leven, ingegeven door het besef van zijn eigen onbeholpen jongenslichaam, dat wel in staat was die elegantie en zelfverzekerdheid als verkoper *na te bootsen*, maar dat nooit de begeerde ei-

genschapen werkelijk bezat.

Marian hangt inmiddels een bordje met haar naam ergens op een groter bord, waarop de nummers van de banen en de speeluren zijn aangegeven, en neemt hem dan langs de zijkant van de banen mee naar het achterste gedeelte van het terrein.

„We moeten eerst maar eens even op het muurtje gaan slaan,” verklaart ze, „voor we de baan opgaan.”

Hij heeft geen flauw idee wat „het muurtje” is, maar volgt haar zonder iets te zeggen.

Het blijkt een soort kippenren van reuzenformaat, met aan het eind een betonnen muur met een horizontale, witte band, die de nethoogte aangeeft, met een slag- en loopruimte ervoor, die opzij en van boven is omgeven door gaas, om te voorkomen dat verkeerd geslagen ballen buiten het terrein terechtkomen. Marian pakt een drietal ballen uit een doos en doet hem de eerste slagen voor. De ballen komen razend snel van de harde muur terug, stuiten één keer en worden dan teruggeslagen. Het lijkt hem niet eens al te moeilijk, maar wanneer het zijn beurt is, maait hij er de eerste paar keren grandioos overheen of onderdoor en hij beseft dat het er eenvoudiger uitziet dan het is. Vooral de snelheid waarmee de bal terugkomt, verbijstert hem, terwijl hij met geen mogelijkheid weet te schatten hoe hoog elke bal zal stuiten.

Ze doet het hem nog eens voor.

„Kijk, je moet een beetje dwars gaan staan, indraaien en het linkerbeen voor. Zodra je de bal geslagen hebt, direct het racket naar achteren uitzwaaien, zodat je meteen weer naar voren kunt.”

Hij probeert het weer en raakt nu de bal af en toe, maar die vliegt nu hoog in het gras of raakt het hout van zijn racket. Hij begint zich onhandig en zweterig te voelen en moet het opkomende gevoel onderdrukken dat hij dit wel nooit zal leren.

Marian slaat nu weer een paar ballen, maar ook haar gaat het niet al te best af: ze komen onder de netlijn of verliezen alle vaart in de terugslag.

„Leg het nog eens uit,” vraagt hij, „want op deze manier wordt het niks.”

„Je moet geduld hebben,” zegt ze, „het is geen sport die je zo maar even onder de knie krijgt. Je moet het racket goed vasthouden, zonder erin te knijpen, de zwaai naar achteren en

naar voren moet vloeiend zijn. Maar je moet vooral naar de bal kijken. Alle leraren zeggen dat: tennissen is een kwestie van kijken. Je moet de bal helemaal volgen."

Hij knoopt dat laatste goed in zijn oren en probeert het nog een keer. De ogen van inspanning bijna tot spleetjes geknepen, knalt hij de bal tegen de muur en nu lukt het hem om de bal een paar malen achter elkaar steeds redelijk terug te spelen, hoewel ze vaak nog veel te hoog gaan.

Marian begint enthousiast te worden.

"Je leert het vast heel snel," zegt ze, kinderlijk verheugd, "je hebt echt oog voor de bal, weet je dat? Bijna niemand lukt het zo gauw. We spelen nog geen tien minuten en je raakt de bal al." Dat lijkt hem nou niet zo bijzonder, maar ze blijft verzekeren dat anderen er soms uren over doen voor ze de bal überhaupt maar raken.

Na een tijdje stelt ze voor om het eens op de baan te proberen. Het gravel onder zijn tennisschoenen is voor hem een nieuwe sensatie, het schuift wat onder de voeten en het is ook een heel klein beetje elastisch. De lengte van de baan is veel groter dan hij had gedacht. Marian speelt hem heel behoedzaam ballen aan, die ongeveer in het midden van zijn speelhelft stuiten, en hij probeert ze zo goed mogelijk terug te spelen. Wanneer het hem na een kwartiertje wat beter lukt, begint hij plezier te krijgen in het spel. Hij betrapt er zichzelf op dat hij in de ban raakt van een nieuw soort concentratie. Alle dingen die hem dagelijks kwellen en de wirwar in zijn hoofd die hem voortdurend van de ene sombere associatie naar de andere voert, lijken vervangen te zijn door een zeer eenzijdige, maar heel verfrissende aandacht, die alleen gericht is op de witte ballen die heen en weer over het net vliegen. Iedere goed geslagen bal geeft hem een intense voldoening en iedere slechte return doet hem binnensmonds vloeken en als een aap met het hoofd schudden. Maar na een halfuur dwingt Marian hem tegen zijn zin op te houden. Ze is zelf moe en Daniël druipet het zweet van het hoofd.

"Je moet niet te lang spelen de eerste paar keren," zegt ze waarschuwend, "het is vermoeiender dan je denkt."

"Ik ben anders nog niet zo moe, als ik verwacht had," zegt hij, "al die jaren yoga hebben toch wel hun voordelen. Ik geloof dat mijn conditie nog zo slecht niet is."

Terwijl ze wat drinken op het terras, merkt hij toch dat de

bovenspieren in zijn rechterarm pijnlijk gaan worden. Hij strekt de benen behaaglijk voor zich uit en voelt zich voor het eerst in jaren op een plezierige manier ontspannen en moe. Het zweet op zijn voorhoofd prikt en hij kijkt met een gelukkige glimlach naar Marian.

„Het ging echt lekker,” zegt hij tevreden, „we moeten dat maar zo gauw mogelijk weer doen.”

„Maar dan liever niet hier,” zegt Marian.

„Waarom niet?”

Ze haalt de schouders op.

„Ik weet het niet. De mensen die hier komen. En ik heb je toch verteld over Ad, met wie ik vroeger omging? Die speelt hier ook en ik zie hem maar liever niet meer.”

„Komt hij nog wel eens bij je?”

„Hij heeft nog een keer opgebeld, maar ik heb gezegd dat ik geen tijd had.”

„Dat zal wel niet zo overtuigend hebben geklonken.”

„Hij liet mij ook altijd barsten. Uren heb ik hier verleden jaar langs de kant gezeten, terwijl meneer ergens anders was. En ondertussen belazerde hij me ook nog met anderen.”

Er komt een wrokkige trek van miskenning om haar mond, die hij de laatste weken, sinds hij haar beter kent, vaker heeft opgemerkt.

„Je bent eigenlijk een rare,” zegt hij zachtzinnig, „als je bij mij thuis bent of op je kamer, dan lijkt je altijd erg vriendelijk en hulpvaardig, maar soms kun je ineens zo ongelukkig kijken, alsof je vindt dat niemand aardig voor je is.”

Ze kijkt verrast en een beetje betrap in zijn richting.

„Wil je er liever niet over praten?”

„Ach,” zegt ze, „ik geloof dat ik soms wel gewoon getrouwd zou willen zijn, met kinderen en een huis. En telkens als er een man komt, ben ik eerst vol vertrouwen en dan merk ik dat het toch ook om mijn geld begonnen is.”

„Als je trouwen wilt en kinderen krijgen, dan moet je bij mij niet zij, dat heb ik je verteld.”

Het klinkt meer kortaf dan hij wil.

„Dat weet ik wel,” antwoordt Marian, „je hebt dat al vaker gezegd en ik weet dat jij liever een vrouw zou trouwen met kinderen, dat kan ik best begrijpen.”

„Zijn die andere mannen dan werkelijk zo onaardig voor je

geweest?”

„Er was er één,” zegt ze, „die had een winkel. Hij bracht vaak van alles voor me mee uit de zaak, dingen die ik voor niets kreeg of tegen inkoopprijs. Hij was erg slecht in bed, net als de meeste mannen trouwens, maar hij deed toch altijd erg aardig. Tot ik erachter kwam dat hij het allemaal al precies had uitgedacht. Mijn geld zou in zijn zaak komen – het is eigenlijk de zaak van zijn ouders en dat moet hij afkopen – en ik zou in de winkel kunnen staan. Ik zie me al de hele dag zeep en condooms verkopen.”

„Zulke kerels zullen er echt wel rondlopen, maar dat is er maar één. Ze zijn toch niet allemaal zo?”

„Meer dan je denkt. Ik weet het niet, als vrouw voel je dat. Als je mannen ergens ziet fluisteren, dan merk je wanneer het over jou gaat. En je hoort natuurlijk wel eens wat van anderen. Ik ben er zeker van dat er mannen zijn die met me wilden trouwen alleen omdat ik de dochter van een fabrikant ben.”

Haar gezicht betreft nog verder. Daniël bedenkt dat ze op een verwende manier de neiging heeft om zichzelf miskend en alleen te voelen. Hij probeert haar voorstelling te overdrijven in de hoop dat ze zelf zal zien dat het een beetje belachelijk klinkt.

„Oké,” zegt hij, „je bent een lelijk meisje en niemand wil je hebben behalve om je geld.”

„Mooi ben ik anders niet,” zegt ze aarzelend, „dat zie ik zelf ook wel.”

„Nee,” antwoordt Daniël zo eerlijk als hij op dat moment durft, „je bent niet echt mooi, tenminste je gezicht niet. Maar je hebt een aantrekkelijk lichaam, dat vind ik tenminste.”

„Dat zei Ad ook altijd, maar hij belazerde me toch. En hij was de enige niet. Gerard Oostgeest, je hebt hem laatst nog aan de deur zien staan, die belde ook alleen maar op als hij er zin in had. Een borreltje, samen eten en dan in bed. En ondertussen leefde meneer vrolijk samen met zijn secretaresse. Hij belde waarschijnlijk alleen maar als zij ongesteld was of als ze ruzie hadden.”

„Foei,” zegt Daniël berispend, „wat een lelijke taal voor zo’n keurig, rijk meisje!”

„Ja, jij lacht er maar om,” zegt ze met iets zieligs in haar stem, „maar jij bent de enige die gewoon tegen me doet. Bij jou kan ik alles zeggen en dan krijg ik tenminste het gevoel dat ik verder ook nog meetel.”

„Hoewel we anders wat afneuken,” voegt hij eraan toe.

„Ja, maar jij kunt het tenminste.”

„Ik hoef in ieder geval je geld niet.”

„Nee,” zegt ze, „dat geloof ik wel. Je zou niet eens met me willen trouwen en dat is de enige manier om aan mijn geld te komen.”

„Ik wil voorlopig met niemand meer trouwen,” zegt hij nadenkend, „ik heb mijn portie voor de eerste tijd wel gehad. En als ik ooit nog weer eens met iemand ga samenwonen, echt voorgoed, dan liever een vrouw met een kind.”

„En waarom wil je dat toch zo graag?”

„Dat weet je wel. In de eerste plaats omdat ik best kinderen wil hebben. Een dochttertje, een kleintje waar je zelf ook nog wat aan doen kan, zodat je het gevoel krijgt dat het ook jouw kind is, dat lijkt me erg fijn. En een andere reden is dat ik gewoon bang ben om weer opnieuw met iemand samen te leven die geen kinderen heeft. Mijn ervaring is dat alle vrouwen vroeg of laat toch kinderen willen. In het begin niet, dan ben je allebei door en door verliefd, je hebt meer dan genoeg aan elkaar, maar na een paar jaar slijt dat beetje bij beetje af en dan willen ze toch kinderen en die kan ik niet maken. En ik wil voor geen goud nog eens die hele toestand doormaken die ik met Lucia beleefd heb.”

„Waarom zet je daar nu zo'n ernstig gezicht bij? Om Lucia?”

„Nee, met Lucia is het afgelopen, ook wat mij betreft. Ik blijf er natuurlijk niet koud onder als ik haar zie. Maar ik zou haar niet terug willen als ze vandaag voor de deur stond. Als het bij mij over is, dan is het echt over.”

„Dat begrijp ik eigenlijk niet,” zegt ze, „hoe je dat kan. Zo vlug, bedoel ik.”

„Dat komt doordat je zelf niet zo bent. Als een man bij jou al lang afgedaan heeft, dan blijf je hem toch nog af en toe zien en wat voor hem voelen. Uit een verkeerd soort gevoel van vriendschap, maar ook omdat je niet goed alleen durft te zijn. Daarom vlieg je er steeds met al die kerels weer in. Soms denk ik dat je ook een beetje bang bent om over te schieten. Nog een paar jaar, dan ben je dertig en dan behoort je getrouwd te zijn. Dat gevoel hebben jullie, geloof ik. Ik bedoel, vrouwen van jouw leeftijd en uit jouw milieu die nog niet getrouwd zijn. Daardoor krijgen jullie iets vasthouderigs over je, dat mannen afschrikt. Juist als je je gedraagt alsof elke man je laatste kans is, loopt het mis.”

„Ja,” antwoordt Marian, „misschien heb je daar wel een beetje

gelijk in. Maar je hebt nog niet gezegd waarom je ineens zo verdrietig keek.”

Hij moet even de draad terugvinden voor hij het weer weet.

„Ik weet het alweer. Toen ik zei dat liefde na een paar jaar altijd afslijt, dat het allemaal gewoon begint te worden. Dat had ik met Lucia ook en toch waren we uitzonderlijk verliefd op elkaar. De eerste jaren waren we niet bij elkaar weg te slaan en haar moeder was altijd lyrisch over onze liefde. Het was in die eerste jaren een soort sprookjesliefde, waaraan nooit een eind scheen te komen. En toch verandert het dan heel langzaam. Je gaat ongemerkt wat minder vaak met elkaar naar bed, plotseling komt er een keer dat je ook wel eens een avond alleen wilt zijn. En dat geweldige gevoel dat als een golf over je heen komt en dat er eerst altijd was als je elkaar maar zag, dat neemt heel geleidelijk af. Dat slijten van die verrukking en die opwinding, dat vind ik verschrikkelijk. Daarom keek ik, denk ik, zo. Ik heb het altijd al erg gevonden, ik heb steeds het gevoel gehad dat het zo niet hoort, dat het anders kan. Maar iedereen zegt dat het kinderachtig is, dat het zo nu eenmaal gaat in het leven. Maar ik kan daar moeilijk tegen.”

Marian geeft er geen antwoord op.

„Begrijp je wat ik bedoel?”

„Ja,” zegt ze, „ik geloof het wel. Een raar gesprek anders, voor op een terras.”

„Niemand die ons hoort,” antwoordt hij, „en je hebt er zelf naar gevraagd.”

Ze legt een hand op zijn knie.

„Zullen we naar huis gaan?” vraagt ze, „ik begin een beetje honger te krijgen.”

„Wil je niet eerst nog wat drinken?”

„Nee, ik heb geen dorst meer.”

„Goed, dan eten we bij mij brood, daarna zien we wel verder.”

Daniël heeft zelf ook trek gekregen en ze rijden snel terug naar zijn huis. Terwijl ze eten, zegt Marian nog eens dat ze maar liever niet naar die tennisbaan terug wil, omdat ze zich er eigenlijk niet thuis voelt. Hij laat maar in het midden of dat de volle waarheid is en belooft dat hij een ander tennispark zal zoeken.

„Ik zou toch voor de winter nog een paar privé-lessen moeten nemen,” zegt hij, „want als ik eraan begin, wil ik het wel meteen

goed doen. En dan zal ik gelijk wel eens informeren.”

„Privé-lessen zijn anders duur!”

Hij lacht.

„Voorlopig zit ik nog goed bij kas en ik heb voor de hele winter werk. Daarna zien we wel weer verder. Om geld maak ik me nooit erg druk.”

Na het eten begint Marian onmiddellijk de bordjes en de kopjes om te wassen en scharrelt door de keuken alsof ze al jaren over de vloer komt. Ze heeft een soort vanzelfsprekende manier om direct in zijn huis aan de slag te gaan als ze ergens rommel ziet. Daniël vindt het aan de ene kant wel gemakkelijk wanneer ze hem allerlei kleinigheden uit handen neemt. Aan de andere kant geeft het hem een griezelig gevoel, alsof ze daardoor een claim op hem legt, waar hij nog lang niet aan toe is. Het geeft hem een vreemd idee van schuld.

„Laat me toch in godsnaam mijn eigen afwas doen,” zegt hij ook nu weer, „dat doe ik toch bij jou ook niet? En het is niet goed als je me alle werk uit handen neemt.”

„Laat mij nou maar,” zegt ze zonder om te kijken, „blijf jij nou maar even zitten.”

In plaats daarvan staat hij op, ineens geprikkeld door het uitzicht op haar achterste, en terwijl hij zijn handen op haar heupen legt, trekt hij haar opgewonden tegen zich aan.

Ze gooit het hoofd half zijdelings achterover in de nek en begint te lachen. „Jij wilt weer naar bed, hè?”

Hij gromt en knort instemmend, nog opgewondener door de lichte zweetlucht in de buurt van haar nek en oksels.

„Smeerlap! Midden op de dag! Schaam je je niet?”

Ze keert zich half om en draait haar buik tegen de zijne, haar bekken iets naar voren kantelend, waardoor haar blote dijen de zijne raken.

„Wat kan ons dat schelen,” zegt hij, hees van de plotselinge opwindning, „laten we naar bed gaan.”

Hij trekt haar mee de kamer in en sluit de gordijnen aan de voorkant. Op straat is niemand te zien, behalve een overbuurvrouw in een verschoten peignoir, die haar auto staat te wassen. Ze vallen op het bed, rukkend aan elkaars kleren, allebei bezeten door een plotselinge lust.

„Hmm,” fluistert ze, „wat is ie lekker groot. Doe hem er maar gauw in.”

Ze rollen over elkaar heen en hij hoort haar hijgen van opwindning wanneer hij hard aan haar tepels begint te zuigen en een zo groot mogelijk deel van haar borsten in zijn mond propt, als een hongerige wolf. Hij krijgt het gevoel handen en voeten te kort te komen. Hij likt haar buik, haar billen en haar vagina, zijn handen voortdurend op reis langs haar borsten, haar billen, haar nek. Dan glijdt hij met een geweldige zucht binnen in haar en begraaft zijn gezicht in haar hals. Ze slaat een been om zijn middel, rolt hem om en ligt dan triomfantelijk boven op hem, haar ogen glinsterend in het schemerduister. De grote borsten zwaaien verleidelijk vlak voor zijn ogen heen en weer. Hij maakt dreigende bijtbewegingen en blijft dan doodstil liggen wanneer ze boven op hem begint te rijden, haar bekken steeds hoog opbeurend, zodat zijn penis er bijna uitglijdt, en dan weer over de volle lengte in die verrukkelijke, vochtige opening naar binnen gaat. Hij begint zachtjes te vloeken van genoeg en ze schreeuwen het allebei uit wanneer ze tegelijk klaarkomen.

De tweede keer doen ze het langzamer, bedaarder. Ze spelen met elkaar en hij voelt met zijn handen hoe alles van onderen aan en tussen hun lijven langzamerhand nat en kleverig wordt. De tweede keer windt hem meestal nog meer op dan de eerste keer en ten slotte valt hij uitgeput over haar heen, zijn handen nog om haar stevige billen, happend naar adem. Zo liggen ze minutenlang zonder iets te zeggen. Daniël luistert hoe haar ademhaling weer regelmatig wordt en ziet hoe haar gezicht langzaam opzij in het kussen zakt.

„Neuk ik echt zo lekker?” fluistert hij vragend.

„Beter dan wie ook,” zegt ze, „je kunt het zo lekker lang volhouden, ik kom soms wel vier keer achter elkaar klaar en het wordt steeds fijner.”

Ze klemt zich plotseling hartstochtelijk tegen hem aan.

„Je moet bij me blijven,” fluistert ze, „je moet bij me blijven, Daniël.”

Hij mompelt sussende woordjes.

„Neuk ik ook lekker?”

Hij knikt. „Ja,” zegt hij, „je neukt verschrikkelijk goed. Ik weet niet hoe het komt. Ik heb wel met meer vrouwen plezierig geneukt. En zeker met Lucia, maar ik ben er nog nooit zo bezeten van geweest als nu. Ik denk dat we allebei verschrikkelijke neukers zijn en dat het daarom zo goed gaat. Ik vind het

heerlijk als je schreeuwt als je klaarkomt."

„En ik kijk naar je als jij klaarkomt. Weet je dat je dan soms lacht?"

„Ja," antwoordt hij, „soms is het zo verschrikkelijk fijn. Dan moet ik lachen, dan heb ik zin om heel hard te schreeuwen en te zingen terwijl ik klaarkom."

„Fijn," zegt ze, „fijn is dat. We moeten heel veel neuken. Maar nu ben ik moe."

Hij voelt hoe zijn penis langzaam aan slap begint te worden en net voor hij eruit glijdt, laat hij zich behoedzaam naast haar zakken.

„Zullen we even gaan slapen?" vraagt hij, „we hebben de tijd aan onszelf."

Ze knikt en hij ziet aan haar ogen dat ze al half begint weg te dommelen, de ogen gesloten en nog zachtjes af en toe nakreunend van genoegen. Dan draait ze zich op haar zij en Daniël gaat dicht tegen haar aan liggen, de vochtige, nog half stijve penis tegen haar billen, zijn rechterarm onder haar borst. Er is niets meer te zeggen. Door de gesloten gordijnen valt het licht gefilterd naar binnen, de kamer krijgt iets van een aquarium, een indruk die versterkt wordt door de warmte en de broeierige vochtigheid tussen hun lichaam. Wanneer hij merkt dat Marian in slaap valt, draait hij voorzichtig van haar weg en gaat op zijn rug liggen, de handen onder zijn hoofd, starend naar het witte vierkant van het plafond boven hem. Hij wilde vaag dat er aan zo'n middag nooit een eind zou komen, dat je altijd zo zou kunnen blijven liggen, kijkend naar omhoog, luisterend naar de ademhaling van iemand naast je en met die stilte binnenin die door de spieren en het vlees kruipt, gevolgd door de stille en gezegende slaap die de wonden geneest.

Een uurtje later worden ze bijna gelijktijdig wakker.

Marian draait zich lui naar hem toe en kijkt hem vanonder gezwollen oogleden slaperig aan.

„Ik droomde zo vreemd," zegt ze langzaam, „het was van alles door elkaar, we liepen achter elkaar door grote kamers en dan was ik je weer kwijt en even later zag ik je weer lopen. En je praatte maar over yoga en meditatie en over God en ik begreep er allemaal geen barst van."

Hij legt een hand op haar achterhoofd, de haren zijn een beetje vochtig van het transpireren.

„Stil maar,” antwoordt hij, alsof hij haar troosten moet, „ik had je misschien niet zoveel over die dingen moeten vertellen. Maar het is tot voor heel kort een groot stuk van mijn leven geweest. Dat is het misschien nog steeds wel en ik kan je niets over mezelf vertellen als ik ook daar niets over zeg.”

„Heb je dat lang gedaan, yoga bedoel ik?”

„O,” zegt hij, „jaren achter elkaar. Ik weet niet hoe lang. Elke morgen. Soms wel een uur.”

„Wat je deed toen we bij Hetty op bezoek waren, was dat yoga?”

Hij is ontroerd door de simpelheid van haar veronderstelling en tegelijkertijd beschaamd omdat hij zich het voorval herinnert. Hij was op de grond in de lotushouding gaan zitten en in die houding had hij zich met zijn handen van de vloer gedrukt, waardoor de hele romp met de opgevouwen benen als een schommel tussen zijn armen heen en weer bewoog. Hij wist best dat hij die houding nu nog maar een paar minuten zonder pijn kon volhouden en het was een goedkoop succesje geweest, ten dele om te bewijzen dat hij met zijn zoveel oudere lichaam nog kon doen wat hij wilde. Een domme manier van bluffen, die inging tegen alles wat wezenlijk was in de werkelijke yoga.

„Dat is er maar een deel van,” zei hij, „het zijn oefeningen waardoor je beetje voor beetje leert de baas over je lichaam te worden. Je blijft er soepel en gezond door en de oefeningen hebben een ontspannende uitwerking op de geest. Maar het is toch ook meer dan alleen maar een soort veredelde ochtendgymnastiek. De bedoeling is dat je je lichaam zo leert beheersen dat je uren in dezelfde houding kunt zitten zonder dat je lichaam je hindert en als je dat kunt, kun je met andere vormen van yoga beginnen, meditatie en concentratie.”

„Maar jij slikt nog steeds kalmerende rommel,” merkt ze op met een plotselinge scherpte van inzicht die haar bij vlagen overvalt. Hij knikt een beetje berouwvol.

„Daar heb je gelijk in. Maar in de eerste plaats is het allemaal ingewikkelder dan ik net heb gezegd. In de tweede plaats heb ik misschien te veel verschillende dingen door en achter elkaar gedaan. Ik was er zo bezeten van dat ik van alles heb geprobeerd. Ik ben heel in het begin nog eens bij de Subud-beweging geweest, dat is iets uit Indonesië. Ze houden oefeningen, die ze latihan noemen, en dan loop je met zijn allen in een groot lokaal rond en dan moet je precies doen waar je zin in hebt. Als je over

de grond wilt rollen, dan doe je dat. Wil je zingen of schreeuwen, je gaat je gang maar.”

„Waar is dat nou goed voor?”

„De bedoeling was dat je op die manier al je remmingen uit je onderbewuste losmaakte en naar boven bracht. Maar ik ben er al snel mee opgehouden. Ik geneerde me daar een beetje. Nou ja, ik heb het je allemaal verteld, ik ben vegetariër geweest, ik heb tijdenlang macrobiotisch geleefd, rijst, rijst en nog eens rijst, tot het de oren uitkwam. Ik heb echt alles geprobeerd, omdat ik dacht dat je op die manier God kon vinden en telkens als het niet gauw genoeg lukte, dan ging ik weer op zoek naar wat anders. En door dat steeds mislukken raak je op den duur van de kook, er zijn zoveel tegenstrijdige opvattingen, je weet niet meer wat je geloven moet. Soms denk ik dat ik maar gewoon door had moeten gaan met heel simpele yoga-oefeningen. Dan was ik misschien verder geweest dan nu en minder ziek. In die tijd was ik zo gezond als een beer.”

„Waarom ben je er dan mee opgehouden?”

„Ik werd op een ochtend wakker en toen dacht ik: verdomme, nou moet ik eerst weer yoga doen. Ik begon er tegenop te zien, elke morgen zo'n hele serie oefeningen afwerken. En als je het niet met plezier doet, dan helpt het niet, dan kun je net zo goed ophouden. En dat heb ik toen ook gedaan.”

„Ik begrijp niets van dat leven van jou,” zegt ze, „waar maak je je zo druk over?”

Hij voelt zich betrappt en zoekt naar een antwoord dat de waarheid niet al te veel geweld aandoet.

„Ik weet het niet goed,” begint hij aarzelend, „punt een is misschien dat ik het nooit heb kunnen laten, dat ik min of meer op deze weg word voortgedreven, al weet ik dat zo iets een beetje dramatisch en overdreven klinkt. Ik heb het leven van de meeste mensen altijd onvolmaakt gevonden, alsof er iets aan ontbrak. Niet alleen de manier waarop de maatschappij in elkaar zit, ook de manier waarop we met elkaar omgaan; ik denk dat je mij een ouderwetse godzoeker moet noemen, maar ook een beetje iemand die achter dromen aanloopt. Ik kan het niet helpen. Maar nu ben ik al een half jaar met alle gezoek opgehouden, ik ben er moe van geworden en ik weet niet meer wat ik ervan denken moet. Dat is eigenlijk gekomen door een opmerking die iemand tegen me maakte, een helderziende, voor wie ik een paar

manuscripten had bewerkt. Het was op een moment dat ik helemaal geen raad meer wist met mezelf. Hij is naar me toe gekomen en ik heb hem gevraagd of hij me niet kon zeggen waarom ik er zo bedonderd aan toe was."

Hij richt zich half op uit het bed en wijst naar het midden van de kamer.

„Hij stond daar, ik kan het nog zo voor me halen, bijna midden onder de lamp. Het is een heel eigenaardige man, klein, met een beetje een buikje en ook een tikje ijdel en altijd druk aan het praten. Je zou hem makkelijk voor een kruidenier of zo iets kunnen houden. Alleen zijn ogen verraden hem een beetje; het zijn grote, bijna bolle ogen, die heel ver weg lijken te zien. Hij stond daar een paar seconden doodstil, alsof hij ergens naar luisterde, en toen zei hij: Ik krijg een boodschap door van boven en er wordt gezegd *wat je hebben wil, dat raak je kwijt, wat je loslaat, dat zal je toegeworpen worden*. Ik begreep toen ineens dat ik niet vond wat ik zocht, juist omdat ik er te driftig achteraan joeg. Ik heb die tekst met grote letters opgeschreven en boven mijn bed gehangen, zodat ik hem telkens weer zag. En sindsdien ben ik met alles gestopt. Ik heb nu vaak zo'n gevoel van als God me nog wil, dan komt Hij maar naar mij toe. Dat is misschien ook de manier niet, daar zit nog te veel tegenstand in, alsof iemand je ten onrechte in de steek heeft gelaten. Je moet eigenlijk kunnen wachten zonder dat het je schelen kan dat je wacht en zonder dat je aan dat wachten een beloning verbindt voor de toekomst."

„En toch vind je dat het beter gaat?"

„Ja. Vooral de laatste weken. Ik gebruik ongemerkt wat minder medicijnen, doordat ik ze soms vergeet in te nemen. Dat is geloof ik een goed teken."

„We zouden deze winter ook naar Duinrell moeten gaan," zegt ze, „voor een ski-cursus. Zou je dat willen?"

Het denkbeeld is helemaal nieuw voor hem. Hij weet dat ze al sinds haar kinderjaren gaat skiën in Zwitserland, waar haar ouders een huis hebben, maar het idee om het zelf te doen is nooit bij hem opgekomen.

„Ik weet het niet," zegt hij twijfelend, „wat ik ervan gezien heb, lijkt me wel wat. Maar ik kan me geen gebroken benen permitteren."

„In de duinen? Ja, er gebeuren wel eens ongelukken, maar niet

zo erg veel. Het blijft meestal bij een verstuite enkel of verrekke spieren. Een paar keer per jaar breekt iemand echt wat. Zo'n cursus op dennenaalden is heel wat anders dan skiën in de sneeuw, maar je leert er toch de eerste beginselen. Als we ooit eens echt naar de bergen gaan, heb je er toch wel voordeel van. Je bent dan niet helemaal een beginner meer."

Daniël kijkt nog een beetje aarzelend en Marian laat het onderwerp vallen.

"Als die cursus straks weer begint in de winter, moet je maar een keer gaan kijken," zegt ze, "dan kun je eens zien hoe het gaat."

Hij knikt instemmend.

"Laat ik eerst maar eens proberen een beetje redelijk te tennissen. Het duurt nog wel even voor de winter echt begint. In die tijd kan ik mijn conditie een beetje opvijzelen."

Hij kijkt naar haar gezicht, dat nu naar hem toegewend is. Het is een gezicht waaraan hij altijd moet wennen, omdat het samengesteld lijkt te zijn uit verschillende delen, delen die hem aantrekken en delen die hem afstoten. De zinnelijke mond, de bleke soms wat verdrietige ogen en de stevige, vlekkeloze hals boeien hem uitermate, ze roepen lust en vertedering op, waarbij de lust overheerst met een intensiteit die hem verrukt en verbaast tegelijk. Maar de huid van haar gezicht is vreemd, er ligt soms een waas van al te vroege veroudering over, een soort weke bleekheid op de wangen, het begin van grauweheid onder de ogen en een vreemde pigmentering van de huid op haar voorhoofd, waar bruine, onregelmatige vlekken afgewisseld worden door witte gedeelten, die haar gezicht een bijna clowneske uitdrukking geven, welke versterkt wordt door de sterk geëpileerde wenkbrauwen. In een van de wenkbrauwen zit een bijna onzichtbaar litteken, dat als een wit, haarloos spoortje over haar voorhoofd kruipt.

"Ik moet eens naar huis gaan," zegt ze, "ik heb nog niet alle boodschappen gehaald en Annet komt vanavond eten. Als je zin hebt, moet je ook maar komen, maar dan moet ik het wel nu weten."

"Graag," zegt Daniël, "ik vind alleen eten afschuwelijk en de manier waarop ik kook, lijkt nog steeds nergens op."

Ze kust hem een beetje afwezig voor ze uit het bed stapt. Zonder dat ze het gemerkt hebben, heeft Stapper een groot deel van hun tenniskleren met zijn poten bij elkaar gegraaid en ligt daar nu

bovenop, half ineengekruld en zeer voldaan. Wanneer Marian haar kleren onder hem vandaan begint te trekken, opent hij zijn droevige, bruine ogen en begint, zonder zich te haasten, zich uit te rekken. Dan loopt hij waardig en ook een beetje beledigd naar een andere hoek van de kamer, waar hij onverschillig neerploft. De kop op zijn voorpoten blijft hij het bed in het oog houden en Daniël weet wat er in die kleine kop omgaat. Gaan ze weg? Mag ik dan mee? Is het al etenstijd?

Hij staat ook op en begint zich eveneens aan te kleden, kiezend uit de stapel kleren die over de stoel naast het bed hangen. De bezwete tennisspullen gooit hij in de gangkast bij de andere vuile was. Ondertussen volgen zijn ogen Marian, die zich trager aankleedt dan hijzelf. Hij voelt opnieuw een zweem van begeerte wanneer hij haar achterste ziet spannen in het te kleine broekje. De lichtbruine huid van haar dijen doet hem het bloed naar het hoofd stijgen. Hij richt zijn aandacht snel op wat anders, verwonderd en geërgerd over die voortdurende seksuele honger die zijn lichaam de laatste weken regeert.

Op de gang vliegen ze elkaar opnieuw om de hals, ze slaat haar armen om zijn nek en hij duwt haar bijna ruw tegen de muur, terwijl zijn penis schoksgewijs weer omhoogkomt. Haar ogen glinsteren.

„Nu niet meer,” zegt ze fluisterend, „bewaar maar wat voor vanavond.”

Hij knikt en doet een stap achteruit, zich met moeite beheersend. „Tot straks dan.”

Hij doet de deur achter haar dicht en haalt een paar maal diep adem voor hij de kamer weer binnengaat. Dan begint hij de dekens op het bed recht te trekken en opent de gordijnen. De lucht is voor het eerst in dagen betrokken en het ziet eruit alsof het zal gaan regenen. Hij keert zich af van het raam en probeert enige orde te ontdekken in de chaos van tegenstrijdige gevoelens die hij ten aanzien van Marian in zichzelf bespeurt. Het lukt hem niet, hij weet alleen maar dat hij haar begeert met meer kracht dan hij ooit tevoren een vrouw heeft begeerd en hij noteert met een vaag gevoel van onrust dat dit allemaal met liefde niets te maken heeft. De ramen aan de achterzijde staan open, het is nog steeds behaaglijk warm buiten en terwijl hij zit te lezen, kan hij af en toe de grote kastanjabomen horen ruisen in de wind.

3. Het namaakparadijs

De dromer droomt en het gedroomde dat tot leven komt, is zijn werkelijkheid. De ontwaakte enkeling ziet de dromer en zijn zien is een mes tussen hem en de wereld van dromers: hij is ziende en eenzaam. Daarin is geen loon behalve wat hij reeds bezat toen hij zelf nog droomde: onsterfelijkheid. In dat weten is de pijn die voorbijgaat en in het voorbije sluimeren de wortels der vervulling.

Hij loopt haar onverwachts tegen het lijf in de Reinkenstraat, terugkomend van het postkantoor en op weg naar huis. Ze steekt joviaal een arm in de lucht wanneer ze hem herkent.

„Dat is lang geleden.”

„Verleden jaar op de Denneweg. We hebben daar één keer samen koffie gedronken.”

Ze knikt, wiebelt van het ene been op het andere, lacht, kijkt langs hem heen.

„Ik was toen even verliefd op je.”

„Dat weet ik,” antwoordt ze, „even maar.”

„Misschien wel wat langer,” geeft hij toe, „ik vond je erg mooi, dat ben je nog.”

„Maar je bent getrouwd.”

„Was,” verbetert hij, „sinds een maand of vier niet meer. Wat doe je hier eigenlijk in de buurt?”

„Ik woon hier sinds kort, met een vriend.”

„Dan moet je eens koffie komen drinken. We wonen zo dicht bij elkaar.”

„Waarom niet?”

„Waarom nu niet? Het is om de hoek.”

Ze aarzelt maar even.

„Okay. Maar niet te lang. Ik moet ook nog naar school vandaag.”

Hij neemt haar tas over en ze lopen de straat uit.

„Je bent gaan studeren?”

Ze knikt.

„Ik heb eerst even een baantje gehad, maar het beviel me niet erg. En dit is wel leuk, Sociale Academie.”

„Weer zo'n modeberoep! Over vier jaar vechten jullie allemaal om één luizige rotbaan. En wat doet hij?”

„Ook studeren. We hebben allebei een beurs, daar kunnen we zo'n beetje van rondkomen. En mijn vader schuift wel eens wat af.”

Ze slaan de hoek om en hij probeert te raden hoe oud ze zou zijn. Achttien. Negentien? Hij herinnert zich de opwindende zomeravond ergens op de Denneweg tijdens een of andere feestweek. De hele buurt had iets meegekregen van een opgewonden Frans stadje, vol met terrasjes op straat, muziek, goochelaars, langharige hele en halve kunstenaars en rinkelende meisjes in lange Indiase rokken, die zelfgemaakte leerprodukten, slechte tekeningen, of aardewerk verkochten. Hij had er een avond alleen rondgewandeld, terwijl Lucia ergens les gaf, en hij was bekoord geweest door de drukte, de wijn en het uitgelaten gezang van groepen jonge feestvierders. Meestal was hij zich er scherp van bewust dat zo'n feestweek maar een imitatie was, in de eerste plaats bedoeld om de zakken van de plaatselijke middenstanders extra te spekken. Maar dit keer had hij zich gewillig mee laten slepen door de sfeer van vrolijke welwillendheid waarmee iedereen aangestoken leek. Terwijl hij ergens zijn zoveelste glas rode wijn dronk, had hij haar plotseling zien zitten, slechts één tafeltje van hem verwijderd. Hij was onmiddellijk verbijsterd geweest door haar schoonheid en de overrompelende vitaliteit die ze om zich heen verspreidde. Ze zag eruit alsof ze altijd zo zou blijven, met kort, weerbarstig, zwart krulhaar, de glanzende ogen en een te opvallend brede mond vol sneeuw witte tanden. Een gretig gezicht met een levende kwaliteit van onverwoestbaarheid, een gezicht dat nog niet door tegenslagen leek beduimd en dat eruitzag alsof het dat ook nooit zou worden. Het was misschien het contrast geweest met zijn eigen, altijd sluimerende droefheid dat hem plotseling deed verlangen dichter bij haar te zijn, de schok haar te zien was haast lijfelij geweest, alsof iemand met een mes in zijn ribben prikte. Tegen zijn gewone schuwheid in waar het vreemden betrof, had hij een oppervlakkig gesprek aangeknoopt en aangevuurd door de wijn had hij haar onbesuisd het hof gemaakt. Ze had dat eerbetoon vrolijk in ontvangst genomen, plagend en dan weer enige

ogenblikken bijna intiem vriendelijk. Haar belofte dat ze er de volgende avond weer zou zijn, had hem vervuld met een aangename opwindung, die hij 's avonds angstvallig voor Lucia verborgen hield, zonder daar spijt van te hebben. Maar die volgende avond was hij niet gegaan, plotseling weer overvallen door de gewone moedeloosheid en terugschrikkend voor de consequenties van een avontuur met zo'n jong meisje. Het was niet eens kuisheid of moreel fatsoen dat hem weerhield, maar eerder de gedachte dat iemand zoals hij niet het recht had zijn droevige afdrukken achter te laten op zo'n hongerachtig en vitaal, haast sprookjesachtig wezentje.

En nu liep ze dan onverwachts naast hem, nog even levend en blinkend als het jaar daarvoor, babbelend en van de hak op de tak springend. Hij neemt haar bijna gretig mee naar binnen, alsof hij iets kostbaars had gevonden. Hij maakt zwarte koffie voor haar, terwijl ze eindeloos halfzware sigaretten zit te draaien uit een groezelig pakje tabak.

„Je moet dichterbij komen,” zegt hij haast bevelend, „dichterbij.” Ze vraagt lachend protesterend wat hij zich wel allemaal verbeeldt, maar ze komt toch naast zijn knieën zitten. Hij laat zijn handen door het stugge haar gaan en over haar gezicht en ze laat het toe, nu weer eens even glimlachend en haast koket ontwijkend, dan weer toegevend met een speelse vriendelijkheid, alsof alles maar een spel was zonder gevolgen. Al snel daarop nestelt ze zich tussen zijn benen, op haar beurt spelend met zijn handen. Ze zeggen niet veel, maar af en toe kijkt ze bevreemd op, de ogen vragend.

„Wat wil je toch van me?” vraagt ze dan.

„Ik wil met je naar bed,” zegt hij „we zijn er al een jaar te laat mee.”

Ze duwt hem weg, lachend, weigerend, weer terugkomend. Hij laat zijn handen verder gaan, over de grote, jonge borsten, langs de sierlijke nek en de kleine oren, waarin heel smalle knopjes zitten. Ze richt zich overeind op haar knieën, hun gezicht bevindt zich nu op dezelfde hoogte en ze kussen elkaar met een lieflijke en aandachtige zachtheid, zonder te weten wie er begon. „Wat doe je toch allemaal? Ik weet niet wat je met me doet. Ik heb dit nog nooit gedaan?”

Het klinkt half als een klacht, half als een vraag, maar Daniël geeft er geen antwoord op.

„Het is dat gezicht van je,” zegt ze nadenkend, „het staat zo droevig, alsof er zoveel is gebeurd met je en alsof je het toch nooit zal opgeven.” Ze strijkt erlangs met haar vingers en knijpt dan weer vrolijk in zijn wang.

„Lach toch eens, je moet lachen.”

En hij lacht, een verdrietige glimlach, die niets met lachen te maken heeft, en hij luistert naar de hunkering binnen in hem, de honger om dit jonge lichaam te zien en te bezitten, om te drinken van haar jeugdigheid, om zichzelf te bevestigen, dat hij er nog altijd is, nog altijd niet te oud. Alsof hij daardoor de tijd kan bezweren en het verleden uitwissen alsof het er nooit is geweest. Hij tilt haar op uit haar half opgerichte houding en dan staan ze tegenover elkaar, de lichamen heel dicht tegen elkaar gedrukt, allebei bevend. Hij brengt haar naar het bed en kleedt haar uit. Ze is rond en bruin en de borsten zijn oogverblindend en weelderig. Ze ruikt naar warmte en penetrant zweet en met half geopende mond, de tanden glinsterend, springt ze onverhoeds boven op hem. Ze vechten als kwajongens, lachend, en hij rolt over haar heen en zijn penis verdwijnt moeiteloos in haar schoot. Ze is niet zo goed als Marian, niet genoeg ervaring, maar de rondingen die overal zijn en het vriendelijke gespartel van haar lichaam, haar gefluisterde gelach, ontsteken een zachtmoedige drift in hem, die hij beheerst in toom houdt, haar zonder woorden onderwijzend.

„Ik ben gek om zo iets te doen,” zegt ze later, „ik wil wedden dat je niet eens meer weet hoe ik heet.”

„Nee,” zegt hij, „maar dat hoeft ook niet. Ik heb je al Schoonheid-je genoemd en zo zal ik je blijven noemen.”

Terwijl ze zich aankleedt om weg te gaan naar school, bezweert ze hem niemand iets te vertellen, niemand mag er iets van weten. Het is haar geheim en het zijne. Ja, ze zal terugkomen, zo gauw ze kan en ze hangt aan zijn lichaam en is dan plotseling verdwenen, lachend en zwaaiend met haar tas de zes treden naar de straat afspringend.

Wanneer ze weg is, zoekt hij vergeefs naar een gevoel van schuld tegenover Marian en hij kan niets vinden. Niets dan een diep gevoel van voldaanheid. Hij weet nog niet of hij het haar zal zeggen of erom liegen. Hij draagt een onoverwinnelijk gevoel in zich rond, hij drinkt de koffie die nog op het lichtje in de keuken staat en gaat dan naar beneden om verder te werken aan de

vertaling die over een maand klaar moet zijn.

De bosgrond onder zijn voeten ruikt naar regen en rottende bladeren. Hij kijkt argwanend naar de zware schoenen aan zijn voeten en klost onhandig achter Marian aan, die met twee paar ski's over de schouders, de stokken in haar vrije arm, voor hem uit loopt naar een afgezet gedeelte van een hoog duin. Ze zwaait naar enkele leraren, die haar bijna allemaal kennen, robuuste, lacherige kerels, van wie er zeker twee ooit eens met haar naar bed zijn geweest. Hij weet het door de manier van kijken, waar iets onbeschaamds en brutaals in zit. Die gedachte steekt hem even en gaat dan onder in de aandacht voor zijn omgeving. Terwijl Marian de bindingen controleert, staat hij kouwelijk rond te kijken. Het is een vrij hoog duin, hij schat het hoogteverschil met de laagte beneden op 15 à 20 meter, maar dat is eigenlijk moeilijk te raden. Het makkelijkste parcours loopt vlak langs het hek, een baan van enkele tientallen meters met een vrij egaal, niet te steil verloop. Er komen geregeld leerlingen naar beneden, van wie een schrikbarend aantal komt te vallen. Hogerop loopt een tweede parcours, half tussen dennebomen door, waar gevorderde leerlingen om de bomen heen draaien, vaart krijgen op een recht gedeelte, dan een kleine sprong maken over een natuurlijke verhoging en ten slotte helemaal beneden uitlopen in het open terrein, waar slechts enkele bomen staan, omgeven door balen stro.

Daniël begint het nu een riskante onderneming te vinden. Hij heeft het koud en voelt zich onhandig, terwijl Marian zijn voeten op de ski's zet en de bindingen begint af te stellen. Hij wacht geduldig tot ze klaar is en kijkt dan toe hoe ze met geroutineerde gebaren haar eigen ski's onderdoet. Dan neemt ze hem mee naar een vlak gedeelte, laat hem zien hoe hij zijn benen schuivenderwijs moet optillen en brengt hem naar de rand van een verhoging, een piepkleine helling van niet meer dan enkele meters. Ze komt naast hem staan en doet het voor. Zo diep mogelijk door de knieën gebogen, het lichaam iets achterover, een lichte druk met de stokken, en ze glijdt moeiteloos naar het midden van de duinpan.

„Nou jij,” roept ze van beneden.

Hij schuifelt iets verder naar de rand, zijn benen bibberen een beetje en hij voelt een vreemde, zweverige leegte ergens in zijn

buik.

Nou, man, zegt hij tegen zichzelf, stel je niet aan. Die kuil is nog geen twee meter diep. En vallen zal je vandaag toch wel.

Hij ontspant zijn spieren, buigt zijn knieën, even beginnen de ski's wat schokkerig onder hem te bewegen, dan glijdt hij bedaard naar beneden en komt naast Marian tot stilstand op een plek waar de ski's worden afgeremd door het zand dat onder de dennenaalden te voorschijn komt.

„Goed,” zegt ze, „nu nog een keer.”

Ze doet hem voor hoe hij dwars staande het hellinkje op moet lopen door met de zijkanten van de ski's stevigheid te zoeken.

„Ging het een beetje?”

Ze geeft geen antwoord en is helemaal geconcentreerd op wat ze hem wil onderwijzen. Ze staan weer aan de rand en ze doet het opnieuw voor. Als ze beneden is, begint ze weer te roepen.

„Je moet die stokken naar achteren houden. Denk daar nou in hemelsnaam om, dat is het eerste dat je moet onthouden. Jij houdt die dingen als een speer naar voren. Als je dan valt, maak je een rotsmak.”

Hij glijdt weer gehoorzaam naar beneden.

„Zo is het al beter.”

Ze blijven de oefening een paar maal herhalen en dan neemt ze hem mee, een eindje hoger, een van de andere hellingen op. Ze praat even met een van de leraren, terwijl hij van een afstandje staat toe te kijken. Hij ziet de man gebaren naar de uiterste hoek van de afzetting aan de overzijde van de duinhelling.

„Het is goed,” zegt ze, „ik had het al van tevoren overlegd met iemand anders, maar al die jongens hier zijn zo gauw op hun teentjes getrapt! We kunnen daar in de hoek onze gang gaan zolang andere leraren die piste niet nodig hebben.”

„Hoe speel je dat toch klaar?” vraagt hij nieuwsgierig, „al die andere mensen hier moeten toch gewoon betalen? En jij zoekt maar gewoon ski's en schoenen uit alsof het allemaal van jou is?”

„Ach,” zegt ze, „ik kom hier al jaren en het had maar weinig gescheeld of ik had deze winter zelf lesgegeven. Ze hadden me gevraagd voor de kinderklas, maar ik heb nee gezegd. Ik zat er dan twee maanden lang elke zaterdag en zondag aan vast en daar had ik geen zin in. Ik heb ze verteld dat we samen naar Davos gaan en dat ik je voor die tijd een paar lessen wil geven. Het moet natuurlijk wel een beetje stiekem gebeuren, maar

daarginds lopen we niemand in de weg en voor mij doen ze wel een oogje dicht.”

Hij is opnieuw even jaloers als hij denkt wat de mogelijke redenen zouden kunnen zijn voor zo'n generositeit. Hij begint langzamerhand een verleden achter haar te zoeken waarin meer mannen zijn voorgekomen dan hem lief is. Maar wie is hij om daar iets van te zeggen, houdt hij zichzelf voor.

Ze gaan nu schuin tegen de helling op, die hier minder steil is. Hij leert de helling nu met het gezicht „naar de berg” te beklimmen, de achteruiteinden van de ski's wijzen met de punten naar elkaar, de voorkanten zijn wijd gespreid. Af en toe maakt hij de spreiding voor te groot, dan raken de achterste ski's elkaar en verliest hij zijn evenwicht.

Het is een inspannend karwei en wanneer ze boven zijn, trekt hij hijgend en zwetend het nylon jack uit dat ze hem zolang heeft geleend. Marian draagt een oranje skipak, helemaal van stroef nylon. Ze legt hem uit dat dit soort nylon de val remt als je op een ijsgladde piste komt te vallen. Hij krijgt een visioen van glinsterende, hard bevroren sneeuwellingen, bijna ijsbanen, maar dan van een berg af naar beneden en hij vraagt zich af of dit gedoe op dennenaalden eigenlijk wel zoveel zin heeft. Tot zijn verbazing vertelt ze hem dat dennenaalden veel gladder zijn dan verse sneeuw.

„Als je hier overeind kunt blijven,” zegt ze, „kun je het in de sneeuw ook.”

Ze heeft een bijna recht traject gekozen van enkele tientallen meters lang, met een ruime uitloop in de richting van een eenzame, door stobalen omgeven denneboom.

„Je moet het precies zo doen als daarnet. De ski's nog beter evenwijdig houdeh, de stokken naar achteren. Hoe verder je door de knieën buigt, des te groter wordt je snelheid. Dan moet je remmen, je drukt de hielen uit elkaar terwijl je de punten van de ski's naar elkaar brengt. De achtereinden gaan dan vanzelf uiteen en je remt geleidelijk met de binnenkanten van de ski's.” Ze doet hem de oefening enkele malen voor, terwijl hij van bovenaf blijft toekijken. Dan probeert hij het zelf. Het gaat niet eens al te slecht. Terwijl hij na een tijdje het zweet onder zijn trui op zijn rug voelt prikkelen, laat hij zich gehoorzaam keer op keer naar boven commanderen en glijdt de helling weer af, terwijl Marian van boven aanwijzingen schreeuwt.

„Dieper doorbuigen, leunen tegen de berg.”

„De stokken naar achteren, zak!”

„Beter ploegen, drukken met die hielen.”

„Scherp kanten als je naar boven komt. Zo word je bekaf voor niks.”

Na een uur is hij uitgeput, zijn benen voelen aan als lood en de ski's krijgen steeds vaker de neiging om hun eigen weg te gaan. Hij heeft een doodmoe gevoel in zijn heupen, maar zijn ogen glinsteren van opwindning en bijna kinderlijke trots. Hij is maar één keer werkelijk gevallen en Marian maakt hem een behoedzaam compliment.

„Je leert het wel,” zegt ze, „als je zo een les of vijf gehad hebt, zal je eens wat zien.”

„En jouw vriendjes dachten dat ik er te oud voor was,” zegt hij triomfantelijk, „nou, we zullen ze wel eens wat laten zien.”

Hij was de vorige zondag een uurtje met haar mee geweest om de baan te zien. Na afloop had hij aan de bar gesnoefd tegenover haar vriendjes dat het hem niet al te moeilijk had geleken. Iedereen had al wat gedronken en een van hen had hem min of meer rechtstreeks uitgedaagd. Na je dertigste moest je aan gewoon skiën niet meer beginnen. Op die leeftijd moest je je maar bij langlauf houden, rustigjes een beetje wandelen en glijden op ongevaarlijke hellingen. En liep hij al niet tegen de veertig? Daniël was van binnen furieus geweest. De gedachte dat iemand hem te oud kon vinden voor wat dan ook, had hem zwaar gestoken. Hij was er niet zeker van of de uitdaging rechtstreeks voor hem was bedoeld of dat de jongen Marian wilde kwetsen door langs een omweg te wijzen op hun verschil in leeftijd. Maar het was voor hem genoeg geweest om de uitdaging aan te nemen en nu zag het ernaar uit dat hij die ging winnen. „We moesten nu maar ophouden,” zegt Marian, „het wordt al wat later en je moet wel doodop zijn.”

Hij knikt.

„Je hebt gelijk,” zegt hij, „ik heb mijn portie wel gehad.”

„Goed,” zegt ze, „dan gaan we nu helemaal naar beneden. Je komt mij maar langzaam achterna zoals je het geleerd hebt.”

Ze is zelf ook moe, haar voorhoofd is bezweet en de haren liggen een beetje plakkerig langs haar gezicht. Ze trekken hun jack weer aan en dan schiet ze voor hem uit tussen de bomen door, feilloos enkele bochten nemend. Daniël gaat haar langzaam achterna,

maar na een paar meter buigt hij met opzet verder door zijn knieën, zijn snelheid vergrotend. De enkele bomen die hij moet ontwijken, komen nu angstaanjagend snel op hem af. Op de een of andere manier verplaatst hij instinctief zijn gewicht van het ene been op het andere en weet zo de bomen te ontwijken. Als hij beneden komt, een beetje duizelig en niet goed wetend hoe hij er is gekomen, kijkt ze hem angstig, maar ook met iets van trots aan. „Zak die je bent,” zegt ze, „om zo hard naar beneden te komen. Je moet een beetje voorzichtig zijn.”

Hij hoort de genegenheid in haar stem en kan alleen maar naar haar lachen. Ze doen de ski's af en wanneer hij weer op zijn eigen benen staat, heeft hij datzelfde verdoofde gevoel in zijn voeten als na een paar uur schaatsen. Onwennig lopen ze naar de auto. Omdat hij geen kans meer ziet met de onbuigzame schoenen het gaspedaal en de koppeling te bedienen, trekt hij zijn schoenen uit en rijdt op sokken terug naar het restaurant. In de grote bergruimte daarnaast leveren ze de ski's, de schoenen en de stokken in en mengen zich dan in de drukte van het Duinrell-restaurant, dat twee soorten, bijna strikt gescheiden publiek bevat. Het overgrote deel wordt in beslag genomen door een grote, langwerpige dansvloer, waar een afschuwelijk orkest hoempapa's speelt of slijmerige dansmuziek. De tafeltjes staan er in een carré omheen en het publiek bestaat uitsluitend uit dagjesmensen met veel kinderen, hooggeblondeerde vrouwen van middelbare leeftijd en veel bier drinkende en rood aanlopende caravanbezitters, die elders op het terrein hun vrije dag in hun kostbare bezit hebben doorgebracht en die zichzelf nu de ontspanning en de luxe gunnen van een schijnbaar vrijevochten leven. Daar rennen de dienstertjes af en aan met kip, appelmoes en frieten. Er wordt veel gelachen en gedronken en hard geschreeuwd naar kinderen die nooit willen luisteren.

De aanblik van die mensen en het verbijsterende lawaai dat ze produceren, doen Daniël de rillingen over de rug lopen. Hij volgt Marian snel naar de zijkant van het gebouw, waar een vlechtwerk van veel hout en balustrades de andere bezoekers enigszins afschermt van de meute rondom de dansvloer.

Hier staan langwerpige tafels, waaraan de skiërs en de leerlingen bijeenzitten. Daniël haalt voor hem en Marian een glas rode port en de vrienden van Marian maken kameraadschappelijk ruimte voor nog twee stoelen. Er komen nu steeds meer mensen van de

pistes terug. Daniël moet vertellen hoe het hem bevalen is en of hij het de volgende week weer gaat proberen. Hij wordt voorgesteld aan allerlei mensen, die hem soms even bevreemd opnemen, maar hij is te moe om namen te onthouden of vragen te stellen. Hij zit heel dicht naast Marian, houdt af en toe haar hand even vast en luistert met een half oor naar de gesprekken rondom hem, die allemaal over skiën gaan, over de nieuwe, keiharde, synthetische schoenen, die als een onverwrikbaar harnas om je voeten en enkels zitten, over het voor en tegen van de ene binding boven de andere, over de nieuwe „kurzski“, die hier hemelhoog geprezen en elders verguisd wordt. Hij beseft vaag dat hij ondertussen nauwkeurig wordt bekeken en gewogen en hij weet wat ze zo ongeveer denken: een beetje een vreemde eend in de bijt. Wel wat oud voor Marian. Toch geen onaardige kerel. Schijnt een schrijver te zijn, nou ja, Marian is okay, ze zal wel weten wat ze doet.

Hij doet geen moeite om al te actief aan het gesprek deel te nemen, hij is moe en hongerig en tevreden met wat er die middag is gebeurd. Ze drinken nog een glas port, een drank die al jaren zijn voorkeur heeft, een gewoonte die Marian snel heeft overgenomen en leren waarderen. Daarna rijden ze moe terug naar huis. Hij koestert zich in de zachte verliefdheid die ze naar hem uitstraalt, die merkbaar wordt in de druk van haar handen, de manier waarop gewone dingen worden gezegd. Hij weet dat ze ondanks haar verzet met handen en voeten is gebonden aan het milieu waaruit ze voortkomt, dat ze bang is geweest dat hij te veel uit de toon zou vallen. Maar uit de klank van haar stem maakt hij op dat het goed is gegaan. Hij voelt zich als een schooljongen die een goed cijfer heeft gehaald en het stemt hem verdomd nog tevreden ook.

Na twee borden soep en biefstuk met uien zakken ze langzaam op de bank onderuit. Zijn rechterhand rust op haar buik en de hond ligt tevreden aan hun voeten.

„Hoe voel je je?“

„Fijn.“

„Het was al weer koud vanmiddag. We zouden ook eens moeten gaan schaatsen op die nieuwe buitenbaan op de Uithof. Heb jij schaatsen, eigenlijk? Denk je dat het een goede training is voor als we nog gaan skiën deze winter?“

„Ja, ik heb schaatsen. Kunstschaatsen. Maar ik ben er niet zo erg goed in.”

„Ik was van plan noren te kopen. Ik heb nog nooit noren gehad. Sinds Lucia weg is, heb ik voortdurend zin om dingen te doen die ik nog nooit eerder gedaan heb.”

„Je denkt toch nog veel aan Lucia?”

Hij herkent de subtiele ondertoon van de jaloezie.

„Nee, niet echt.”

„Toch wel.”

„Nee, werkelijk niet. Ik denk wel eens terug aan de tijd toen ik Lucia voor het eerst ontmoette, de eerste maanden, de eerste jaren. Als ik haar zag, was alles goed. De wereld was zoals ze behoorde te zijn. Ik denk dat ik erg argeloos was, ik leefde maar en ik had vaak het gevoel dat ik nooit zou sterven, alle anderen wel, maar ik niet. En zo voelde ik me ook.”

„Zie je wel dat je nog van haar houdt?”

„Nee, ik voel alleen dat ik nu niet tot zulke emoties in staat ben.”

„Je hebt tegen mij nooit gezegd dat je van me hield.”

„Met opzet niet. Liefde is een groot woord. Dat moet je niet zo maar in de mond nemen. Als het niet helemaal waar is, is het gelogen. Ik ben bang voor dat woord en het zal misschien nog lang duren voor ik het weer durf te zeggen.”

Hij voelt de behoefte om haar gerust te stellen, om iets terug te doen in ruil voor de veel diepere gevoelens die zij hem toedraagt en die hij niet bij machte is te beantwoorden.

„Ik ben erg gelukkig zo,” zegt hij daarom, „het is misschien geen liefde, alleen maar tevredenheid. Maar dat is al erg veel in mijn situatie. Je moet maar gewoon een beetje geduld met me hebben.”

„Al mijn vriendinnen zeggen dat het toch nooit wat wordt.”

„Wie dan wel?”

„Annet, Lydia.”

Hij snuift kwaadaardig.

„Annet? En daar trek jij je wat van aan? O, ik zeg geen kwaad van haar, ze is erg aardig en hartelijk en op dat grote lijf zitten een paar mooie borsten, dan kun je een vrouw veel vergeven (hij grijnst even), maar zit ze niet zelf elke avond in de Paddock of hoe die kroegen mogen heten om toch in godsnaam maar niet alleen te zijn? Ze weet niet eens waar ze met haar eigen leven naar toe moet. Moet zo iemand oordelen over ons?”

„Ze vinden je te oud en te anders.”

„Ze zijn gek.”

„Soms ben ik een beetje bang voor je. Ik begrijp je niet als je schrijft en ik begrijp je vrienden niet.”

„Ik begrijp jouw vrienden ook niet. We hebben niet in dezelfde wereld gewoond, er is geen enkele reden om dat te ontkennen. Maar wat geeft dat zolang we het goed met elkaar kunnen vinden? We hebben geen verplichtingen aan elkaar, we kunnen toch gewoon met elkaar omgaan zolang we daar allebei prijs op stellen?”

Ze knikt, maar het gaat niet helemaal van harte.

„Ik denk dat het gewoon komt doordat ik meer voel voor jou dan jij voor mij,” zegt ze onverwachts.

„Dat hoeft je niet te zeggen, dat weet ik wel.”

Later op de avond maakt ze koffie en ze kijken naar de televisie. De beelden flikkeren blauw en wit door de kamer en hij volgt met luie ogen de slome Columbo met zijn kromme rug, zijn kladpapiertjes en de voddige regenjas, die hem er zo volmaakt ongevaarlijk doen uitzien.

„Het is echt goed zo,” zegt hij nog eens in de loop van de avond, „en we zullen wel zien wat het wordt.”

Ze blijven kijken en soms kussen ze elkaar afwezig. Daniël voelt hoe haar liefde naar hem uitgaat, een liefde die hem vertedert en opwindt, die hem blij maakt en angstig, omdat hij er geen antwoord op weet. Later vergeet hij zijn medicijnen in te nemen, maar dat merkt hij pas de volgende morgen, wanneer ze vroeg opstaan, omdat Marian weer naar haar werk moet.

„Ik heb helemaal niks ingenomen,” zegt hij, nog vanuit het bed.

„Je wordt beter,” antwoordt ze, „nog een poosje en het is helemaal over.” En ze geeft hem de thee aan, terwijl hij op de rand van het bed komt zitten.

Verdomd als het niet waar is, denkt hij bij zichzelf, ik word werkelijk beter. En de hele morgen, nadat Marian is weggegaan, blijft dat gevoel hem bij. Hoewel hij die morgen uit voorzorg wel weer wat inneemt om de voorzienigheid niet al te zeer te tarten, ervaart hij een nieuwe vreugde om zijn lichaam, dat eindelijk weer zachtjes begint te zingen.

Beste vriend Arie,

December

De afgelopen anderhalf jaar hebben wij elkaar heel wat

brieven geschreven, brieven over literatuur, over God, over het transcendente, over jouw en over mijn werk. Het is altijd een vreemd soort relatie geweest tussen ons tweeën, omdat wij soms zo bedrieglijk veel op elkaar lijken en op andere ogenblikken weer zo verschillen dat jij en Jane wel iets van verachting moeten voelen voor mijn manier van leven, zoals ik dat soms voel voor de jouwe, zo cosy en zo gezeten aan de buitenkant en met zoveel onverteerd vuur van binnen dat er maar niet uit wil komen, ook niet in jouw gedichten, omdat het ergste niet gezegd kan worden in woorden, maar uitgeleefd wil zijn in de nabijheid van mensen die je het naast zijn. Ik zie je heel duidelijk voor me, met dat grote, wat onhandige lichaam, waarin je nooit helemaal op je gemak lijkt te zijn, en dat grote hoofd, dat maar kijkt en kijkt, terwijl je handen altijd bewegen en altijd vraagtekens maken. Ik weet niet of ik deze brief ooit aan je versturen zal, omdat er dingen zijn die men elkaar niet zegt, maar ik zal hem in elk geval schrijven voor mezelf als een oefening in eerlijkheid.

Weet je, er is soms iets verschrikkelijks in de manier waarop jij andere mensen bekijkt, er zit iets klinisch in, iets dat mij doet denken aan het voorsnijmes. Schrijvers observeren natuurlijk altijd, we hebben allemaal wat van de onvermijdelijke voyeur in ons en wat we zien bij anderen gebruiken we altijd ten eigen bate voor nog een gedicht of weer een regel die ons de moeite waard lijkt. Maar bij jou lijkt er in dat kijken nog een griezelige dimensie bij te komen, je kijkt soms zoals ik me voorstel dat een slechte psychiater kijkt naar zijn object, het tot geval geworden slachtoffer. En dat komt omdat ik denk dat jij niet buiten jezelf kunt komen, niet over dat lichaam heen kunt stappen naar die ander toe.

Ik weet verdomd niet waarom ik je dit schrijf, het gaat me immers geen donder aan. Of misschien toch wel (bedenk ik nu), want je gedichten willen voortdurend het tegendeel beweren, je gedichten roepen de hele tijd: „Hier ben ik, neem me dan.” Maar hoe zou je genomen willen worden als je jezelf niet geven wilt en daar maar blijft zitten, mentale notities makend, die de weerslag moeten vormen van wat je waarneemt, terwijl je vergeet die waarnemingen *te leven*?

Hoe moet ik het verschil tussen jou en mij uitleggen? Ik kies maar iets heel banaals. Als ik honger heb, ga ik eten, omdat ik

honger heb; als jij honger hebt, vraag je eerst waarom dat zo is en als de verklaring je bevalt, ga je wellicht eten.

Eigenlijk wil ik je dit allemaal niet schrijven, eigenlijk wil ik je dingen schrijven over mezelf die op de een of andere manier maar als halve waarheden en dus als leugens over mijn lippen komen wanneer we elkaar zien in De Lantaren of ergens anders in Rotterdam. We ontmoeten elkaar altijd te midden van allerlei andere mensen en ik bedenk nu hoe vreemd het eigenlijk is dat wij in al die jaren dat we elkaar kennen, twee of misschien wel drie jaar, nooit samen met zijn tweeën ergens hebben gezeten, bijvoorbeeld op een terras achter een biertje of zo maar wandelend en tegen elkaar de dingen vertellend die we op dat moment belangrijk vinden. Maar wel heel dikke pakken papier over en weer, talloze brieven over zo ongeveer elk denkbaar onderwerp, zonder dat we elkaar ooit werkelijk nader zijn gekomen, terwijl we dat beiden toch moeten willen, want waarom anders die brieven?

Weet je dat als jij een van je cynische of raadselachtige opmerkingen maakt over wat je voelt of meent te beleven, ik nooit helemaal zeker weet of je ernstig bent, of je de waarheid liegt of dat je alleen maar wilt zien hoe ik en eventueel anderen op je soms fantastische uitlatingen reageren? Je bent wel gezegend met iemand als Jane, die zo nuchter en zo goedlachs jouw onbezonnen en wat al te mystieke vooronderstellingen de bodem inslaat en je steeds weer terughaalt van die drempel waarop het denken ons tot een vijand wordt, een letterlijke doodsvijand, omdat over die grens heen het denken geen logisch en bruikbaar instrument meer is, maar een levensverwoester, die niets overeind laat en waarin alles waar is of juist niet waar, dat is die rotzak om het even.

Je weet hoe hoog ik het denken altijd aangeslagen heb, ik heb er in mijn brieven over opgegeven en in die twee dikke boeken over de dood ben ik dankbaar geweest voor dat heldere instrument dat ons in staat stelt de dingen tegen elkaar af te wegen en dan een keuze te maken. Maar je weet ook hoe die beide boeken mij aan de rand van de afgrond hebben gebracht, of je moet dat tenminste vermoed hebben. Op een gegeven ogenblik verloor ik mezelf zo in allerlei, steeds subtieler wordende lagen en weefsels van denkwerk, dat ten slotte alles mogelijk leek, alles waar en tegelijkertijd niet waar

en daardoor nergens meer een centrum, een rustpunt waarop je terug kunt vallen. Het vertrek van Lucia en de wetenschap dat ik nu nooit meer kinderen zal hebben op zo'n manier dat ik ze terecht de mijne kan noemen, hebben daar nog eens een schepje bovenop gelegd. In het midden van de zomer was ik soms ten einde raad en net toen iedereen dacht dat ik er wel onderdoor moest gaan, kwam dat gevoel naar boven dat ik eerder in deze brief heb beschreven als het verschil tussen jou en mij: ik had honger en ik wilde gaan eten. Anders gezegd: ik wilde nog niet dood, ik wilde weer leven. Niet leven uit angst voor de dood of omdat er toch weinig anders opzit dan maar door te gaan, maar ik wilde leven omdat ik dacht dat er overal nog zaken moesten zijn die ik nog nooit gezien had, dingen die ik nog nooit gedaan had. Als ik eerlijk moet zijn — en dat wil ik in deze brief boven alles — dan was die wil om te leven er al toen Lucia nog maar nauwelijks bij mij weg was. Ik logeerde toen een week bij mijn uitgever om een beetje op verhaal te komen en tegelijk met mij logeerde daar een meisje uit Friesland, een soort protégéetje van de familie, een charmant en knap, jong ding, dat rechten studeerde in Groningen, ze had iets weemoedigs over zich, dat mij onmiddellijk aantrok, ook al omdat ze daarnaast bezig en gedecideerd kon zijn en dan straalde van levenslust.

Ik woonde toen in een uitbouw van de villa en deed eigenlijk niets anders dan huilen, slapen, Ceresta slikken en gedichten schrijven over Lucia. Dat gevoel van diep verdriet was heel echt en wezenlijk, het was zo sterk dat ik doorschreef tot ik 's nachts laat helemaal was uitgeput. Dan merk je met schrik bij jezelf dat geen enkel gevoel ooit helemaal zuiver is, dat we als mens haast opgebouwd lijken uit verschillende fragmenten, die allemaal wat anders willen, die allemaal hun eigen, afzonderlijke doeleinden najagen. Want de volgende morgen tikte ik uit wat ik de nacht daarvoor geschreven had en dan moesten Paul en Anke die gedichten aanhoren, of ze wilden of niet. En dat was niet alleen omdat ik die gedichten werkelijk goed vond en meende een gehoor te hebben dat er prijs op stelde, maar ook omdat een deel van mijn persoonlijkheid met dat verdriet te koop wilde lopen. Dat bijna een hoge borst opzette en uitschreeuwde: „Kijk eens hoe *mooi verdrietig* ik ben, kijk toch eens, mensen, wat een fraaie, edele gevoelens.”

Ik herkende die corruptie in mijzelf, ik schaamde me er bij tijden voor en ik kon het toch niet laten. En nog weer een ander fragment van Daniël, niet de dichter, niet de corrupteur, maar de levenslustige neuker, keek vanuit zijn ooghoeken naar dat Friese meisje en dacht: Wie weet, wie weet? Het is er toen niet direct van gekomen, maar een paar weken later wel. Het werd een heel kortstondige, verwarrende verhouding. We hebben een weekend samen heel plezierig gezeild in de buurt van haar ouderlijk huis en toen was het snel over. Zij moest doorstuderen in Groningen en ik was te lang getrouwd geweest om geschikt te zijn voor een soort weekend-verkering op en neer tussen Den Haag en Groningen. Er zaten nog wel tragikomische aspecten aan ook, maar die zal ik je besparen. Ze deden achteraf niet zoveel ter zake. In diezelfde tijd ontmoette ik Marian, die nu min of meer mijn vaste vriendin is en die jullie inmiddels eenmaal hebben ontmoet.

En daar kwam weer zo'n ander fragmentarisch stuk Daniël om de hoek kijken. Het is onthutsend hoeveel Daniëls er zijn die allemaal met elkaar in datzelfde wankel huis van vlees wonen en die het maar samen moeten zien te vinden.

Jullie moeten direct gemerkt hebben dat Marian heel anders was dan Lucia of de vrouwen die jullie kennen en voor wie ik wel eens oppervlakkige belangstelling aan de dag heb gelegd. Ze is het volstrekte tegendeel van de loslopende kunstenaarsvrouw, behangen met franjes Indiase bloeses en rinkelende bellen; ze is niet geestig, ze leest nauwelijks en als ze leest, is het bij voorkeur Suske en Wiske of een of ander truttenverhaal uit de damesbladen. Ik betrapte me erop dat ik de neiging heb om haar te verstoppen, om haar een klein beetje achteraf te houden. Ze had wel eens een keer mee gewild naar een van de workshops, maar ik bedacht hoe ze daar dan in een hoekje zou zitten, een beetje ongelukkig, niet wetend wat te zeggen en toch wel verliefd op mij, en ik heb de boot dus maar afgehouden tot nu toe. Je zegt dan tegen jezelf dat je dat doet om haar niet ineens te overvoeren met al de dingen en mensen uit je leven die voor haar vreemd zijn. Laat haar daar maar stapje voor stapje binnenkomen, zeg je tegen jezelf. Maar de waarheid is ook dat ik het soms niet deed omdat ik me afvroeg wat jullie of anderen ervan zouden zeggen, omdat ik jullie in mijn verbeelding al hoorde mompelen: Wat voor een burger-

mens heeft Daniël nu achter zich aan? Niet dat we elkaar in dat opzicht wat te verwijten hebben, ze past er zelf wel voor op om mij te introduceren, bijvoorbeeld bij haar thuis, waar ik waarschijnlijk als een onmogelijke, anarchistische steen in het welvarende Nederlands hervormde water zou vallen. Maar dat zij het ook doet, maakt *mijn* schuld niet minder, het is ronduit vals en kleinzielig dat ik een vrouw probeer te verbergen die in andere opzichten werkelijk veel voor me betekent op dit ogenblik. Ik durf het woord liefde niet in de mond te nemen, ook niet tegenover haar. Ze weet dat ik niet meer trouwen wil en geen kinderen kan krijgen en dat we voorlopig tevreden moeten zijn met een relatie die misschien niet duurzaam is, maar in veel opzichten voor zolang het duurt, wel erg bevredigend. Ik weet trouwens steeds minder goed wat liefde dan wel is en ik ben steeds verbaasder over het gemak waarmee anderen dat woord uitspreken. Ik doe er wat dat betreft op het ogenblik maar liever het zwijgen toe. Marian en ik hebben een heel sterke erotische relatie met elkaar, ik kan me eigenlijk niet herinneren dat ik ooit met een vrouw naar bed ben geweest – ook Lucia niet – met wie het zo volkomen klopte, met wie het zo'n wild en woest feest was en tegelijkertijd soms zo teder en zachtzinnig. Ik heb het ongetwijfeld aan haar te danken dat die vonk van levenslust zo snel weer is aangewakkerd. Ze heeft me meegenomen naar de tennisbaan, we spelen eens in de week badminton en in de weekends geeft ze me skiles op een namaakpiste van denenaalden in de duinen. Die sport, vooral tennis, betekent een heel nieuwe wereld voor mij, waar ik lang afzijdig van ben geweest. De meeste kunstenaars zijn niet zo erg van het sportieve soort, maar ik heb dat vroeger als jongen wel in me gehad. Er was zelfs een tijd, je kan dat in *Bollebieste* lezen, waarin ik ervan droomde om atleet te worden, lange-afstandloper. Mijn idool was toen Wim Slikhuis, iemand die vooral de 1500 en de 3000 meter liep, een man met een ongelooflijk mooie, uitgebalanceerde pas. Iedereen is hem nu natuurlijk al lang vergeten. Ik geloof dat ik misschien wel een kans had gemaakt als ik toen voor de sport had gekozen, maar het scheen destijds niet te mogen. Ik werd eerst voor wedstrijden afgekeurd omdat ik te licht was en later verstuurde ik tot twee keer toe voor mijn eerste wedstrijd een enkel en in plaats van

hard te lopen, sukkelde ik rond met een ingezwachteld been en een geleende bergstok van een oom. Ik herinner me die wandelstok nog heel goed: hij was eigenlijk wat te groot voor mij, het was zo'n knoestige, gedraaide stok, aan de voorzijde helemaal beslagen met ovale, zilverkleurige plaatjes, waar de namen op stonden van allerlei Zwitserse steden die je van de schoolatlas kende. Wellicht waren al die beletsels al een teken dat ik daarvoor toch niet in de wieg was gelegd. En een paar jaar later ging het vanzelf over, je begon te roken, achter de meiden aan te jagen en vooral te schrijven. Tussen mijn vijftiende en mijn zeventiende heb ik drie complete romans geschreven, die nog altijd ergens in een kast rondzwerven. Afschuwelijk slecht natuurlijk, maar het is bijvoorbeeld heel merkwaardig dat er één verhaal bij is over een joodse arts, die tijdens de oorlog in een concentratiekamp heeft gezeten en daar bij wijze van experiment onvruchtbaar is gemaakt. Ik geloof dat ik daarin en detail beschrijf wat een ellende dat voor die man oplevert in zijn relaties met vrouwen. Het is natuurlijk een erg opgefokt verhaal, hier en daar je reinste melodrama, maar het is op zijn zachtst gezegd verbazend dat ik toen — volkomen onkundig van mijn eigen steriliteit — zo'n ongewoon thema koos, dat later zou blijken mijn eigen levensthema te zijn. Het is alsof er diep in ons verborgen een kern leeft waarvoor de toekomst geen geheimen heeft, die vooruitloopt op de dingen. Een geheime zender, die seinen uitzendt naar de oppervlakte van ons bewustzijn en die je dan als puber zo'n boek doet schrijven. Je denkt dan, dat je het allemaal zelf bedacht hebt, zoals ik nu denk dat ik zelf deze brief schrijf, maar in werkelijkheid worden wij bezielde en gedreven vanuit een veel diepere laag. Als we er maar in slaagden die bezieling onvervormd en blanco door ons heen te laten stromen, dan zouden we betere mensen zijn, in elk geval andere mensen, die meer vanuit het midden van hun wezen leven.

Maar ik dwaal af, ik was aan het vertellen hoeveel genoeg ik op het ogenblik beleef aan al die nieuw ontdekte sporten, vooral tennis. Het is moeilijk uit te leggen, omdat ook het genoeg daaraan weer een mengsel is van meer gevoelens tegelijk. Natuurlijk is er het plezier om je lichaam, dat door al die beweging en het weer buiten zijn opnieuw gaat aanvoelen

als een goede machine. Ik heb Alfrink eens horen praten over het lichaam als over „broeder ezel”, maar dat klinkt me eigenlijk iets te neerbuigend, het klinkt alsof het lichaam min of meer met tegenzin en niet zonder het nodige gezucht allerlei lasten op zich neemt die wij het opleggen. Maar als je speelt, ga je na verloop van tijd voelen dat het lichaam niets liever wil dan jou van dienst zijn, het is gehoorzaam en aandachtig en als de coördinatie niet deugt, dan ligt dat aan jou, niet aan je lichaam. Maar er komt vanzelf een moment waarop al je zintuigen en je hele aandacht op niets anders meer gericht zijn dan op het heen en weer gaan van die bal. Het is een eenpuntige aandacht, die misschien wel verwant is aan bepaalde Zen-methoden en die op mij het effect heeft dat ik mijzelf en de voortdurend in kringetjes ronddraaiende denkwereld helemaal vergeet. Ik denk dat ik het daarom zo verwoed en bijna fanatiek doe omdat ik me daardoor eindelijk echt ontspannen kan. Het gevolg is ook dat ik nu al heel veel minder medicijnen slik dan ik de afgelopen jaren heb gedaan. En dan is er last but not least, ook nog de intense vreugde wanneer je een paar maal per dag een bal helemaal vlekkeloos terugslaat, wanneer elke beweging in evenwicht is en de bal precies daar komt waar je hem hebben wilt.

Tijdens de enkele skilessen die ik tot nu toe van Marian heb gehad, is er iets vergelijkbaars. Daar breng ik het er veel minder goed af in technisch opzicht, gewoon doordat skiën een heel andere lichaamsmotoriek vraagt, die veel verder van onze gewone bewegingen af staat. Maar soms sta ik ook daar zwetend en wel die harsachtige lucht van de dennebomen en het beetje zoute van de duinen op te snuiven met een wellust alsof het een levenselixer is, en dat is het ook.

Ik vrees dat het op jou allemaal een beetje vreemd zal overkomen. Jij bent, geloof ik, nooit werkelijk sportief geweest en een niet te lange wandeling lijkt me het maximum waartoe jij jezelf kunt opwerken. Ik had trouwens zelf ook niet gedacht dat het simpele slaan van een bal me nog eens evenveel voldoening zou geven als een goede regel uit een gedicht.

Ik zit op het ogenblik beneden in mijn nieuwe werkkamer, die eerst het atelier was van Lucia, en ik kijk vanachter de schrijfmachine uit over de tuin en de witgeschilderde muur met de kastanjabomen daarachter. De bomen zijn nu al hun

bladeren kwijt en de tuin ligt er vol mee. Vandaag of morgen moet ik daar eens wat aan doen, want ook het kleine vijvertje stikt erin en als je dat een winter laat rotten, wordt dat stilstaande water een modderpoel, te moerassig en zompig om er nog iets in te laten groeien. Ook in dat soort werkjes begin ik langzamerhand weer zin te krijgen. In huis heb ik allerlei dingen overhoop gehaald en weggegooid en ik heb zelfs, na voorzichtig aandringen van Marian, die nog altijd vindt dat ik te bohemienachtig gekleed ga, een prachtig, groen fluwelen pak gekocht en een keurige, Engelse loden overjas. Ze was er erg blij mee, omdat ze wist dat ik het in de eerste plaats voor haar deed. Het was inderdaad bedoeld als een kleine tegemoetkoming om bij haar vrienden en kennissen niet nog meer uit de toon te vallen dan ik toch al deed. Overigens moet ik zeggen dat ik het achteraf best plezierig vind om van tijd tot tijd wat eleganter gekleed te gaan en wat ik voor een opoffering hield om der wille van de lieve vrede, blijkt dat nu helemaal niet te zijn. Jullie zullen de dag nog beleven dat ik als heer vermomd voor de deur kom staan. Omgekeerd heeft zij, om mij te plezieren, een Laura Ashley-jurk gekocht, waar haar onweerstaanbare lijfje veel beter in uitkomt. Nou ja, lijfje, het is best een aardige handvol, ik val nu eenmaal niet op magere vrouwen. Ik ben zelf al zo mager, ik zou het gevoel krijgen in een botsautootje rond te scharrelen.

Jullie hebben wel eens voorzichtig laten merken dat mijn opvattingen over de vrijheid die er binnen een relatie moet bestaan, niet die van jullie waren. Ik ben er vrijwel zeker van dat mijn gevlinger met vrouwen, zo kort na Lucia's vertrek, in jullie ogen niet gepast was en een bewijs te meer van mijn bedenkelijk losse zeden. We hebben er wel eens een vruchteloos gesprek over gehad— Lucia was er toen nog bij— en ik vrees dat ik die indruk nu nog moet versterken door ook in dit opzicht niets achter te houden. Niet omdat ik zo pertinent wil dat jullie al die details weten, maar omdat het de enige manier is om volstrekt eerlijk te zijn tegenover mezelf. Er zijn dingen die iedereen van zichzelf weet als hij een ogenblikje heel eerlijk is en zo'n vorm van weten is in zekere zin winst. Maar het is een weten dat je altijd weer kunt verstoppen, je kunt altijd weer doen alsof het niet zo is, omdat jijzelf de enige bent die het weet. Je kunt, kortom, blijven handelen alsof het niet zo

was. Door het gewoon neer te schrijven, in dit geval in deze brief aan jullie, wordt de waarheid over jezelf niet alleen dwingender, het *kennen* van die waarheid, het weten dat je zo bent en niet anders, gaat plotseling veel dieper. Je hebt het gezegd tegen iemand anders, je kunt niet meer terug: zo ben ik.

Voor al Jane verdenk ik ervan een tegenstelling te zien tussen mijn zo duidelijke sensuele geaardheid en de pogingen die ik aan de andere kant doe om een zeker inzicht deelachtig te worden. Het is, geloof ik, een erfenis van onze christelijke beschaving, dat we altijd een tegenstelling menen te zien tussen het vlees en de geest, we kunnen ons, vanuit die context, eigenlijk geen neukende heilige voorstellen. Het is of het een of het ander, of heilig en wijs en dan kuis of tenminste trouw, of gewoon maar erop los levend en dan beslist niet wijs. Uit die achtergrond komt de gedachte voort dat iemand als ik, die zich zoveel jaren met zoveel vormen van yoga en meditatie heeft beziggehouden, die achter zoveel meesters heeft aangelopen, eigenlijk niet zo zou behoren te handelen. En het moet bij jullie wel de indruk wekken dat of de ene Daniël of de andere gelogen is. Nu geloof ik dat die vermeende tegenstelling helemaal niet bestaat, dat er geen enkele tegenspraak is tussen een hartstochtelijk verlangen naar seksualiteit en een even hartstochtelijk verlangen naar God. Integendeel, ik vermoed dat die twee krachten niet eens buiten elkaar kunnen, ik vermoed het, maar ik weet het niet zeker. Ze zijn zonder meer in menig opzicht elkaars tegenstrevers, maar het bestaan van die twee polen houdt ook de mogelijkheid in dat het ene zich aan het andere slijpt. Ik wil dat nadrukkelijk niet als excuus hanteren, hoewel dat voor sommigen best aanvaardbaar zou zijn, ik ben niet op zoek naar een excuus om in de ogen van jou of Jane of wie dan ook mijzelf aanvaardbaarder te maken: ik wil zeggen wie ik ben.

En Jane heeft in elk geval wel gelijk wanneer ze zegt of denkt dat mijn behoefte aan seksualiteit wel erg groot is. Ik ben niet zo maar een beetje gek op vrouwen en seks, ik ben er zo aan verslingerd dat ik niets kan laten staan wat me voor de mond, of liever gezegd voor de pik komt en ik ben er op de momenten dat zo'n situatie zich voordoet, volkomen aan overgeleverd. En de andere, even krachtige pool in mijn leven is dat

eindeloze zoeken naar God, naar de waarheid, naar een of andere vorm van hoger bewustzijn, waarvan ik weet dat het er is, waarvan ik soms een glimp heb waargenomen en waar mijn verlangen net zo hartstochtelijk naar uitgaat.

Tussen die twee polen beweegt mijn leven zich en ik geloof niet eens dat ik het anders zou willen, hoewel het misverstanden en conflicten oproept en je andere mensen bezeert die je niet bezeren wil.

Ik herinner me dat helemaal aan het begin van mijn relatie met Marian, toen we elkaar echt nog niet dagelijks zagen, zij een vriend van vroeger op bezoek kreeg, die haar min of meer verleidde. Het was een enorme afknapper voor haar, niet alleen omdat hij van het ellendige soort was dat in vijf minuten klaarkomt en dan de broek weer ophijst, maar ook omdat ze zich werkelijk *schuldig* voelde, zondig bijna. Ze kwam direct bij mij volkomen overstuur uithuilen en toen we daarna later met elkaar gingen slapen, had dat voor haar bijna het karakter van een biecht, een reiniging, de ene daad die de andere uitwist.

Dat is zo volkomen tegengesteld aan mijn eigen reacties wanneer mij iets dergelijks overkomt, dat ik mij er het hoofd over gebroken heb waar dat nu wel aan kan liggen. Enige tijd geleden bijvoorbeeld ontmoette ik een heel jong meisje dat ik vagelijk kende. Ik ging er een keer mee naar bed—ik noem haar voor mezelf Schoonheidje, omdat ze nog zo vlekkeloos mooi is—en sindsdien kwam ze een paar keer zo maar eens opdagen op een ochtend of een middag. Ik denk achteraf dat ze niet eens verliefd op me was, dat het alleen maar een kick gaf om voor het eerst in haar leven overspelig te zijn (ze had een vriendje met wie ze samenwoonde), nota bene met iemand die zoveel ouder was. We gingen dus een paar maal zeer uitbundig met elkaar naar bed zonder al te veel omhaal en ze bleef daarna even onverwachts weg zonder tekst of uitleg te geven en zonder dat ik me daardoor gekwetst of wat dan ook voelde.

Ik heb het—na enige aarzeling—aan Marian verteld, de hele zaak een beetje tot een bagatel makend, wat het in feite ook was. Maar opvallend was dat mijn verhaal niet het karakter van een bekentenis had. Ik vertelde het alleen eerlijkheidshalve en hoewel ik natuurlijk toch wel wat excuses bij elkaar heb

geraapt om de situatie aannemelijk te maken, waren die verontschuldigungen voor mij niet nodig, zoals ze in dat andere geval voor Marian wel nodig waren. Ik ben op zulke ogenblikken zo volkomen overrompeld door de aantrekkingskracht in puur lichamelijk opzicht die er van de ander uitgaat, dat ik me daar volkomen aan overgeef, zonder schaamte, maar wel met de angst dat het mogelijk mijn relatie met Marian schaden kon. Ik denk dat het voor een deel komt doordat wij, mannen—en zeker ik—in seksueel opzicht toch veel meer primair reageren. Een beetje vent is een soort penisjunkie, wiens eerste impuls is om achter zijn pik aan te rennen. Bij vrouwen ligt dat anders. Ook als ze zeer sensueel zijn, zoals Marian, dan wordt die sensualiteit toch overdekt door een gevoel van trouw te moeten zijn, hetgeen niet alleen voortkomt uit de plaats die de vrouw in de samenleving zolang is opgedrongen (en die ze mede zelf heeft gewild, anders was dat opdringen niet mogelijk geweest!), maar die ook in elke vrouw diep verankerd ligt, het gevoel eigenlijk alleen maar te willen behoren bij die ene vent op wie ze haar zinnen heeft gezet.

Zoals het er nu staat, klinkt het alsof vrouwen maar met tegenzin en à contrecœur ontrouw zijn en mannen maar al te graag. En dat is natuurlijk niet zo, het verschil ligt in de andere geaardheid van de vrouw, in de meer volkomen wijze waarop zij, door die geaardheid, een relatie dieper en intenser beleeft en daarom wellicht minder geneigd is tot overspel of er dieper van onder de indruk is wanneer het toch gebeurt. En met vrouwen bedoel ik hier dan natuurlijk „echte vrouwen”, die hun anders zijn niet vertalen in minderwaardig zijn en die dan de vrouwenemancipatie achterna jagen met een verbetering die ik soms lachwekkend en vaker triest vind.

Mannen daarentegen, zeker iemand zoals ik, moeten in elke vrouw opnieuw bewijzen wie zij zijn, daarom hoe vaker hoe liever en elke verovering is een streepje aan de balk van onze mannelijkheid, die in wezen onze, of laat ik zeggen: mijn, onmacht betekent om een relatie zo diep te doorleven als een echte vrouw dat kan.

In zoverre ben ik werkelijk de overtuiging toegedaan dat een vrouw voor dit aardse leven beter is toegerust dan de man, maar daar staat tegenover dat de man (ook alweer als het een

echte man is) zich scherper bewust is van iets anders in hem, iets dat boven zijn alledaagse persoonlijkheid uitrijst. Dat is de vragende en de zoekende man, een zoeken dat vaak verkeerd vertaald wordt in wetenschap en carrière. Daarom zijn de grote meesters, de stichters van spirituele bewegingen en van godsdiensten altijd mannen, want wanneer een man daardoor aangeraakt wordt, dan is de transformatie volkomener en dan is het de mannelijke, verstandelijke zijde die hem in staat stelt die verworvenheid uit te dragen die een vrouw blijft koesteren alsof het een ei was dat alleen voor haar is bestemd. En misschien, beste Arie, dat ik daarom nog zo tekeer moet gaan, omdat ik bang ben het „ik wil” te laten varen, terwijl ik diep in mijn hart wellicht al wel weet dat me dat geen schade zal doen. En het komt geloof ik ook omdat ik teleurgesteld ben in God, omdat hij mij jarenlang geen antwoord heeft gegeven dat ik kon verstaan, omdat ik binnenin in laatste instantie niets anders vind dan leegte.

Nog maar zeer kort geleden gebeurde er iets verschrikkelijks, dat me zeer heeft aangegrepen en waardoor ik ineens besepte hoe gedachteloos je iemand pijn kunt doen zonder daarbij stil te staan.

Het was een avond waarop Marian niet zou komen of pas veel later op de avond. Ik kreeg al vrij vroeg bezoek van een wederzijdse vriendin van Lucia en mij, een fysiotherapeute, met wie we zo’n los-vast contact hadden. Je kent dat wel: soms zie je elkaar maanden niet en dan plotseling een paar maal in de week. Ik had haar altijd wel een beetje attractief gevonden en dat was ook wel wederzijds, maar zolang Lucia er was, gebeurde er nooit iets. Voor een deel omdat ik nu ook weer niet overal achteraan hol en voor een ander deel omdat zij niet zo’n overdreven sensueel type is. Maar die avond kwam het er toch van, zij had misschien minder schroom omdat ik nu niet echt meer aan iemand gebonden was en ik leefde nog altijd in die roes van mijn herontdekte lichaam, dat op het ogenblik van geen ophouden weet.

We gingen met elkaar naar bed. Ik herinner me dat ze heel mooie, rechtopstaande borsten had, melkwit, met hier en daar een paar kleine, blauwe adertjes, maar het vrijen zelf viel eigenlijk tegen, ze kwam heel stilletjes en lief klaar en we waren elkaar ook wel dankbaar en elkaar een beetje nabij,

maar ik miste de gloed van de furie, dat helemaal opbranden tot je doodmoe, maar ook intens gelukkig als een vod in bed achterblijft.

Ik had, hoe berekenend is de mens, het touwtje uit de brievenbus gehaald, maar Marian had een sleutel. Om te voorkomen dat ze toch binnen zou komen zolang ik daar met die ander lag, had ik de deur op het nachtslot gedraaid in de veronderstelling dat dan haar sleutel van buitenaf niet werken zou. Maar de sleutel werkte wel en Marian kwam binnen, niets vermoedend, haar jas nog aan en haar ogen eigenlijk allereerst gericht op de hond, die altijd enthousiast blaffend naar voren rent zodra er iemand binnenkomt en die nogal gesteld is op Marian. Pas daarna ging haar blik de half verlichte kamer rond, nog steeds niets vermoedend, tot ze ons beiden op het bed zag liggen.

De situatie behoefde werkelijk geen verdere uitleg, hoewel ik nog geprobeerd heb iets te zeggen. Ik herinner me alleen de dodelijke schrik ergens in je buik, die je ook als kind voelt wanneer je betrapt bent op iets dat niet mag, maar vooral herinner ik me de aanblik van Marian. Het was of dat gezicht plotseling dood raakte, er kwam een soort levenloosheid over van de ene seconde op de andere, een scherp contrast met de zoekende levendigheid van net daarvoor. Ze kon niets anders uitbrengen dan een soort korte schreeuw, daarna sloeg ze een hand voor de mond en rende naar buiten.

Ik was nog nooit tevoren „caught in the very act”, zoals Engelsen het zo mooi weten te zeggen, en ik was flink geschokt. We probeerden er nog een beetje bagatelliserend over na te praten, dat wil zeggen de fysiotherapeute en ik, maar de lust was ons danig vergaan en zij ging ten slotte maar snel weg.

Op de een of andere manier heb ik het met Marian snel weer bijgelegd, als argumenten aanvoerend dat het haar ten slotte ook was overkomen, dat ik meende alle voorzorgen te hebben genomen om te voorkomen dat ze binnen kon komen en dat ik haar—dat was trouwens waar—had gewaarschuwd dat het gebeuren kon, omdat ik nu eenmaal in een toestand verkeerde waarin ik niet zeker was van mijn gevoelens voor wie dan ook. Het was allemaal waar wat ik zei en Marian was het vrij snel vergeten of in elk geval bereid om een punt achter het incident

te zetten. Maar ik kan niet vergeten hoe ze toen keek en ik vind het heel erg iemand zo hulpeloos gemaakt te hebben en om zo'n situatie nodig te hebben voor je begrijpt hoeveel iemand werkelijk om je geeft. Omdat ik bang ben voor mijn gevoelens op dit ogenblik en werkelijk niet weet of ik nu alweer van iemand kan houden met de intensiteit die ik noodzakelijk vind, leg ik er steeds weer de nadruk op dat ik aan onze relatie nog geen consequenties wil verbinden. Ik had eigenlijk tot op dat ogenblik wel gedacht dat haar dat wel net zo lief was, al zei zij wel van me te houden. Maar sinds ik dat gezicht heb gezien, weet ik hoe moedig vrouwen hun diepste gevoelens kunnen verbergen, hoe geduldig ze kunnen afwachten tot het getij wellicht ten gunste keert. Dat soort moed is niet helemaal zonder berekening en die berekening is de meeste mannen vreemd, maar het blijft een soort moed die ik niet zou kunnen opbrengen, het is een grootheid die mij een stuk kleiner heeft gemaakt en ik hoop dat het me nooit meer overkomt.

Marian lijkt zich nu geschikt te hebben in de gedachte dat de zaken voorlopig zo liggen en er is een bijna genoeglijke sfeer ontstaan, waarin we veel bij elkaar over de vloer komen, veel samen weg zijn en soms avonden niets doen dan wat televisie kijken of lezen. Ze heeft een erg huiselijk karakter en ik vind het plezierig om haar door mijn huis te zien gaan, terwijl ze ondertussen allerlei kleine dingen doet op de vanzelfsprekende manier, die haar eigen is. Soms maakt me dat ook bang. Dan denk ik: Je bent alweer verkocht aan een ander voor je goed en wel om je heen hebt gekeken. En soms ben ik er blij mee. Het is vredig om 's morgens niet meer wakker te worden in een leeg bed, om iemand te hebben die met je praat. Dit grote huis was me vaak veel te leeg en voorlopig probeer ik maar niet al te veel plannen te maken. Het is goed zoals het op het ogenblik is. Ik wil ook helemaal beter en van de kalmerende medicijnen af zijn voor ik beslissingen neem op langere termijn. Daarbij speelt natuurlijk ook een rol of en hoe Marian onze relatie durft te introduceren in haar ouderlijk huis. Ze heeft een aardige broer en zuster, die hier beiden een keer zijn geweest. Ik denk dat ze mij niet de geschiktste partner vinden die je zou kunnen bedenken, maar we vinden elkaar niet onaardig en die twee zullen me zeker wel accepteren. Met

haar ouders ligt de zaak veel moeilijker. Ik heb ze zelf maar één keer ontmoet en dat was nog bij toeval op een veiling, die ik met Marian bezocht. De kennismaking was vreemd en geforceerd. Haar vader is een vrij imposante, rijzige man, de zoon van een rijke hereboer. Hij gedroeg zich zeer kortaf, waarschijnlijk omdat hij met de situatie geen raad wist. Hij leek me trouwens niet eens onaardig, maar wel erg gesloten. Een man met weinig zekerheden van binnen en die dus alleen maar bescherming kan vinden in de welvaart van zijn bestaan, zijn bungalow en de functies die hem maatschappelijk aanzien geven. Hij is dan ook diaken van de kerk en lid van de deftige Lionsclub en waarschijnlijk van nog veel meer. Marian wil niet veel over haar ouders kwijt, dus mijn informatie is beperkt. Haar moeder is zeer klein, op het fragiele af, en ze heeft een gebrek, waardoor ze dikwijls op de hulp van anderen is aangewezen. Misschien dat ze daarom op mij een wat verbitterde indruk maakte, het gezicht een beetje vinnig en tegelijk hulpeloos. Toch geloof ik dat dat kleine mensje meer echte levenslust en durf heeft dan die grote man van haar. Ze schijnt de dochter te zijn van een of andere margarinefabrikant. Beiden behoren dus in zekere zin tot een klasse van nieuwe rijken en dat voerspelt wellicht weinig goeds voor mijn relatie met Marian, omdat juist zulke mensen zich bij voorkeur afzetten tegen kunstenaars en alles wat geen geld heeft. Er wordt nergens zoveel over „een goed milieu” gepraat als bij zulke mensen, die dat goede milieu nog maar nauwelijks een generatie terug zelf zijn binnengetroden. Geslachten die van generatie op generatie geld hebben gehad, kennen die afkeer niet van kunstenaars. Integendeel, hun geld heeft heel wat mooie scheppingen mogelijk gemaakt. Maar misschien ben ik nu te vlug met mijn oordeel, ik heb ze ten slotte maar één keer gezien. Mijn reactie op hen was een mengeling van woede en medelijden. Woede, omdat ze duidelijk niet bereid waren mij serieus te nemen, en medelijden, omdat ik onmiddellijk begreep in welk een kleine wereld zulke mensen leven, een wereld die helemaal niet zo klein zou hoeven te zijn. Nu ik dit schrijf, denk ik: Kon je zulke mensen maar echt bereiken, gewoon rechttoe, rechtaan met ze praten. Je zou ze willen losmaken op zo'n manier dat niet langer de fabrikant praat, maar de mens in de fabrikant. Maar dat zal

wel te veel gevraagd zijn en de verhouding tussen mij en Marian is op dit moment ook nog zo losjes en weinig definitief dat het er nu nog niet zoveel toe doet. We zullen wel zien, maar zonder dat ik precies weet waarom, ben ik er een beetje bang voor. Ik zei al dat Marian maar heel weinig over haar ouders verteld heeft, maar er is soms iets in haar gedrag waardoor ik een vermoeden krijg van een bijna blinde onderwerping aan de code van het gezin, een onderwerping die haast op vrees lijkt. Het zijn soms maar onbetekenende opmerkingen en soms geschiedenissen van een paar jaar terug, maar ze geven me toch te denken.

Maar goed, op het ogenblik ben ik met deze vrouw erg tevreden, al is het dan op een zeer ongebonden wijze. Ik weet vaak niet of het nu werkelijk liefde is die ik voor haar voel of gewoon maar genegenheid, gecombineerd met een sterke begeerte. Ik zal het antwoord op de juiste tijd wel vinden, maar het is onthutsend om te merken hoe compleet ik ondanks die onzekerheid toch aan haar verkocht ben en des te verwarrender aangezien we, objectief gezien, helemaal niet zo goed bij elkaar passen. Maar wie weet, Arie, is dit toch wel liefde en lopen we straks samen al die schijnbare hindernissen stormenderhand ondersteboven.

Ik kan deze brief moeilijk beëindigen als ik niet ook nog iets schrijf over die andere kracht in mij, die nu al zoveel jaren in mij broeit en die me wel de nodige kennis heeft verschaft, maar nooit de innerlijke bevrijding waarop ik hoopte. De laatste maanden is dat gevoel sterk aan het afzwakken. Ik heb werkelijk besloten om voor langere tijd alle leraren en goeroes maar te laten voor wat ze zijn. Ik wil proberen geduldig af te wachten. Daar zit een stuk boosheid in van mijn kant. Ik schreef je al dat ik me door God min of meer in de steek gelaten voel, maar ook de gedachte dat ik veel te eigenzinnig een bepaalde ontwikkeling naar mijn hand heb willen zetten en dat ik Hem veel te veel gezocht heb in wat men dan doorgaans het hogere noemt. Misschien is dat wat ik zoek ook wel gewoon op de tennisbaan te vinden, in een doodgewoon leven met een doodgewone vrouw, die mijn werk niet al te best begrijpt en die ik toch niet missen kan. Mogelijk is dat ook een opgaaf waar evenveel van te leren valt.

Je hoort nog van me.

Doe mijn hartelijke groeten aan Jane. *Je Daniël.*

Hij loopt de krakende trap op, waar de zoons van de kamerverhuurster al zo lang hij het huis kent bezig zijn de muren te betimmeren en nieuwe trapeuningen aan te brengen, zonder daar ooit mee klaar te komen. Op de eerste overloop hangt een stoffige geur, vermengd met die van etensresten. Het is er halfduister. Een niet voltooide lichtleiding hangt losjes tegen de muur. Daniël gaat de tweede trap op en loopt de kamer van Marian binnen. Vanuit het aangebouwde keukentje om de hoek van de kamer hoort hij haar roepen.

„Ben jij dat, Daniël?”

Hij roept bevestigend terug, loopt naar haar toe en trekt haar tegen zich aan. Hun mond zoekt elkaar en onmiddellijk voelt hij de nu al vertrouwde opwinding en warmte die hun beider heftigheid teweegbrengt. Zijn armen gaan om haar heen en haar lichaam vormt vanzelf een lichte, achterwaartse boog, waardoor haar onderbuik tegen zijn geslachtsdelen drukt.

„Fijn dat je zo vroeg bent. Ik ben nog even met het eten bezig. Als jij vast wat inschenkt, dan kom ik zo.”

Hij laat haar los, loopt terug naar de kamer en schenkt twee glazen port in. Naast de stoel waarin hij meestal zit, ligt *De Telegraaf*. Hij heeft al heel wat keren op die krant gescholden, recente voorbeelden aanhalend van hele en halve leugens, soms met de krant zelf ernaast. Maar ze blijft hem kopen, een beetje bevreesd voor zijn oordeel, maar te verzot op de sappige verhalen om er afstand van te kunnen doen. Het regent zacht, maar af en toe giert een windvlaag tussen de kokerachtige ruimten van de tuinen door en dan striemt de regen voor een paar seconden tegen de ramen. Terwijl hij op haar wacht, kijkt hij de kamer rond. Vlak bij de deur staat het bed, afgedekt met een bruine, ribfluwelen overtrek. Erbovenop liggen grote speelgoedbeesten en kleine, met de hand gemaakte kussens. Weinig planten. Meisjesachtige platen aan de muur, foto's van haar ouders en haar zuster op een secretaire in de hoek. Wat populaire boeken en tijdschriften, hier en daar wat kostbaar zilver, geërfd van rijke en inmiddels overleden tantes, achter zijn stoel een uitgebreide sortering drank. Op de andere stoel, in de verste hoek van de kamer, stapels kleren, die weggeborgen moeten worden. Hij steekt een sigaret op en luistert naar de

geluiden uit de keuken. Het knusse, bijna meisjesachtige van de kamer trekt hem aan, maar de afwezigheid van voor hem essentiële dingen, boeken of wat dan ook, die een soort persoonlijkheid verraden, schrikt hem af. Dan komt ze binnen. Ze drinken van de port, kijken elkaar aan, glimlachen.

Het is vrede, maar er dreigt onheil, denkt hij, onheil van dingen die niet werkelijk uitgesproken zijn, beslissingen die zijn uitgesteld. Hij heeft haar nodig, hij weet dat hij haar niet liefheeft zoals het behoort, maar hij heeft haar nodig, zoals zij hem op haar wijze nodig heeft.

„Wat zullen we doen vanavond?”

Hij heeft er nog niet over nagedacht en haalt de schouders op.

„Ik weet het niet. We zouden naar de film kunnen gaan, maar ik weet niet of er wat behoorlijks draait.”

Hij ziet haar gezicht betrekken. Ze is het soort vrouw dat onbewust om autoriteit vraagt. Trek je jas maar aan. We gaan vanavond daar naar toe, ik heb de kaartjes al. Hij is niet erg geschikt voor die mannelijke rol, gelooft er ook niet in.

„We kunnen straks even in de krant kijken en dan beslissen.”

„Dat is goed,” zegt ze opgelucht, „ik heb wel weer eens zin om uit te gaan.”

Ze begint te vertellen wat er vandaag op haar kantoor gebeurd is, de kleine misères, de vele brieven, hoe ze zich gevoeld heeft. Hij luistert maar met een half oor: hoe ze tussen de middag alweer een lapje stof voor een rok gekocht heeft, wie haar heeft opgebeld en wat ze hebben gezegd.

„Wat ben je stil,” zegt ze, als ze zijn afwezigheid opmerkt.

„Ik dacht aan wat anders, sorry.”

„Waar denk je aan? Of mag ik het niet weten?”

„Ik dacht eraan dat je een paar maanden geleden in februari met mij naar Davos had gewild. Daarvoor heb je me ten slotte die skilessen gegeven. Maar ik hoor je er niet meer over. Het is niet zo erg als het niet doorgaat, zoveel geld heb ik toch niet op het ogenblik, maar ik denk dat jij er niet met je ouders over durft te beginnen en dat zit me eigenlijk een beetje dwars.”

Ze ziet er ineens opgejaagd uit, in het nauw gedreven. Het spijt hem bijna dat hij erover begonnen is.

„God, ik kan er ook niets aan doen dat ze thuis zo zijn. Ik heb al maanden geleden een paar van je boeken hier en daar neergelegd. Ze kijken er nauwelijks in, ze willen er niets van weten.

En als ik eens voorzichtig iets over je vertel, dan geven ze geen antwoord of ze maken rotopmerkingen. Ze vinden je niet geschikt voor mij, dat is duidelijk genoeg en het is ten slotte hun huis in Davos. Ik weet dat ze nee zullen zeggen, als ik erom zou vragen."

"Dus we gaan niet?"

"Je zegt zelf dat je toch geen geld hebt?"

"Het gaat nu even niet om het geld, het gaat erom dat je nog steeds niet naar je ouders durft toe te gaan om te zeggen waar het op staat. Jezus, Marian, je bent zevenentwintig, je bent volwassen, je verdient je eigen kost. Als je echt van me houdt, zoals je zegt, ga dan gewoon naar ze toe en zeg: Dat is de vent met wie ik omga, of jullie het nu goedvinden of niet. Dat voortdurende niet durven kiezen, het gevoel dat je me altijd verstoort, dat is voor jou op den duur toch ook geen doen? Hoe wil je verdomme op die manier ooit volwassen worden?"

"En jij dan? Jij zegt toch ook dat je het niet weet? Dat het nooit wat worden kan tussen ons? Moet ik dan ruzie met mijn ouders riskeren en alles verliezen? Jij kiest toch ook niet?"

Ze neemt opgewonden een te grote slok van haar port, verslikt zich en gaat hoestend naar de keuken.

"Loop nou niet weg," roept hij haar achterna, "we kunnen er toch over praten?"

Ze komt snel terug.

"Praten, jij wilt altijd maar praten. Jij praat veel beter dan ik. Ik kan er niet tegenop."

"Laten we er maar over ophouden," zegt hij moedeloos, "jij wilt alleen maar kiezen als ik zeg dat ik van je hou, dat ik met je trouwen wil. Dat kan ik niet, nu niet. Jij wilt een verhouding met een garantiebewijs eraan. Dat bestaat niet in de liefde. Je moet ook durven kiezen zonder dat je de uitkomst van tevoren weet. Jij wilt er zeker van zijn dat we samen zullen wonen, dat ik altijd bij je zal blijven, dat ik mijn best zal doen om me een beetje bij jouw familie aan te passen en ga zo maar door. Je wilt een zekerheid, maar in die dingen bestaat geen zekerheid. Al was je stapelgek op een vent die wel bij je paste, die wel uit jouw milieu kwam, wel kinderen kon krijgen, wel vijftigduizend per jaar verdiende, dacht je dat je dan een garantie had dat het goed ging?"

Hij steekt driftig een nieuwe sigaret op, inhaleert diep.

„Jij hebt makkelijk praten,” zegt ze, „jij kent mijn ouders niet. Ze vinden dat ik in deze straat niet thuishoor en zeker niet bij jou. Ze willen zelfs dat ik op een flat ga wonen in een betere buurt.” „Ook dat nog.”

Ze geeft geen antwoord.

„Zal ik jou eens wat zeggen, je bent gewoon doodsbenuwd voor je ouders. Je hangt het onafhankelijke meisje uit, dat niks om haar miljonairsmilieu geeft, maar in werkelijkheid ben je als de dood om die zekerheid te verliezen.”

„Nou en wat dan nog?”

Ze begint nu harder te praten.

„De manier waarop jij met je familie omgaat, lijkt nergens op. Ik heb moeilijkheden genoeg thuis, daar heb ik je vaak genoeg over verteld. Maar ik ben opgevoed in een soort familielevens en hoe rot mijn ouders soms ook doen, ik kan daar niet buiten en ik wil het niet opgeven zolang jij niet weet wat je wilt.”

„Zie je nu wel! Als je zo graag op zeker speelt, waarom ga je dan niet thuis wonen? Dan kan je niks gebeuren!”

Zijn stem klinkt onverwachts hatelijk en hij realiseert zich ineens dat hij dieper in zijn gevoel van eigenwaarde is getroffen dan hij gedacht had. Hij zou haar op dat moment wel door elkaar willen rammelen, hij weet maar al te goed hoe armzalig zijn eigen familierelaties zijn. Een broer die hij twee keer per jaar ziet, zijn moeder die altijd het eerst vraagt of hij genoeg verdient en die amper een letter van zijn boeken heeft gelezen en van wie hij desondanks op een wat afstandelijke manier houdt, een liefde die meer op medelijden lijkt dan op wat anders, omdat hij beseft hoe onvolgroeid een ouderliefde is die zich niet verder uitstrekt dan zorg om de materiële geborgenheid.

„Laten we maar gaan eten,” zegt hij op een verzoenende toon, „voorlopig weet ik zelf niet eens wat ik wil. Daar heb je wel gelijk in. Het is alleen zo’n afschuwelijk gevoel. Ik weet dat ik niet van je hou zoals ik vind dat het moet. Maar ik kan je niet missen, ik kan je echt niet missen en ik vind het vernederend dat jij niet overal met mij voor de dag durft te komen.”

„Dat is het niet,” zegt ze, terwijl ze opstaat en naar hem toe komt, „dat is het niet. Ik hou van je, maar ik ben niet zeker van jou en ik durf het niet. Ik kan er niets aan doen, Daniël, ik durf het niet.”

Ze laat zich op haar knieën zakken, tussen zijn benen, en hij trekt

haar hoofd tegen zijn borst, zijn mond bewegend in haar haren. Hij wiegt haar hoofd zachtjes heen en weer tegen zijn lichaam en sust haar als een groot klein kind.

„Laten we maar gaan eten,” zegt hij opnieuw, „misschien komt alles nog wel goed. We moeten maar afwachten en proberen elkaar geen pijn te doen.”

Er blinken een paar tranen in haar ogen als ze opstaat en naar de keuken gaat. Hij loopt haar achterna, een van haar handen vasthoudend. Ze haalt de stoofschotel uit de oven en schept twee borden vol. Ze eten op het bed, dicht bij elkaar, servetten onder het bord. Ze lachen verlegen naar elkaar en soms tast de ene hand naar de andere, een klein, haast mistroostig gebaar van liefde, van vragen om aandacht. Aanrakingen die vertellen van pijn en van liefde en van de begeerte die altijd tussen hen heen en weer spoelt als een nooit aflatende stroom, waarin ze machteloos gebed liggen, niet wetend wat te doen, zo hopeloos aan elkaar verkocht als twee lichamen maar kunnen zijn.

Na het eten brengt hij de borden naar de keuken en kleedt haar dan voorzichtig uit, ondertussen rukkend aan zijn eigen kleren. „Zullen we niet naar jouw huis gaan,” zegt ze fluisterend, „het is hier zo gehorig.”

„We zijn al bijna uitgekleed,” fluistert hij terug, „en laat ze het maar horen als ze willen. Ik wil nu met je naar bed.”

Ze slaat haar armen om zijn nek en trekt hem begerig naar zich toe, een halve panty nog als een bruine rol om een van haar enkels. Hij maakt zich van haar los en kleedt zich verder uit. Zij veegt de speelgoedbeesten van het bed en slaat de dekens open. Warmte. Dicht tegen elkaar. Hij voelt haar hart bonzen. Ze neemt zijn penis in haar hand en hij tast tussen haar dijen, neemt de gloed van haar lichaam in zich op. Hij wordt een en al oog en zintuig, hij ziet de tepels zich oprichten en zijn handen glijden verliefd langs de robuuste en toch zo zachte lijnen van haar zijden. Liefde. Ze trekt hem over zich heen. De bewegingen van de liefde. Haar handen op zijn billen en dan weer op zijn rug, zijn mond op haar borsten, in haar oksel. En dan stilte, soms minutenlang stilte, waarin ze bewegingloos in elkaar liggen, met niets dan het sidderende beweeg diep in elkaar. Hij voelt de geheime stromen, de golfslag waarin ze zijn opgenomen, de ogen die elkaar van heel dichtbij zien. Het is groter dan zichzelf zijn, de liefde is altijd groter dan de mensen die haar bedrijven, het is ook

de ziel die zich een uitweg zoekt naar buiten, door het vlees heen brekend in de enige taal die het lichaam wil verstaan.

Ze legt haar hand op zijn mond wanneer hij bijna klaaglijk schreeuwend klaarkomt, hij hoort de stemmen die binnen in hem spreken, terwijl de betovering een ogenblik afneemt, de storm even is uitgewoed. Hij nestelt zijn hoofd half op haar schouder, half op haar borst, en haar rechterarm ligt om hem heen, de gezichten dicht bij elkaar, zo dicht dat Daniël soms nauwelijks durft te kijken naar het wonder van een ander mens, zo nabij en tegelijk zo pijnlijk ver weg.

Later, meer ontspannen, als de eerste begeerte verdwenen is, spelen ze stil met elkaar, een merkwaardige, trage dans van benen en armen, die elkaar omstrengelen en weer loslaten, handen die de wondere geografie van het lichaam met de vingertoppen bezien, tot hij bijna ongemerkt weer in haar ligt. Nu rustiger, bedaarder bewegend en zij haast ingetogen onder hem, de ogen gesloten.

Zo houden ze het onheil op een afstand. Later lopen ze hand in hand naar zijn huis aan de overkant, waar de lampen nog branden en de hond hen uitbundig blaffend tegemoetkomt. Ze zijn allebei beducht om verder te praten, te graven in de dingen die tussen hen staan. Hij vraagt alleen naar de flat waarin haar ouders haar zo graag willen hebben en ze vertelt over een nieuwe serie flats in aanbouw, waar ze de komende weken toch wel eens wil gaan kijken. Het doet hem op een vage manier verdriet, alsof die komende afstand in de ruimte symbolisch is voor een andere verwijdering. De erkenning dat ze niet zo dicht opeen kunnen leven, nog niet en misschien nooit. In bed praat hij weer over zijn onvermogen om werkelijk volledig lief te hebben, over zijn angst dat ook zij vroeg of laat kinderen zal willen, die hij niet kan maken. Hij wil nooit meer dezelfde martelgang doorstaan die hem in de laatste jaren met Lucia ziek en kapot maakte. Hij ziet dat het haar verdrietig maakt, maar hij moet die dingen zeggen, zichzelf duidelijk maken, om geen verwachtingen te wekken die hij nu niet honoreren kan. Ze vallen er stil van in slaap, zij achter zijn rug met een hand op zijn borst, die hij vasthoudt en blijft vasthouden tot ze zich later omdraait.

Soms is er ineens veel lawaai in het huis. Signalen uit de buitenwereld. De bel gaat en tegelijk rinkelt de telefoon. Tussen

beide bronnen van geluid rent de hond razend blaffend heen en weer, de waaierachtige staart een en al vrolijkheid en opwinding, zijn nagels krassend over de vloer. Daniël opent de voordeur. De post. Hij neemt het pakje haastig aan, gooit de post op tafel en neemt de hoorn van de haak.

„Ja, Daniël. Met moeder.”

„Dag, moeder. Hoe gaat het? Hoe is het ermee?”

„Ik dacht, ik moest Daniël maar eens bellen. Het is al weer zo lang geleden sinds de feestdagen.”

Hij sluit even de ogen en kan haar zien zitten voor het raam, de hoorn als een vreemd wapen onhandig tegen het oor gedrukt, daarboven de grijze, houterige krullen, een soort spaanders van haar, hier en daar vastgezet met ouderwetse, bruine haarpennen. Handen met bruine vlekjes op de rug. Bril. Een schort, pijnlijk schoon en gestreken. Door de telefoon hoort hij hoe op de achtergrond de radio speelt, vulstof voor een veel te leeg huis, waar sinds lang alles al is opgeruimd en waar niets meer te doen valt voor dat vrouwtje van een meter zestig hoog, bij wie de kousen een beetje rimpelen om de knie, die nu bijna negenenzestig is, een vrouw die zich zijn moeder noemt, die hem gedragen heeft en verzorgd. Het is waar en het is onvoorstelbaar. Soms is het gat tussen mensen groter dan een telefoondraad overspannen kan.

Hij slaat de vriendelijke, bemoedigende, maar ook wat neerbuigende toon aan, die niet zonder liefde is, maar ook een tikkeltje vals klinkt. Opgelegde jovialiteit, die maskeert en tegelijk verhindert dat hij dingen moet zeggen die niet worden begrepen.

„Ja, je hebt gelijk, moeder. Ik had zelf wel eerder kunnen bellen, maar ik had het erg druk.”

„Dat geeft niet, hoor, jij belt zo vaak. Hoe gaat het nu met je?”

„O, met mij gaat het goed, maak je maar geen zorgen.”

„Heb je nog wel genoeg te doen?” (Ze bedoelt: Heb je wel werk, verdien je wel genoeg? En daar weer achter: Hoe komt die jongen aan de kost? Die boeken, wat levert dat nou op!)

„Ja heus, ik ben druk bezig met een vertaling. En daarna ligt er nog werk voor de radio en mijn eigen werk. Maak je echt maar geen zorgen. Vertel maar eens liever hoe het met dat ouwe wijffie in Zwolle gaat!”

Ze lacht heel even, een lachje van niets, dat overgaat in een soort

snik. Hij hoort hoe ze haar neus ophaalt en de opkomende tranen wegslikt.

„Ach, ik mis vader heel erg, jongen. Soms denk ik wel eens: Waar is het allemaal goed voor? Nou heb ik alles wat ik hebben wil, een mooi huis, alles nieuw. Maar wat moet ik ermee?”

„Je zou weer eens een weekje naar tante Rika moeten gaan. Je kunt goedkoop reizen, het kost je bijna niks. En dan zie je weer eens een ander gezicht.”

„Ja, dat zal ik ook wel doen. Dat doe ik ook wel.”

Het klinkt mat.

„Ik heb het je al eerder gezegd, jullie zijn allebei alleen. Zusters. Jullie kunnen goed met elkaar opschieten, waarom gaan jullie niet samenwonen?”

„Ja, jongen, dat is allemaal makkelijk gezegd. Maar Rika heeft haar kinderen nog in Tilburg en die wil ik daar niet weg . . .”

„En jij wilt niet uit Zwolle weg?”

„Het is ook een hele stap. Je eigen huis, vader en ik hebben hier zo lang gewoond.”

Haar stem fluistert nu, bijna verontschuldigend. Hij vermoedt de tranen, dringend achter de woorden, nog net ingehouden. Zijn eigen stem wordt zachter.

„Ik weet het wel, moeder, het is niet makkelijk. Maar als jullie allebei niet uit je eigen huis willen, dan zit er niks anders op dan af en toe bij elkaar logeren. En daartussenin ben je dan alleen. Maar ik begrijp het best. Ik zeg het alleen maar omdat het beter voor je zou zijn, maar ik weet wel dat je het toch niet doet. En thuis wordt het natuurlijk ook stiller.”

Ze pakt het nieuwe onderwerp gretig aan.

„Ja, je oom Willem komt haast de deur niet meer uit. Hij loopt alleen elke morgen naar het kerkhof en gaat naar het graf van Alie. En dan zegt hij: Dag, Alie, tot morgen, en dan loopt hij weer naar huis . . .”

Oom Willem, vroeger de schande van de familie, een stroper, altijd op het water bij nacht en ontij. Poeren op paling met een verboden lijn. Scharrelen. Vieze taal in de mond. Hij herinnert zich hoe hij als kind een voorliefde had voor juist die oom, die precies deed en zei waar hij zin in had en die daarom door de anderen met de nek werd aangekeken en maar nauwelijks geduld. Hij pruimde, iets dat je toen al haast niet meer zag, en spoot de bruine stralen tabakssap behendig tussen de gaten in

zijn mond naar buiten. Een knoestige beer van een man, die altijd had gespot met God en nu elke dag naar het graf liep om zijn vrouw goeiendag te zeggen.

„... en tante Dine is ook al niet in orde. Gisteren zou ze komen eten, maar ze kwam niet. Ik ben er toen zelf maar met de bus heen gegaan. Het was nog een heel eind met die regen en die kou. De burens hadden al een dokter gehaald. Ze heeft het heel benauwd. Maar ja, wat wil je, ze is ver in de tachtig.”

„En wat heeft ze precies?”

„Ze weten het nog niet. Morgen komt de dokter weer. Als het niet beter gaat, moet ze naar het ziekenhuis.”

„Ach God,” antwoordt hij meewarig, „tante Dine. Vroeger kwamen we daar altijd, als kinderen. Elke zondagmorgen was er een zak pinda's. Doe haar vooral de groeten. Het was een lief vrouwtje.”

Te laat realiseert hij zich dat hij in de verleden tijd praat, alsof zijn tante er al niet meer was, afgeschreven, uitgeschreven uit deze wereld. Hij zucht.

„Wat is er, jongen?”

„Niks, moeder. Zo maar.”

„Gaat het wel goed met je?”

„Ja hoor.”

„En met dat meisje, Marion, hoe heet ze ook weer?”

„Marian? Nou, wel goed, maak je daar maar geen zorgen over. Pas jij nu maar liever goed op jezelf. Ga eens gezellig bij de burens op visite. Bij Heetjans of zo, theedrinken. Je moet wat meer afleiding zoeken. Je zit daar maar en je maakt jezelf maar wijs dat je niks meer kan. Je bent nog geen zeventig, moeder. Je kan wel tachtig worden. In onze familie worden ze allemaal oud. Je kan het nog best gezellig maken.”

„Dat probeer ik ook wel, Daniël. Maar ik wil niet steeds bij andere mensen zitten. Je weet niet of je altijd wel welkom bent.”

„Ik zou het toch maar proberen, alleen in dat huis is niks.”

„Ja. Dat zal ik doen. Nou, dan hang ik nou maar op. Dag, jongen.”

„Dag, moeder. Ik bel gauw weer eens. Of misschien kom ik wel langs met Marian.”

„Ja, dat is goed. Nou, dag hoor.”

Hij legt de telefoon neer en ziet haar in gedachten hetzelfde doen. Ze strijkt met beide handen de schort recht en trekt aan de

zoom van de rok daaronder. Dan loopt ze naar de blinkende keuken. Ze ziet niet zo goed, want haar ogen zijn een beetje vochtig. Ze poetst de blinkende bril en snuit haar neus. Dan gaat ze theewater opzetten op het al even blinkende fornuis en spoelt het ene vuile kopje om dat op het aanrecht haar eenzaamheid staat te symboliseren. Ze denkt aan haar man, die nu anderhalf jaar dood is en die ze slecht heeft liefgehad en nog minder begrepen. Maar nu mist ze de stem van die oude man en naarmate hij doder en doder wordt, neemt zijn gezicht in haar verbeelding lieflijker vormen aan. Hij was een goede man, dat is zeker. En na een leven van onnadenkendheid voelt ze spijt en gemis. Hij was goed voor de kinderen. Als die politiek er maar niet geweest was. Ze denkt aan al de harde dingen die ze gezegd heeft en hoe hij bijna onder haar ogen doodging, omdat ze dacht dat hij zich weer aanstelde. Dat bittere, oude vrouwenhart wordt zachter en zachter nu ze zonder woorden haar leven betast. En ze zegt zachtjes, tegen zichzelf of tegen hem: „Dirk, Dirk, ik mis je zo.” Ze begint nu echt te huilen en terwijl ze weer haar bril afzet en met de knokkels door haar ogen wrijft, begint het theewater voor haar alleen te koken.

Daniël wil er niet verder naar kijken. Hij denkt aan zijn vader, een kleine, tanige man, met weemoedige ogen en een iets vergroeide rug, een ouderwetse socialist, die Henriëtte Roland Holst las en pathetisch droomde van een andere wereld. Na de oorlog en het verzet kwam hij uit Duitsland terug met een kapotte maag en een communistische overtuiging. Daniël ziet zichzelf als jongetje staan, de gang hangt vol met dampende jassen en binnen vergaderen de mannen van „de partij”. Het huis hangt vol met zware stemmen en rook. Er is iemand, een hoge, die altijd een alpinopetje draagt. Was het Wouter Gortzak of Gerben Wagenaar? Zijn vader in de gemeenteraad en later in de Provinciale Staten. Hij heeft dat als kind nooit gezien, herinnert zich alleen de eindeloze stroom officiële enveloppen, altijd bruin, met „de stukken” erin, het botte verweer van zijn moeder. Na de Russische inval in Hongarije in 1956, stopt zijn vader ermee, een gedesillusioneerde, vroeg oude man, die het verder maar houdt op vogels en postzegels en die pas jaren later iets van vrede terugvindt. Hij krijgt een uitkering van de Stichting '40—'45 en met de jaren komt er een bescheiden welvaart, die zijn moeder een beetje met het leven verzoent. Er komen een ander huis,

nieuwe en dure meubels en bij elk bezoek stopt ze Daniël trots 25 gulden in de hand: „Koop er maar wat voor, jongen. Wat je zelf mooi vindt.” Het is de trots van de arbeidersvrouw die niet langer arm wil wezen. De overdracht van het geld heeft telkens iets van een ritueel. Ze rommelt dan bij het buffet en keert terug met een bijna nieuw bankbiljet, eerbiedig dubbelgevouwen. „Hier, pak nou aan.” En dan weigert Daniël voor de vorm, mompelt dat hij het niet nodig heeft, dat hij zichzelf best kan redden en dan komt de zin die haar kleine glorie uitmaakt: „Hindert niet. We kunnen het best missen. En beter nu dan wanneer we dood zijn.” Dan pakt hij het geld aan en kust haar op beide wangen, waar met de jaren wat harde haren zijn gekomen, knipogend naar zijn vader, die de voorstelling heeft aangezien en nu zijn boek weer opneemt. Vader. Hij heeft nog langer geleefd dan iedereen had verwacht en in zijn laatste jaren leek hij zelfs gezonder te worden, wat voller in het gezicht, opgewekter. Maar ook vaak bang voor de dood, die hem bezighield zoals de dood Daniël bezighoudt. In dat opzicht lijken ze op elkaar. Je probeert je voor te stellen hoe dat is, doodgaan. Je gaat languit liggen, houdt de adem in en stelt je voor dat het nu gaat gebeuren. Stilte in vlees en bloed. Niets meer . . . of toch wel? Maar er is altijd weer een volgende ademhaling. De dood is niet voorstelbaar. Doodgaan moet geleefd worden. Zijn vader ging nog onverwachts dood. Een lichte hartaanval had hem op een maandag in het ziekenhuis gebracht, maar het was niet nodig dat de kinderen overkwamen. Niet direct. Hij zat al weer op de rand van zijn bed en zou de volgende dag voor het eerst weer op mogen. In het weekend zouden hij en Lucia hem opzoeken. Maar de volgende ochtend lag hij dood in datzelfde bed, niemand had er iets van gemerkt en hij luisterde naar de verschrikte stem van zijn jongere zuster, die al wel was gegaan: „Je moet maar niet schrikken, Daniël. Vader is dood.” Hij luisterde eerst onbewogen naar de stem door de telefoon. „Vader heeft niet geleden. Hij moet in de nacht zachtjes zijn ingeslapen.” Ingeslapen? Wat was dat? Er gingen veel mensen dood onder heftige pijnen, in langdurige coma's. Te sterven in de slaap was een zegen die maar voor weinigen was weggelegd. Wie dat zeggen kon zoals zijn zuster deed, sprak een bijna geheiligde tekst uit, die het gruwelijkste van de dood op een afstand hield en de levenden verzoende, hoewel het resultaat niet verschillend

was. Daniël kon zich de dood niet anders voorstellen dan als een belediging. Het was onvoorstelbaar dat zo iets vertederends als een mens, iets dat leefde, denken en voelen kon, op zo'n brute wijze uit de wereld verdween, voorafgegaan door aftakeling en ziekte, die niet minder een affront waren. Ergens in de evolutie moest er een kink in de kabel zijn geslopen. Hij vond het niet erg (niet meer tenminste) dat mensen hun lichaam verlieten. Hij geloofde op een wanhopige manier in de ziel, er moest zo iets bestaan, dat altijd doorging. En er waren argumenten genoeg, de logica en Tao en de meer metafysische, maar hij wist dat die zijn geest nooit hadden overtuigd. Hij wist dat hij die argumenten als een wapen voor zich uit hield, te vastgeklonken en vereenzelvigd met zijn lichaam, trots en te bang om ooit te willen sterven. Misschien lag daar iets van de oorzaak van zijn eindeloze passie voor Marian, voor de liefde, voor vrouwenlichamen. Op dat eindeloze moment van extase was de dood voor seconden afwezig. Ik neuk, dus ik ben.

Hij had gehuild op de rand van het bed, getroost door een zorgzame Lucia. Al een uur later waren ze naar Zwolle gereden en toen had hij voor het eerst gemerkt dat hij niet bang was. Zelfs nauwelijks verdrietig. Het was stralend weer geweest, laat in augustus, met al iets van het komende najaar. De hemel van een bleek en wat wazig blauw, een lome, aangename warmte, de silhouetten van huizen en groepjes bomen voor Harderwijk onduidelijk gearceerd en voortdurend dat lichte gevoel in het hoofd alsof alles goed was, alsof er een vrolijke vogel meevloog boven de auto. Hij had zich toen voor dat gevoel geschaamd, hij was te belezen en te gekweld van aard om daar niet iets beestachtigs achter te zoeken. Was dat niet de geheime vreugde die soldaten aangreep bij het zien van hun dode kameraden? Het verraderlijke hart dat het uitzong omdat het zijn beurt nog niet was geweest? De opluchting toch weer ontsnapt te zijn, één met de overlevenden, die front maakten tegen de doden en verrukt fluisterden: „Ik niet, ik niet, ik leef!”

Maar de dag daarop was dat veranderd. Hij had zijn vader zien liggen in die valse laatste kamer, waar bloemen en fluisterstemmen de illusie van de slaap in stand hielden. Maar dat was voor Daniël niet nodig geweest. Het lichaam van zijn vader lag stil te glimlachen, gezicht en handen van die innige, roerloze kleur die bij de dood hoort, het gelaat bloot zonder de bril. Maar er was

iets anders geweest, iets dat hij voor zichzelf niet nader durfde te omschrijven, waar hij niet in woorden over kon denken, de levende aanwezigheid van zijn vader, die het dode lichaam afwezig deed zijn. Er was iets geweest, iets dat niemand anders kon zijn dan zijn vader, dat de lucht vervulde met een rustige trilling, die al het opdringerige rouwbeklag tenietdeed. En ook later, toen hij terug was in het ouderlijk huis, was die blijheid in de kamers geweest; een gestage aanwezigheid van vrede, die Daniël zo vervulde dat hij zich tot tweemaal toe op het toilet afzonderde om de anderen niet voor het hoofd te stoten, neuuriënd van blijdschap.

Hij dwingt zich zijn vader te vergeten en loopt naar het raam. Buiten ruist de geduldige regen over de troosteloze tuin. De kastanjes glinsteren zwart. Bijna twee uur in de middag. Hij keert het raam de rug toe en neemt de kamer in zich op. De hond rijdt zuchtend en kreunend op een van de kussens die op de bank liggen. Hij wordt ineens driftig en vloekt hardop. De hond stuift onbereikbaar onder de lage tafel. Hij pakt het kussen op en doet een vergeefse poging om de hondeharen er met de hand af te vegen. Hij denkt er even over Marian te bellen op haar kantoor, een stem te horen die op leven duidt. Maar hij doet het niet en pakt de post van de tafel. Twee kaarten voor het boekenbal, de 28ste in Utrecht. Een bevestiging van een vergadering in het Letterkundig Museum op donderdag met de KRO. Een afschrijving van de giro en wat drukwerk, dat hij ongelezen verscheurt. Hij zoekt naar een excuus om niet aan het werk te hoeven, maar hij kan niets verzinnen dat voldoende geldigheid bezit om nu te worden gedaan. Hij zet verse thee en met het blad in de ene hand en de telefoon in de andere loopt hij naar beneden. Hij sluit de telefoon aan in het atelier, waar hij in geen maanden heeft gewerkt en waar langzaam een ongebruikte lucht gaat hangen, stof op de werkbank, rondslingerend gereedschap, een gescheurde zak, waaruit een restant gips in een wit stroompje over de vloer is gelopen. Hij schrijft nu in het vroegere atelier van Lucia. Sinds een paar weken heeft hij zijn voormalige werkkamer verhuurd aan een meisje, dat iets sociaals doet in een tehuis voor kinderen van wie de ouders uit de ouderlijke macht zijn ontzet. Ze heet Josefiën, of Joost, een magere lachebek van even in de twintig, die een flodderige verkering heeft met een langharige jongen, wiens naam hij telkens vergeet. Hij had de kamer een

tijdje leeg laten staan, half verwachtend dat Marian misschien bij hem in zou trekken, maar toen ze vertelde dat ze in maart definitief naar een nieuwe flat zou verhuizen, had hij de kamer maar verhuurd. Zo bracht die tenminste geld op. Uit de kamer van Josefen, die ongeregelde diensten heeft, klinkt de muziek van Cat Stevens. Hij trekt de deur van de werkkamer achter zich dicht en ordent de papieren op zijn bureau. Links het boek dat hij bezig is te vertalen, rechts het woordenboek. In de bovenste, geopende la papier en carbon. Dan schenkt hij thee in en kijkt naar de foto van Marian, die een beetje dronken tegen de aan het bureau bevestigde, scharnierende lamp staat. Op de foto, die bij haar ouders genomen is, zit ze op een lichtbruine, leren bank. Ze draagt een blauwe jurk met een wit, steeds terugkerend patroon en een lange parelketting met een slot. Haar rechterarm, op de foto gedeeltelijk afgesneden, rust op de leuning, de linker ligt ontspannen op haar buik. Ze glimlacht naar links in de camera, de jurk is van boven open en hij ziet een halsspier en iets van de huid bij haar sleutelbeenderen. Hij houdt niet van vrouwen die daar mager zijn, hij vindt dat onvrouwelijk en hij is blij dat dit bij haar niet zo is. Onderaan eindigt de foto abrupt in een deel van de ontblote rechterknie, waaronder het linkerbeen geheel verdwijnt. Ze draagt kousen die laten zien hoe mooi rond die knie is, aan alle kanten gevuld, zonder mollig te zijn, en hij kan de rest erbij denken, de stevige, toch niet dikke benen, die altijd zijn begeerte opwekken, en de volmaakte voeten. Werkelijk volmaakte voeten, denkt hij, zonder een spoor van bederf door te nauwe schoenen of hoge hakken, geen ingegroeide nagels, geen eeltknobbels. Hij herinnert zich hoe hij aanvankelijk haar borsten te slap vond en lacht er nu om. „Nobody is perfect,” zegt hij hardop. Hij is er inmiddels aan gewend, de kleine huidscheurtjes bovenin vertederen hem nu bijna en wanneer ze ligt, vormen beide borsten bijna perfecte ovalen, lieflijke heuvels van vlees. Hij voelt een golf warm bloed naar zijn gezicht stijgen en draait de foto haastig om. Dan gaat hij aan het werk. Het gezoem van de schrijfmachine en het lichte ratelen van de aanslagen zijn vertrouwde geluiden. De vertaling levert weinig moeilijkheden op en maar af en toe heeft hij het woordenboek nodig. Daartussendoor drinkt hij thee en rookt te veel. Op de achtergrond blijft hij denken aan de dood, aan zijn vader, aan Marian, die hij wel wil en die hij niet wil, die hem steeds meer

hindert door haar gebrek aan intelligentie en die hij ondanks dat steeds sterker begeert.

Na een paar uur werken staat hij op, loopt naar boven en wandelt met de hond in de nu afgenomen regen naar de winkelstraat om de hoek. Voor een slagerswinkel loopt hij Rico tegen het lijf, die maar een paar straten verder woont, doch die hij maar zelden tegenkomt.

„Hé, Rico. Dat is lang geleden.”

„Daniël! Nou zeg, dat is een verrassing.”

In het smalle, wat vogelachtige gezicht met de volle, epicuristische mond staan bruine, of misschien wel groene ogen, waarin onverbeterlijke nieuwsgierigheid en spotlust overheersen.

„Hoe is het met je boek over de crisisjaren? Je hebt er een paar maanden geleden wat over verteld. Je reed over de Groot Hertoginnelaan.”

„Ja. Ja. Nou, dat is af, hoor, dat is bijna af. In het najaar komt het uit. Ach, man, dat is een heel werk geweest, praat me er niet van. Maar wel leuk, hoor, wel leuk.”

Onder het praten komt het hoofd als vanzelf wat schuin te staan, het beweegt onderzoekend op en neer, terwijl de benen helemaal onderaan drentelbewegingen maken, die de indruk van een nieuwsgierige, maar ook wat onrustige steltloper nog meer versterken.

„Naar wat je ervan vertelde, moet het erg gek worden.”

Rico snuift.

„Ja, dat is mijn schuld natuurlijk. Ik vertel graag de leuke dingen. Er is veel geks gebeurd, toen. Heb ik je dat verhaal verteld over die boeken voor de nabestaanden? Nee? O, dat is een mooi verhaal. Wat de mensen allemaal niet verzonnen om aan geld te komen! Wat een inventiviteit! Moet je luisteren. Een vent koopt voor een paar dubbeltjes tweedehands boeken en zoekt dan 's avonds in de kranten naar welgestelde, als het kan mannelijke dooien. Een paar dagen later stuurt hij de overledene een paar op de gis uitgezochte werkjes met een kort briefje: Geachte heer, Na enig zoeken is het ons gelukt de boeken te vinden die u onlangs bij ons bestelde. Etcetera. De rekening. Hoogachtend. Antiquariaat zus en zo. Je kunt je voorstellen hoe dat in zo'n sterfhuys ging. Ach God, nou komen er nog boeken voor Hendrik! Wat moet je daar nou mee? En de meesten betaalden natuurlijk. Uit piëteit of om wat anders.”

Samen staan ze te grijnzen op de stoep, Rico met een gniffelend vertellersgezicht, de onrustige hond tussen hun benen.

Ja, zo ging dat toen. Een mooi verhaal, of niet? Maar het was niet allemaal zo fraai, denk dat maar niet. (De onderlip komt treurig naar beneden, de steltloper wordt doodbidder.) Veel nariigheid. Jongen, hou op, wat een rottiijd. Maar goed, dat boek wilden ze wel hebben en het is bijna af. Hoe gaat het met jou? Lucia nog steeds niet terug?"

„Ik zie haar nauwelijks. Terugkomen? Ik denk niet dat dat erin zit. Dat hoeft voor mij trouwens ook niet. Ze kon eigenlijk niet veel anders doen dan weggaan, denk ik nu. Maar in het begin wil je daar natuurlijk niet aan.”

„Je zou eens langs moeten komen,” zegt Rico.

„Dat doe ik zeker. Dan bel ik eerst wel op. Maar ik wilde je wat anders vragen nu ik je toch zie. Het is een beetje een gekke vraag. Maar ik weet dat je ooit een boekje over een helderziende juffrouw hebt geschreven. Je was daar secretaris of zo iets, ook alweer een heel gek verhaal. Nou ja, zie je, het is het laatste jaar niet zo makkelijk geweest. Een nieuwe vriendin, dat zit ook niet helemaal lekker. En ik zou wel eens naar een echte helderziende toe willen, een goeie.”

Het gezicht voor hem blijft even bedenkelijk staan, neigt naar de grond en komt dan triomfantelijk omhoog.

„Ah, ja, maar dan moet je Kitty hebben. Kitty Voorzanger. Ze woont ergens bij Loosduinen. Als ze daar nog woont, want ik heb haar in geen jaren meer gezien. Maar die was betrouwbaar. Erg goed, wat ik me ervan herinner. Een joodse dame. Voorzanger, Kitty Voorzanger. Daar zou je eens naar toe moeten gaan.”

Daniël herhaalt de naam.

„Ik moet weer eens verder. Die verdomde regen trouwens. En vergeet niet langs te komen.”

„Ik bel wel. En bedankt.”

De naam in zijn hoofd memorerend, gaat hij van de ene winkel naar de andere, de slager, de bakker, de groenteboer. De hond bedelt overal en krast met vuile poten begerig tegen de toonbanken. Zijn aandoenlijke kop is precies van het soort dat winkelmeisjes vertedert. Vluggen dan anders probeert hij de boodschappen te doen en gaat dan naar huis, de zwaar geworden tas over de ene schouder. Thuisgekomen laadt hij snel de boodschappen uit op het aanrecht en begint te bladeren in het

telefoonboek. Mevr. K. Voorzanger, Landréstraat 424. Dat moet ze zijn. Hij draait het nummer, een vrij hoge, beschaafde vrouwenstem antwoordt. Een damesstem. Anders dan hij had verwacht. Om de een of andere reden komen de meeste helderzienden uit de heffe des volks, het lijkt een talent te zijn dat door te veel kennis eerder wordt verduisterd dan verlicht. Hij noemt de naam van Rico en vertelt dat hij graag een afspraak wil maken.

„Wacht u een ogenblikje, dan zal ik even voor u kijken,” zegt de bedrijvige stem. Hij hoort het ritselen van een agenda, die dicht bij de hoorn wordt gehouden.

„Ik zit erg vol op het ogenblik,” zegt de stem, „maar de 26ste, zou u dat schikken? Zullen we zeggen om elf uur 's morgens?”

„Ja, natuurlijk,” zegt hij, „de 26ste, dat is uitstekend. Tot dan, mevrouw Voorzanger.”

Hij legt de telefoon neer en noteert de datum en de tijd in zijn agenda, een beetje teleurgesteld omdat die datum nog zo ver weg is. De regen is eindelijk opgehouden, maar nu sijpelt de vroege duisternis door de ramen naar binnen, een bijna tastbare zwaarte, die zich aan de voorwerpen hecht. Duisternis is meer dan alleen de afwezigheid van licht, duisternis is een substantie, een wolk die dagelijks over de wereld trekt, waarvan de aanwezigheid het duidelijkst merkbaar is in de tijd tussen licht en donker. Het is een moment waarop de weldoorvoede en geruststellende aanwezigheid van de wereld haar heerschappij verliest, waarop andere, minder berekenbare krachten zich groot maken. De schemering is gevaarlijker dan de klokslag van twaalf uur. Hij huivert en haalt de krant uit de gang, die op de vouw doorweekt is van de regen en waar ook de hond zijn tanden al in heeft gezet. Op de bank begint hij te lezen en wacht op Marian. Ondertussen rekent hij uit hoeveel weken hij nu al zonder medicijnen is. Bijna zes weken. Hij herhaalt het, zichzelf geruststellend. Er is niets aan de hand. Over een paar weken gaat Marian naar haar nieuwe flat. Hij ruziet er niet meer over, probeert belangstelling op te brengen voor de problemen die de inrichting oplevert, het aanvragen van telefoon, het leggen van de vloerbedekking. Ze heeft haar aandelen nu eindelijk in eigen beheer gekregen en leent daarop grote bedragen bij haar bank om de inrichting te financieren. In gesprekken vindt hij zelfs argumenten die moeten waarmaken dat het zo misschien maar

beter is. Beter wanneer ze elkaar een tijd wat minder zien. Ieder in zijn eigen huis, niet elke nacht bij elkaar. De banden wat losser en dan maar eens zien wat ze werkelijk voor elkaar voelen. En op een bepaalde manier is die verwijdering hem niet onwelkom. Hij wordt soms geïrriteerd door haar dagelijkse telefoontjes vanaf haar kantoor, de onbelangrijke nieuwtjes, waarvoor hij nauwelijks belangstelling kan opbrengen, en de eindeloze stroom kleine attenties die ze blijft meebrengen. Nu eens zijn het bloemen, dan weer een zelfgemaakt kleedje voor op zijn keukentafel, compleet met twee servetten, een speelgoedhondje van leer, nieuwe eierdopjes, een suède tabakszak voor de enkele pijp die hij rookt, cleaners voor zijn nieuwe stereo-installatie: haar vindingrijkheid is onuitputtelijk. 's Avonds vermaakt ze broeken die haar te klein zijn geworden en die een heel eind moeten worden ingenomen om passend te zijn voor zijn tengere jongenslichaam. Er is een okerkleurige, fluwelen broek bij en een zwarte en weer later een donkerblauwe.

„Dan kan jij ze maar beter dragen,” zegt ze lief, „bij mij liggen ze maar en deze kan ik toch nooit meer aan.”

Hij moet dan op een stoel staan, ze heeft de mond vol spelden en sjort aan de zomen. Later snort haar naaimachine. Annet, die de zolderverdieping bewoont, komt lawaaierig en lachend naar beneden. De broek zit later als gegoten. Hij weet dat ze niet uitsluitend door liefde wordt bewogen in al de dingen die ze voor hem doet. Alles wat ze van huis uit is, haar hele achtergrond van mantelpakjes en kostscholen, verzet zich tegen zijn slordige kleren, het te lange haar, de afgetrapte sandalen en met vrouwelijke sluwheid brengt ze veranderingen aan, kleine correcties maar, knipt zijn haar iets korter dan zijn bedoeling is, dringt hem andere sandalen op, die inderdaad mooier zijn en beter zitten.

Ze werkt aan hem en ze doet het deels uit liefde, deels uit eigenbelang en misschien zelfs wel uit schuldbesef om goed te maken wat ze elders in hun verhouding aan moed te kort komt. En op dezelfde manier werkt hij behoedzaam aan haar, suggereert af en toe een boek, geen zware kost, maar wel literatuur, en legt dat naast het bed. Hij koopt haar een Indiase rok van zijde, net tussen twee werelden in. Laura Ashley, een beetje extravagant en toch nog gekleed, de hippe uitmonstering voor wie toch zijn komaf niet wil verloochenen. Er is niets zo

verschrikkelijk als twee mensen die elkaar niet kunnen nemen zoals ze zijn, hij weet het en hij heeft het altijd verafschuwd, het prutsen aan de ziel van een ander. En nu werken ze beiden vanuit een andere wereld, vanuit de uiteinden van de wereld, naar elkaar toe in pathetische pogingen om een gat te dichten dat al voor hun geboorte bestond, met kleine listen en lagen, met niet vertaalde bijbedoelingen.

Ah, het zou hem welkom moeten zijn dat ze weggaat uit zijn directe omgeving. Er zijn zoveel andere vrouwen, met kinderen misschien, die beter bij hem zouden passen, zoveel eenzame bedden waar de dichter een meer en passender gehoor zou vinden, bevrediging voor meer dan het lichaam alleen. Hij heeft wel opmerkingen in die richting gemaakt, soms met opzet de boot afhoudend, haar kwetsend om haar te straffen voor de slaafse devotie aan de eisen van haar milieu. Om in haar de vader te treffen, die hij maar één keer heeft gezien en die hij niet bereiken kan, die onaangedaan zijn villa bewoont en zijn Mercedes berijdt, een onzekere, rijke boerenzoon, die onaangedaan schrokt aan tafel, maar die zich welvarend genesteld weet tussen de dijen van Wassenaar, voorgoed veilig voor de dichters van deze wereld.

Maar op dit moment van instromende duisternis, terwijl hij zijn vrienden hoort zeggen dat ze nooit hadden gedacht dat zulke antieke familieverhoudingen nog ergens bestonden, zelfs niet in Wassenaar, bekent hij zichzelf aarzelend dat haar nabijheid weliswaar vaak als een last op hem drukt, maar dat haar verhuizing hem niet welkom is, maar een vernedering en een bedreiging betekent, het onheilspellende teken dat ze elkaar niet liefhebben naar de eis, dat het gat groter is dan vier handen kunnen overspannen.

De hond loopt nu blaffend naar het raam, springt over het bed. Hij hoort haar eend afslaan en wacht te midden van het geblaf op haar komst in de kamer, op het mandje, dat ze naast de Spaanse kast zal zetten voor ze naar hem toe komt, op haar mond, die koud zal zijn van de buitenlucht en warm van binnen, op haar armen, waarbinnen gewapende vrede heerst, een wapenstilstand, die de klok tenietdoet en die toch een nest maken waar hij zijn wonden likt.

In het keurige halletje wordt hij ontvangen door een bijzonder

klein vrouwtje, nog kleiner dan zijn moeder. Ze pakt zijn jas aan en hangt die weg in een muurkast.

„Komt u binnen.”

Een beige siamees schuurt zijn flanken tegen de halfglazen tussenwand die de kamer van de hal scheidt. Hij krijgt een bruinleren draaistoel en de poes maakt direct aanstalten om op zijn schoot te springen.

„Weest u voorzichtig met de poes,” zegt ze, „hij is een beetje onbetrouwbaar.”

Ze jaagt het beest onhandig naar een stoel bij het raam. Hij zoekt naar sigaretten, maar trekt zijn hand terug. Misschien maar beter om even te wachten.

„Wilt u eerst een kopje koffie?”

„Graag.”

Halverwege de keuken komt ze terug.

„Wilt u suiker en melk?”

Hij maakt een instemmend gebaar met zijn hoofd en voelt zich een beetje beklemd. Om zichzelf wat af te leiden, kijkt hij de kamer rond. Op het front van de televisie is een kleurenfoto van de poes geplakt. Links een groen bankstel. Bloemen in ouderwetse vazen en in een hoek bloemen van plastic. Kleine damesprulletjes. Foto's van kinderen en kleinkinderen in zilveren lijstjes. In de andere hoek een boekenkast en in het midden een lage tafel, afgedekt met rookkleurig glas. Aquarellen van bloemboeketten en een herfstachtig landschap en een paar eigenaardige, in hout uitgesneden silhouetten, die hij niet thuis kan brengen.

Ze komt terug met de koffie op een dienblaadje, dat ooit goud en groen was beschilderd. Ze presenteert koekjes en verkruiemt een paar stukjes voor de kat, die er even aan ruikt en dan minachtend naar zijn stoel terugkeert.

Terwijl ze koffie drinken, begint hij te vertellen, de reden van zijn komst nog kledend in algemeenheden en verwijzend naar zijn ontmoeting met Rico, van wie hij haar adres heeft gekregen. Af en toe valt ze hem in de rede, het keurig gekapte hoofd aandachtig op het zijne gevestigd, en praat dan over dingen die niet ter zake lijken te zijn. Brokstukjes uit haar eigen leven, de onderduiktijd in de oorlog, haar verblijf in Amerika als schoonheidsspecialiste en natuurlijk over haar beroep, haar echte beroep. Alle helderzienden die hij kent, vertonen diezelfde lichte

toets van ijdelheid, gecombineerd met breedsprakigheid. Ze praten over Tenhaeff en Zorab en over haar werk bij het Parapsychologisch Instituut in Utrecht. Daniël zegt zijn mening over Tenhaeff, die hij van voorbesprekingen en een enkel tv-programma kent, een pedante, oude betweter, die maar het liefst de hele parapsychologie als zijn uitsluitende terrein zou annexeren. Ze roddelen een beetje en lachen naar elkaar. Er hangt een vriendelijke genoegzaamheid in de kamer en al spoedig voelt hij zich bij die oude dame op zijn gemak. Ze zeggen al ongemerkt af en toe je en jij. Dan begint hij wat uitvoeriger te vertellen over zichzelf, zijn huwelijken, de kinderloosheid, zijn werk, het vertrek van Lucia, het verhaal van zijn eindeloze angsten en onverklaarbare depressies van de laatste jaren, de medicijnen waar hij niet buiten kan, de kwellende en toch zo dierbare verhouding met Marian.

Ze laat hem rustig uitpraten en stelt af en toe een vraag. Als hij denkt dat de hoofdzaken zo wel zijn verteld, leunt hij achterover en kijkt haar afwachtend aan. Ze vraagt om zijn horloge en wanneer hij dat heeft gegeven, begint ze het zwijgend te betasten. Haar handen en vingers maken langzaam strijkende en wrijvende bewegingen, de duim glijdt telkens weer over het glas en de metalen achterkant. Ze houdt het hoofd wat schuin en naar beneden, de ogen ergens op de grond gericht, soms even gesloten. Na een tijd, die een eeuwigheid lijkt te duren, begint ze langzaam te spreken, meestal zonder hem aan te kijken.

„Je bent lichamelijk goed gezond,” zegt ze, „erg gezond. Er is niets met het hart hoewel je daar bang voor bent. Maag en nieren, alles is in orde. Maar u bent lichamelijk helemaal uitgeput. Alles wat er gebeurd is en wat er nu weer gebeurt, heeft u sterk aangegrepen. U bent erg sensitief, overgevoelig. En de kleinste klap brengt u al uit uw evenwicht . . . Dat is het eerste, het eerste waar we iets aan zouden moeten doen . . .”

Hij heeft het al vaker gehoord, van zijn huisarts, de specialist en van anderen. Kerngezond. Een lichaam, jonger dan zijn leeftijd. Bloeddruk van een man van ruim dertig. Gefeliciteerd.

„Maar die pijnen,” zegt hij, „die dodelijke vermoeidheid. Soms kan ik niet meer.”

„Allemaal zenuwen,” zegt ze, „er mankeert je werkelijk niets. En de invloed van de medicijnen. Je zei dat je ermee gestopt was?”

„Ja, dat was in januari en begin van deze maand. Maar de laatste

weken nemen de spanningen weer toe. Ik weet niet waardoor. Af en toe moet ik weer wat slikken. Ik ben bang dat het weer mis zal gaan."

"We zullen zien," zegt ze, „we zullen zien. Laten we eerst maar eens verder kijken."

Het peinzende strijken over zijn horloge begint opnieuw.

"Er is iets geweest in je jeugd," zegt ze nadenkend, „ik kan niet zien wat het is, maar het is iets belangrijks. Kun je iets vertellen over de relatie met je ouders, wat voor kind je was?"

Hij probeert het uit te leggen. Dat hij toen niet het gevoel had ongelukkig te zijn, hoewel er veel tragisch ervaren en heftig beleefde jeugdliefdes waren en angst voor kameraden van wie hij fysiek verre de mindere was. De broeiende onrust tussen zijn ouders, gebrek aan liefde, warmte en begrip van de kant van zijn moeder. Maar hij wil de schuld niet op zijn ouders gooien, zegt hij. We zijn zelf voor ons leven verantwoordelijk.

"En toch was er iets," houdt ze vol, „misschien zit het heel diep weg, maar er is daar iets dat belangrijk is."

"Ik ben bang dat ik het niet weet."

"Echt niet?"

Hij probeert werkelijk na te denken, herinnert zich een broze, dode grootmoeder, brokstukken oorlog, een doodstille zomermiddag op een kerkhof, overal gras en hemel, een gebouwtje met pilaren en een kraan met een roestige, geëmailleerde beker aan een ketting, meisjesgezichten, maar niets dat hem belangrijk genoeg voorkomt om wat er nu gebeurt te verklaren.

"Ik heb er eigenlijk geen verklaring voor," zegt hij ten slotte, „u begrijpt dat ik heel wat keren mijn hele verleden overhoop heb gehaald. En op het eerste gezicht lijken daar aanleidingen genoeg te vinden: de mislukte huwelijken, de kinderloosheid en nog wel meer. Maar dat heb ik allemaal redelijk verwerkt of misschien wel verdrongen, dat weet ik niet. Ik heb dikwijls het gevoel dat er een andere oorzaak is, iets waar ik de vinger niet op kan leggen. Ik had gehoopt dat u me een aanwijzing zou kunnen geven."

"Het spijt me," zegt ze.

"Ik had wel — dat is heel eigenaardig nu ik eraan denk — al als kind het gevoel dat ik nooit zou trouwen of liever, dat ik erg dankbaar zou moeten zijn als ik ergens een niet al te lelijke vrouw vond die me hebben wilde. Dat gevoel had ik ook met

andere dingen. Het was in de tijd van de eerste brommers. Ik weet nog dat ik dacht: als ik ooit eens zover kom om op zo'n ding te kunnen rijden! En dan had ik visioenen van bosrijke landschappen, waar ik zonder moeite doorheen gleed. Ik zag mezelf nooit in een auto of een vliegtuig. Ik moet toen beslist een minderwaardigheidscomplex hebben gehad met zulke beperkte dromerijen."

Hij had gehoopt dat die ontdekking haar wat verder op weg zou helpen, maar ze laat het onderwerp vallen en staart weer naar de grond.

„Die vorige vrouw,” zegt ze, „die bij je weg is gegaan, die komt niet meer bij je terug.”

Hij knikt.

„Dat weet ik. Ik zou het niet eens meer willen, denk ik.”

„Een lieve vrouw wel,” zegt ze, „maar er zijn andere dingen voor haar weggelegd. Ze heeft een andere man, maar daar wordt ze op den duur ook niet gelukkig mee.”

Ze houdt abrupt op en kijkt naar een punt ergens schuin achter hem.

„Toch ben je niet alleen,” zegt ze, „er is iemand bij je die altijd komt als je aan hem denkt. Een kleine, grijze man. Hij is dood. Hij staat op dit moment achter je.”

Hij moet de impuls bedwingen om zich om te draaien.

„Mijn vader,” zegt hij een beetje schor, „dat moet mijn vader zijn. Die is verleden jaar overleden.”

Ze knikt tevreden.

„Die man heeft erg veel van je gehouden. Een goed mens.”

Hij kan enkel knikken. Achter hem staat zijn vader. Wie weet hoeveel keren hij daar al heeft gestaan, ongezien, misschien niet altijd ongeweten. Direct na de dood van zijn vader heeft hij lang gehoopt op een teken, een onmiskenbaar bewijs voor zijn altijd twijfelende verstand dat zijn vader er nog was, even levend als eerst. Hij heeft het die lieve dode zelfs af en toe kwalijk genomen dat zo'n teken niet kwam en was later weer diep beschaamd daarover omdat de onmogelijkheid tot communicatie even goed aan hemzelf kon liggen. Sluimeren hier zijn geheime verlangens? Is dat de diepere oorzaak van zijn jarenlang stug volgehouden yogaoefeningen, zijn pogingen tot meditatie, zijn krampachtig zoeken naar wat in de boekjes zo mooi „het hogere bewustzijn” heet? Hij bekent dat het wel waar kan zijn, dat het

zeker een deel van zijn motivering is geweest, te ontsnappen aan een wereld die hem geen onverdeeld genoegen lijkt, om met andere zintuigen die wereld waar te nemen waar de doden niet dood zijn.

„En de vrouw die ik nu heb,” vraagt hij, „kunt u daar iets over zien?”

Hij heeft zich op die vraag voorbereid en haalt een foto te voorschijn van Marian. Ze neemt de foto van hem over, kijkt er een paar seconden opletterend naar en sluit dan haar ogen.

„Dat is niet een vrouw voor u,” zegt ze, „het spijt me dat ik het zeggen moet. Nog erg jong, onvolwassen bedoel ik. U moet het natuurlijk zelf weten. Er is ook een vrije wil, maar ik denk niet dat u het doet. U zou met haar erg ongelukkig worden en ik zie haar trouwen met een andere man. Ze krijgt ook kinderen, dat wil ze graag. Maar later gaat ze toch weer scheiden. Geen makkelijk leven, veel moeilijkheden met haar ouders.”

„Ze betekent nu heel veel voor me,” zegt hij, „hoewel ik het met uw bezwaren wel eens ben. Ik weet het allemaal zelf wel.”

„Natuurlijk,” antwoordt ze, „jullie zijn allebei eenzaam en jullie houden ook wel van elkaar. En er is een goede seksuele relatie, dat is ook belangrijk. Maar toch zie ik het niet blijven. Het gaat niet een-twee-drie over, dat niet. Dat zou ik zelfs niet aanraden om er maar ineens mee op te houden. Maar dat het blijft, nee, dat geloof ik niet. Ze leert wel heel veel van u. Maar dat weet ze nu nog niet. Pas jaren later komt ze daar achter. Dan zal ze nog veel aan u denken.”

„En verder?” vraagt hij. „Het klinkt tot nu toe allemaal niet erg opgewekt.”

„Ja, dat begrijp ik. U ziet de dingen nu natuurlijk erg somber in. Dat komt ook door uw zenuwen. Die zijn werkelijk helemaal in de war. Maar dat blijft niet zo. Ik zie het nog niet direct erg gunstig voor u liggen, maar zo ik het aanvoel moeten uw beste jaren nog komen. Over een paar jaar. Ik zie veel boeken en reizen. Veel geluk. En er komt nog een andere vrouw in uw leven, iemand die werkelijk helemaal bij u past.”

Hij kan zich niet bedwingen.

„Hoe ziet ze eruit?”

„Dat zeg ik liever niet,” zegt ze, „ik wil niet graag dat de mensen zich op een beschrijving vastleggen. Ze is donker, dat kan ik u wel zeggen, een lief, smal gezicht. Toch een stevige vrouw. Maar

dat gebeurt allemaal niet direct. Het zal nog even duren voor u helemaal beter bent en dan pas komt de weg open voor andere dingen. Meer kan ik er nu niet over zeggen."

Ze geeft hem met een resoluut gebaar het horloge terug, waarvan het leer warm is geworden door haar handen. Hij doet het weer om en voelt nu plotseling hoe moe hij is.

"Er moet eerst iets gedaan worden aan die zenuwen," zegt ze, "ik zou u eigenlijk voorlopig elke week moeten behandelen. Magnetiseren, u weet toch wat dat is?"

Hij knikt.

"Maar u moet het natuurlijk zelf weten. Ik wil u niets opdringen. Ik probeer de mensen nooit iets op te dringen."

"Wat verwacht u daarvan?" wil Daniël weten.

"U zult er niet direct beter van worden. Dat moet zijn tijd hebben en dat hangt ook van uzelf af. Maar ik zou u wat meer energie kunnen geven, zodat u wat beter tegen de spanningen kunt. Beter slaapt. U slaapt zeker ook niet goed?"

"O, jawel," zegt hij, "dat is het gekke. Ik slaap uitstekend. Dat komt misschien voor een deel door die kalmerende middelen, die zijn natuurlijk toch ook slaapverwekkend. Maar ik slaap erg goed, geen onrustige dromen, geen nare dromen. Heel diep. 's Nachts voel ik me eigenlijk het beste."

Hij laat een verlegen, scheve glimlach op haar los.

"Het zijn de dagen waar ik bang voor ben, vooral de ochtenden. Soms word ik 's morgens wakker en dan zou ik alles willen geven om eindeloos door te kunnen slapen. Om niet te hoeven opstaan. Ik ben vaak bang voor de dag." Hij beseft ineens hoe openhartig hij is tegen deze oude vrouw, die hij twee uur geleden nog niet kende, en hij realiseert zich dat ze beurtelings jij en u tegen elkaar hebben gezegd. Het is een lieve vrouw, denkt hij, en ik moest me maar door haar laten behandelen. Misschien dat het helpt.

"Ik wilde het eigenlijk wel doen," zegt hij, "die behandeling. Als het niet te duur is tenminste."

"Ik vraag meestal vijftien gulden per keer," zegt ze, "alleen de eerste keer, zoals nu, dan vraag ik vijftentwintig gulden. En als je eens een keer niet kunt betalen, dat is niet zo erg. Dat komt later wel goed. Zal ik u dan nu maar meteen behandelen? Eerst even mijn handen wassen."

Ze verdwijnt in de badkamer en hij hoort water lopen. Als ze

terugkomt, moet hij zijn trui uitdoen. Ze laat hem eerst achterover leunen in de stoel. Ze komt achter hem staan en legt haar handen op zijn hoofd. Sterke handen, geen oude handen. Hij voelt een lichte tinteling op zijn hoofdhuid. Ze verplaatst de handen naar zijn slapen, nog weer later naar zijn schouders en de maagstreek. Af en toe haalt ze, haast klaaglijk zuchtend, diep adem. Vervolgens laat ze hem plaats nemen op de bank, de rug naar haar toe. Ze laat haar handen beurtelings rusten op bijna elke plaats langs zijn ruggegraat en maakt dan strijkende bewegingen, waarbij ze haar vingers afschudt alsof ze nat waren geworden van water. Na die eerste prikkelingen op zijn hoofd voelt hij nu niets bijzonders meer, maar wel wordt hij onder haar handen geleidelijk slaperig. Wanneer ze klaar is en een stap achteruit doet, moet hij een geeuw onderdrukken.

„Dat is goed,” zegt ze tevreden, „u zou nu eigenlijk een uurtje moeten gaan slapen als u dat kunt. Dat raad ik de mensen meestal aan. Dan werkt het beter door.”

Hij betaalt en samen lopen ze naar het halletje, waar ze zijn jas uit de gangkast haalt. Terwijl hij zich aankleedt, lijkt ze plotseling even verlegen. Ze kijkt naar de grond en zegt dan: „Je moet in het vervolg maar Kitty tegen me zeggen, hoor. Dat zeg ik niet tegen iedereen. Maar ik voel dat we elkaar wel liggen. Bel over een paar dagen maar op voor een nieuwe afspraak.”

Hij kust haar in een opwelling plotseling op de beide, zachtroze wangen, er komen bijna tranen in zijn ogen en een beetje blindelings tast hij naar de deur en staat buiten.

„En je kunt altijd bellen als er wat is,” roept ze hem na.

Hij probeert glimlachend te knikken en loopt de trappen van het lage flatgebouw af. In de auto zoekt hij naar sigaretten en steekt er begerig een op. Slapen. Hij geeuwt opnieuw. Naar huis rijdend, probeert hij te bedenken wat het gesprek hem heeft opgeleverd. Voorlopig alleen maar uitzichtloze narigheid en voor verder weg een roziger toekomst, die best waar kan zijn, maar die hem nu niet tevredenstelt. Hij rijdt wrokkig en slaperig naar huis, neemt uit voorzorg nog 20 mg Ceresta en verslaapt de hele middag, een droomloos gat in de tijd, waaruit hij onwillig ontwaakt. Hij leest de krant en luistert hoe de kamerhuurders van de etages boven hem een voor een thuiskomen van hun werk. Daarna maakt hij een blikje open voor de hond en wanneer die zijn maaltijd heeft opgeschrokt, rijdt hij met de hond

in de auto naar Marian, om daar zelf te gaan eten.

„Ik zag je aankomen,” zegt ze, terwijl ze hem kust, „en toen heb ik de deur maar vast opengedaan.”

Hij kust haar.

„Mmm, je bent helemaal koud. Doe gauw de deur achter je dicht.”

Hij trekt zijn jas uit, de groene loden, die hij pas heeft gekocht.

„Die staat je toch zoveel beter dan dat langharige ding,” zegt ze goedkeurend, „ik hoop dat je die nooit meer aantrekt.”

Ze lopen hand in hand de kamer in.

„En nu moet er zeker nog een stuk van mijn haar af,” zegt hij grijnzend.

„Het zou je echt beter staan. Door dat lange haar lijkt je gezicht zo kleintjes, zo smalletjes.”

„Nou, we zien wel,” zegt Daniël, „geef me eerst maar eens een glaasje port.”

„Wil je niet meteen eten?” vraagt ze. „Ik heb alles al laag opgezet. Het kan in tien minuten klaar zijn.”

„Doe maar rustig aan, we hoeven vanavond nergens naar toe.”

„Wat heb je vandaag gedaan? Ging het een beetje?”

„Gewerkt,” zegt hij vaag, „het gaat wel. En op bezoek geweest bij een dame.”

„Wat voor een dame?”

Er is even de ondertoon van jaloezie, een nauwelijks merkbaar aanscherpen van de toonhoogte. Hij heeft geen zin om de waarheid te vertellen, geneert zich eigenlijk dat hij om raad is geweest bij een helderziende. Tegenover anderen zou het hem weinig kunnen schelen, maar hij weet dat Marian dat allemaal maar griezelig vindt, verderfelijke poespas, die buiten haar nette, christelijke gezichtsveld valt.

„O,” zegt hij luchtig, zijn gezicht afwendend, „al een paar weken geleden hebben we met elkaar gebeld. Een oudere joodse dame, die helderziende is. Ik ben er vanochtend naar toe geweest. We hebben wel plezierig gepraat over . . . nou ja . . . het vak, de mensen die zij kende en die ik kende. Tenhaeff, Van Praag, Zorab. Die namen zullen jou niet veel zeggen. Het was best genoeglijk.”

Hij staat er zelf van te kijken hoe eenvoudig het is zo om en nabij de waarheid te vertellen en toch te liegen.

„En heeft ze nog iets over jou verteld? Over ons?”

„Je zou er misschien zelf eens heen moeten gaan. Het is een heel aardige vrouw.”

Hij ziet hoe haar gezicht betreft, de mond wordt smaller, koppig. „O nee,” zegt ze dan beslist, „dat is niets voor mij. Ik zou het niet willen, ik wil niets over mijn toekomst horen. En ik vind het griezelig ook. Ik ben zulke dingen niet gewend. Het gemak waarmee jij naar zulke mensen toestapt!”

„Ach,” zegt hij sussend, „het is een klein beetje mijn vak. Ik heb er zelf wat over geschreven en een dozijn van dat soort mensen geïnterviewd. Er is echt niks griezeligs aan. De meesten hebben van die mensen een heel verkeerd beeld, afkomstig uit slechte toneelstukken en boeken. Ze denken aan een griezelig, oud vrouwtje, een beetje zigeunerachtig, die enige gebaren maakt boven een kristallen bol of wat anders. Maar het gaat allemaal heel doodgewoon.”

„Maar wat heeft ze nu gezegd?”

„O, dat mijn beste jaren nog moesten komen. Over een paar jaar, als ik vier- of vijfenveertig ben. Maar dat is niks nieuws. Dat heb ik al eerder gehoord en dat gevoel heb ik zelf ook al jaren. En dat ik erg gezond was.”

„En niets over ons?”

„Ik heb wel een foto van jou laten zien. Ik kreeg niet de indruk dat ze dat erg zag zitten,” zegt hij voorzichtig.

Ze dringt niet verder aan.

„Ik geloof er toch allemaal niets van,” zegt ze, „ik geloof niet in die dingen.”

„Je zou er eens wat meer over moeten lezen. De bijbel staat er ten slotte vol mee.”

„Dat was toen,” zegt ze onlogisch, „dat is lang geleden.”

Hij brengt het gesprek op wat anders.

„Ik wilde maar niet naar het boekenbal gaan,” zegt hij, „dat is vrijdag. Die ochtend heb ik al een afspraak. En ’s middags is er om vijf uur iets in het Gemeentemuseum. Dan wordt het me te druk. En het is toch meestal een feest van niks. We zouden samen wat anders kunnen gaan doen.”

„Ik heb voor die avond al afgesproken,” zegt ze. „Mijn vader en moeder komen hier om de flat te bekijken. Dat kan ik niet afzeggen. Zo makkelijk komen ze niet naar mij toe. En dan zal het voorlopig wel weer heel lang de laatste keer zijn.”

„Ik neem aan dat ik daar niet bij mag zijn,” zegt hij, scherper dan

de bedoeling was.

„Je weet best dat je daar niet bij *kan* zijn.”

„Ik weet dat je mij daar niet bij *wilt* hebben. Omdat je vermoedt—en misschien is dat ook wel zo—dat je ouders mij zullen afwijzen en jou erbij als je ronduit zou zeggen hoe de zaak ervoor stond. Jouw probleem is niet dat je niet van mij houdt. Je durft alleen maar niet te kiezen.”

„Ze weten anders best dat ik met je omga.”

„Ja precies. Omga. Alsof we zo’n beetje losvaste vrienden van elkaar zijn, helemaal niets serieus. En zo stel je het thuis ook voor, alsof ik zo maar iemand ben met wie je wel eens een keertje uitgaat als dat zo uitkomt. Een ongevaarlijk intermezzo. Maar de werkelijkheid is dat we nu al een klein halfjaar als man en vrouw hebben geleefd, we wonen alleen maar niet bij elkaar. En dat durf je niet toe te geven. Op die manier eet je van twee walletjes, je raakt je ouders niet kwijt en mij ook niet.”

„En jij dan? Is het soms allemaal alleen mijn schuld?”

„Natuurlijk niet. Ik heb ook bezwaren. We zijn nu eenmaal geen stel dat volmaakt bij elkaar past. En ik denk ook wel eens wat ervan terecht moet komen, net als jij. Maar ik geloof ook dat er altijd een reden is waarom mensen als jij en ik, die zoveel verschillen, zich toch zo tot elkaar aangetrokken voelen. Hoe moet ik dat uitleggen, er moet een reden zijn die verder en dieper gaat dan alleen het bed of dat het met zijn tweeën gezelliger is dan alleen. Mensen worden naar elkaar toe gebracht alsof dat voorbeschikt is, door een kracht die sterker is dan zijzelf. En ik durf me tenminste aan die kracht over te geven om maar te zien wat ervan komt. Maar jij staat als een klein kind op de stoeprand te twijfelen. Zal ik wel, zal ik niet oversteken? Dat vind ik bijna nog erger dan wanneer je me maar ronduit liet schieten. Het geeft me een gevoel alsof ik gebruikt word.”

„Als je er zo over denkt, waarom ga jij dan niet weg?”

„Je weet best dat ik je niet missen kan,” zegt hij tegen zijn zin. Hij pakt het glas port dat ze inmiddels voor hem heeft neergezet en drinkt. Ze is op de bank gaan zitten, verder bij hem vandaan dan gewoonlijk, en staart naar de grond. Het zijn altijd dezelfde gesprekken, dezelfde argumenten, keer op keer herhaald, een droevige litanie, die ze eindeloos repeteren als acteurs die niet meer in hun rol geloven.

„Zal ik dan het eten maar klaarmaken?”

„Doe dat maar. We komen er toch niet uit.”

Ze staat op en loopt naar de open keuken. Vanuit de stoel waarop hij zit, kan hij haar bezig zien. Ze giet een pan met groente af en een paar seconden is haar gezicht omgeven door een wolk van damp, die verdwijnt onder de wasemkap. Daarna schudt ze diepgevroren frites uit een pak en laat die sissend zakken in de al heet geworden olie. Dan is ze even onzichtbaar, verdwenen achter de hoek waar de koelkast staat. Ze komt terug met borden en bestek.

„Zak ik de tafel dekken,” vraagt ze, „of wil je zo eten?”

„Wat je wilt.”

Ze gaat terug naar de keuken en onwillig bewondert hij haar lichaam. Ze heeft, zoals meer vrouwen, een bepaalde manier van bewegen, die hem bijzonder opwindt. Het is alsof er zich precies in het midden van dat lichaam een as bevindt, een geheim centrum, een magische kogellager, waaromheen alles langzaam wentelt en draait bij elke beweging, een gehoorzaam, klein planetarium van vlees, een stevig en toch zacht bewegen onder de strakke broek, dat meer oproept dan hartstocht alleen. Het is ook vertedering, die hem tot tranen kan ontroeren, zijn Alpha en Omega in deze stoffelijke wereld, een tovercirkel, die hij steeds weer ademloos binnenstapt, verrukt als een kind en verdrietig omdat hij weet dat ook deze schoonheid niet duurzaam is. Hij kan haar soms aanzien wanneer ze naast elkaar liggen in bed. Ze is dan al moe en bijna in slaap en ademt een tijdje hoorbaar door haar open mond. Haar armen liggen dan onder haar hoofd, het gezicht half afgewend, maar haar billen nog altijd gretig naar hem toe. Dan bekijkt hij haar in het schemerlicht, terwijl hij nog een laatste sigaret rookt en ziet aan de kleine sporen waar de huid het eerst zal rimpelen in haar gezicht en om de oren, hoe er rimpels zullen komen in haar hals, waar het vlees op de bovenarm, dat nu nog zo mooi en gewelfd is, onmerkbaar aan strakheid en lijn zal verliezen. Dan zou hij willen tieren van woede om een leven dat zo door God is ingericht, om de vernedering van het verval die ieder menselijke lichaam door moet maken, de afbraak van het enige huis dat hij kent.

Dan baat het niet wanneer hij zichzelf filosofisch voorhoudt dat eeuwig leven en eeuwige jeugd ook niet alles zijn, dat er toch rechtvaardigheid kan schuilen in die opkomst en ondergang van alle vlees. Dan helpt het zelfs niet te geloven dat de ziel onder dat

alles onaangetast blijft en vroeg of laat een nieuw leven op aarde begint. Het hele, door hem gekoesterde en met de jaren geperfectioneerde concept van de altijd groeiende ziel – waarin hij werkelijk oprecht gelooft – verliest zijn glans en betekenis als hij dit lichaam ziet, kostbare huls die gestalte geeft aan zijn tederste dromen. Hij weet dat die hunkering een slechte, vertroebelde vertaling zou kunnen zijn van wat de ziel werkelijk zoekt, een zich vastbijten in het mooiste dat de aarde te bieden heeft, maar toch niet meer dan een benadering, een nabootsing van een andere liefde, hemels, eindeloos, altijddurend, ergens aanwezig in een wereld die hij nu niet kent, maar waarvan hij eens de bewoner is geweest en waarnaar hij eens zal terugkeren. Hij overdenkt dit alles voor de zoveelste keer terwijl ze, tegenover elkaar zittend, beginnen te eten, de misverstanden tussen hen in. De hond ligt onder de tafel en Marian en hij beginnen het dier te plagen door stukken vlees boven het glas te houden, waar de hond van onderop vergeefs naar hapt, niet begrijpend welke vreemde substantie hem tegenhoudt. En pas na talloze vergeefse pogingen begint het in de kleine hondekop te dagen, hij sluipt onder de tafel uit en zet nu zijn poten rechtstreeks op het glazen blad, de schooierige kop bedelend op de voorpoten.

Na het eten wassen ze samen af, de koffie pruttelt in de automaat en de televisie begint huiselijk te fluisteren. „*Nou dat mag van mij wonderstampot heten,*” zegt een verrukte vrouwenstem door de kamer en ondertussen trekt hij Marian op de bank naar zich toe, half tussen zijn benen, zodat hij haar lichaam kan voelen en zijn handen kunnen spelen met haar haren en haar gezicht. Door die kleine gebaren worden de breuken aan de oppervlakte geheeld. Hij kan voelen hoe haar lichaam zich langzaam ontspant, williger tegen het zijne leunt.

„Ik zal nu gauw een groter bed kopen,” zegt ze zacht, „dan kun je wat makkelijker ’s nachts blijven slapen.”

Hij mompelt iets instemmends en kijkt over haar ene schouder naar haar kleine, oranjekleurige televisietoestel, waar op prentbriefkaartformaat de rampen uit het nieuws te kijk staan. Hij legt een hand op een van haar borsten, tot hij onder de stof van haar broekpak de tepel kan voelen, die zich langzaam opricht.

„Als je de rits opendoet, gaat het makkelijker,” zegt ze.

Zijn hand glijdt naar binnen en nu voelt hij de zachte, zijdige stof van haar beha, waaronder haar borst nog half te slapen ligt, een

klein dier van warmte. Hij laat zijn hand verder zakken, zijn vingers wandelen speels over de ribben en dan maakt hij de sluiting open, die bij deze beha aan de voorkant zit. Ze trekt de ritssluiting wat verder naar beneden en schurkt met haar rug tegen zijn buik tot ze comfortabeler ligt.

„Lekker zo?” vraagt hij.

Ze knikt en zegt: „Maar niet te vlug, hoor, ik wil eerst een poosje kijken.”

„Nog even, dan is het alweer Pasen,” zegt hij, „we zouden toch eens over de zomervakantie moeten denken.”

„Er is nog tijd genoeg, we kunnen overal heen.”

„Waar zou je heen willen?”

„O, overal heen. Ergens waar de zon schijnt. Als jij meegaat.”

„Ik ga mee,” zegt hij.

Hij schenkt juist koffie in voor zichzelf, wanneer hij Marian haar sleutel in het slot hoort steken. Hij loopt met opzet niet naar de gang zoals anders, maar schenkt een tweede kop koffie in, waarna hij beide koppen op de kleine tafel bij de muur zet.

Hij gaat zitten in zijn stoel en hoort hoe ze haar jas uittrekt en de hond begroet, die tegenwoordig voor elk bezoek op zijn rug gaat liggen en dan baby-achtig spartelend en jankend om aandacht vraagt.

Nu gaat het gebeuren, denkt hij grimmig, nu zal ze ervan langs krijgen.

Ze komt binnen, een licht bevreemde, verontruste trek op haar gezicht, en ze kust hem van opzij op zijn wang voor ze gaat zitten. Hij kust haar niet terug.

„Lekker,” zegt ze, „je hebt de koffie al klaar.”

Hij knikt stug.

„Je bent boos.”

Het is geen vraag, maar een constatering. Hij ziet haar kleuren nu ze zijn stemming beter gewaarwordt.

„Het spijt me,” zegt ze, „het spijt me dat ik weer een uur later ben dan ik beloofd had. Maar we hebben thuis zo laat gegeten, ik kon gewoon niet eerder weg.”

„Je bent geen uur te laat,” zegt hij, „wat mij betreft ben je dagen te laat.”

„Wat bedoel je?”

„Hou je in godsnaam niet van de domme. Je weet best wat ik

bedoel!"

„Ik heb je opgebeld en gezegd dat ik tegen zevenen zou komen. Nu is het acht uur, kwart over acht. Wat is daar zo erg aan?"

Hij moet zijn best doen om zich te blijven beheersen. Hij dwingt zichzelf om eerst van zijn koffie te drinken. Als hij het kopje wegzet, staat het te rinkelen op de schotel.

„Moet je nu eens goed luisteren," zegt hij, „ik zei dat je wat mij betreft dagen te laat bent. En dat is precies wat ik bedoel. Het is vandaag tweede paasdag, je hebt vijf dagen vrij gehad, vanaf donderdag. Die donderdag heb ik je niet gezien. Vrijdag hebben we even samen getennist. De rest van de tijd ben je ergens anders mee bezig geweest of je was bij je ouders. Zaterdagmorgen hebben we even samen koffie gedronken. Daarna moest je weer naar je ouders. Eerste paasdag heb ik je evenmin gezien. Weer je ouders en de kerk. En nu, op tweede paasdag, nadat je me op de vijfde dag achter elkaar in mijn eentje hebt laten vreten, kom je 's avonds even langs om het goed te maken of God mag weten waarvoor. Hoe denk je dat ik me daarbij voel? En waarom kom je hier eigenlijk? Waar haal je het lef vandaan?"

Ze kijkt hem hulpeloos aan.

„Nou, verdomme! Zit daar niet zo stom te kijken."

„Ik weet het niet, ik heb er niet bij nagedacht. Het was . . . Ik kon thuis niet wegblijven. Ik kon ze niet alleen laten, dat moet je toch begrijpen."

Ze kijkt hem bijna smekend aan. Haar koffie staat nog steeds onaangeroerd. De hond trekt zich behoedzaam terug onder de tafel. Daniël haalt diep adem. Hij spreekt de woorden met grote inspanning langzaam uit.

„Ik begrijp best dat je al die vijf dagen hier niet kon zijn," zegt hij, „je hebt verplichtingen tegenover je ouders. Maar ik had er wel op gerekend dat je tenminste een deel van die dagen hier zou zijn, dat we een of twee keer samen zouden eten. Ik heb er met het eten op gerekend. De ijskast staat barstens vol met dingen die ik er speciaal voor in huis heb gehaald en waar ik elke avond in mijn eentje voor zit."

Op de een of andere manier doet de gedachte aan al dat eten zijn woede verder oplaaien. Hij staat op, de stoel waarop hij zat vliegt tegen de hoek van de tafel, een houten kaarsenstandaard valt om. De hond jankt onderdrukt.

„En wat flik jij me, godverdomme?" begint hij te schreeuwen, „je

laat me doodgewoon barsten. Ik had ergens anders heen kunnen gaan, ik heb uitnodigingen afgeslagen. Ik vind het niet erg om een deel van de tijd alleen te zijn, maar dat je me op zo'n manier laat verrotten, me afscheept met een footje van een paar uur, alsof je het daarmee goed kon maken."

Hij trekt haar overeind uit de bank en schudt haar aan de schouders heen en weer. Hij voelt hoe de spieren in zijn gezicht werken, hoe een kwellende golf van warmte zijn lichaam overspoelt. Zijn gezicht is vlak bij het hare. Het is verbazend hoe een deel van hemzelf kalm blijft en toekijkt, noteert hoe afschuwelijk hij eruit moet zien en hoe bang zij is. Maar zijn mond schreeuwt verder en de hare praat er nu doorheen, haar rug is gebogen, ze spreekt snel en probeert zijn ogen te vinden voor het te laat is.

"Ik heb er niet bij nagedacht, Daniël, ik heb er echt niet bij nagedacht. Je weet hoe ik soms ben. Ik doe maar en dan merk ik pas later wat ik fout heb gedaan. En ze wilden me thuis niet laten gaan. Ze wilden me zelfs vanavond niet laten gaan en mijn moeder eiste dat ik vanavond nog thuis zou komen toen ze hoorde dat ik naar jou toe ging. Ik kan het echt niet helpen."

Hij draait haar een halve slag om, zodat ze met haar rug naar de open gangdeur komt te staan en doet een stap achteruit.

"Als je dan godverdomme zo gek bent op je moeder, trouw dan met je moeder. Lazer op! Maak dat je hier wegkomt."

Hij dringt haar uitzinnig van woede de gang op. Het wordt een vreemde vechtpartij, waarbij ze struikelend en huilend achteruit wordt gedrongen omdat ze eigenlijk niet weg wil, de tas bengelt vreemd en weerloos aan haar pols. Hij vliegt de kamer weer in, komt terug met de nog halfvolle koffiepote en smijt die met donderend geweld half tegen de deur, half tegen de muur. De koffie druipt over de verf. Hij huilt van woede en wil nog verder kwetsen wat hij zo liefheeft. Een woede waarvan hij niet wist dat die ergens diep in hem toch nog huisde, een woede die aan scheuren en trappen doet denken. De scherven van de bruine koffiepote knarsen onder zijn voeten. Ineens wordt het doodstil in zijn lichaam, hij voelt hoe zijn spieren verslappen en hij bonst met hoofd en handen een paar keer tegen de muur, zijn ogen vangen de ravage zonder te begrijpen wat er is gebeurd.

"Ga nu maar weg," zegt hij zachtjes tegen Marian, "ga nu maar weg naar je moeder. Wees maar een gehoorzaam meisje."

Hij richt zich langzaam op en hij ziet haar in slow motion traag door de knieën zakken, midden in de scherven, het gezicht nat van tranen, en hij hoort haar stamelen om vergeving, zonder dat hij precies weet wat ze zegt. Alleen één zin blijft hem bij: „Ik wist niet dat je zoveel van me hield. Ik heb dat niet geweten.”

Hij tilt haar op uit de scherven en trekt haar tegen zich aan, een dood gewicht, dat aan zijn armen hangt. Die foto wordt voor altijd bevroren in zijn herinnering, opgeslagen in een minuscule eiwitmembraan, een voor altijd brandend beeld, waaronder hij telkens andere opschriften plaatst. „De gerechte straf” is er één van, dat hij nu al onmiddellijk verworpt en vervangt door „Liefde en vergiffenis”. Het is allemaal prachtig en theatraal, een onthutsend echte werkelijkheid.

„Je hoeft niet meer te huilen,” zegt hij en in de stilte die daarop volgt, rinkelt de telefoon.

„Ga nog maar niet weg,” zegt hij met een vreemd soort zekerheid, „dat is voor jou.”

Hij laat haar los en loopt terug naar de kamer, het gruis knarst onder zijn voeten. Daarna neemt hij de hoorn van de haak en noemt zijn naam. Ze is hem halverwege de kamer achternagelopen. Hij houdt haar de hoorn voor.

„Je moeder,” zegt hij.

Ze neemt de hoorn van hem over en hij gaat zitten op de bank. Haar moeder schreeuwt hard, hij moet wel luisteren, maar hij kan niet echt iets verstaan. Het lijkt of er een schrille muis op de lijn zit. Marian mompelt excuses en hij ziet haar onder een regen van dreigementen en bevelen kleiner en kleiner worden. Hij kan haar bijna werkelijk ineen zien schrompelen, tot het zijn hart zo’n pijn doet dat hij het niet meer verdragen kan en haar de telefoon uit de handen neemt.

„Met Daniël,” zegt hij, „mevrouw, wat wilt u nu eigenlijk?”

De stem aan de andere kant sist en giert, alleen de vette koppen dringen tot hem door: „Smeerlap . . . je blijft met je handen van mijn dochter af . . . je laat haar direct gaan, hoor je . . . vieze kunstenaar . . . wat denkt u wel . . .”

Hij realiseert zich dat dit een belachelijk melodrama is, een stuk dat ver voor de oorlog thuishoort, een onbestaanbaar anachronisme, dat woedend uit het verleden opstaat. De woede van de vrouw maakt hem ijselijk kalm, hij beluistert de stem met onverschilligheid, hij onderbreekt haar niet eens, wetend dat het

moment moet komen waarop het zijn beurt is, al was het maar doordat de ander in ademnood komt.

Als het zover is, spreekt hij haar bedachtzaam en bijna berekenend toe.

„Mevrouw,” zegt hij, „ik geloof niet dat u op dit ogenblik weet wat u zegt. Het lijkt me beter als we dit gesprek beëindigen. Ik word niet graag per telefoon uitgescholden.”

De stem aan de andere kant hijgt bijna van verbazing. Ze is vast en zeker maar zelden zo aangepakt, denkt hij tevreden.

„Weet u wel tegen wie u het hebt?”

„Ongeveer, mevrouw, maar niet precies. U hebt zich voorgesteld als Marians moeder uit Wassenaar, maar u scheldt als een viswijf.”

Hij legt met een behoedzaam gebaar de telefoon weer op de haak en gaat naar Marian, die zich als een kind laat meenemen naar de bank, nog altijd klagend en snikkend, het gezicht rood en vol vlekken.

„Dat vergeeft ze je nooit,” zegt ze, „dat heeft nog nooit iemand tegen haar gezegd. Wat heb je in godsnaam gedaan?”

„Wat wil je nou eigenlijk,” zegt hij, „ik wilde best redelijk praten, maar ze begon me direct voor rotte vis uit te maken. Dat laat ik door niemand doen, zeker niet door de eerste de beste margarine-dochter. Ik heb schijt aan jouw rijke familie, als je dat maar weet. Het is goed dat iemand haar eens flink te grazen neemt. Dat mens tiranniseert jullie allemaal, je vader erbij, als je het mij vraagt.”

„Maar wat moeten we nu doen?”

„Doen? Niks! Luister nu eens.” Hij gaat bij haar zitten en doet onhandige pogingen om haar tot bedaren te brengen. Ze beurt het betraande gezicht voorzichtig naar hem op en hij kust zachtjes de door huilen en wanhoop lelijk geworden ogen. Haar tranen smaken zout zoals bij iedereen en hij likt haar schoon als een poes haar jong.

„Ze vergeeft het ons nooit,” zegt ze weer, „je kent mijn moeder niet. Ik weet niet wat ik beginnen moet, Daniël. Ik durf niet meer naar huis.”

„Welk huis?”

„Thuis. Wassenaar.”

„Marian,” zegt hij, „word eens wakker. Thuis is je flat. Thuis zou dit huis zijn geweest als je hier was komen wonen.”

„Maar ik kan niet buiten ze. Ik durf niet.”

„Je moet ophouden je te gedragen alsof er iets onherstelbaars is gebeurd. Laat je moeder maar voelen dat je voor het eerst eens niet doet wat zij graag wil. Dat kan waarachtig geen kwaad. Voor jou niet en voor haar niet.”

Ze zucht diep en kruipt dichter tegen hem aan.

„Misschien heb je wel gelijk.”

„Ik heb gelijk.”

„En als ze komen?”

„Als ze komen, dan is je vader erbij en dan zullen we gewoon praten. Maar ik denk het niet. Misschien moet je over een uurtje zelf iets van je laten horen. Jouw moeder zal natuurlijk een vertekend beeld ophangen. Je kunt je vader bellen en hem vertellen wat er is gebeurd, hoe wij erover denken.”

„Ik durf het niet.”

„Je hoeft ook nu nog niet. We wachten eerst rustig af. Ik zal wat te drinken maken. Daar zijn we allebei wel aan toe.”

Ze laten elkaar los en hij loopt naar de keuken. Ze volgt hem tot in de gang en begint met mechanische, afwezige gebaren de scherven op te ruimen, die daar nog altijd liggen en die ze daarna in de vuilnisbak gooit.

„Pak alleen het ergste maar op,” zegt hij, „de rest komt morgen wel.”

Hij schenkt sinaasappelsap uit een kartonnen doos in twee glazen en loopt ermee terug naar de kamer.

„Het is misschien echt wel goed dat dit is gebeurd,” zegt hij wanneer ze weer bij elkaar zitten, „ze kunnen nu tenminste niet meer doen alsof ik niet besta.”

Ze heeft haar gezicht een beetje gewassen en ziet er nu bijna weer gewoon uit.

„Ik wist niet dat je zo kwaad kon worden,” zegt zij.

„Ik ook niet,” zegt Daniël, „het is erg lang geleden sinds ik zo kwaad ben geweest.”

„Ik wist niet dat je zoveel om me gaf,” zegt ze nog eens, „dat moet je echt geloven. Ik wist het niet.”

„Ik wist het ook niet,” zegt hij, „hoe kon jij het dan weten?”

De hond voelt aan dat het gevaar is geweken en komt aarzelend uit zijn schuilplaats onder de tafel te voorschijn, de staart beweegt deemoedig alsof hij de schuld op zich neemt en bereid is om bij het eerste teken opnieuw te vluchten. Daniël streelt

afwezig over de kop, die nu langzaam omhoogkomt, snuffelend langs zijn schoenen en zijn broek.

„Het is goed,” zegt hij tegen de hond, „jij kunt er niets aan doen.” En de hond, die soms wijzer is dan hij, springt op het bed, waar hij anders niet op mag, want hij weet dat hem ditmaal niets meer kan gebeuren. Nu doven de vuren van geluid alle uit en in de stilte die volgt zitten Daniël en Marian dicht naast elkaar. Haar hand is op zijn schoot komen te liggen en hij heeft er beide handen overheen gelegd, alsof hij daaronder iets kostbaars wil bewaren. Hij kan haar zachtjes en soms heel diep horen ademen, een adem die ruisend haar mond weer verlaat. Hij tilt haar gezicht op en brengt dat heel dicht bij het zijne.

„Ik hou van je,” zegt hij ernstig.

„Dat is de eerste keer dat je dat zegt.” Een schaduw van een glimlach. En daar blijven ze zitten en wachten. Ze weten niet precies waarop ze wachten, maar ze kussen elkaar niet. Hij denkt aan wat hij zoëven heeft gezegd en zij denkt aan hetzelfde. De stilte in de kamer blijft maar voortduren en hij blijft haar hand vasthouden. De handen die elkaar raken. De handen en zichzelf wachten in de kamer. In die stilte, die ook wachten is geworden. In dat niet-geluid, waarin God ongezien zijn beslissingen schrijft. Zij kunnen het schrift niet lezen en zij wachten met blinde ogen.

4. Het onland

Nor was there any man seen to sleep in the cart between Newgate and Tyburn - between prison and the place of execution, does any man sleep? But we sleep all the way; from the womb to the grave we are never thoroughly awake. John Donne

Lieve Jane en Arie,

Jullie moeten me maar niet kwalijk nemen dat ik nog steeds niet gekomen ben, hoewel ik dat had beloofd. Het is ook geen werkelijke onwil van mijn kant, er zijn echt ogenblikken waarop ik ernaar verlang rustig in jullie kamer te zitten en wat voor de vuist weg (niet die van Duys) te praten over de dingen waar we meestal over praten. Dat zijn dan de boeken en de dichters die jullie en ik pas hebben gelezen, de kleine rumoeren uit Rotterdam, die nooit echt een literaire rel worden, omdat de schrijvers daar te klein voor zijn of juist te verstandig, en natuurlijk over ons eigen werk, want er is geen egoïstischer beest dan een schrijver, onverschillig waar hij vandaan komt.

Ik was van plan een coherente brief te schrijven, een brief vol excuses voor mijn wegblijven, ruimschoots (en sentimenteel) aangevuld met mijn ervaringen van de laatste maanden. Maar meteen al na de eerste regels voel ik me verleid worden een zijpaadje in te slaan, omdat het voorgaande me op de vraag brengt of een schrijver ooit groter kan zijn dan de stad waarin hij leeft. Zo iets zou natuurlijk een diepgaande studie vereisen over het karakter van een stad en welke maatstaven je zou moeten aanleggen om haar grootheid te bepalen. Ik houd het erop dat Den Haag de grootste literaire stad is en dat ook altijd blijven zal. Het is de sufheid van Den Haag die de vruchtbare leegte creëert, de geheime inertie van onbewogen-

heid die in beweging moet worden gezet en overwonnen om tot schrijverschap te komen. Couperus en Bordewijk komen hier vandaan, Nijhoff met zijn aardappelgezicht, Vestdijk heeft er jaren gewoond en Achterberg, denk maar aan zijn *Ode aan Den Haag*, en Roland Holst en J. B. Charles en zelfs de Vijftigers frequenteerden hier de kroegen toen Bert Bakker nog leefde en in de extase van zijn calvinistische roes het Friese volkslied uitgoot over de hoerenhoofden van deze stad. Heb ik je dat verhaal ooit verteld? Ik denk het niet, ik geloof zelfs dat je Bert nauwelijks hebt gekend, een mens over wie heel mooie verhalen te vertellen zijn, maar je moet hem natuurlijk voor je zien. Een korte, zware man met een buik, een dikke, heerszuchtige nek, een rood aangelopen gezicht, een beetje dictatoriaal, ook een beetje een bang kind van vader Calvijn, maar boven alles een Stier. Ik weet niet of dat zijn sterrenbeeld is geweest, maar hij maakte voor alles de indruk van een zeer potente stier en hij kon ook met de kop tussen de schouders, het bovenlichaam een beetje naar voren hellend, letterlijk als een stier ergens op afstormen. Hij kende drie grote, rode lappen waar hij primair op reageerde: rechtse rotzakken, die hij via J. B. Charles in *Maatstafl*iet uitschelden als hij nuchter was, terwijl hij die taak persoonlijk overnam wanneer hij in kennelijke staat verkeerde; voorts poëzie, waarvan hij de moderneren met de nodige verve wist te pousseren, hoewel diep in zijn hart voor hem de poëzie was opgehouden met Nijhoff, Achterberg en zijn geliefde Jany (de enige rechtse rotzak van wie hij werkelijk hield); en ten slotte vrouwen. Hij adoorde vrouwen en hechte een overdreven belang aan viriliteit. Ook in dat opzicht was hij een stier; de pik rechtop en wie het vaakst klaarkwam had gewonnen. Nou ja, bij wijze van spreken dan. Ik kwam elke ochtend bij hem boven op zolder, hij zat dan nog in een kamerjas over zijn pyjama, en vooral in de latere jaren had hij van tijd tot tijd de gewoonte om me met rooie glinsteroogjes uit te vragen over mijn eigen escapades, die hij overigens altijd met een licht ongelooft aanhoorde, want ik denk niet dat ik met mijn magere lijf en mijn pacifistische neigingen door hem helemaal voor een vent werd aangezien. Drank en poëzie, dat was voor hem het ware leven, vrouwen moesten kuis zijn (behalve als ze hem voor de loop kwamen natuurlijk), personeel regeerde je met

een grote bek en hij genoot het meest wanneer hij grootmoedig cheques kon uitschrijven voor armoedige dichters, liefst met publiek erbij. Kortom, helemaal de negentiende eeuw en helemaal een man om van te houden, wat ik dan ook deed, hoewel ik hem vaak naar de diepste duisternis heb verwenst. Nou vraag ik je, welke andere stad had of heeft zo'n uitgever? Amsterdam, zul je zeggen, Amsterdam, waar al het lawaai vandaan komt. Natuurlijk, daar is het mooi sterven, ook voor dichters. In Amsterdam kun je doodgaan als in een soort vuurwerk en dat wordt ook wel gedaan, dramatisch voor de tram of ergens van afspringen. Ook de literatuur is daar dramatisch, maar het is het drama van de ene seconde, kunst die zich in enkele tellen tot iets herkenbaars voegt en dan is het weer over. Dan komen er weer een nieuwe auto en een nieuwe dichter op de markt. Ik weet natuurlijk best dat die stad doorgaat voor een magisch centrum (ga eens in de Kosmos kijken, wie geven daar les: Hagenaars, in elk geval niet-Amsterdammers), maar voor mij is er niks magisch aan Amsterdam, ik vind het eerder een pittoresk Chicago, een onderwereld in jeans en Indiase frommels. Op die mesthoop gedijen alleen de vliegen van één dag en natuurlijk de talentvolle, maar morbide schrijvers die altijd de vingers op de pols van hun tijd hebben en daar knap over weten te schrijven. Maar het risico van bij de tijd schrijven is, dat je vergeten bent als het jouw tijd niet meer is en dat ogenblik komt helaas altijd naderbij, de lieve dood die ons verlost, de armen van het graf, de koele stilte van de schoorsteen, enzovoorts, enzovoorts. Kun je je een dichter voorstellen die zelfmoord pleegt in Rotterdam? Ik kan me desnoods nog indenken dat je in Rotterdam wat muf ongelukkig bent, maar zelfmoord? Here, Here, dan loop je toch mooi je subsidie van de RKS mis en zo erg kan het toch allemaal niet wezen? Er zijn toch werkgroepen en je kan toch een paperback kopen van Maslow of Carl Rogers om te zien wat je mankeert? Nou dan! Ach, Arie (en natuurlijk ook Jane, hoewel ik allereerst voor Arie schrijf), dan Den Haag, een stad van gestadige dood, niet het onthutsende momentane van Amsterdam, maar het langzaam en bloemrijk wegwijnen. Amsterdam, dat is het Griekse drama, of misschien nog eerder het Romeinse, je gaat dood op de Bühne pal voor de loge, koor en rei van vrouwen, de duim

van Cacsah, alles is aanwezig. Maar Den Haag is Russisch, een onverschillige, stenen steppe, waar de dood gerekt kan worden tot in het oneindige en waar je sterven kunt zonder ooit dood te gaan. Geen publiek, geen applaus, alleen altijd die wind in de duinen, de eenzaamheid en de lege straten vol nacht en ontij. En pas later, als je al dood bent, dagen al en niemand heeft nog de afscheidsbrieven gevonden die je geschreven hebt aan al de vrouwen die je waanzinnig liefhad, dan komen de burens eens kijken. Of niet eens de burens zelf, dat is al te veel commitment, nee, die waarschuwen na dagen aarzelen de politie en dan pas wordt het lichaam van de literaire held gevonden. Was hij zijn tijd ver vooruit, een nieuwe Hesse, een nieuwe Gustav Meyrink? Echt waar, deze stad is het enige echte magische centrum, ik schrijf hier midden in een web van magische draden. Twee straten verder zetelen de Rozenkruisers, op anderhalve straat de soefi's. Iets verder weg zitten de theosofen en de anthroposofen, hier broeden de volgelingen van Sri Aurobindo op hun stenen eieren en dansen de leerlingen van Pak Subuh hun onlusten weg in tochtige gymnastieklokalen.

Ik ben een hoogmoedig mens, Arie. Soms denk ik dat het allemaal om mij begonnen is, het kan toch niet voor niets zijn dat al die sekten mij omringen? Er is toch zeker een symboliek van de geografie, zoals er een symboliek is van alles? Ik badineer natuurlijk, ik doe een poging tot onhandige scherts, maar het is niet helemaal onwaar, ik denk soms echt dat al die groepen om me heen zitten als vleesgeworden verleiders, om me nog een keer voor nog een leven in hun steriele ascese binnen te trekken. Het is bijna diabolisch, ik heb dat al drie levens achter elkaar gedaan en ik verdom het verder, ik heb geen zin meer in de poespas van het hoger bewustzijn. Ik zal ervoor gestraft worden, want het is allemaal waar wat ze zeggen, het is op een onvermoede en voor hen onbegrijpelijke manier veel meer waar dan ze zelf ooit hadden gedacht. Het is zo waar dat het hun 'waarheid niet meer is, dat ze de waarheid tot leugen hebben gemaakt en ik zal er eens doorheen moeten stoten, dwars door die hele Haagse wijsbegeerte, in de leegte daarachter, waar God woont op zijn troon. Niet op zijn troon natuurlijk, ik bedoel geen echte troon, maar dan toch wel God als *persoon*. En dan persoon weer niet als een hominide, maar

wel als een wezen met intelligentie en wil. Is het je wel eens opgevallen hoezeer juist sektariërs, die zo veel van het Oosten in hun oude zakken doen, nooit praten over God, maar altijd over De Aanwezigheid, De Logos, De Creatieve Intelligentie, De Kracht die alles in stand houdt (de hele zooi wel met hoofdletters natuurlijk, want je kan nooit weten), maar God is te persoonlijk, ze maken er liever een verheven abstractie van, dat geeft minder verplichtingen en het staat toch keurig. God ontpersoonlijken is een fraaie manier om je van Hem te ontdoen en nog fijner is het als je Hem er helemaal buiten kan laten om alles toe te schrijven aan je Hogere Zelf of het Super Ego. Dat is pas vroomheid in steen, ganz verSteinert en des te geloofwaardiger omdat het Super Ego werkelijk bestaat, werkelijk een afzonderlijke entiteit is en als zodanig even goddelijk als God zelf en tegelijkertijd ook weer niet. Want God is voltooid en het Super Ego niet, hoewel, misschien weet elke ziel alles allang en zijn wij het slechts die daarvan onwetend zijn. Het is alsof je naar een huis zoekt waaruit je nooit bent weg geweest en je kan het maar niet vinden. Zo zijn wij allemaal aanwezig in God en tegelijk op een verschrikkelijke wijze afwezig, dat is de kwellende paradox. We kunnen niet buiten God zijn, omdat er niets buiten Hem kan bestaan en we zijn er niet in, omdat we niet weten dat we erin zijn, niet werkelijk weten, bedoel ik.

Zit ik te ouwehoeren? Het zal best wel. Als ik maar niet zo bang was om de drempel tussen de ene wereld en de andere te overschrijden, ik denk dat ik dan graag een poosje dood zou willen zijn, niet omdat ik geloof dat het daar de hele tijd zo'n vrolijke boel is, maar om een tijdje buiten de verduistering te treden. We leven in een verwarde, raadselachtige wereld, waar alle waarheden en dus ook alle werkelijkheden vertoebeld worden door de tweezijdigheid van het mens-zijn, de mens dat is een god in een animale verpakking, er is geen verfijnder tortuur voor de ziel denkbaar. Ik klaag niet, hoor, het zal allemaal wel broodnodig wezen en God is een fijngevoelig iemand, die dat heus niet allemaal zo maar doet om te treiteren, maar moeilijk is het wel. Vooral als je schrijft. Eliot zegt ergens: „The more perfect the artist, the more completely sepearate in him will be the man who suffers and the mind which creates.” Jij moet dat gevoel zeker kennen.

Ik ben deze brief begonnen met mij te verontschuldigen voor mijn wegblijven, maar terwijl ik de brief herlees, zie ik dat ik daar nog geen woord over heb gezegd. Ik zou kunnen zeggen dat ik op het ogenblik mijn draai niet helemaal vinden kan, veel werk heb en meer van dat soort opmerkingen, maar ik ben in mijn vorige brief zo openhartig geweest als ik durfde en kan daarom in deze tweede brief weinig anders doen.

Je weet dat ik jullie bijna direct na pasen heb opgebeld en toen verslag heb gedaan van wat er op die tweede paasdag is gebeurd. De geschiedenis is zo melodramatisch en tegelijk zo antiek dat elke reactie (ik heb er natuurlijk met nog enkele vrienden over gepraat) blijft steken in de ongeloofwaardigheid van zo'n gebeurtenis in dit jaar 1975. Zonder uitzondering zeiden ze allemaal, niet geweten te hebben dat zo iets vandaag de dag nog kon gebeuren. Het is eigenlijk zo ongeloofwaardig dat anderen zelfs blij geven van een zekere gêne en weerzin om er al te veel over te zeggen. Dat is begrijpelijk genoeg en desondanks is die ridicule gebeurtenis er de oorzaak van dat ik thans (andermaal?) in een soort onland leef, een land waarin eigenlijk niet te leven valt en waarin ik toch moet zien te blijven bestaan.

Ik heb je dat door de telefoon niet verteld, maar nog diezelfde avond kregen we namens de familie bezoek van een soort intermediair, een zekere oom Harro uit Zoetermeer, een arts en een zeer aimable man, die mij direct wel aanstond en die ik zo vriendelijk mogelijk heb ontvangen. Marian was er uiteraard bij. Ik heb eerst een zo nuchter mogelijk verslag van de gebeurtenissen gedaan, wel vermoedend dat Marians moeder inmiddels haar valse duit al in het zakje had gedaan. Oom Harro luisterde zeer wellevend, hij deed allicht geen beloften, maar hij zei zijn visie op de zaak in Wassenaar onder woorden te zullen brengen. Na ongeveer een uurtje praten ging hij weg en een paar dagen later heb ik in overleg met Marian een brief geschreven aan haar vader, nog eens al die punten opsommend. Mijn woede was al lang gezakt, ik zag de hele herrie zelfs als een bruikbare mogelijkheid om tot een betere relatie te komen met haar ouders. Ik heb dus eigenlijk zeer verzoevend geschreven en een ontmoeting voorgesteld door te stellen dat ze mij toch op zijn minst als mens moesten kennen voor ze tot een oordeel kwamen. Ik zal daarbij best liefjes naar

hun christenplicht verwezen hebben, zo venijnig ben ik dan ook wel weer. Goed, op die brief heb ik nooit antwoord gekregen, laat staan een uitnodiging. De stukken liggen dus ongewijzigd, maar de betekenis en de waarde die ik eraan hecht, zijn vrij radicaal veranderd. Ik geloofde op dat moment werkelijk dat het niet meer was dan een zeer aangename relatie, in de eerste plaats gebaseerd op onze zo fortuinlijk overeenkomstige hartstocht en daarnaast op de kleinere genoegens van het samen eten, samen tennissen, samen badminton spelen. Veel meer inhoud leek onze relatie niet te hebben. Ik speelde wel eens met de gedachte aan samenwonen, een soort mariage de raison, maar veel meer dan spelen was het niet. Ik was me te sterk bewust hoezeer we in alle andere opzichten van elkaar verschilden en hoezeer juist die verschillen zwaarder zouden gaan wegen naarmate onze verhouding langer zou duren. Ik hield mezelf voor dat ik wel gek zou zijn wanneer ik me, zo kort na de scheiding van Lucia, opnieuw hals over kop ergens in zou storten. Ik maakte er ook een gewoonte van om die verschillen tussen ons in gesprekken met Marian breed uit te meten, achteraf bezien bijna alsof ik daar een zeker genoegen in schiep. Ik moet bekennen dat ik me daar soms over schaamde, omdat het toen leek dat haar gevoelens voor mij wel wat dieper gingen dan de mijne en ze moet wel eens het gevoel hebben gehad dat ik vrij opzettelijk de boot afhield als die banden al te concreet leken te worden. Het furieuze van mijn reactie met pasen heeft me duidelijk gemaakt dat ik veel meer aan die vrouw gebonden ben dan ik mezelf lange tijd heb willen toegeven (het woord liefde neem ik dan nog steeds maar niet in de mond). En zij heeft het doorzien en is ervan geschrokken. Niet omdat ze die liefde op zichzelf afwijst, ze is er waarschijnlijk op zijn minst door geveleid, als alle vrouwen. Vrouwen, zelfs de meest integere, genieten heimelijk van de macht die ze daardoor over mannen kunnen uitoefenen, het streelt hun gevoel van eigenwaarde. Vrouwen die bemind worden, lopen anders, bewegen zich anders, ze zijn aangeraakt en vervuld van een geheime zekerheid die bij de anderen ontbreekt. Maar in ons geval heeft die plotselinge openbaring van mijn ware gevoelens voor haar een onaangename consequentie; het betekent dat ze niet langer tot in het eindeloze op deze vrijblijvende voet door

kan gaan, het betekent dat ze vroeg of laat haar ouders zal moeten trotseren of de relatie met mij verbreken. En noch tot het een, noch tot het ander is ze op dit moment bereid en dat maakt haar houding merkwaardig ambivalent. Soms is ze zich meer dan ooit van haar klasse bewust en dan doet ze me verdriet door het gemak waarmee ze haar geld uitgeeft en de achteloosheid waarmee ze mij een paar dagen laat vallen om zich te baden in het comfort van een weekend in het ouderlijk huis. Niet omdat ze al die dingen in haar eigen flat of bij mij ook niet heeft. We hebben beiden een huis met alles erop en eraan, dat is het niet. Nee, ik verdenk haar van subtielere genoegens, het grint van de oprijlaan onder de autobanden, de Pander-achtige, kille luxe van die immense bungalow, de grote tuin met het terras, het ruikt allemaal naar welvaart, de valse vrede van rijke mensen die weten dat hun niets kan gebeuren. Ik weet niet of je ooit door Wassenaar bent gereden, maar bijna al die villa's stralen datzelfde uit, alsof het er altijd een vredige zondagmorgen is en de boze wereld niet meer dan een anekdote. In haar zijn de voorouderlijke hereboeren duidelijk aanwezig, Gronings of Fries bloed, ik weet het niet nauwkeurig, dat ook op die dure kostscholen niet helemaal is gestroomlijnd. Soms waait de wind trouwens ineens uit de andere hoek, dan is ze weer ouderwets verliefd en er alleen maar op uit om het mij naar de zin te maken. Het treurige is dat ik tegen dat wisselende getij niet bestand ben. Het ene ogenblik voel ik me vernederd en te kort gedaan, dan heb ik zin om met de hele affaire te kappen. Maar als ik eraan denk dat ik haar dan nooit meer zal zien, krijg ik op hetzelfde moment een wee gevoel diep in mijn maag, bijna alsof je kotsen moet, en dan laat ik me heel snel weer vertederen door de lofzang van haar lichaam, waar ik nooit genoeg van kan krijgen. Eenmaal heb ik het toch geprobeerd; een ernstige, vastberaden brief geschreven dat het maar afgelopen moest zijn, zo'n brief vol redelijke argumenten, die je zelf haast zou geloven. Maar al drie dagen later stond ik weer voor haar flat, de sleutel in de hand, te aarzelen op de gaanderij om ten slotte toch naar binnen te gaan. Daarop volgt dan de klassieke verzoening, de weelde en het geluk elkaar weer toe te behoren en daaronder pijn, omdat je weet dat er niet wezenlijk iets is veranderd, dat er hooguit sprake is van een wapenstilstand en

je vraagt je af hoe lang dit lijden nog moet duren. God, wat een opluchting als ze lachte en zei: „Wat fijn, kom er gauw in,” en de kamer was leeg, geen concurrent. En wat een schaamte omdat je voelde dat ze je had doorzien, maar er niets van liet merken. Schaamte, gemengd met de trots en de opluchting van de bezitter die merkt dat hij nog altijd eigenaar is van het terrein. Je ziet hoever ik nog verwijderd leef van de negatie der zinnen die de heer Boeddha zo dringend voorschreef en daar komt nog bij: ik weet te veel. En kennis die niet gebruikt wordt, is als onverteerd voedsel: het veroorzaakt lijden.

Ik vind trouwens jaloezie niet alleen een misselijke, maar ook een verbijsterende eigenschap. Je moet me bij gelegenheid maar eens laten weten wat jouw visie daarop is. Verbijsterend, omdat het een eigenschap is met een januskop, een dubbel gezicht, waarmee we zo vertrouwd zijn dat we het verraderlijke ervan ons niet meer bewust worden. Bijna iedereen is jaloers en wie zegt dat hij daar geen last van heeft, is vrijwel zeker een leugenaar, een heilige of iemand die zich zo zeker voelt van zijn bezit dat hij meent er geen reden toe te hebben. Ieder redelijk mens is zonder meer bereid de stelling te onderschrijven dat we een ander niet kunnen bezitten en dat jaloezie dus een verderfelijke eigenschap is, die zou moet worden overwonnen. In zogenaamde moderne huwelijken is dat standpunt zelfs vrij algemeen. Ze weten je met enig vertoon en niet zonder trots te vertellen dat ze elkaar binnen ruime grenzen volkomen vrijlaten en om dat te bewijzen zie je dat soort echtparen in gezelschap vaak uitdrukkelijk niet bij elkaar, ze flirten wat links en rechts (zij draagt modieuze laarzen en een doorkijkbloes zonder beha, hij wordt al wat kaal, heeft een te hoge hypotheek op zijn drive-in woning, maar is toch veelbelovend; allebei willen ze god zij dank voorlopig geen kinderen) en in de loop van zo'n avond vragen ze elkaar in het voorbijgaan een paar keer nadrukkelijk en iets te luidruchtig: „Je hebt het toch wel naar je zin vanavond?” Vooral zogenaamd geëmancipeerde vrouwen, die wel baas zijn in eigen buik, maar met hun hart en hoofd geen raad weten, kunnen later op de avond walgelijk ver gaan in het demonstreren van hun onbekrompenheid. Ze heeft zich veel te dicht tegen een of andere vrijgezel genesteld en terwijl diens hand bezweet en vrijpostig om haar hals en in haar jurk

verdwijnt, komt haar bloedeigen man langs, al of niet in ander gezelschap. Dat is voor zulke vrouwen een uitgezochte kans. Ze blijft nadrukkelijk in die licht erotische en voor anderen compromitterende positie liggen en zegt van daaruit non-chalant tegen haar aspirant-minnaar: „Ach, je hebt mijn man nog niet eens ontmoet. Dat is Jan. Jan, dit is Fred.” En de mannen lachen wat schaapachtig naar elkaar en de een weet niet hoe gauw hij moet doorlopen en de vrijgezel overweegt een fractie van een seconde of hij zijn hand toch maar niet even zal weghalen. Maar de vrouw, ach, wat geniet ze van haar kleine voorstelling, ze is werkelijk geëmancipeerd, dat had ze altijd wel gedacht, maar nu weet ze het zeker. Vroeger meende ik dat zulke mensen dom waren, nu neig ik ertoe ze als slachtoffers te beschouwen van een averechtse vrijheidsidee. Terug naar de jaloezie, die verderfelijke hydra. Je zult vrijwel direct instemmen met de gedachte dat jaloezie een belachelijke eigenschap is, die de eigen vrijheid en die van de ander op een ontoelaatbare wijze aantast en die we daarom op allerlei morele gronden verwerpelijk moeten achten. Ondanks dat is niemand er vrij van – ook dat geven de meesten wel toe – en is het nu niet eigenaardig dat wij allemaal op zijn tijd lijden onder een karakterfout (want zo moet het dan toch genoemd worden) die we en masse veroordelen en waar tegelijk niemand tegen opgewassen is? Het wonderlijke is ook, daarom sprak ik over een dubbel gezicht, dat we de jaloezie voor zover die betrekking heeft op de liefde, zelfs in zekere zin waarderen, en een relatie van verdacht allooi gaan vinden wanneer de jaloezie ontbreekt. Niet jaloers zijn wordt dan uitgelegd als „niet meer houden van”. „Je houdt zeker niet meer van me?” is dat niet de enigszins kokette, maar ook met onrust vermengde uitroep die vrouwen bezigen wanneer een man in een valse bui van grootmoedigheid beweert niet jaloers te zijn? Arie, is dat de gezegende volksmond uit welks populaire keelgat wellicht toch de waarheid onverwacht naar de oppervlakte komt? Want het zou inhouden dat wie liefheeft, jaloers moet zijn en afgezien van alle cerebrale bedenkingen moet ik toegeven dat die stelling in mijn leven altijd opging. Ik bedoel niet die vorm van ziekelijke jaloezie die mensen verbittert tot op het merg en waarvan je zo’n prachtig voorbeeld vindt in Saul Bellows laatste roman,

Humboldt's Gift, waarin de hoofdpersoon op het laatst van zijn leven zijn vriendin tot aan de pleedeur vergezelt om er zeker van te zijn dat ze niet vlug een nummertje maakt met een of andere viriele concurrent. Dat soort jaloezie is god zij dank voorbehouden aan veel te oude mannen met veel te jonge vrouwen en aan mensen met zo weinig zelfvertrouwen dat elke soortgenoot een levende bedreiging is. Ik bedoel gewoon de jaloezie waarbij je niet langer zeker bent dat de liefde en het lichaam van de ander uitsluitend op jou zijn gericht, de steken van verdriet en pijn, de plotselinge groteske droombeelden van ontrouw, kortom, mijn jaloezie en de jouwe en die van miljoenen anderen. We zijn blijkbaar niet bij machte om het fundament van die eigenschap te ondergraven. Jaloezie verdwijnt alleen wanneer de liefde verdwijnt, maar zolang er liefde is, staat haar zuster, de jaloezie, als een spookbeeld aan onze zijde, fluisterend, intrigerend, opwindend, kapotmakend, de heks uit het boze sprookje. Het is allemaal anders dan het zo op het eerste gezicht lijkt, jaloezie is niet zo maar een eigenschap die overwonnen moet worden, het is een merkteken van Kaïn, op ons voorhoofd gebrand in een ver verleden, een onafzienbare reeks levens terug in de tijd, toen we voor het eerst dit vlees aandeden en ermee werden besmet, ons ermee vereenzelvigden tot het ons nu zo lief is geworden dat wij het aanzien voor onszelf, omdat de rest van ons wezen is verduisterd. Er schemert meer door in de jaloezie, het is ook de reflectie van eens geweten te hebben dat het anders kon, dat zielen elkander eindeloos konden beminnen, niet gehinderd door tijd en vergaan, in een eindeloos nu, de verrukkingen van yang en yin, die bij elkaar horen als de helften van een doorgesneden appel. Er moet ooit zo iets geweest zijn als de gulden snede van het geluk. Ik denk dat wij goden zijn geweest, onwetende goden, zoals nu de engelen dat nog zijn, die ik het liefst voor mij zie als zingende zielen, machtige zielen, maar evenzeer onwetend als wij eens waren. Een soort kinderen. En in deze wereld, die God heeft gemaakt, is wel plaats voor onschuld, maar niet voor onwetendheid. Ik denk dat wij daarom zijn afgedaald naar deze blinkende aarde, naar deze traagheid van beweging, om onze onschuld te verliezen en om wetend te worden. Een andere reden voor deze trieste reis omlaag kan ik mij niet voorstellen. Het is

denkbaar dat wij eens zo wetend zullen zijn dat onze onschuld terugkeert, want als we alles weten wat er in deze en andere werelden te weten valt, dan komt de onschuld terug. En telkens wanneer wij worden verlaten of zelfs maar denken dat dat het geval is, dan herinnert diep in ons de ziel zich iets van wat ooit is geweest, juist dan willen wij de verloren eenheid bevestigd zien in de verhouding tot tenminste één ander mens, en die pijn van het mogelijke gemis, van de ontbinding van de eenheid, dat is de geboorte van de jaloezie. Een jaloezie die dan nog geen jaloezie is, maar dat in een oogwenk wel wordt, omdat wij ook dit lichaam zijn, dat altijd naar zichzelf toe vertaalt en de waarheid geweld aandoet. Dat en niets anders is onze jaloezie, in aanleg het bewijs dat wij onze afkomst niet volstrekt vergeten zijn, en die dan bliksemsnel verwordt tot de hunkering en de kwellling van het beledigde lichaam, dat zich verguisd weet en daarvan niet weten wil, nu niet en nooit.

Ik zei je dat ik in een onland leefde en deze brief is al veel langer dan ik had bedoeld. En nog steeds is het treurigste niet gezegd, het verhaal van de geleidelijke afgang die nu weer mijn deel is en die ik niet bij machte ben tot stilstand te brengen. Je herinnert je hoe ik in mijn vorige brief, hoewel daaraan de sombere tonen niet ontbraken, toch kon melden dat ik mij genezen voelde. Al het oude zeer was dan nog wel niet over en de relatie met Marian was evenmin zonder problemen, maar toch had ik het gevoel aan een nieuw leven te zijn begonnen. Ik heb je in die brief enthousiaste verhalen gedaan over de herontdekking van het lichaam, over tennis en skiën en over de bezieling die de passie voor Marian in mij wakker maakte. Ik dacht terug te zijn in het paradijs van de jeugd, te leven en lief te hebben vanuit de onschuld van het lichaam. Maar het is een namaakparadijs gebleken, dat mij niet eens op slag of stoot is ontvallen, maar dat geleidelijk aan is verbleekt, nu ik niet meer zeker ben van wat mij lief is geworden. Ik merk hoe andere mensen, die ik tot mijn vrienden rekende, mij gaan schuwen, steeds minder en minder vaak komen, alsof mij lijden een ziekte is die een ondraaglijke geur verspreidt, een onzichtbare lepra van de geest, die afschrikt. Deels is het ook mijn eigen schuld: ik kan vaak de moed en de energie niet meer opbrengen om bij

iemand langs te gaan, ik ben opnieuw verslaafd aan de tranquillizers, die mij weliswaar rust en een schijnbaar evenwicht verschaffen zolang hun werking duurt, maar het zijn de rust en de stilte van het graf, het gat waarin niets meer gebeurt en waardoor ik soms dagen doorbreng in een mateloze verveling, slapend, lezend, met tegenzin een uurtje werkend en altijd achtervolgd door de angst dat de oude paniek door de chemische verlamming heen zal breken. Jij hebt drugs gebruikt en ik weet uit je gedichten hoe erg dat is en hoeveel jaren het duurt voor het werkelijk over is, als het ooit helemaal over gaat, dat weet ik niet. Maar uit die troep heb je tenminste een paar mooie dromen overgehouden, een paar inzichten die ook achteraf de moeite waard blijken, omdat je natuurlijk niet elke keer geflipt bent, anders was je er eerder mee opgehouden. Maar aan tranquillizers hou je zelfs geen mooie dromen over, het is een slecht werkende allesreiniger, die de ergste vlekken voor een paar uur verwijdt en overigens een grauwsluijer achterlaat van moedeloosheid, vaag aanwezige angsten met op het moment van de sterkste werking een tomeloze slaap. Je benen voelen aan als lood, heel in de diepte ben je nog wakker en je zou zo graag willen werken, naar buiten gaan, gewoon doen als iedereen, maar je lichaam weigert gewoon alle medewerking en na een poosje vechten geef je toe. Je pakt een deken, je trekt de gordijnen dicht en gaat liggen, de hond ergens in de holte van je knieën. Je valt in slaap en ook daar is niets dan duisternis, zelfs geen droom, niets dan het gat in de dag. Uren later word je wakker, weer kostbare tijd verdaan, je voelt je minder moe en je neemt je voor te gaan werken. En dat lukt dan ook voor enkele uren, maar dan is de troep andermaal uitgewerkt, je handen worden weer bibberig, je krijgt spanningen in je rugspieren en daardoor spierpijn, alsof je dagen op het land hebt gewerkt. De volgende fase is een misselijk makende schommeling in je buik, je ziet wat minder duidelijk, je voelt je onzeker, bang in gezelschap en bang om alleen te zijn. Dan begint het marchanderen met jezelf, dat jij ook zult kennen. Neem ik nog wat? Een halve of een hele? Zal ik nog een uur wachten? Maar meestal neem je nog wat. Het vreemde is dat het 's avonds beter gaat, vaak zoveel beter dat de mensen die mij niet kennen, maar heel weinig aan me merken en hooguit vinden

dat ik wat stiller ben dan anders. Ik weet niet waar dat aan ligt, (is het dan vooral angst om de dag en dus het leven in het gezicht te zien?) ik heb er domweg geen verklaring voor, maar ik ben er wel blij mee. Als het 's avonds ook zo was, zou dat voor Marian ondraaglijk zijn en nu heeft ze er maar weinig weet van hoe erg het soms overdag is. Trouwens, niet elke dag is zo somber als ik hier nu afschilder, vaak lukt het me toch om redelijk te werken en daardoor blijf ik god zij dank maatschappelijk functioneren. Je krijgt trouwens ook een zekere behendigheid in het gebruik van die rommel. Op het ogenblik doe ik alleen maar wat vertalingen en omdat je dan vrij bent in het kiezen van je tijd, gebruik ik elk moment waarop ik me wel goed voel om te werken en zodoende komt mijn werk toch af. Het lijkt me nog erger als je zover heen bent dat ook die goede momenten (nou ja, minder slechte is juister) er niet meer zijn. Daar ben ik heel in het geheim, zo geheim dat ik het mezelf nauwelijks durf bekennen, wel eens bang voor. Nog verder af te takelen, tot er iemand komt die vindt dat je niet meer voor jezelf kunt zorgen en je laat weghalen. Maar zover zal het, hoop ik, nooit komen. In elk geval, voor het oog van de wereld gaat het mij niet eens zo slecht, ik publiceer geregeld en zolang er boeken van je verschijnen, verdenkt niemand je, gelukkig maar. Het gaat ze geen moer aan. Erger is dat je er maar met zo weinig mensen over kunt praten, je ziet ze al bijna verstijven zodra het woord valt. De meesten reageren er net zo op als op kanker. Ontzag en heimelijke angst en Here, Here, ik dank U dat ik niet ben als deze. Voor Marian kan ik het natuurlijk niet helemaal verborgen houden, maar van het ergste heeft ze geen weet. Ik kan er alleen ook met haar niet ronduit over praten. Het is niet toevallig dat het allemaal weer zo snel bergafwaarts is gegaan rondom en na de gebeurtenissen met pasen. Daar moet een verband tussen zijn, maar dat kan ik haar moeilijk zeggen, omdat het dan zijn zou alsof ik haar de schuld wilde geven. En als ik het zei en die waarheid tot haar doordrong, zou ze wel eens de conclusie kunnen trekken dat het dan maar beter helemaal afgelopen kan zijn. En dat wil ik op dit moment voor geen goud, nog niet, misschien wel nooit. Te midden van al de ellende heb ik nu tenminste haar aanwezigheid en van tijd tot tijd de verzoening van de liefde, die meer tot stand brengt dan alle tranquillizers

bij elkaar. Ik kijk 's avonds wel eens naar die natuurfilms die ze bij voorkeur tussen zeven en acht op de televisie laten zien. Je hebt ze ongetwijfeld ook wel eens bekeken, esthetische opnamen van smeltende sneeuw aan de takken, een zonsondergang en op de achtergrond die vertrouwenwekkende doktersstem, die uitpakt over het ecologische evenwicht en die net genoeg ontzag voor de natuur in zijn stem weet te leggen om je niet voorgoed alle hoop te ontnemen. Dan komen de eerste, friskewassen beestjes weer voor de lens, uit de grond gekropen of vanonder het ijs, het Grote Neuken begint weer en terwijl die diertjes op de voorgrond bezig zijn, zie je decors van bergen en water, landschappen waarbij het water me in de mond komt. Was ik maar daar, denk ik dan, op mijn blote poten in de Alpenwei, een bloem achter het oor, knapzak op de rug. Eerlijk, dan ben ik helemaal vertederd van verlangen om daar deel aan te hebben. Ik neem me op zo'n moment voor om beter te worden, ik geloof er zelfs in, maar de ochtendstond heeft weer enkel tranquillizers in de mond, zo gaat dat. En dan mag ik alweer blij zijn wanneer ik een beetje redelijk kan werken en 's avonds niet zo down dat ik er het leven van anderen om me heen mee verzie.

In feite leid ik het leven van een halve invalide die zijn gebrek met vrij veel succes voor anderen weet te verbergen. Maar dat neemt niet weg dat ik belemmerd ben in mijn bewegingsvrijheid en geen vaste afspraken durf maken met anderen, omdat ik nooit van tevoren weet hoe ik mij op die dag zal voelen. Vroeger bijvoorbeeld kon ik uitstekend alleen zijn. Ik vond het nooit werkelijk erg wanneer Lucia voor een paar dagen naar een vriendin in Amsterdam was; ik miste haar wel, maar het was tegelijkertijd op een bepaalde manier aangenaam, een soort kleine vakantie, waarin je dan ineens dingen gaat doen waaraan je met zijn tweeën niet toekwam. Nu vind ik de eenzaamheid steeds moeilijker te dragen. De avonden waarop ik Marian niet zie, maken me ongedurig en hoewel ik me vaak voorneem om juist op zo'n avond eens flink aan de slag te gaan, komt er doorgaans niets van terecht. Daarom zoek ik dan maar weer een reden om toch naar haar toe te gaan. Dat vindt ze aan de ene kant vertederend en vleidend, maar tegelijkertijd maakt het haar bang, omdat ze daardoor steeds weer nogal dwingend geconfronteerd wordt met het feit

dat ze me niet érg veel langer op deze tot niets verplichtende manier aan het lijntje kan houden. Zo ontstaat een merkwaardige psychologische situatie, die de vreemdste gevolgen heeft, die we geen van beiden werkelijk willen en die toch onvermijdelijk zijn. Marian doet dan bij tijden koeler en afstandelijker dan ze eigenlijk wil, uitsluitend om voor even weer zoveel afstand te scheppen dat er nog geen beslissing behoeft te worden genomen, en als zij dat doet, raak ik op mijn beurt weer geprikkeld. Ik begin dan, zonder dat ik daar zelf werkelijk in geloof, verhalen op te hangen dat ik misschien toch maar beter een vrouw kan zoeken met een kind—een argument dat me verstandelijk wel aanspreekt, maar waar ik gevoelsmatig volstrekt niet mee uit de voeten kan, omdat ik veel te veel gebonden ben aan haar om serieus over andere vrouwen te kunnen denken. Maar gelukkig heb ik de moed nog niet geheel opgegeven. Was dat wel zo, ik zou ook brieven als deze niet meer schrijven. Het dient om jullie te laten weten hoe het met mij gaat, waarom het me moeite kost om jullie te komen bezoeken, maar ook om me tegen iemand bijna anoniem uit te spreken, omdat ik dat op een andere wijze niet zou kunnen. Wees gezegend allebei en, Jane, zorg dat je een mooie baby maakt, zo mooi rond met van die ribbels in de billen en al een toefje haar hier en daar. Het zal vast een schoon en lief kind worden. Je moet, zolang je zwanger bent, erg veel naar mooie dingen kijken, dat is er vast heel erg goed voor. Ik geloof echt dat de algemene *ambiance* (wat vind ik dat ineens een mooi woord!) waarin je leeft tijdens de zwangerschap, voor zo'n baby van enorm veel belang is. Een paar jaar geleden is een heel onderzoek op gang gekomen, je moet me niet vragen door wie—soms voel ik me net een dictionaire waarin de trefwoorden zijn zoekgeraakt—en daar bleek toch wel overduidelijk uit dat voorgeboortelijke trauma's werkelijk bestaan en geen verzinsel zijn van halvegare dames die met Blavatsky of Gurdjieff dwepen. Denk er dus om: één keer *Rosemary's Baby* kan geen kwaad, maar geen abonnement nemen! Veel van die dingen doen die het leven vriendelijk maken. Je moet rekenen, zo'n kleintje komt van heel ver, dat komt bij wijze van spreken rechtstreeks uit de hand van God en het komt dus als het ware uit een heel goed milieu, een nest waar het alles krijgen kon wat het wou. En nou moet het

ineens naar beneden, die duisternis bij ons in, omdat daar iets te leren valt waar het zijn zinnen op heeft gezet. Dat gebeurt natuurlijk wel uit eigen vrije wil, dus het hoeft zich achteraf niet te beklagen: „Maar ja, w . . . weet alles maar eens vooruit, dan kwam je met een kwa . . . kwartje de wereld rond.” Ik bedoel maar, vanuit Gods hand lijkt het allemaal nog wel mee te vallen en je weet dat je onsterfelijk bent en er kan je dus in feite niks gebeuren, maar er is nu eenmaal een groot verschil om vanuit een goddelijke drive-in woning naar een oorlogsfilm te kijken of er ineens zelf middenin te zitten. We moeten zo'n kleine reiziger, die bovendien onderweg nog al zijn herinneringen aan zijn afkomst is kwijtgeraakt, een beetje vriendelijk opvangen door een zwangerschap met veel was-verzachters erin, bloemen, pastelkleuren, nou ja, met veel van dat lieve. Het is trouwens heerlijk om naar vrouwen te kijken die in verwachting zijn. Ze hebben, vooral als de zwangerschap nog niet zo ver gevorderd is, een manier van aanwezig zijn die hoogst onthutsend is als je aandachtig toekijkt, want ze zijn er in feite niet, het is niet het afwezige, indolente staren, dat iedereen wel eens heeft, maar eerder alsof ze met een grote, onzichtbare koptelefoon op in een heel andere wereld geplugd zitten. En dat is natuurlijk feilloos juist, het kind heeft door de moeder al een beetje deel aan deze wereld en omgekeerd ervaart de moeder via het kind iets van die tomeloze oneindigheden waar we zelf vóór dit leven gewoond hebben. Je moet maar eens opletten, Arie, het is alsof ze *luisteren* en wat valt er nou in godsnaam te luisteren? De muziek der sferen natuurlijk, alles is ten slotte met muziek en geluid begonnen. „In den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God”, of iets van dien aard. Het is allemaal duidelijk genoeg en als we maar niet zoveel verstand hadden, zouden we het veel beter begrijpen. Ofwel, dit keer ken ik de naam van de geciteerde wel, het is de heilige Urs van Balthasar: „Alle dingen kunnen op twee manieren worden gezien, als feit en als mysterie.”

Later gaat die manier van luisteren er trouwens een beetje af, het kind is dan zelf al te fysiek geworden, te veel van deze wereld om nog als toegangsbewijs te fungeren voor die andere. Vrouwen krijgen in dat latere stadium van de zwangerschap iets verzadigd over zich, ik ben haast geneigd te

zeggen iets vettigs, hoewel dat onaardig klinkt. In die periode zijn vrouwen ook vaak wat norserig over hun zwangerschap. Dat is niet alleen de last die ze dragen, ik denk dat ze dan ook de koptelefoon missen.

Doordat ik nu over kinderen zit te praten, moet ik ineens aan Lucia denken en ik realiseer me dat ik in deze brief maar weinig over haar heb geschreven. Is het niet vreemd dat het niet krijgen van kinderen een van de oorzaken is geweest waardoor het tussen ons ten slotte misging (niet alleen dat hoor, ik was ook om andere redenen—voornamelijk de kwellingen der mystiek en wat dat tijdenlang in een mens teweegbrengt—niet om mee te leven) en dat ze nu, in haar nieuwe situatie, zich geen kinderen kan permitteren? Geen geld, geen woonruimte en Bo heeft zelf al grote kinderen en is, maar dat kunnen best geruchten zijn, niet altijd even zeker of hij voor zijn kinderen moet kiezen of voor Lucia. Ze wonen nog steeds op het atelier van Bo en dat is vreselijk romantisch, maar tegelijk ook voornamelijk vreselijk. Een matras op de grond tussen beide ezels, een comfoor in een afgeschut hokje op de gang, je kunt je voorstellen wat een ellende dat is. Ze wonen, nu het zomer is, geregeld in de tijdelijk leegstaande huizen van vrienden die op reis zijn en hebben dan zolang de luxe van een behoorlijke douche en dat soort dingen, maar het blijft toch een veredeld soort kamperen, steeds in het huis en de spullen van een ander. Ik zou het zelf onverdraaglijk vinden, het zou mij het gevoel geven overal en nergens thuis te zijn, met de nadruk op het laatste. Maar in hun geval zullen die schaduwen wel teruggedrongen worden door dat nieuwe (en ach zo valse) gevoel van vrijheid en helemaal van voren af aan beginnen dat bij elke nieuwe liefde hoort. Soms denk ik dat ik bezig ben oud te worden, ik weet dat die tomeloze gevoelens overgaan en dat je nooit werkelijk opnieuw begint. Het is altijd weer inhaken op nooit afgemaakt broddelwerk van eeuwen geleden, maar het lichaam heeft daar geen weet van en staat maar verrukt te gapen als een kind dat voor het eerst op de kermis is. Het zou om te lachen zijn als het niet zo treurig was. Ik hoef mezelf natuurlijk niet mooier voor te doen dan ik ben, ik heb geen medelijden met die twee en zij hebben het niet met mij. Ik had—en dat is zelfs nu nog wel zo—gehoopt dat Lucia mij een beetje had willen helpen om

onze hele relatie emotioneel een beetje af te bouwen. We zijn ten slotte niet als tegenstanders of als vijanden uit elkaar gegaan en juist degene die alleen achterblijft, heeft behoefte aan een soort psychologische begeleiding. Maar Lucia heeft dat niet gewild — we zien elkaar zo weinig dat ik zelfs niet weet waarom — en dat stemt mij tegenover haar natuurlijk niet milder. Ik heb haar in feite het afgelopen jaar niet vaker dan vier- of vijfmaal gezien en die spaarzame keren slechts één keer zonder Bo. Misschien is hij bang dat ik haar nog eenmaal onder mijn betovering zou brengen, een volstrekt belachelijke veronderstelling, maar verliefde mannen, vooral als ze zelf nog elders bindingen hebben die hen vasthouden, zijn afschuwelijke egoïsten. Hun arme, verscheurde hart is overal en nergens en dus klampen ze zich aan alles vast, doen links en rechts beloften in de hoop te behouden wat in feite nog verkregen moet worden. Maar het kan ook heel goed zijn dat Lucia het zelf niet wil; net als haar lieve, maar eigenaardige moeder, Nel, heeft ze een voorkeur voor een drastische aanpak en huldigt ze de simpele filosofie dat zachte heelmeesters stinkende wonden maken. Een filosofie waar wel wat op af te dingen valt.

Over goeroes heb ik ditmaal niets mee te delen. De dikke snoeper van een Maharaj Ji heb ik nu definitief achter mij gelaten. Er komt nog wel eens zo'n vrome klooi aan de deur, die mij gratis weer naar zijn paradijs wil terugvoeren. Als schrijver heb ik natuurlijk een zekere publiciteitswaarde, maar los daarvan is men ook wel bekommerd om mijn ziel. Ik heb al die toenaderingspogingen tot op heden zeer beslist afgewezen. Ik wil niets meer te maken hebben met ascese en witte jurken en heilwensen in een taal die de mijne niet is. Ik wil geen wierook meer ruiken en niet meer geknield liggen voor foto's van een man die ik maar nauwelijks ken en zeker niet genoeg om te weten of hij dat waard is. Overigens ligt op dit ogenblik — maar dat zullen jullie uit de kranten al hebben vernomen — de beweging min of meer op haar achterste. De goeroe is tegen de zin van zijn moeder en oudere broers getrouwd met een Amerikaanse, veel mahatma's (voor het geval je het niet weet: een soort discipelen met via de goeroe gedelegeerde vermogens) hebben het laten afweten en in hun kielzog verdween ook een groot aantal volgelingen. Er wordt

nu getwist over wie het vermogen van de Missie moet beheren (goeroe Maharaj Ji is zelf nog minderjarig). Omdat aanvankelijk de nadruk nogal op kuisheid en onthouding lag, verkeren veel welwillende gelovigen in uiterste verwarring. Een deel van hen aapt nu de Meester ook in dit opzicht weer na en in alle ashrams wordt op het ogenblik druk getrouwd. En wat eerst op het randje van de zonde lag, is nu plotseling gesanctioneerd. Natuurlijk zijn er ook onverbiddelijke gelovigen die dit hele gebeuren uitleggen als het grote Lila van de Meester, een soort Goddelijke Grap, die bij de goede verstaander de verlichting teweeg moet brengen. Zo eentje had ik nog niet zo lang geleden op bezoek.

Je moet overigens niet denken dat ik me achteraf gegeneerd voel omdat ik me nog niet zo lang geleden met veel overtuiging en goede wil in die beweging heb gestort. Ik sprak onlangs Simon Vinkenoog en Barbara op het laatste boekenbal. Ik had hem in geen jaren echt gezien, maar hij bleek het boek gelezen te hebben waarin ik verslag deed over mijn ervaringen met de Divine Light Mission en hij vroeg wat ik er nu eigenlijk van geleerd had. Ik zei: „Simon, die goeroe was helemaal niet zo belangrijk, achteraf tenminste niet. Maar wat ik niet kon en wat ik daar geleerd heb: ik kon niet op mijn knieën en dat kan ik nu wel.”

Dat was natuurlijk midden in de roos. Barbara werd erbij geroepen en te midden van de verzamelde avondkledij ging Simon op de knieën. Heel theatraal natuurlijk, de dingen die hij bij mensen wil bewerkstelligen kunnen nu eenmaal niet zonder een beetje effectbejag, en hij zei: „Nederigheid, bedoel je. Dat is mooi, man, dat is geweldig.” Hij zei trouwens nog iets dat me trof, ik weet het niet letterlijk meer, maar het kwam hierop neer, dat alle goeroes bij elkaar best de moeite waard waren, maar dat je ook gewoon Jezus kon zeggen. Hij bedoelde waarschijnlijk dat je de waarheid domweg dichterbij huis kon zoeken, bij dat goeie, ouwe, vertrouwde, verrotte christendom, waar we allemaal heftig en terecht tegenaan schoppen en dat ons toch al zo'n tweeduizend jaar in het bloed zit en dat we daarom alleen al niet kunnen verloochenen. Ik denk dat ik er ook door geraakt werd, aangezien ik de laatste tijd in toenemende mate met die malle Jezus bezig ben, bijna tegen mijn zin, omdat ik wat daaraan vastzit—de kerk, de

theologie, de hele „Zijn Bloed verlost van alle zonden„-flauwekul — belachelijk vind, zo belachelijk dat ik zelfs maar liever niet de schijn wil wekken bij dat zootje te horen. En toch? Nou ja, laat ik dat maar voor een volgende keer bewaren. Ik wilde eigenlijk zeggen dat de kwaliteit van een goeroe, de hele vraag naar diens vermogens en of hij al of niet in staat is om de leerling te helpen bij het transcenderen van het bewustzijn, volslagen onbelangrijk is. Het is zelfs geen legitieme vraag. Datgene wat werkelijk gewicht in de schaal legt, is de oprechtheid van de leerling. Ik ben er nu van overtuigd dat een volstrekt toegewijde leerling (aangenomen dat devotie zijn weg naar verlossing is) bij een volkomen onterechte goeroe toch die verlossing vinden kan. De verlossing, of satori of hoe je het ook noemen wilt, wordt namelijk uitsluitend door de leerling in zichzelf bewerkstelligd, de Meester is enkel wat de leerling denkt dat hij is, uiteindelijk verlost iedereen alleen zichzelf. De Meester is een metafysisch technicus, een man die weet hoe het werkt, maar die het niet voor jou in beweging kan zetten. En daarnaast — en tot die mensen behoor ik zelf — zijn er leerlingen voor wie de devotie, gericht op een Meester, doodgewoon niet de aangewezen weg is: Ik loop die goeroes en swami's van allerlei slag nu al jaren achterna; vaak ben ik dan tijdelijk onder de indruk van wat ze zeggen of lijken te zijn. Er is geen twijfel aan dat sommige van hen een noblesse op hun gezicht meedragen die op een wezenlijke Umwertung duidt, maar halverwege merk ik altijd weer dat ik niet werkelijk oprecht knielen kan voor mensen van vlees en bloed, dat er altijd iets in mij is (hoogmoed, gezond verstand, domweg maar onvermogen?) dat mij ervan weerhoudt mijn lot in hun handen te leggen, blindelings opdrachten op te volgen in goed vertrouwen dat de Meester wel weet wat goed voor mij is. Vroeg of laat stuit ik steeds weer op een of ander bizar stuk theologie dat voor mij onaanvaardbaar is. Dan trek ik weer een tijdje teleurgesteld alleen verder, tot er weer een andere echte of quasi-heilige in zicht komt, die mij tijdelijk betovert. Ik denk dat ik, als het erop aankomt, iemand ben die het allemaal zelf uit moet zoeken en het zijn enkel angst en onzekerheid die mij tegen mijn eigen aard in toch naar dit soort lieden drijven. Als ik maar weer zelfvertrouwen had, als er maar een onaantastbare kern van solide vrede in mijzelf

was, dan zou ik dit soort esoterische trips niet maken. Maar goeie God, wie is zeker van zichzelf? Het is eigenlijk maar een walgelijk leven dat wij leiden, al te vaak niets dan droefenis wat de klok slaat en als ik vooruitzie, over de jaren heen, waarvan ik weet dat ik er nog heel wat voor de boeg heb, dan zie ik daar altijd de dood. Het is vreemd dat ik over de dood nooit anders kan denken dan in termen van duisternis en verschrikking, het is altijd een zwart gat met een gat erin, nooit de milde verlossing en het zachte verglijden naar een ander bestaan. Het zal wel komen doordat ik zo uitermate geregeerd word door dit lichaam en dit verstand, die beide uiteraard van God geen weet hebben, en alleen soms wanneer ik schrijf, en even daarboven word uitgetild, weet ik anders en beter. Maar die ogenblikken duren altijd te kort, ik slaag er niet in die momenten vast te houden. Vroeger op de zondags-school, waar ik maar een blauwe maandag op ben geweest, zongen we een mooi lied, dat me altijd is bijgebleven: „Neem, Heer, mijn beide handen en leid uw kind, tot ik aan verre stranden de ruste vind.” Zo zouden we altijd moeten kunnen leven, in de rustige zekerheid dat God ons werkelijk altijd nabij is en dat wij van Hem alleen maar gescheiden zijn door onszelf, door wat wij vooralsnog wensen te zijn. Maar dat vraagt om een ingrijpende verandering, dat vraagt om de dood van datgene wat Rudolf Steiner Ahriman noemde en waarover in de Gita wordt gesproken als De Doder. Doodt de Doder, zegt de Heer. Ahriman is de wezenlijke vijand, hij is in ons en buiten ons, heel anders dan Lucifer, die ook een tegenstrever is, een gevallen engel. Maar de Luciferische krachten zijn tegelijk ook noodzakelijk, zoals het dal noodzakelijk is om weet te hebben van de berg. Maar die dood is mij nog niet overkomen en tot zolang zal het wel huilen geblazen zijn en telkens weer lijden, lijden aan het leven en lijden aan de liefde. Ah, zo'n treurnis is dit alles, deze alles-overwoekerende dood die liefde is en liefde die dood is en waarin niets te bewijzen valt.

Over een paar dagen gaat Marian met vakantie. We zouden eerst samen ergens heen gaan. Ik had wat dichters bij huis willen blijven, Luxemburg of iets van dien aard, in de hoop dat ik daar minder gevoelig zou zijn voor de angst om te reizen. Maar achteraf durfde ze daar thuis niet mee aan te

komen en nu gaat ze voor een dag of tien met haar zusje naar hun huis in Davos. Ik zal haar missen. Ik denk dat ik haar heel erg zal missen en ook dat is zinloos, dat wachten op een stem die ver verwijderd is, een lichaam dat aan het handbereik is ontvallen. En we weten niet eens zeker of het wel de ziel is die onder dat alles gebukt gaat, misschien zijn het enkel de ongewilde uitkomsten van een louter chemisch proces, hormonen die hun zin niet krijgen. En wij maar roepen van ach en wee en denken dat het ons aangaat, terwijl in werkelijkheid de ziel domweg maar toekijkt, eerder lijdzaam dan lijdend, zoals je in het huis waar je woont water door buizen hoort lopen en leidingen waarneemt, die kraken en steunen. Maar in dat geval kun je naar buiten gaan, de zon in en zeggen: „Het is mijn huis maar waaraan ik lijd.” Maar uit het lichaam, dat toch ook zo vriendelijk en lief kan zijn, is geen ontsnappen mogelijk, tenzij in de slaap voor even en via de dood voor wat langer. Ik merk dat ik nu onbewust het enig juiste standpunt heb ingenomen, eerder gebaseerd op „ik ben een ziel” dan „ik heb een ziel”, maar veel baat vind ik daar niet bij en dat is in hoge mate verwarrend. Ik heb altijd gedacht, of zonder meer voor waar aangenomen, dat de versmelting van het ik met de ziel een soort olympische onverschilligheid zou opleveren, een mogelijk wel meelevend, maar toch ook bedachtzaam toekijken, een veel geringere rechtstreekse betrokkenheid, waardoor niet alle klappen zo hard zouden aankomen. Maar misschien is de scheiding in lichaam, ziel en geest ook maar een constructie die dat onbegrijpelijke geheel dat we zijn wat overzichtelijker maakt, zodat we erover praten kunnen. En dat zou inhouden dat het lichaam, voor de duur van dit symbiotisch samenwonen, evenveel ziel is als de ziel zelf. Dat die drie, hoewel ze in de tijd niet onafscheidelijk zijn, nu een onverbrekelijk geheel vormen en wat de een overkomt laat de ander niet onberoerd. Dat zou veel verklaren, denk ik, en het zou ook veel ascese en andere poespas overbodig maken. Want als maar één van de drie zich overgeeft aan God, dan geven alle drie zich over. Als het lichaam buigt, dan buigt de ziel mee en als de ziel verrukt is over schoonheid, dan spreekt het lichaam dat op eigen wijze uit.

Tussen het schrijven van deze brief door zat ik min of meer per ongeluk te bladeren in een oude gedichtenbundel, uit 1962

geloof ik. Lang voordat ik sonnetten schreef en lang voor al deze ellende begon. Ik werd getroffen door de inhoud van één gedicht in het bijzonder en ik dacht: Dertien jaar geleden al en nog steeds denk ik er precies zo over:

wij slapen samen,
vouwen in de stilte
ons op, mens aan mens, oog in oog,
het hoge woord der liefde op de lippen,
mond op povere mond.
dit is dus alles wat een mens kan zijn;
het hart geleege, geloogd,
brandschoon en waakzaam,
in de handen deze zindelijke stilte
in het hoofd de leeggeblazen hollen
van nog niet gevonden een mens
van nog niet een mens verstaan.

dit zal het dan wel zijn,
niet als goden geleeft of gestorven,
niet gewonnen of verloren,
slechts elkander een tijdlang bedekt
als het ene tekort het andere:
een malversatie die nog wordt bewezen.

Altijd ben ik gebukt gegaan onder dat gevoel van onvolkomenheid dat in de liefde het nadrukkelijkst is, nooit helemaal die ander te zijn, altijd teruggegooid te worden in je eigen kooi. Maar misschien is dat dan toch maar een illusie, teweeggebracht door gebrek aan inzicht. En als het waar is wat ik hiervoor schreef, dan is er toch nog hoop. In alles wat het lichaam doet, is dan de ziel mede aanwezig. Dan zou ik dat onvruchtbare standpunt eindelijk kunnen verlaten. Ja, ik denk dat ik dat geloof, ik denk dat ik dit maar ga geloven, dat de eenzaamheid die wij in de liefde gewaarworden, niet meer is dan een tijdelijke verduistering. We zijn de ander precies zo nabij als we onszelf nabij zijn en jezelf nabij zijn ('s morgens opstaan en van je lichaam houden en dus ook van je ziel), jezelf liefhebben, dat wordt maar traag geleerd. Wat is er nog veel te doen, Arie, en wat begin ik op een

walgelijke manier pathetisch te worden. Het wordt tijd dat ik aan deze brief een eind maak. Ik zal jullie in elk geval spoedig bellen om te horen hoe het met jullie gaat en de kleine en de andere kleine die op komst is. En wees alsjeblieft niet boos dat ik tot nu toe niet kwam, geen onwil, maar onvermogen houdt me uit jullie buurt en onder alle verduistering zal ik toch vroeg of laat wel genezen tot iets dat een beetje handzamer is in het dagelijks gebruik. *Jullie Daniël.*

De hemel is van blauw blik, het is nog vroeg in de ochtend, maar de zon schettert al over de huizen. Hij legt zijn hand op het blik van de auto en trekt die haastig terug. Heet, ongedacht heet. Uit de koelte van het huis komend, ervaart hij de hitte als iets angstaanjagends en hoewel het al dagen achtereen zulk weer is, raakt hij er nog steeds niet aan gewend. Hij opent het portier en moet even de adem inhouden om in de nog warmere stoof van dat interieur te durven duiken. Het is zo warm daarbinnen dat het lijkt of er iets essentieels aan de lucht is onttrokken. Hij gooit de plastic tas, waar het badlaken boven uitsteekt, op de achterbank en draait haastig alle ramen zo ver mogelijk open. Morgen de auto zo zetten dat hij 's ochtends in de schaduw staat, denkt hij vluchtig, dit is eigenlijk geen doen. Hij rijdt snel weg, het Sweelinckplein voorbij, waar diepbruine kinderen bijna bloot in het gras schreeuwen, waar moeders en oude mensen op de bankjes zitten, waar de lucht nu al in trillende spiralen boven de daken wervelt, een grote, hete hand, aangestookt door een ontzagwekkend vuur uit de hemel, die om zijn hals ligt en daar knijpt. Niet te hard, niet zo hard dat de dood al nabij is, maar hard genoeg om er weet van te hebben, om er bang voor te zijn en om toch door te rijden, omdat die angst er altijd is, weer of geen weer, en omdat het nu maar eens afgelopen moet zijn met dat binnen zitten en door het huis lopen als een herstellende zieke. Doorbijten en gewoon naar het strand gaan. Hij richt zijn aandacht op iets anders, denkt rijdend aan Marian en probeert zich voor te stellen wat ze ginds zal doen, om en nabij duizend onwaarschijnlijke kilometers bij hem vandaan, in een landschap met bergen die hij nooit gezien heeft, in een huis dat hij niet kent. Zijn voorstellingsvermogen reikt niet verder dan wat beelden van Marian zelf, liggend en lopend in een soort ansichtkaarten-landschap, groene weiden, donkere bossen, die zich halverwege

over berghellingen uitstrekken en dan overgaan in niets dan steen, fel belicht door de zon, met helemaal bovenin wat late plekken sneeuw. En natuurlijk denkt hij aan haar lichaam, hij denkt altijd aan haar lichaam. De opwinding die daarbij hoort, maakt de hand om zijn hals even losser, hij haalt wat vrijer adem en zit minder bevroren achter het stuur. Hij doet geen moeite om een parkeerplaats dicht bij het strand te vinden, hij laat de wagen ergens achter aan het begin van de Badhuisweg en loopt onder de hete zon in de richting van de boulevardpromenade. De meest wit geschilderde, kapitale herenhuizen liggen er schitterend en loom bij, in sommige voortuinen liggen badgasten lui op luchtbedden en stretchers, de geluiden om hem heen zijn klein en helder; praten in de tuinen, een sproeier die sissend zijn werk doet, een grasmaaier op het grote gazon van wat een bejaardentehuis lijkt. Voorbij restaurant Bali komt hem de wind van zee tegemoet. In die grote, open ruimte is het licht nog verblindender. Hij steekt het plein over en komt te midden van steeds meer mensen, hij is altijd weer even schrikachtig van die grote hoeveelheid lichamen. Vlak bij de zee staat een draaimolen, een ouderwetse, met paarden, die steigerend op en neer gaan en coupés met het uiterlijk van een arreslee. Sommige hebben een boeg als een zwaan, de kinderen schreeuwen boven de muziek uit, een mooi meisje met een leren tas aan haar gordel schuift professioneel tussen de stangen door en int het geld. Daniël blijft even staan en kijkt jaloers naar de vaders en moeders, die grimassen maken en telkens zwaaien wanneer hun kind op zijn sprookjespaard voorbijkomt. Om hen heen klinken alle talen die hij kent en vele die hij niet kent van gastarbeiders met te dikke vrouwen, die er in hun te Europese kleren onwennig en verkleed uitzien, het gesnater van Surinaamse jongens en meiden op enorme plateauhakken en zowaar een antieke joodse familie, die langs de zeewering dribbelt en die in 1975 niet thuishoort. De man in het zwart met slaaplokken en donkere hoed, de moeder en de kinderen stemmig netjes. Achter hun silhouet ontbreekt de houten wandelpier van voor de oorlog, die Daniël trouwens alleen maar van plaatjes kent en van horen zeggen. Hij luistert een paar tellen glimlachend naar het Jiddisch, dat hem nog steeds een beetje vertrouwd voorkomt, en vermoedt dat ze uit Antwerpen komen. Daar lopen ze nog zo, op en om hun handelshuizen. Het is eventjes zo duidelijk 1935 dat

hij denkt dat ze niet echt zijn. Stel eens dat het tijdreizigers waren, uitgestapt in het verkeerde jaartal. Ze komen van heel ver en hadden de invloed van het jodendom op de Westeuropese cultuur willen bestuderen. Maar er is een vergissing gemaakt en nu lopen ze rond in de verkeerde kleren, de meeste joden zijn al dood en vergeten en wat ervan over is, vecht in Erets Jisraeel of is onherkenbaar geworden in maxi-jurk en spijkerpak. Ze zullen niet meer vinden wat ze zochten, het wordt een vervelend gedoe op de terugreis, ze zullen een klacht indienen, maar dat kost allemaal tijd en geld en ondertussen is het al gebeurd, een heel volk verdwenen of veranderd, een taal al haast vergeten. Hem schiet ineens de tekst te binnen die hem vroeger het liefst was en daar duikt een seconde het gezicht op van Chanah, Chanah de tedere, de moeilijke, die de oorlog niet vergeten kan en die hij in geen jaren heeft gezien.

Oenter Dajne wajse sjtern
sjtrek tsoe mir Dajn wajse hant.
Majne werter zajnen trern,
wiln roe-en in Dajn hant.

Onder dat blanke voorhoofd van Jou, strek een vredige hand naar mij uit, zo luidde de vertaling ongeveer. Hij verbaast zich erover dat hij het nog weet, het leek lang geleden. Hij loopt naar de rand van de boulevard en kijkt naar beneden, aarzelend of hij zich zal voegen bij wat daar zwetend en drinkend en etend in strandstoelen ligt, of dat hij tien minuten verder zal lopen, de boulevard af naar het strand zelf. De ligstoelen hebben het voordeel dicht bij de auto te zijn. Als de angst weer op komt zetten, kan hij binnen tien minuten in die veilige haven zijn. Maar het is er beneden ook bloedheet en ten slotte is hij naar het strand gegaan om die angst nu eens een keer te trotseren. Hij besluit dus tot het laatste, neemt een van de trappen die naar het strand leiden en schopt onderweg zijn sandalen uit. Met de sandalen nu in de ene en de plastic tas in de andere hand waadt hij door het vuil verkleurde zand, waarin zijn voeten wegzakken, in de richting van de zee zelf, tussen de duizenden anonieme lichamen door, de radio's, de weggeworpen bier- en colablikken, de kinderen die met emmertjes lief en vruchteloos op en neer gaan tussen de geweldige zee en een onbeduidend kuiltje, de

badmintonspelers, de voetballers, de kuilgravers, de zittenden, de liggenden, de pratenden, de etenden, de vrienden, de slapende vrouwen, de achterom kijkende vrouwen, de lezende vrouwen, de getrouwde en de ongetrouwde, de spierwitte en de donkerbruine en alle kleuren daartussen en boven zijn hoofd een koepel, gevuld met eindeloos lawaai en gelach en geschreeuw en daaroverheen, sterker wordend naarmate hij dichterbij komt, de ruisende, regelmatige hartslag van de zee. Daar is het strand donkerder van kleur en koeler, hij loopt langs de rand en soms door het water, dat toch nog koud is, en soms spat er water over hem heen en dan lopen er huiveringen over zijn rug. De hitte laat haar handen van hem af en hoewel hij zich vreemd en leeg voelt in zijn hoofd, een leegte alsof hij niet bij deze mensen en niet in deze wereld hoort, alsof hij een vreemdeling is die dit allemaal niet kent, loopt hij toch moediger door. Aan het einde van de boulevard dunt de hoeveelheid mensen even uit. Hier wordt na de stormen van de afgelopen winter het strand opnieuw opgehoogd. Er ronken vrachtwagens met zand af en aan, geweldige, gemotoriseerde schoppen nemen monsterachtige happen zand en spuwen die elders weer uit. Er loopt een kolossale leiding, waaruit schijnbaar doelloos water te voorschijn komt. Daarachter, in de richting van Katwijk, op wat men nog altijd het stille strand noemt, neemt de drukte weer toe. Landinwaarts eerst de bijna lege duinen, daarvoor de rijen paviljoens, dan de eindeloze rijen ligstoelen en parasols, die als een leger zijn opgerukt tot aan de vloedlijn, dan de spelenden op het strand en ten slotte de zee zelf, die sloom is vandaag en waarin de zwemmers maar miniem gekleurde vlekjes zijn, die wel veel lawaai maken, maar die op dat grote lichaam van water toch onbeduidend blijven, even onbeduidend als de meeuwen die wat verder weg eindeloos schreeuwend op en neer gaan als kamikazepiloten die zich steeds weer op het laatste nippertje bedenken. Hij voelt zich beter en besluit verder te lopen, het botenstrand en de laatste paviljoens voorbij, tot waar op de grens van Wassenaar het naaktstrand begint. Hij is er nog niet geweest, maar er bestaat een goede kans dat hij er kennissen tegen zal komen. Halverwege staat hij even stil om een sigaret aan te steken. Soms bedenkt hij nog dat hij nu gevaarlijk ver bij de auto vandaan is en dus nog verder van huis, waar hij altijd denkt veilig te zijn, hoewel die gedachte nergens op slaat. Maar vaker denkt hij nu

dat het plezierig is om door het water te lopen en de zee te zien en de mensen, die nu langzaam in aantal afnemen, en te voelen dat er niet zoveel moed voor nodig is om door te lopen, minder dan hij gedacht had. Na een kwartier lopen vertelt een bord dat hij over 200 meter het naaktstrand zal hebben bereikt. De tekst is zo opgesteld dat het bijna als een waarschuwing klinkt. Het mankeert er nog maar aan dat er Achtung, Achtung boven had gestaan. Op het naaktstrand zelf kleedt hij zich verder uit en gaat op zijn badlaken liggen. Het is de eerste keer en hij gaat eerst op zijn buik liggen, de hinderlijk witte billen omhoog, het gezicht naar de zee. Langs de waterkant lopen opvallend veel wandelaars, argeloos, alsof ze werkelijk van plan waren helemaal naar Katwijk te lopen. Maar na tien minuten zie je diezelfde wandelaars even schijnbaar argeloos terugkomen. Ze proberen niet al te veel te kijken. Het doet hem denken aan die ene Engelse paardendag in het jaar waar de koninklijke familie zich te midden van iedereen bevindt en waar iedereen opvallend probeert de koninklijke gezinsleden niet te zien. De stad heeft er dus een nieuw genoeg bij, bloot kijken en zelf de broek aanhouden. Maar de naaktbaders lijken er stoïcijns onder te blijven en er heerst op die paar honderd meter strand een genoeglijke onder-ons-sfeer, die verder terug volkomen ontbreekt. Hij voelt zich al spoedig op zijn gemak, gaat af en toe op zijn rug liggen en smeert dan zijn onderbuik en liezen grondig in. Het is jaren geleden dat die werkelijk zon hebben gevoeld. Na een halfuur oppervlakkig lezen in een goedkope pocket van Iris Murdoch en steeds weer omdraaien, wordt de hitte hem te bar. Hij staat op en loopt in de richting van de zee. Bij elke stap slaat zijn geslachtsorgaan onwennig tegen zijn liezen, die glimmen van de olie. Maar als hij eenmaal in het water is, zijn de koelte en het slaan van de golven tegen zijn blote lichaam zo weldadig dat hij diepe zuchten loslaat uit zijn borst. Boven de zee is het licht diffuus en tegelijk onwaarschijnlijk scherp. Hij knijpt de ogen half dicht en laat zich dan vooroverglijden in die koude, prikkelende armen, die een minuut later enkel nog koel zijn. Hij laat zich drijven op zijn rug, af en toe een trage slag makend, waardoor zijn bovenlichaam even omhoogkomt en zijn schaamhaar een onbekend soort bruin wier lijkt, dat op de golven drijft. Af en toe krijgt een golf hem onverwachts te pakken, dan komt hij proestend en snuivend overeind. Soms voegt hij zich bij de

baders die dichterbij het strand de hoge golven afwachten om schreeuwend en uitgelaten in de bruisende kopgolf te duiken. Hij blijft lang in het water, tot hij helemaal is afgekoeld, rillend en met kippevel, en waadt dan naar de kant, druipend, hijgend, schuddend met zijn bovenlijf en onzegbaar voldaan over de vreugde van een halfuur lang geen zenuwen, geen angsten, alleen het lichaam dat zichzelf is. Op zoek naar de plaats van zijn kleren wordt hij aangeroepen.

„Daniël, Daniël, jij ook hier?”

„God, Mayola, ik hoopte al iemand te zien die ik kende.”

„Je moet erbij komen zitten. Tegen twaalfen komen nog een paar kennissen.”

„Even mijn spullen halen.”

Hij komt terug met het badlaken, zijn boeken en de tas en valt naast haar neer.

„Waar is Evdokya?”

Ze wijst naar de zee.

„Daar ergens. Ze zal zo wel weer komen. Je vraagt altijd het eerst naar haar als we elkaar zien.”

„Ik was gek op je dochter, ik heb zelden zo'n lief meisje gezien. Ze moet al weer groter zijn, een jaar of vijf, denk ik.”

„Je was gekker op haar dan op mij.”

„Ja, dat is waar.”

„Waarom kom je nooit eens langs? Je hoeft toch niet weg te blijven?”

„Ik heb het vaak gewild (dat was trouwens waar), maar het kwam er nooit van. Veel werk en ik word nog altijd opgevreten door die moeilijke relatie met Marian.”

„Ga je daar nog steeds mee om? Je bent gek.”

„Dat zegt iedereen. Nou ja, bijna iedereen.”

„Ik dacht dat je helemaal niet zo gek op haar was toen ik je de laatste keer zag. Ik kreeg de indruk dat je wel van haar af wou.”

„Dat was toen ook zo. De hele toestand was te moeilijk. Maar ik kan toch niet buiten haar. Het is allemaal nogal stom, maar voorlopig is het zo.”

„Klootzak,” zegt ze liefkozend, „je bent een rare hannes, jij.”

Hij glimlacht vertederd.

Ze worden ondersteboven gelopen door Evdokya, die kletsnat en bruin, en met een mollige vrouwtjes-kindjesbuik en met grote, oeverloze ogen kwam aangestormd. Hij voelt een golf van

warmte en ontroering als hij die kleine, lieflijke billen en het gezicht en de armen ziet. Het is allemaal rond en poezelig en het maakt een onweerstaanbaar verlangen in hem wakker om ook zo'n dochtertje te hebben, geen zoon, maar een dochtertje als dit, om er hand in hand mee te lopen en het overdag op ijs te trakteren.

Mayola ziet het wel, ze heeft scherpe ogen, maar ze zegt alleen maar: „Je bent nog altijd gek op haar, is het niet?”

Hij knikt en dan wendt ze zich naar het kind: „Hé, zeg eens wat. Ken je deze meneer nog?”

Het kind wil eigenlijk al weer weg, maar oudere mensen zijn lastig, ze willen altijd een antwoord hebben en dus trekt ze gehoorzaam denkrimpels en schudt dan wild met het hoofd.

„Dat is Daniël. Hij heeft ons verleden jaar van dr. Peper naar het ziekenhuis gereden toen je een kraaltje in je neus had dat er niet uit wou. Weet je het nou weer?”

Er glijdt een trek van verheldering over het kleine gezicht.

„Jij had een hond,” zegt ze.

„Die heb ik nog,” zegt Daniël.

„En we zijn een keer met Mayola en jou in een boot geweest om te roeien. En ik heb honger.”

„Je kan een appel krijgen of een boterham.”

„Een appel,” zegt Evdokya.

„Hier dan en ga maar weer spelen, lekker dier. Maar niet zover, ik moet je van hieruit kunnen zien.”

Met de appel rent ze weg, op veel te korte beentjes en met vetkussentjes onder aan de billen.

„Je had ze wel graag willen hebben, is het niet?”

„Kinderen bedoel je? Ja,” zegt hij, „dat had ik wel graag gewild. Dat wil ik nog steeds wel.”

„Je zou gewoon verliefd moeten worden op een lekker wijf met een kind. Dat is precies wat voor jou.”

„Ja, maar het lukt me niet om er zo een te vinden. En op het ogenblik zou ik ook niet willen. Ik zit met handen en voeten vast aan Marian.”

„Is die er niet? Werkt ze?”

„Ook dat. Maar op het ogenblik zit ze in Davos.”

„Zonder jou?”

„Dat zie je toch.”

„Sorry, ik wil me er niet mee bemoeien.”

„Het geeft niks. Je bent de eerste niet die me voorzichtig vertelt dat ik beter af ben zonder haar. Ik weet het ook wel.”

„Je moet echt weer eens langs komen. Dat vind ik een beetje lullig van je dat je dat niet gedaan hebt,” zegt ze en ze schudt met het hoofd, zodat de honderden korte, rode krullen ijzerkleurig dansen in de zon, „nee, echt, dat meen ik.”

„Dat weet ik wel,” zegt Daniël, „en ik kom ook wel weer. Als ik me beter voel.”

„Slik je nog steeds die rotzooi?”

Hij knikt.

„Weet je wat het met jou is,” zegt ze, „jij hebt te veel medelijden met jezelf. Dat zit je maar thuis op te fokken. En jij durft je niet kwetsbaar op te stellen. Je wilt het niet weten voor de mensen, ze mogen niks aan je zien en dus blijf je maar thuis. Ik begrijp niet dat je zo doet, je bent toch best lief.”

„Ik zou het niet kunnen,” zegt hij, „ik zou er bang voor zijn om bijvoorbeeld bij jou thuis te zijn met misschien nog meer mensen. Die benauwdheid en die angst overvallen me soms ineens. Wat moet ik dan zeggen? Ik voel me niet goed? Ik heb zin om te huilen? Ik ben bang?”

„Ja,” zegt ze, „dat zou je moeten zeggen.”

„Ik zou het gevoel hebben dat ik anderen lastig viel met dingen waar ze niets van willen weten.”

„Onzin,” zegt ze gedecideerd, „als jou nou het omgekeerde overkwam? Iemand komt bij jou en die kan het plotseling niet meer houden. Stuur jij hem dan de deur uit?”

Hij moet toegeven dat dat niet zo is.

„Mensen zijn veel aardiger dan je denkt,” zegt ze, „en je weet best dat ik gelijk heb. Maar je wilt niet van je voetstuk vallen, soms ben je net Arthur. Je durft niet hardop toe te geven dat je zwak bent en bang.”

„Ik praat er toch over,” zegt hij verdedigend, „ik heb er een avond lang met jou over gepraat.”

Ze krabt zich ongemaneerd op de billen en schudt opnieuw, nu geërgerd, het hoofd.

„Praten!” zegt ze, „wat is nou praten? Jij schrijft en praat de hele dag. Begrijp je dan niet dat er een enorm verschil is tussen *zeggen* dat je bang bent en gewoon maar bij iemand bang *zijn*?”

Godverdomme, denkt hij radeloos, godverdomme, straks ga ik hier zitten huilen. En meteen weet hij dat ze gelijk heeft, dat hij

wel zwak kan zijn, maar dan alleen tegenover de enkeling die hij als zijn meerdere beschouwt en dan nog meestal alleen verbaal. Hij draait zijn hoofd weg, kan niet langer kijken in dat ernstige gezicht tegenover hem.

„Je hebt misschien wel gelijk,” zegt hij met een dikke keel.

„Nou ja,” zegt ze, terwijl een gespierde hand even op zijn been rust, „je moet zelf maar zien. Ik vind het fijn als je komt.”

Ze blijven een tijdje stil, hij lacht wat onwennig naar haar en dan begint hij snel toch weer te praten.

„Ik denk echt dat je op een bepaalde manier wel gelijk hebt. Ik bedoel, het is waar, ik durf niet makkelijk zwak te zijn bij anderen. Maar het is niet alleen een relatieprobleem, want ik praat en communiceer toch wel vrij gemakkelijk. Maar het gaat achter die angst en die spanning voor minstens een deel om iets anders. Ik heb vaak het gevoel dat ik ergens op zit te wachten, iets dat er al bijna is, je kunt er haast je hand naar uitsteken. Een soort verandering van binnen, een soort bekering misschien.”

„Dus je bent nog altijd met God bezig,” stelt ze vast.

„Ik ben bang van wel.”

„Daar kan ik je niet volgen,” zegt ze, „en ik denk eerlijk gezegd wel eens dat dat een beetje onvruchtbaar is, dat wachten op iets vaags dat misschien nooit komt. Je zou nu wat moeten doen. Straks komt hier bijvoorbeeld een jongen met zijn vrouw en kinderen, die heeft net zo iets als jij. Of niet net zo iets, het is natuurlijk nooit hetzelfde, maar het komt in de buurt. Hij is bang voor open ruimten, pleinen, brede straten, buiten, het strand. En toch komt hij hier straks naar toe. Hij heeft er medicijnen voor natuurlijk, net als jij, maar hij komt. Je moet erop afgaan.”

„Ik ben er toch ook,” zegt hij.

„Ja,” antwoordt ze, „jij bent er ook. Maar aan je billen te zien ben je hier voor het eerst.”

Daniël lacht.

„Ja,” zegt hij, „ik ben hier voor het eerst en jij duidelijk niet. Ik ben al wel vaker op het strand geweest. Soms gaat het goed, soms moet ik hals over kop naar de auto terug. Dan kan ik het niet uithouden.”

„Nou,” zegt ze, „je bent er nu in elk geval. Als we eens gingen zwemmen?”

Hij knikt en ze staan op. Ze is een half hoofd groter dan hij, een rijzige, rechtop gaande gestalte, die dan misschien wel angst kent

voor mensen, maar niet voor deze aarde. Ze zet haar voeten stevig neer en haar hele houding verraaft dat ze hier thuis is, terwijl hij loopt alsof hij van alle kanten uit het niets bedreigd wordt, alsof de aarde zelf gevaarlijk zou kunnen zijn.

Maar het water gorgelt vitale rijmen van vertroosting en hij duwt uit alle macht tegen de duisternis die hem omgeeft, tegen het onheil dat bijna tastbaar in die van hitte laaiende lucht hangt en waarvan niemand iets schijnt te merken. Behalve jij en ik, zegt hij tegen zijn lichaam, *hinase hi(c) anda thu*. Hij laat zich in het water vallen en denkt er de eerste helft van de regel bij, ooit eens ergens geleerd, gehoord, gelezen, de oudst bekende regels van de taal waarin hij denkt en schrijft: *hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hi(c) anda thu*, alle vogels hebben een nest, behalve ik en jij. O, droefheid, die zich groot in hem gaat maken, o, man achter dit bureau, die nu schrijft en herleeft en zich verstopt achter namen als Daniël, *Daniël*, het tij is niet meer te keren, het was toen niet te keren. De macht van het woord, van een zin zo lang geleden ergens in de marge van een Latijns handschrift geschreven, bewijst zich andermaal, zijn lichaam, mijn lichaam, wordt een grote klok, waarin de kleinere klepel van het hart heen en weer gaat, een intiem heelaal, bonzend en gonzend, krakend in al zijn voegen, een angstige haas in zijn leger van bloed. Hij vlucht naar de kant op voeten die hem, o wonder, nog dragen willen. Dan staat hij trillend en nat in het zand, tot aan de rand gevuld met verbijstering en angst, op een onbekende planeet, waar vijandschap heerst, waar het zand en de stenen bijten, waar de mensen ijzeren tanden hebben en toch van de prins geen kwaad weten. Ze is hem achternagekomen. Zij is niet van ijzer, zegt hij tegen zichzelf, het is niet eerlijk, niemand is van ijzer, maar jij bent van ijzer, je bent een schelp die niet open wil, die niet meer open durft, een oester met kramp in de kaken van verlangen om toch en angst van alsjeblieft niet meer. „Is het weer zo?” vraagt ze.

„Ik moet weg,” zegt hij, „ik kan maar beter weggaan.”

„Moet ik meegaan?”

Hij schudt het hoofd.

„Ga dan maar,” zegt ze, „en vergeet niet terug te komen.”

Hij loopt vermoeid naar de plaats waar zijn kleren liggen. De zon hamert al weer en de hand om zijn keel zet zich vaster en vaster. Hij dwingt zichzelf diep te ademen en waagt zich stap voor stap,

de tas weer in de hand en haastig een zwembroek aan, in de tergende, onoverzienbare ruimte die hem scheidt van veiligheid. Veiligheid voor wat, veiligheid waarin?

Van binnen is hij rood van schaamte en pas wat verder durft hij om te zien naar Mayola, die daar nog steeds staat en een gebalde hand omhoogheft. Hij weet nu waar ze hem altijd aan heeft doen denken, het was verstopt onder kleren en woorden, maar naakt en in het water kwam de waarheid aan het licht. Amazone is het woord, jageres, bruin en snel, evenveel waard als een man en toch overal vrouw genoeg. Dat is geen waarheid waarmee aan het strand iets te beginnen valt, maar hij wordt er wel rustiger van, de hand wordt genadevol van hem afgenomen en bij het botenstrand is hij al weer zo bedaard dat hij denkt: Waar was ik nu bang voor, waarom ben ik niet gebleven? En even aarzelt hij zelfs en maakt in het water pas op de plaats. Maar dan loopt hij door. Hij kan daar op het strand toch niet gaan huilen?

Marian is nog altijd niet terug. Hij heeft een paar maal 's avonds gebeld, de nabijheid van de stem is bedrieglijk, het klinkt alsof ze nauwelijks ver verwijderd kan zijn. Ook nu weer draait hij het moeilijke nummer, eerst de landentoeegang en dan een eindeloze reeks cijfers. Daarna luistert hij enige minuten ontmoedigd naar haar gebabbel over alles en niets. Hij zegt dat hij van haar houdt en dat hij haar mist en hij schaamt zich om de zwakte en de hulpeloosheid die daarin doorklinken en om haar antwoorden en vragen, die op de vlakte blijven en toch goed bedoeld klinken („Ik ben gauw genoeg weer terug . . . nu heb je tenminste even de tijd om rustig te werken . . . je moet maar denken: dan is het straks weer allemaal des te fijner . . .”) en hij proeft in de woorden die ze voortbrengt dat zij hem niet al te zeer mist, niet half zoveel in elk geval als hij haar.

„Ik bel morgen of overmorgen weer,” zegt hij dan, „om dezelfde tijd.” Dan legt hij de hoorn op de haak. Er is niets gezegd dan wat banaliteiten, het is vroeg in de avond, even over zevenen. Hij heeft niets anders te doen dan zijn verplichte Kür te denken: Marian, de angst voor de dood . . . het huilende dier dat in zijn borst woont . . . en weer Marian en weer de dood en zo gaat het rond en rond in zijn hoofd, tot hij zijn kop schudt als een woedend en wanhopig beest, niet wetend wat te doen, niet wetend wie te bellen. Hij pakt een papier en een ballpoint en

zoekt in een potje met kleingeld naar drie gelijke munten. Als er drie kwartjes zijn, zal ik de *I-Tjing* raadplegen. Dat is het kindergevoel, balancerend op de stoeprand: als ik tot de hoek kom zonder in de goot te stappen, gebeurt er iets fijns. Er zijn drie kwartjes, hij pakt de *I-Tjing* in de nieuwe uitgave van Richard Wilhelm en schrijft de vraag neer die hij al zo lang niet heeft durven stellen: „*Moet ik de relatie met Marian verbreken?*” De woorden in zijn ongemakkelijke, vreemde handschrift roepen angstige voor gevoelens op, alsof door het schrijven van wat al zo vaak is gedacht en waarvoor hij zo bang is, dit tot bindende wet is geworden, een thora voor de ziel. Hij schudt de munten keer op keer grondig binnen zijn gesloten handen voor hij ze laat vallen. Een zeven en een zes en nog tweemaal een zes, dan een acht en weer een zeven. De hele en gebroken lijnen voegen zich tot het hexagram dat hij haastig opzoekt. Het bovenste trigram is Ken, het Stilhouden, de berg, het benedenste is Tsjen, het Opwindende, de donder. Samen vormen ze hexagram 27, DE MONDHOEKEN (DE VOEDING).

Dit teken is het beeld van een geopende mond: boven en beneden de vaste lippen met daartussen de opening van de mond. Van het beeld van de mond, waardoor men de spijzen opneemt om zich te voeden, gaan de gedachten op de voeding zelf over. In de drie onderste lijnen wordt de eigen voeding en wel de lichamelijke uitgebeeld: in de drie bovenste lijnen daarentegen de voeding en de verzorging van anderen, speciaal op geestelijk-hoger – niveau.

HET OORDEEL

De Mondhoeken. Standvastigheid brengt heil.

Zie naar het voedsel en de dingen waarmee iemand zelf tracht zijn mond te vullen.

Bij het verschaffen van verzorging en voeding is het belangrijk, dat de zorg ten goede komt van degenen die het verdienen, en dat men voor zijn eigen voeding op de juiste wijze zorgt. Als men iemand wil leren kennen, heeft men er maar op te letten, aan wie hij zijn zorgen wijdt en welke kanten van zijn eigen wezen hij tot ontwikkeling brengt. De

natuur voedt alle wezens. De grote man voedt en verzorgt de mensen van betekenis, om door hen voor alle mensen te zorgen. Meng-tse VI A 14 zegt hierover: Als men wil weten of iemand bekwaam is of tot niets deugt, hoeft men er maar op te letten welk deel van zijn wezen hij bijzonder belangrijk vindt. Het lichaam heeft edele en onedele, belangrijke en onbeduidende delen. Men mag ter wille van het onbeduidende het belangrijke niet schaden, en ter wille van het onedele het edele niet te kort doen. Wie voor de onbeduidende delen van zijn wezen zorgt, is zelf onbeduidend. Wie aan de edele delen van zijn wezen zijn zorgen wijdt, is een edel mens.

De onbeduidende delen, wat zijn onbeduidende delen, wat zijn onedele delen? Is de penis een onedel deel of juist niet? Daar zorgt hij in elk geval goed voor, misschien wel te goed. Hij denkt aan de woorden van de wijzen over het eindeloze rad der begeerten. Is hij bezig ter wille van het onedele het edele te kort te doen? Wrevel, allemaal onzin. Hij leest de tekst van de lijnen die voor interpretatie in aanmerking komen. Misschien staat daar iets bij dat hem wijzer maakt.

Zes op de tweede plaats betekent:

Zich wenden naar de top voor voeding.

Van de weg afwijken, om op de heuvel voeding te zoeken.

Zo voortgaan brengt onheil.

Het normale is, dat men voor zijn voeding zelf zorgt of zich door degenen die de plicht en het recht daartoe hebben, op redelijke wijze laat onderhouden. Wie door innerlijke zwakte niet in staat is voor zijn eigen onderhoud te zorgen, zal zich onrustig en onvoldaan voelen. Dat is onwaardig, want zo verloochent men zijn afkomst. Als men daar een gewoonte van maakt, brengt dat rampspoed.

Zes op de derde plaats betekent:

Afwijken van de voeding. Standvastigheid brengt onheil.

Handel in tien jaar niet zo. Niets is bevorderlijk.

Wie voedsel zoekt dat niet voedt, tuimelt van begeerte naar genot en in het genot wordt hij verteerd door de dorst naar

begeerte. Hartstochtelijk jagen op dat wat de zinnen bevredigt, leidt nooit tot het doel. Nooit mag men zo handelen. Daar komt niets goeds uit voort.

Zes op de vierde plaats betekent:
Naar de top zich wenden om voedsel brengt heil.
Met felle ogen als een tijger om zich heen spieden
in onstilbaar begeren. Geen blaam.

Anders dan bij de zes op de tweede plaats, waar een mens wordt voorgesteld die alleen vol ijver op eigen voordeel uit is, tekent deze lijn een mens die erop uit is, vanuit zijn hoge positie zijn licht te laten schijnen. Daarvoor heeft hij hulpkrachten nodig, omdat hij zijn verheven doel niet alleen kan bereiken. Begerig als een hongerige tijger is hij op zoek naar de juiste mensen. Maar omdat hij voor het welzijn van allen zorgt en niet uitsluitend voor zichzelf, is zulk een ijver niet verkeerd.

Langzaam, na een paar maal herlezen, dringt de betekenis van de tekst tot hem door. De zes op de tweede en derde plaats behoren tot het onderste trigram en hebben betrekking op de lichamelijke kant van de vraag. Blijkbaar wil het orakel hem vertellen dat hij zijn wezen voedt met Marian en zo voedsel zoekt dat niet voedt. Handel in tien jaar niet zo. Zo doorgaan brengt onheil. Dus toch, denkt hij. Eigenlijk brengt de tekst op subtiële manier zijn eigen weten onder woorden, vertelt dat hij bezig is zich op volstrekt verkeerde wijze te voeden in heel wat ruimere zin dan het lichaam alleen. Het valt hem op dat de zes op de vierde plaats, ongevraagd, ook die andere kant van zijn aard belicht, de Daniël die zoekende is naar God, soms wat kleine scherven vindt die de moeite waard zijn en die vervolgens weer uitdeelt aan wie er maar om vraagt. Op zoek naar de juiste mensen als een hongerige tijger. Daarin is geen blaam. Hij zou dus Marian moeten verlaten en de juist opgegeven speurtocht naar iemand die hem wijzer kan maken, moeten voortzetten. Hij zet het boek weer in de kast. Noch tot het een noch tot het ander is hij op dit moment in staat. De goeroes en de swami's hangen hem mijlenver de keel uit en de gedachte nu Marian te moeten opgeven is nog erger, erger dan al het andere. Ik zal maar moeten berusten, denkt hij zwaarmoedig, deze ziekte in mij moet

maar uitwoeden, het moet maar over me heen gaan en alles maar schoonbranden. Je weet wel wat er staat en je weet zelfs wel dat het waar is wat er staat, maar het lichaam moet er klaar voor zijn, het vlees en wat er in huist moeten de lessen eerst leren. Hij zal geduldig moeten wachten tot alles van binnen nog vermoeider is geworden, tot er niets meer is dat zich verzet.

Hij loopt naar het raam, het is nog steeds niet donker. De grootste hitte is verdwenen en in en boven de tuin hangt de ontoegankelijke stilte die aan het vallen van de duisternis voorafgaat. De ramen staan wijd open en af en toe komt de wind haast zuchtend tussen de huizen door, lichte geluiden makend in de bomen. Iemand zou Daniël van buitenaf kunnen zien staan, een kleine man, scherp afgetekend tegen het raam, een man die op dat ogenblik naar niets in het bijzonder kijkt, een wachtende man.

Waarop wacht een man als Daniël? Iemand van buiten, de iemand die hem nu zou kunnen zien staan, zou het niet kunnen weten. De schrijver, die niet Daniël heet, maar die Daniël wel is, hij zou het kunnen weten. Hij kan met zijn ogen gesloten Daniël heel goed zien staan, het is immers nog maar zo kort geleden, nog geen halfjaar misschien, en hij is die Daniël zelf, hij heeft daar zelf gestaan. Hij heeft Daniël nooit een achternaam gegeven, het zou te veel leugen zijn geweest, hij zou zich daardoor zover van hem hebben verwijderd dat hij zichzelf niet meer kon zien en nu zijn Daniël en de schrijver elkaar in de tijd zo dicht genaderd dat het verschil dat ooit tussen die twee heeft bestaan, dat nooit tussen die twee heeft bestaan, opgelost is. Er is niets meer waarachter ik mij kan verbergen, het is vandaag een dag als alle andere, het is een zeer uitzonderlijke dag, de 21ste maart 1976, de eerste dag van Pesach. Ik en de schrijver en Daniël zijn één, slechts een handvol maanden en gebeurtenissen lijken ons van elkaar te scheiden, maar daarin is geen werkelijkheid te vinden die voor lezer of schrijver ter zake doet. Het is daarom maar beter één enkel mens te zijn, ik die moet schrijven over wat er is gebeurd, omdat zonder dit werk deze mens niet voltooid kan raken.

5. De binnenste leegte

Wie het Zelf ziet als de doden, en wie denkt dat hij gedood wordt, beiden zijn onwetend. Hij doodt niet en wordt ook niet gedood. Gita, II, 19

16 AUGUSTUS

Vandaag is er niets bijzonders gebeurd. Ik heb zonder veel animo geprobeerd te werken en voor het eerst gezien dat een van de houtduiven die altijd in de bomen aan de overkant nestelen, in de goudenregen ging zitten. Dat is, nu ik er goed over nadenk, wel een beetje vreemd. De zaadpeulen van de goudenregen zijn uitermate giftig en vogels zitten niet graag in giftige bomen. Ik kom meer en meer in een staat van bewustzijn (bij vlagen, altijd maar bij vlagen) waarin alle dingen, behalve van hun gewone betekenis, ook nog de dragers kunnen zijn van speciale boodschappen. Dat is een gevaarlijk terrein, omdat de mogelijkheid tot onbeheerst hineininterpretieren niet uitgesloten is. Soms denk ik dat die behoefte misschien wel wijst op een langzaam desoriënterende geest, die, niet meer bij machte zich rationeel te gedragen, een uitweg zoekt door langs andere, minder logische circuits te denken. Bij die houtduif bijvoorbeeld maakte ik onmiddellijk de zo voor de hand liggende en ook wat goedkope associatie van de vredesduif die rustig in een „slechte” boom kan gaan zitten, omdat het er voor hem toch niet toe doet, iets van „den reinen is alles rein”. Op zichzelf betekent het hele voorval waarschijnlijk niets, de enige betekenis die het heeft is de waarde die ik eraan hecht. Maar is die waarde daarom minder en kan ze dan als subjectief en dus als waardeloos terzijde worden gelegd? Het is makkelijk vol te houden dat niet alleen mijn houtduif, maar de hele wereld niets betekent, geen betekenis heeft in

zichzelf. De wereld waarin wij leven, is van een volstrekt onvatbare objectiviteit, onbenaderbaar en onbruikbaar. Ze krijgt pas waarde door en in de toeschouwer, op een even subjectieve wijze als ik mijn houtduif in de goudenregen zie zitten. Ik kan er trouwens niet onderuit dat vogels, sommige tenminste, een meer dan gewone rol in mijn leven lijken te spelen. Mijn reactie daarop is verwant aan die van de oude Grieken, voor wie vogels eerder bringers van tijdingen waren die ontraadseld moesten worden, dan gewoon maar vogels. Zo houd ik er niet van om een kraai van links naar rechts voorbij te zien vliegen en het woord kraai heeft voor mij bepaald een onheilspellende klank. Kraaien hebben trouwens alleen maar betekenis in de vlucht en dan nog verkrijgt de lijn die ze trekken enkel inhoud wanneer die in een bepaald verband staat tot de overige lijnen waaruit het landschap is opgebouwd. Lopend en zittend en pikkend, wat ze meestal doen, zijn ze zonder enige betekenis, gewoon een zwarte, meestal niet al te aardige vogel. Ik weet trouwens absoluut niet waarom ik dit soort dingen weet en waaruit ik deze dingen weet. Misschien is de kraai voor mij een archetypische overlevering, een erfenis uit een ver verleden. Griekenland, denk ik nu, en „omen” en ik zie een bijna kraakwitte, stenen helling, waarover een slechte weg loopt, die door wielen is uitgesleten en waarboven stofwolken hangen. De helling is slordig begroeid met armzalige struiken, maar verder in de diepte wordt het groener en groener, het groen dat op de verborgen aanwezigheid van water duidt. Maar ook daar-beneden is het stil, er wonen geen mensen, hoewel ze er wel komen, en de naam die erbij hoort, is Delphi. Ik ben nooit in Delphi geweest, noch in Griekenland, ik heb geen klassieke opleiding gehad. Heb ik ooit in Griekenland geleefd? Waarom niet, we moeten toch ergens geleefd hebben, mijn voorlaatste leven was ergens in Engeland en nog altijd—nog altijd is overdreven—ik bedoel op sommige zeer bewogen momenten of op ogenblikken waarin door mijn werk binnen in mijzelf een geconcentreerder brandpunt van aandacht ontstaat dan normaal, hoor ik Engelse stemmen, spreekt tot mij een stem in het Engels. Nog niet zo lang geleden, anderhalf, twee jaar terug, Lucia was er nog, zat ik aan de werkbank in het atelier, helemaal verzonken in iets nieuws, een van mijn eerste pogingen om naturalistisch te werken. Plotseling hoorde ik binnen in mij een

duidelijke stem, niet de stem waarmee je zelf innerlijk denkt, maar een mij vreemde stem, die zei: „I don't give a damn for your . . . until you recognize that I am your master.” Ik zou er heel wat voor over hebben gehad om te weten wat er gestaan heeft op de plaats van de puntjes, maar dat deel van de tekst is weg, niet verstaan, niet gehoord, hoewel je mag aannemen dat op dat ogenblik de stem even duidelijk was als daarvoor en daarna. Het is dus niet gehoord, het wilde niet gehoord worden door het ik, dat van geen wijken weten wil, of dat misschien wel wil, maar niet durft. En dus blijf ik opgescheept zitten met een vage bedreiging, waaraan de liefde niet ontbreekt, doch waarmee ik niets beginnen kan, omdat het trefwoord zoek is. Dat zijn de werkwijzen van het ego, het hoort gewoon niet wat het op dat moment niet horen wil, omdat wel te horen bedreigend zou zijn voor zijn voortbestaan. Ik hoop maar dat iemand hier nota van wil nemen.

Ik dwaal trouwens af van mijn vogels. Ik heb te veel over de kraai gepraat, terwijl mijn persoonlijke vogel de blauwgrijze reiger is, die langbenige viseter. De reiger is een van de weinige grote vogels die een goede kans maken om ons wanbeheer op de aarde nog een tijdlang te overleven. Je ziet ze steeds dichterbij in de nabijheid van grote steden en zelfs wel daarbinnen. Maar dieper in de stad, bijvoorbeeld waar ik woon, zijn ze toch uiterst zeldzaam. Onlangs liep ik met de hond over de kade—hij was gelukkig aangelijnd—toen er een reiger aan kwam vliegen uit de richting van het Gemeentemuseum. Het zijn vliegend zeer imposante dieren, maar ze zijn ook een beetje bekakt, want ze steken bij het landen hun poten argwanend en wat kouwelijk vooruit, alsof ze bang zijn natte voeten te krijgen, wat voor een visvreter nogal raar is. Het was al laat, ik was de enige wandelaar en deze reiger kwam rustig naar beneden en stond mij vanaf de overkant kalm aan te staren. Ook hun manier van aankijken is vreemd: ze zien je verdomd goed, ze zijn zelfs wel geïnteresseerd, maar ze slagen er tegelijk in de indruk te wekken dat je wat hen betreft kunt doodvallen. Nou nee, dat is niet helemaal de waarheid, ze kijken als ouwe goeroes die al een beetje moe zijn, maar nog erg bij de pinken en veel te wijs om te laten merken dat ze je wel mogen. Hij vloog tijdenlang niet weg, hoewel er tot tweemaal toe een tram voorbijdenderde, die daar vlak langs het water rijdt. Pas toen ik mij omdraaide en terug wilde lopen naar

huis, maakte hij een paar lange, glijdende passen en ging voor zo'n groot beest moeiteloos de lucht weer in, terug naar de rand van de stad. Op die speciale avond zei deze reiger tegen mij, op de vage manier die vogels eigen is, dat het allemaal best in orde zou komen en dat ik maar geduld moest hebben. Dat was, voor een reiger, al vrij direct. Meestal doen ze voor mij niet meer dan het positieve van een bepaalde situatie bevestigen. Ik krijg altijd een gevoel van opluchting wanneer op een dag die door een bepaalde gebeurtenis van belang is geworden, mijn reiger weer verschijnt. Voor mij is het verschijnen van de reiger altijd de bevestiging dat het ondanks alles toch goed is of dat een bepaalde zaak, waaraan ik mogelijk wel twijfel, op de goede manier is aangepakt. Zo'n situatie kan best heel triviaal zijn en hoeft helemaal geen spirituele achtergrond te hebben. Toen ik dit voorjaar een andere tweedehands auto kocht, wat duurder dan gewoonlijk, vloog een reiger rakelings en zeer laag tussen de huizen door over mijn hoofd op het ogenblik waarop de dealer mij de sleutels in handen gaf en iets mompelde van veel succes met uw nieuwe auto. Op dat ogenblik wist ik dat die auto geen miskoop was, iets dat ik aan de hand van het nummerbord al vermoed had, maar ik was er niet zeker van. Ik bedoel maar, zo werkt het ongeveer. Doch de reiger kan ook als het ware anoniem verschijnen. Hij is dan niet de drager van een rechtstreekse boodschap, maar heeft dan zo'n beetje de functie van het synchronisme bij Jung, het geeft de zekerheid dat je, ondanks mogelijk aanwezige rottigheid, toch om en nabij in het goede spoor van gebeurtenissen zit en dan bedoel ik natuurlijk het voor mij goede spoor van gebeurtenissen. Want mijn gebeurtenissen zouden anderen wel eens zuur kunnen opbreken en omgekeerd. Er zijn veel meer voorbeelden van zulke verhalende reigers, vooral in de laatste jaren van mijn leven. Maar de meeste daarvan ben ik vergeten. Het was trouwens wel zo opvallend dat het ook Lucia niet ontging en die heeft nog eens, een halfjaar voor ze wegging, voor mij een reiger geschilderd op bladgoud. Het is een enigszins voddige, wat mistroostige reiger, die eruitziet alsof hij zeer goed heeft gegeten en tegelijk alsof hem dat niet al te best is gekomen. Hij staat op een verhoogd stukje oever en kijkt uit over een vrij grote uitgestrektheid water met aan de overkant enkele grote bomen, die vaag in dat water weerspiegeld worden. Eronder staat: „Voor mijn lieve Daniël” en dat lijkt

alweer zo lang geleden dat ik er nauwelijks iets bij voel, niet veel anders dan een vaag soort lijden, geen lijden meer om de afwezigheid van Lucia, maar lijden omdat wie heeft liefgehad, later ook nog lijden moet omdat hij nu niet meer liefheeft. Of, zoals Cyril Connolly onder het pseudoniem Palinurus schrijft in *The unquiet grave*, een boek dat ik met stijgende bewondering en toenemend verdriet lees: „As bees sting, so the promiscuous leave behind them in each encounter something of themselves by which they are made to suffer.”

Ik heb de reiger, die boven mijn bureau en naast het raam hing, even van de muur gehaald. De onderlaag is gaan bladderen en laat op sommige plaatsen bijna helemaal los van het hout. Dat komt ervan als je zo iets te dicht bij de centrale verwarming hangt. Maar het is natuurlijk tegelijkertijd terecht dat iets dat destijds met zoveel liefde is geschilderd, thans zoetjes aan vergaat nu diezelfde liefde haar maaksel al lang niet meer in stand houdt. Dat is weer zo'n mooi voorbeeld van wat ik aan Arie schreef: de dingen kunnen tegelijk als feit en als mysterie gezien worden.

Veel Ceresta geslikt vandaag, meer dan zestig milligram. Vandaag eten bij Marian. Er komt, naar ik hoop, geen bezoek; ik kan vandaag haar soort kennissen niet om me heen verdragen.

17 AUGUSTUS

Soms is er plotseling een goed moment in de dag. Je weet niet waar het door komt, er is niet echt iets veranderd, maar de last valt van je af, het is voor een uur of daaromtrent vrede. Op zulke ogenblikken schieten mij teksten te binnen die vanuit een onbekende laag in mij worden geformuleerd. Vanmorgen had ik iets dergelijks. Ik ben leegte, dacht ik, een samenstel van voorstellingen en instromingen. Waarom zou ik het goede niet laten instromen?

Op zo'n moment is er even iets van pure verrukking, het is alsof je je hand maar hoeft uit te steken om te kunnen grijpen waar je zolang naar hebt gezocht. Het is er al die tijd al geweest, je wist alleen maar niet waar je je handen had gelaten. Maar dan verliest de gedachte haar vaart, de wereld herkrijgt haar nijdigheid, je vecht om dat gevoel te behouden en je weet al bij voorbaat dat het hopeloos is, dat je langzaam weer zult wegzakken in die morose toestand, ziek, verziekt, al bij de geboorte

uitgehuwelijkt aan de dood, omdat dat nu eenmaal de prijs is voor deze afschuwelijke trip die we eens in de zoveel eeuwen uit vrije verkiezing maken. Ik kan nergens mijn vader meer vinden, hij staat soms achter mij, ik weet dat hij soms meepraat en meehuilt, ik weet het, ik weet het, maar ik weet het niet. Vadertje toch, je was zo'n lieve man, je bent zo'n lieve dode, je was nog maar nauwelijks je lichaam uit en toch al weer bij ons. Er was niets aan je lichaam veranderd, je was wat geler en nog magerder dan anders en je droeg geen bril meer, er was een glazen deksel dat jou van mij scheidde. Doch het was je slakkehuis maar dat daar lag. Zelf was je licht geworden, een nauwelijks hoorbare toon, alleen ik hoorde je en Lucia een beetje; al de anderen waren blind en doof. Je bent nooit zo groot geweest als toen, je vulde elk vertrek waar ik kwam. Ik haalde je pakken leeg, omdat niemand anders dat durfde: sleutels, een oude brilledoos, een bruine portefeuille. Je bleef maar rondcirkelen en je stroomde door mij heen, zodat de mensen te klein werden en ik mij verstoppen moest om op de w.c. tegen de dood in te zingen van dat je er nog was, dat je er goddank nog was. Maar waar ben je nu gebleven, ik kan je nergens meer gewaarworden. Ik weet wel, ik raad wel dat je tot mij spreekt, maar ik kom een beslissende hand te kort, ik ben maar enkele dagen niet doof en blind geweest en nu kan ik niets anders doen dan maar wachten tot ik groter ben gegroeid en hier kan King Corn niet helpen. Wachten dus maar en dit bitterder brood eten, deze uren, die geen einde schijnen te nemen, door te leven tot de dood erop volgt. Maar ik moet mij beroepen op die dagen van wel weten, op die enkele uren waarin het goed is. Vader, ik hou je als een vrijkaartje voor mij uit, het is niet goed, ik zou alleen moeten lopen, ik loop ook alleen, ook al sta je naast me. Er moet iets gedaan worden, ik weet nog niet wat, deze maanden moeten verleefd worden, maanden waar ik bang voor ben. Zal ik je daar aan het eind zien staan, geen raadsel meer, maar een levende werkelijkheid? Ach, als die hoop er niet was, ik zou niet wensen te leven.

5 SEPTEMBER

Ik had me voorgenomen om van dag tot dag een vrij nauwkeurig dagboek bij te houden. Er stond me iets voor de geest, een bijna klinische benadering van deze ziekte die in mij voortwoekert, die als een soort kanker is van de ziel, waarvan ik de geografie zou

willen beschrijven. Als ik dan al niet verlost zou worden, heb ik gedacht, als er dan geen genade was uit een bron buiten mijzelf, dan zou ik tenminste met het beetje woede dat nog in mij leeft deze smeerboel zo goed mogelijk te kijk zetten, ik zou wanhopig, maar toch niet zonder waardigheid aftakelen en mijn waardigheid zou daarin bestaan dat ik *bleef kijken*, dat er onder alle ellende altijd een miniem deel van mijzelf overbleef dat in staat was tot registratie en commentaar, ook als dat voor anderen al lang niet meer duidelijk was.

Maar de werkelijkheid heeft me zelfs niet de genoegdoening gegund van dit pathetische, maar voor mij bevredigende gebaar. Ik heb soms het gevoel dat dit mijn laatste levensdagen zijn. De afgelopen weken heb ik slag na slag in deze oorlog verloren, ik ben dodelijk vermoeid, er is geen strijd lust meer in mij over en zelfs de laatste en grootste angst, eens en misschien wel zeer snel te moeten sterven, is van mij weggegaan. Ik had gedacht dat het verlies van die angst een soort vrede zou brengen, de oude en ook wat onbetekenende vrede van het dier dat wegkruipt in zijn hol en maar laat komen wat komen moet. Geen groots gebeuren, geen heldenmoed, geen epos, maar tenminste de vrede van het ding dat uiteindelijk zijn plaats weet en zich daarmee verzoent. Maar ook nu is er geen vrede, er is enkel een verontrustende stilte, een roze wereld in de binnenkant van mijn hoofd, waarin niets zich meer verroert, het slachthuis is gesloten, er blijft een coma over, die zich eindeloos in de tijd kan uitstrekken. Ik zou zo misschien nog jaren kunnen leven, een verduurzaamde dode, die bewegen en spreken kan, maar die al niet meer bij de mensen hoort die aan de andere kant van de spiegel leven.

In die stemming heb ik vanmorgen mijn laatste onbeduidende gebaren gemaakt. Het was als het tekenen van het contract waarin men van al zijn vroegere rechten afstand doet. Mijn werk voor de schoolradio heb ik uit handen gegeven, ik heb de Stichting geschreven dat ik deze winter niet tot schoollezingen in staat ben en ten slotte heb ik Martin gebeld en gezegd dat ik te ziek en te depressief ben om mijn werk voor de Kunst Stichting en de workshops voort te zetten. Ik heb mij daarmee doelbewust bijna volstrekt van de buitenwereld afgesneden, niet uit wraak, niet in de hoop op een ander begin, nadat het oude is afgesneden, maar heel gewoon uit grenzeloze vermoeidheid. Het is meer dan genoeg geweest, ik heb al mijn wapens afgelegd in het gras,

behalve dit ene, dat ik schrijven zal hoe deze dood hand over hand toeneemt. Niet meer om verlies of winst, enkel omdat de uren verdaan moeten worden en omdat schrijven voor mij nog altijd iets onherroepelijks heeft. Leven is maar een ongewisse bezigheid, de ene seconde maakt de voorgaande onwaar, maar wat gezegd is en geschreven, gaat het geschrevene te boven. Het is door het schrijven onvoorwaardelijk waar geworden, niet meer uit te wissen.

Het is vreemd, maar symbolisch toch wel weer passend, dat ook het lichaam, dat mij zo lang feilloos heeft gediend, mijn binnenste gebreken uitwendig duidelijk maakt. Naast mijn stoel liggen twee krukken, waarop ik me moeilijk voortbeweeg. Geestelijk niet in staat om op eigen benen te staan en dus ook lichamelijk niet. Het is in elk geval rechtvaardig, hoewel de aanleiding bijna lachwekkend was. Het gebeurde verleden week vrijdag, de dag waarop Marian altijd vrij is. Ik had haar beloofd mee te gaan naar het strand, nu zelfs tot in september deze hete zomer de ene goddelijke dag na de andere blijft voortbrengen. Aan mij is dat niet meer besteed, ik zie wel hoe mooi de wereld is, maar ik ben er niet meer bij. Misschien is dit het toppunt van egoïstische verwording, niets meer te kunnen zien dan zichzelf, niet meer in staat te zijn naar buiten te treden. Maar het was een mooie dag en ik was zo egoïstisch niet of ik had me voorgenomen om haar voor één keer een aangename dag te bezorgen, ik zou mijn gezicht wel in de plooi trekken die daarbij paste om dan tenminste het genoeg te smaken eenmaal iets te doen om der wille van de ander. Maar het lichaam is niet tot liegen in staat, het ontmaskert ons waar we bij zijn. Het was zo warm die middag dat we al vrij snel de zee ingingen. Ik stond aan de rand van het water en ik was zo heet dat ik tegen mijn gewoonte in direct vrij ver de zee inliep. Ik was nauwelijks halverwege toen het leek alsof ik mij verstpapte in een kuil of alsof iets onder water met een geweldige slag tegen mijn kuit aankwam. Ik kon niet meer lopen en hinkte meteen terug naar het strand, in de hoop dat het slechts kramp zou zijn, veroorzaakt door de te snelle afkoeling. Ik ging op het zand liggen en Marian kwam verontrust terug. Ze wist dat ik eerder in hetzelfde been een spier had gescheurd. Na een halfuur kon ik nog steeds niet staan. We hielden een van de patrouillerende politiewagens aan, die ons eerst naar de EHBO-post reed en vervolgens naar mijn eigen

auto. De rest van de dag hebben we verdaan met een haastig bezoek aan de huisarts, die mijn vermoeden bevestigde, en aan het huren van een paar krukken bij het Groene Kruis. Daarna heb ik op bed gelegen en Marian heeft me heel lief verzorgd, dat moet ik zeggen. Later op de avond is ze weggegaan. Ik denk dat ze toch erg teleurgesteld was en zelf kwam me dat ook beter uit. Ik wilde alleen zijn, misschien wel masochistisch genieten van een invaliditeit, die zich nu ook, al is het dan maar tijdelijk, tot het lichaam uitstrekt. Ik vraag me af wat dat toch voor vreemde trek in ons is die ons heimelijk genoeg doet beleven aan lijden en ongeluk. We willen niets liever dan gelukkig zijn, zeggen we, maar diep in ons weggestopt, zo ver weg dat het moeite kost om het als zodanig te herkennen, halen we een soort bevrediging uit onze misère. Zie je wel, zegt die grijze man in ons, het haalt allemaal niets uit, je bent toch voor het ongeluk geboren, jij had het goede wel gewild, maar een of andere ellendige God zet je elke keer weer de voet dwars. En op dat punt gekomen, kunnen we ons tragisch op het bed werpen, ondergedompeld in de roes van de zelf verwekte smart en pas als dat is gedaan, keert de rust in het lichaam terug. Het wordt weer stil, en nog tragischer en tegelijkertijd komisch is het om te zien dat er daarna, dwars door alles heen, toch weer een elementaire vitaliteit de kop opsteekt. Het is nu bijvoorbeeld alweer een paar dagen geleden. Ik heb uiteraard veel moeten rusten en de tijd gehad om de nederlagen van de afgelopen weken eindeloos te herkauwen. Het is een verre van opgewekt perspectief. Waarom doe ik dan toch mijn best om dit been zo gauw mogelijk weer gezond te krijgen? Waarom had ik vanmorgen een gevoel van trots toen ik voor het eerst weer even op dat ene been kon staan en er van de twee krukken maar één nodig had? Waarom hoop ik erop in het weekend alweer zover te zijn dat ik op de tennisbaan ten minste een uurtje naar het spelen kan kijken?

Het is een onontwarbaar geheel. Iemand in ons wil koste wat het wil leven, een ander in ons verheerlijkt het lijden. Er is geen wijs uit te worden, we zijn van een vreemd maaksel, een raadsel voor onszelf en voor anderen, het is bijna onbegrijpelijk dat er eens in de zoveel eeuwen een volledige mens opstaat die boven deze tegenstrijdigheden uit weet te leven.

Vandaag heb ik geprobeerd de balans op te maken van wat er de afgelopen weken is gebeurd. Het is eind augustus allemaal

begonnen. Een mechaniek, dat ik zelf in werking heb gezet en dat mij dieper en dieper naar beneden heeft geduwd, dieper dan ik voor mogelijk hield. Heb ik dat allemaal zelf zo gewild? Misschien wel, ik weet het niet. Ik had al lang beloofd met Marian mijn moeder eens op te zoeken, maar dat keer op keer uitgesteld. Zwolle is een afschuwelijk eind weg en ik was bang om te reizen. Maar een paar dagen tevoren had ik een lang gesprek gehad met Saswitha, die me op een wat strenge manier voorhield dat het nu toch eens tijd werd dat ik door die grondeloze en tegelijk ongegronde angst heen zou breken. Hij zat in de stoel achter zijn bureau. Hij is een man met een gezicht dat een beetje aan leer doet denken, iets Indiaans, met heel oude, maar onvermoeide ogen erin, en ik zei tegen hem: „Maar ik ben doodgewoon bang!”

„Als je bang kunt wezen, kun je ook niet bang zijn,” was het antwoord. Het was een van zijn Zen-antwoorden, die me altijd tegelijkertijd verbijsteren en aanmoedigen, bijna alsof de manier waarop het gezegd wordt iets in mij aanspoort, terwijl me tevens het gevoel overvalt een kind te zijn dat iets hoort dat zijn leeftijd en begrip ver te boven gaat. Nadat hij mijn verwarring had gezien, begon hij irritant zelfverzekerd te lachen. Hij lijkt dan enigszins op een aapje, een indruk die nog verstevigd wordt door de grijpgrage bewegingen waarmee hij naar sigaretten reikt of naar een pen of een aansteker.

„Saswitha,” zei ik, „ik zou doodsbenuwd zijn om onderweg dood te gaan.”

„Nou,” zei hij, „dan ga je dood. Wat dan nog?” En voor ik kon antwoorden, vervolgde hij: „Wat is dood nou helemaal? Ik heb je dat vaak genoeg uitgelegd. Dat zou je nu toch moeten weten. Het heeft geen zin om te praten over dood en leven en leven na de dood alsof dat werkelijke verschillen zijn die er iets toe doen. Dat zijn enkel de verschillen waarin wij denken om tot een onderscheiding te komen. Maar het bestaan neemt geen einde, kan nooit een einde nemen, je gaat gewoon door waar je gebleven was op een ander vlak en dat is alles.”

Hij had gelijk, hij had het me vaak genoeg duidelijk gemaakt met de *Swabhawat* erbij en met behulp van prutserige, abstracte tekeningen, waar desondanks geen speld tussen te krijgen was. Maar was dat genoeg? Voor mij blijkbaar niet. Ik ging maar snel weg, doch nam mij desondanks voor om ten minste een poging te

wagen. 's Avonds in bed – ik voel me dan doorgaans het best – had de gedachte om die angst eindelijk eens het hoofd te bieden, zelfs iets heroïsch en aantrekkelijks. Als het lukte, had ik gewonnen, als het mislukte, zou ik fraai en overtuigend sterven. Die vrijdag reed ik dus 's morgens vroeg met Marian naar Zwolle. Ik was precies zo bang als ik gedacht had dat ik zijn zou. Het was een stralende dag. Ik reed met het zweet in mijn handen en een van ellende bleek gezicht over de weg van Den Haag naar Utrecht. Marian zat ernaast, zelf niet helemaal gerust, maar toch bereid om me op te vangen als dat in haar macht lag. De eerste twintig kilometer was niet al te moeilijk. Ik voelde me niet prettig, maar dat was alles. Hoe dichterbij Utrecht kwamen, hoe sterker echter mijn angst werd. Ik maakte al rijdend de hele scala weer door: het moeilijke ademen, hartkloppingen, misselijk en een beetje wee in de buik, overvloedig zwetend en licht duizelig. Vlak voor Utrecht, bij De Meern, werd het zo sterk dat ik geloofde ter plekke te zullen sterven. Ik sloeg van de weg af en stopte op de parkeerplaats voor een café. Daar heb ik een kwartier gezeten, als een vis op het droge naar lucht happend. Marian zweeg verbijsterd, die onwezenlijk brandende zon, het gedender van het onverschillige verkeer.

In dat kwartier heb ik misschien wel honderdmaal besloten terug te rijden, maar ten slotte ging ik toch verder. De wereld zag eruit als een veel te mooie prentbriefkaart. Voorbij Amersfoort eerst de dronken makende wijldheid van het land, dat zich met open armen naar het IJsselmeer toewendt, en daarachter de bossen van de Veluwe, die diep donkergroen en heet onder de zon stonden, bijna roerloos, en waar het haast heiligschennis leek om er met zo iets onnozels als een auto dwars doorheen te rijden onder een lucht die naar de einder toe bleker blauw werd en door niets onderbroken. Deze hele, glanzende zomer is een te schrill contrast met mijn eigen binnenwereld, waarin ik rondsop in het barse grondwater van een leven dat zichzelf niet meer vinden kan. Maar die middag reed ik tenminste door, letterlijk met de tanden op elkaar. In vliegende haast ben ik naar Zwolle gereden, bevend en bleek, de verbeterheid net iets groter dan de angst. We hebben er thee gedronken en gegeten. Ik weet niet wat moeder van Marian gevonden heeft, ik was zo doodmoe van het gevecht met mijzelf dat ik in de namiddag lang geslapen heb en na de maaltijd was de angst er opnieuw. Het was nog licht toen

we alweer terugreden, mijn moeder niet-begrijpend en wat bang achterlatend. Want al verstaan we elkaar niet, het bloed dat ons verbindt, doet haar toch iets raden van de angsten waarover ik met die lieve ziel niet praten kan, omdat ik haar dan een last te dragen zou geven die voor haar niet bestemd is. Thuisgekomen ging ik verslagen naar bed. Marian reed naar haar eigen huis. En in bed heb ik als een kind gehuild, omdat het mij maar niet lukken wil de mensen om wie ik geef een doodgewone, aangename dag te bezorgen.

De volgende dag heb ik eindeloos op bed gelegen, dan weer eens denkend aan mijn gesprek met Saswitha, dan weer broedend op de mislukking van de dag daarvoor. Want al was ik dan ondanks mijn angst heen en weerom naar Zwolle gereden, ik had die angst niet kleingekregen. Ik wist het, omdat ik voor geen goud ter wereld diezelfde tocht nog eens zou willen maken. En natuurlijk had Saswitha weer gelijk. We hadden vaak over angst gesproken, theoretisch wist ik er alles van: angst is maar een beeld van de eigen geest, een beelding die niet kan worden overwonnen door ertegen te vechten, zoals ik had gedaan, maar door die angst te verwelkomen, door te zeggen: „Kom dan maar binnen, laat maar zien wie je bent,” door maar aan te zien waar de angst je naar toe brengt en dan ja te zeggen, ja te zeggen dat je op dat ogenblik zo bent en niet anders. Ik had het helemaal verkeerd gedaan en naarmate de dag verstreek, besloot ik de zondag daarop een nieuwe poging te doen. Ik nam zaterdagavond laat de laatste 25 milligram Ceresta in om tenminste goed te slapen en besloot de volgende dag niets meer in te nemen. Ik sliep goed, maar bleef die zondagmorgen uit laffe voorzorg in bed, mezelf wijsmakend dat een liggende positie de beste was om de aanval af te wachten. Daar begon de fout al. Als je begint een aanval te verwachten, komt die aanval natuurlijk. Ik had moeten opstaan en doen waar ik zin in had, alsof er op de wereld geen angst en geen Ceresta bestonden. Maar nee, in plaats daarvan ging ik weerloos liggen afwachten en broeden tot de storm losbarstte. Marian kwam laat in de ochtend, het zal tegen twaalfen geweest zijn, en ik lag nog steeds op bed.

„Zou je dat nu wel doen?” vroeg ze, nadat ik haar had verteld wat ik van plan was.

„Ik kan het in elk geval proberen,” heb ik gezegd. Ik herinner me hoe ze thee ging zetten en hoe ik mezelf bleekjes op het bed zag

liggen met een boek ernaast dat ik niet aanraakte, in de kamer kijkend, wachtend, flauwtjes glimlachend wanneer ze binnenkwam en quasi moedig glimlachend toen ze weer binnenkwam en vroeg hoe het ging.

O, ik haat mezelf om die lafheid van dat maar liggen, om de last die ik anderen bezorg, om de dagen en weken die zo vruchteloos worden verspild, de uitzichtloosheid, dat eindeloze liggen op bed en luisteren naar wat er zich binnen in het lichaam afspeelt, alsof mijn lichaam het enige belangrijke ter wereld is, het middelpunt van het universum. En bovenal haat ik dat denkende beest in mij, dat zich roeren gaat zodra ik ontwaakt ben en dat me elke dag weer volpropt met een angst die ik niet wil, die de mijne niet zou moeten zijn.

Die zondag verliep zoals ik van tevoren had kunnen weten: groeiende onrust, verzet daartegen, nog grotere onrust, nog groter verzet. Dat is het denken dat tegen zichzelf vecht, een nutteloze en hopeloze onderneming. Tegen zeven uur was ik doodop en op het randje van volslagen paniek. Toen heb ik de strijd maar opgegeven en tweemaal achtereen toch weer 25 milligram ingenomen. En dan te bedenken dat ik nog maar kort geleden de angst te boven dacht te zijn, dat ik durfde schrijven over een roze stilte!

6 SEPTEMBER

In de ochtend redelijk gewerkt en bij elkaar een bladzijde of vier vertaald. Laat in de middag en na het eten gelezen in een nieuw boek over Sri Aurobindo, dat ik nog niet kende, *Het avontuur van het bewustzijn*. Op het eerste gezicht — ik ben nog niet verder gekomen dan een bladzijde of veertig — leek het de gewone kost te zijn, het mentale en het supermentale, nieuwe, wat medischer klinkende benamingen, maar dezelfde oude koek. Soms vraag ik me af waarom ik die boeken blijf lezen. Al die beloften voor de volhardende discipel over de verlossing! Wat zoek ik in die boeken wat ik niet in mezelf kan vinden?

Mijn been doet nog steeds goed pijn, maar ik kan nu tenminste met één kruk volstaan en weer redelijk autorijden. Op aanraden van dr. Peper alle verband verwijderd en geprobeerd het been zoveel mogelijk te gebruiken. „Laat het bloed maar stromen en dwing dat been om beter te worden,” zei hij. Wat een verstandige man is hij toch. 's Avonds bij Marian geweest. Er was gelukkig

geen bezoek. Ik kan nog steeds niet wennen aan die flat, waar alles zo keurig is. Elke avond zijn alle asbakken schoon alsof er nooit wordt gerookt, altijd zijn er hapjes vooraf, altijd staat die verzilverde bonbonnière vol met chocolaatjes of andere zoetheid, altijd ligt mijn eigen sigarettemerk op me te wachten. Het is allemaal lief en hartelijk en zorgzaam en toch komt het zo onbeduidend op me over. Bijna alsof we een spel spelen dat nooit tot ernst zal worden. We spreken ook steeds minder echt met elkaar. Ik merk dat ik me aanpas en meeleuter over onbeduidende dingen, meekijk naar onbeduidende tv-programma's en ten slotte ga ik dan maar lezen. Het is een volkomen onmogelijke relatie en toch is er altijd weer dat onbedaarlijke verlangen naar dat lichaam, dat objectief gezien misschien niet eens zo mooi is en waar ik desondanks niet vanaf kan blijven, ook vandaag weer niet.

Bij elkaar 100 milligram ingenomen. Dat is afschuwelijk veel en soms begrijp ik niet hoe ik met al die troep in mijn lijf nog overeind blijf en tot neuken in staat. Maar zodoende was het tenminste een dag zonder angst, daar was ik wel aan toe.

8 SEPTEMBER

Toch wel erg onder de indruk van het boek over Aurobindo. Eindelijk eens iemand die de versterving en de ascese als middel tot het doel duidelijk afwijst. Ik ben het daar helemaal mee eens, maar ik weet niet of mijn applaus voortkomt uit een oprechte overtuiging of omdat het zo goed in mijn eigen straatje van hartstochtelijke neuker past. Aanvankelijk was ik snel door het boek heengewandeld, maar vandaag ben ik er van voren af aan en nu rustiger opnieuw in begonnen. Het is niet alleen wat er gezegd wordt en hoe, het is ook het leven van Aurobindo zelf dat in zijn handelingen een waarheid vertolkt die ik als de mijne aanvoel. Ik bedoel niet dat ik ook maar in de verste verte zo'n bezielend en *luisterend* leven heb geleid — als dat zo was, dan zou ik zijn boek niet nodig hebben — maar het is vooral het samengaan van politieke, daadwerkelijke activiteit met een leven van mystiek en verinnerlijking dat mij aanspreekt. Aurobindo was een politieke activist, die jaren in de gevangenis doorbracht toen de Engelsen in India nog de lakens uitdeelden, maar tegelijkertijd de *Gita's* las en in de politieke strijd ontdekte dat de oorlog altijd ergens anders wordt uitgevochten, in onszelf, en toen

desondanks die strijd toch voortzette, omdat beide zaken — binnen en buiten — deel zijn van hetzelfde geheel. Het deed me denken aan de kabouterij — hoe lang lijkt dat alweer geleden — toen er ook mensen waren die mijn dagelijkse uur yoga niet konden rijmen met huizen kraken en volksvergaderingen toespreken. Het eigenaardige is dat veruit de meeste mensen ten slotte óf voor het een óf voor het ander kiezen en daarna het verworpene afwijzen als een jeugdzonde. Ze worden óf mystici die hun politieke verleden afzweren, óf politici die grimmig en sarcastisch doen over de jaren waarin ze nog aan God dachten. Ik heb altijd gevonden dat het zinloos is om wat dan ook uit je verleden af te zweren; het verleden is een deel van ons en zonder dat zouden we niet zijn wat we zijn. Maar bovendien zijn we niet altijd in ons leven geneigd tot dezelfde zaken. Het leven komt me voor als een soort golfbeweging, waarin nu eens de grootste aandacht zich richt op het aardse en dan weer op het hemelse, een soort individueel en tegelijkertijd kosmisch getij, dat achteraf bekenen nauwkeurig blijkt samen te hangen met wat we op dat moment te leren hadden.

Maar die toon van *dédain* waarmee in dit boek over ascese om der wille van de ascese wordt geschreven, komt op mij verrukkelijk verfrissend over. Ergens aan het begin al las ik: „Geloof je in God?” Die vraag komt hem even kinderachtig voor als „Geloof je in CO₂?” Hij zegt gewoon: „Doe de ervaring op; als je dít doet, zul je dáár terecht komen, en doe je wat anders, dan zul je een ander resultaat bereiken.” Dat is een praktische mystiek, die eigenlijk geen mystiek meer is, maar toegepaste kennis, die me bijzonder aanspreekt.

9 SEPTEMBER

Vandaag naar aanleiding van het Aurobindo-boek geïnformeerd naar mensen die daar meer over wisten. Ik kreeg het adres van een meneer uit Rijswijk, die later in België bleek te wonen. Ik weet niet wat er is met dat boek. Ik had me voorgenomen nooit meer een goeroe of meester op te zoeken en ik heb me er dagenlang tegen verzet. Maar uit dit boek herken ik zoveel en het maakt zoveel sluimerende zaken in me wakker dat ik ten slotte toch maar heb gebeld. Ik moet erg nerveus zijn geweest, want tijdens het telefoongesprek kreeg ik een heftige huilbui en gooide er alles maar uit over mijn verlangen naar God en over de

angsten die ik dagelijks moet verduren. Hij beschreef een soort vitale oefening, die ik voorlopig dagelijks zou moeten doen, en stelde me voor hem deze week nog op te zoeken, wanneer hij voor zaken in Rijswijk was. Dat heb ik beloofd.

Nog vrij veel geslikt, maar voel me wel rustiger. Betwijfel nog steeds of goeroes voor mij wel zin hebben. Maar dit boek, een geschenk, kan ook niet helemaal voor niets op mijn pad zijn gekomen. Er moet daarin iets leerzaams op me wachten.

12 SEPTEMBER

Vandaag de heer in Rijswijk ontmoet. Een zeer vriendelijke, zeer bruine, kale en benige man. Mijn houding tegenover hem is erg ambivalent. Hij is ongetwijfeld met mij begaan, maar ergens wringt er iets. Hij zei trouwens wel een paar opmerkelijke dingen. Hij feliciteerde me bijna met al mijn ellende en zei dat ik blij mocht wezen dat me dit allemaal overkwam. De kern van zijn betoog kwam erop neer dat mijn intellect me steeds maar weer in de weg zat en dat ik alleen maar ziek was omdat mijn hart nu eindelijk wel eens voedsel wilde hebben in plaats van mijn hoofd. Zo'n opmerking neem je natuurlijk niet in dank af, daar voelde ik me te beroerd voor, maar er zit wel een stuk waarheid in. Ik voelde me na dat gesprek in elk geval wel beter, hoewel ik niet weet wat ik van hem moet denken. Hij lijkt vol liefde en begrip te zijn, maar een innerlijke stem zegt me, dat een deel daarvan gespeeld is, omdat het bij zijn rol van leider van de beweging hoort. Zijn stem is precies zo zacht en vriendelijk als je zou verwachten, hij zegt nauwkeurig de juiste dingen met het juiste effect en tóch is hij mijn Meester niet en tóch zijn er dingen die ik beter weet dan hij. Maar waarom ik dat zo zeker weet, is mij een raadsel. De ellende is dat mijn gedeeltelijke afkeer best op iets anders kan berusten. Het zou heel goed een nieuwe truc van het ego kunnen zijn, dat op deze manier aan overgave probeert te ontkomen. Maar ik kan ook best objectief gelijk hebben. Dat is het probleem, voor het intellect zijn er altijd minstens twee verklaringen die allebei juist zouden kunnen zijn.

Het volgende hoofdstuk in het boek heet heel toepasselijk 'Het einde van het intellect'. Misschien brengt dat wat verheldering. Voor het eerst in weken maar 50 milligram ingenomen. Dat is in elk geval een hele vooruitgang.

14 SEPTEMBER

Ik loop weer bijna gewoon en zonder krukken. Verder weinig bijzonderheden. Veel aandacht besteed aan oefeningen en meditatie, met een mager resultaat. Ik wil als altijd weer te veel ineens. Gisteren ben ik even in de ashram van de Aurobindo-beweging wezen kijken. Een mooie, zeer fraai en rustig ingerichte meditatieluimte, veel vriendelijke, maar bovenal fysiek lelijke mensen. Ik wantrouw lelijke mensen die mediteren. Dat zal wel onbeschoft van me zijn, maar mensen die mooi van ziel zijn, behoren ook mooi te zijn aan de buitenkant. Ik vond hen ook allemaal een beetje zweverig en ik zag nergens een mooie meid. Ik moest daar maar niet meer naar toe gaan, hoewel ik het boek een zeer goed boek blijf vinden.

16 SEPTEMBER

Gisteren is Marian na lange tijd weer eens bij me blijven slapen. Het was een woeste nacht, die me uitgeput heeft achtergelaten nadat zij naar haar werk was gegaan. Vanmorgen heb ik toch gewerkt en later op de dag heb ik op bed gemediteerd, met een afschuwelijke ervaring als beloning. Ik zakte weg in een grote roze ruimte, onvoorstelbaar groot, waar nergens een aanknopingspunt was te vinden. Ik hield mezelf voor dat ik me nu eindelijk maar eens moest laten gaan, mezelf overgeven aan die ruimte. Maar ik durfde niet en worstelde me er weer uit. Ik weet nu dat er voor de menselijke geest niets zo afschrikwekkend is als een ruimte die alleen maar ruimte is, zonder één enkel aanknopingspunt. Besloot daarna te gaan slapen, maar kreeg een verschrikkelijke nachtmerrie. Ik droomde dat ik aan één oog blind was en dat het andere niet open wilde, een verontrustende symboliek. Tegelijkertijd kon ik onmogelijk wakker worden, en worstelde anderhalf uur om zover te komen. Eindelijk wakker en overleind, was ik volstrekt radeloos. Zeker een uur door het huis rondgekropen, biddend en vloekend. Toen Ceresta niet meer hielp eerst tegen beter weten in de Rijswijkse heer opgebeld in België. Maar ik was zo overstuur dat ik hem aan het eind van het gesprek niet eens meer kon verstaan. Ik was volslagen hysterisch en belde ten slotte dokter Peper, die tegen half zes kwam, bijna tegelijk met Marian, die bij mij zou eten. Hij ging pas tegen zeven uur weg. In die tussentijd werd ik langzaam kalmer. „Je dweilt maar van het een naar het ander,” zei Peper, „als je

werkelijk zoekt wat je beweert te zoeken, dan moet je methodisch te werk gaan, alsof je een nieuw vak leert. De geografie van hogere werelden is niet iets dat je in de schoot valt omdat je toevallig zo'n lieve jongen bent. Je moet er hard voor werken." Ik heb me maar zwakjes verweerd.

Later zei hij nog: „Jij wilt God bij zijn staart pakken en Hem dan vasthouden. Je kan God niet pakken, Hij is veel vlugger dan een vogeltje. Je moet geduld hebben en ziek durven zijn, je aandacht richten op het langdurig beschouwen van kleine dingen, een schroef, een bloem, een mooie steen.”

Ik herkende Rudolf Steiner natuurlijk in de vriendelijke, maar ook gedecideerde en antroposofische toon, die bij Peper op werkelijke ervaring berust. Ik weet dat hij eens drie maanden lang niets anders heeft gedaan dan elke dag een simpel moertje met een bout in zich opnemen. Maar ik kan ook Peper niet vertellen wat ik werkelijk voel, hoe er een groot en onstilbaar verlangen in mij leeft, een tomeloos verlangen naar God, die zo nabij is en zo ver weg. Peper heeft zich neergelegd bij onze menselijke beperkingen en daardoor is hij met minder tevreden dan ik. Ik ben ondanks mijn zwakheden een hooghartig mens. Later werd hij zeer bewogen, hij stond op en beende met zijn lange lichaam door de kamer. Op een gegeven ogenblik deed hij alsof hij een beestje doodtrapte, hij stampte woedend met zijn hak op de vloer.

„Hoe kun je de wereld begrijpen als je zo doet?” vroeg hij. „Je moet jezelf kleiner achten dan al het andere. Alleen op die manier kun je er iets van begrijpen.”

Later zei hij nog dat de tijd van de goeroes en de meesters al lang voorbij was en dat we het ditmaal allemaal zelf moesten doen.

Al die tijd zat Marian er bij met een gezicht alsof ze het allemaal begreep. Ik had medelijden met haar, omdat ze om mijnentwil gesprekken moest aanhoren waarvan de helft haar ontging. Ik vroeg me bedroefd af wat toch de diepere zin kan zijn van deze ontmoeting met een zo andere vrouw dat wij elkaar wel pijn moeten doen, of we willen of niet. Wat kan ik haar in een vorig leven voor kwaad hebben gedaan dat ze nu zo onontkoombaar voor me staat?

Dr. Peper liet al zijn paperassen die op mij betrekking hebben, op de bank liggen. Met opzet? Ik zal ze morgen terugbrengen.

17 SEPTEMBER

Kon toch de verleiding niet weerstaan om even in mijn medische verleden te snuffelen. Huisman, de zenuwarts, omschreef me als een neurotische figuur, lijdend aan psychische decompensatie! God allemachtig, ik heb één keer vijf à tien minuten met die man gepraat, daarna heeft hij alleen maar recepten geschreven! Wat een lef om dan al een oordeel te hebben over veertig jaar mensenleven. Maar ach, die man zit veilig achter zijn boeken en zijn bureau en het zal wel geruststellend zijn om die dagelijkse stoet geestelijke kreupelen tenminste een herkenbaar etiket op te kunnen plakken.

Er waren ook een paar brieven bij van poliklinieken over de uitslag van bloedonderzoeken en dat soort dingen. Een volkomen onbegrijpelijk taaltje. Helemaal onderop lag een brief van het Leids Academisch Ziekenhuis uit de tijd dat Lucia en ik zo druk bezig waren met k.i.d. De taal van die brieven heeft me erg onthutst, het deed me denken aan de veemarkt, vroeger in Zwolle, waar veel te rauwe kerels allerlei beesten de bek opehsperden en in de billen knepen. „Ook de man onderzocht. We zagen een gezonde man, 1,73 m lang, met viriele beharing en viriele stem, met een normaal ontwikkeld geslachtsorgaan. Testikels kleiner dan normaal en weker van consistentie...” Enzovoorts, enzovoorts. Achteraf beschouwd had ik die brieven maar liever niet gezien; het is te bizar en je hebt er geen verweer tegen. Later op de dag ben ik toch nog even in de Aurobindo-ashram geweest. Het kwam vooral door het boek over Aurobindo, waarin ik weer had zitten lezen in plaats van te werken. Een citaat sprak me bijzonder aan, ik kreeg het gevoel dat het over mij ging:

We zijn dus op zoek naar een ander land, maar daar moeten we bij zeggen, dat tussen de wereld die we verlaten en die andere, die er nog niet is, zich een niemandsland uitstrekt dat nogal onplezierig is. Het is een proeftijd die langer of korter kan duren, afhankelijk van onze vastberadenheid, maar door alle tijden heen gaat de geschiedenis van ons klimmen gepaard met beproevingen...

De voornaamste beproeving van deze overgangsperiode is de innerlijke leegte. Na eerst in mentale koortsachtigheid te hebben geleefd, vinden we onszelf terug als een soort herstellende, een beetje ronddobberend, met een vreemde weergalm

in het hoofd, alsof de wereld afschuwelijk druk en vermoeiend is. Een verhoogde gevoeligheid, die de indruk wekt dat we ons overal aan stoten, aan lompe, agressieve mensen, botte dingen, stompzinnige gebeurtenissen, de wereld lijkt ontzettend absurd. Dat is een duidelijk teken van een beginnende verinnerlijking. En toch vindt men, wanneer men bewust probeert naar binnen af te dalen, daar evenzeer leegte, een soort donkere put of vormloze neutraliteit, en ogenschijnlijk komt men er niet verder gevorderd uit, niets buiten, maar binnenin ook niets . . .

En even verderop stond de zin die in mijn hoofd is blijven haken, die me als het ware vanaf de bladzijde tegemoetsprong, alsof daarin een speciale boodschap was vervat: *De kelk moet schoon en leeg zijn om zich opnieuw te kunnen vullen met de goddelijke vloeistof.*

Het klonk als een belofte en als een mogelijke verklaring voor dit schijnbaar zo zinloze gevecht dat ik met mijzelf voer.

Ik bleef trouwens maar heel kort in de ashram. De man uit Rijswijk kwam direct op mij af, een stralende glimlach over die bruine, benige kop, en troonde me mee, een kamertje in. Hij leek opnieuw zeer gelukkig met mijn lijden. Goeie God, wat was dat een zegen, volgens hem. Hij probeerde me ook langdurig in de ogen te kijken. Het leek even alsof we twee schooljongens waren die een spelletje speelden. Ik gaf geen krimp, maar het was een vreemd soort wedstrijd. Hier kom ik nooit weer. Aurobindo was een groot man, ik wilde dat ik hem gekend had, maar zijn navolgers zijn mij te klein. Dat zal wel weer hooghartig zijn, doch laat ik me althans deze ene keer gewoon maar houden aan wat mijn gevoel me ingeeft.

12 OKTOBER

Vanmorgen een muis ontdekt in een van de keukenkastjes. Ik zat nog te eten toen ik plotseling lawaai hoorde. Lawaai is er een veel te groot woord voor, het was eerder een zacht getrip en geritsel. Ik opende een van de kastdeuren en vond eerst enkel muizekeutels, tot ik de muis zelf ten slotte ontdekte in het meest linkse kastje. Hij was ontstellend klein, zelfs voor een muis, en toen het licht in zijn duisternis binnenviel, bewoog hij niet eens, maar bleef star zitten. In een eerste opwelling smeed ik snel het deurtje weer dicht, bang dat hij zou ontsnappen. Later realiseerde ik mij

dat hij daar misschien al wel dagen opgesloten had gezeten nadat ik het kastje 's nachts een keer open had laten staan.

Een gewoon mens had natuurlijk zonder omhaal moeten besluiten het beestje op de een of andere manier dood te maken. Muizen zijn de pest in een groot huis en ik heb zelf vroeger wel eens, niet helemaal van harte, een val gezet of zelfs gif gestrooid. Gelukkig doorgaans zonder resultaat. Maar ik kon er ditmaal niet toe komen, de gedachte alleen al deed me beven, ik moest gaan zitten op de keukenstoel. Ik ben natuurlijk niet in mijn gewone doen—en dat gewone doen is waarschijnlijk al ongevoelen genoeg voor anderen—de laatste dagen heb ik veel lopen tobben over mij en Marian, er lijkt een doem over onze liefde te hangen, die nu ook in het bed niet meer wordt uitgewist. Zittend op die stoel bedacht ik plotseling dat die muis versuft moest zijn van de honger, anders had hij zeker bewogen en getracht te vluchten toen ik het deurtje opendeed. Terwijl ik mezelf een onnozele sukkel vond, verkruimelde ik wat brood, deed het kastje open en legde dat op de planken tussen de pannen. De muis at er bijna direct van. Ik wist heel zeker dat ik de deur niet meer behoefde te sluiten, dat de muis, die in enkele seconden mijn muis werd, niet weg zou lopen. Ik weet niet wat er ineens over me kwam, maar terwijl ik naar hem keek met zijn onooglijke, trillende snorharen, zijn beweeglijke pootjes en zijn huiselijk malende tandjes, overviel me een onbedaarlijke huilbui, zo heftig dat mijn hele lichaam ervan schudde en ik dacht dat mijn hart uit mijn lijf zou barsten, zo snakte ik ten slotte naar adem. En terwijl ik hilde, wist ik even zeker dat ik nu eens niet schreeuwde om mijn eigen verdriet, zelfs niet enkel om die muis, hoewel die me zeer nabij was, maar om die brandende, nooit eindigende cirkel waarin wij allemaal opgesloten zitten, muis en hond, mens en onmens, al de grote en kleine levenden, rond-draaiend en zich kerend in dit immense slachthuis van eten en gegeten worden, een abattoir dat nooit sluit. Ik wist ineens duidelijker dan tevoren wat mij in het hart haakt. Het is niet enkel Marian, niet Lucia, niet de kinderen die ik nooit zal verwekken, niet die hele deels al verstofte stoet van feiten waarnaar men met de vingers kan wijzen en zeggen: „Kijk, dokter, daar deed het pijn.” Het is groter dan dit alles bij elkaar, op het eerste gezicht nog moeilijker te genezen, maar ook roemrijker (als dat hier een bruikbaar woord is), omdat het raakt

aan ons verleden, aan wat wij eens zijn geweest en wellicht weer worden. Het is de talmende pijn te weten dat deze wereld niet is zoals ze zou moeten zijn, het beeld van pijn en dood en verwoesting, de grote vissen die de kleine eten en die weer de nog kleinere, in een eindeloze herhaling als een mathematische voorstelling van Maurits Escher. En als wij niets anders kenden dan dit onvoltooide en onvolmaakte bestaan, dan zou die pijn er niet zijn, we zouden niet beter weten of het hoorde allemaal zo. Diep in jezelf te voelen dat het anders zou moeten, dat het anders kan, dat deze wereld eens voltooid kan zijn en verlost, daar ligt de pijn, daar ligt ook de hoop. Het is de functie van de pijn ons te herinneren aan onze afkomst, een stem die in ons fluistert en die eeuwen en eeuwen niet gehoord kan worden, niet gehoord wil worden. Peper zou zeggen: „De ziekte zelf is een proces van gezond-worden, de ziekte is een noodzaak, opdat men zichzelf kan gebeteren.” Hoe zinloos het leven ook lijkt, ik wist deze morgen heel goed dat eten en gegeten worden voor dit moment noodzakelijk zijn en voor het eerst had ik enig idee van de ingewikkelde grootsheid die er desondanks aan ten grondslag ligt: hoe het ene leventje sterft en zich opoffert, tijdelijk zijn levenskracht leent aan een ander leven, dat al even nietig is, maar dat door dit offer weer de kans krijgt een fractie in bewustzijn toe te nemen. Maar het is bar en boos om te zien hoe onnadenkend en wreed wij deelnemen aan dit spel van geven en nemen, hoe makkelijk we steeds weer nemen van al het andere, alsof het ons onvervreemdbaar recht was, en hoe bang wij zijn als we zelf aan de beurt komen om te geven.

Het is niet voor het eerst dat ik dit soort dingen overdenk, integendeel, reeds jarenlang is dit een waarheid geweest die ik getracht heb op anderen over te brengen. Maar het is altijd een cerebrale waarheid geweest, een onbevredigende constructie van het denken. Voor het eerst heb ik er nu iets van gevoeld, en voelen en ervaren veroorzaken een diepere, doordringender vorm van weten dan door het denken ooit kan worden bereikt. Terwijl ik nog zat te huilen en dit alles door me heen ging, hield ik zo zielsveel van die muis, die daar nog maar steeds in mijn keukenkast zat en ook niet wist waarom uitgerekend hij mij deze boodschap moest aanreiken op het enig goede moment. Hoe achteloos nemen wij het ene leven na het andere. Hoeveel wijzer waren Indianen en Eskimo's, die nooit doodden zonder zich

klein te maken voor hun slachtoffer en zich te verontschuldigen. Dezelfde hand die de muis velt, zal ook mij eens vellen, wij zijn ongeweten broeders, wij rusten in dezelfde ene Hand, die ons vernietigt en beschut!

Maar ik kon vanmorgen mijn muis niet doden, ik probeerde mij voor te stellen hoe hij mij moest zien, een wezen, zo onvoorstelbaar groot dat het voor hem niet eens in één blik te vangen was. Ik heb heel zacht tegen hem gesproken, bijna gefluisterd, en desondanks was mijn stem voor hem misschien een soort bovenaards gebulder. Nadat de muis was uitgegeten, heb ik hem vrij makkelijk gevangen met een lege diadoos en toen in de tuin losgelaten. Ik heb hem zodoende teruggegeven aan zijn eigen verantwoordelijkheid, die ik hem niet mag ontnemen door hem verder te verzorgen of te voeden. Maar ik hoop dat hij is blijven leven. Hij was nog zo ontstellend klein en zo jong. En ik hoop dat eens de tijd komt dat dit allemaal niet meer hoeft, deze barbaarse, nooit aflatende maaltijd. We zullen dan wel andere mensen moeten zijn, eerder van licht en lucht gebouwd dan van vlees en bloed. Dan zal eindelijk de leeuw gaan liggen naast het lam. Maar het lijkt nog zo ver weg dat de verwachting van deze morgen vervliegt in treurigheid.

Ik bid maar dat ik er goed aan gedaan heb door de muis los te laten, want ook daar liggen weer allerlei voetangels en klemmen. Ik merkte nu al dat ik me toch even een goed mens ging voelen en waarom eigenlijk? Omdat ik een muis in leven had gelaten wiens dood ik niet nodig had?

13 OKTOBER

Wonderlijk vroeg in het jaar lag er vanmorgen ineens een heel klein beetje smetteloze sneeuw in de tuin.

22 OKTOBER

Vanmorgen eindelijk begonnen aan de roman die me al zo lang door het hoofd speelt. Ik had een dramatischer titel in gedachten, maar hou het voorlopig toch maar op *Daniël*. Dat is om de een of andere reden voorshands de juiste naam en de associatie met de bijbelse Daniël in de leeuwekuil is er niet vreemd aan. Zie ik mijzelf als zo'n Daniël, omgeven door verscheurende dieren, om ten slotte toch triomfantelijk en ongedeerd uit de kuil te kruipen waarin ikzelf leef?

IJdel is die associatie misschien wel, hoopvol is ze zeker. Het is trouwens merkwaardig dat ik sinds de ontmoeting met mijn muis een andere stemming bespeur. Ik ben weliswaar nog altijd verdrietig en bedrukt en de Ceresta gaat nog even gretig naar binnen als tevoren, maar toch roert zich dieper weg iets van verwachting, dat zich langzamerhand begint te vertalen in de op niets berustende zekerheid, die daardoor onzekerheid wordt, dat het getij spoedig zal keren. Niet direct, nog niet deze winter, maar zeker tegen het voorjaar. Nog merkwaardiger is dat mij daarbij steeds bijbelse associaties te binnen schieten, terwijl ik door mijn belangstelling toch eerder op nog meer naar het oosten gelegen contreien ben gericht. Deze middag dacht ik zo maar: Zie, ik maak alle dingen nieuw! Zonder enige aanleiding vooraf viel die zin als een steen in mijn hoofd. Het is alsof ik aangeraakt word door iets, iets christelijks nota bene, dat tegelijkertijd natuurlijk helemaal niet christelijk is, maar universeel. Daarna voelde ik me diep ontroerd en vervuld van een heftig verlangen, dat ik al weer alleen maar bijbels kan omschrijven: *zoals het hert dorst naar de waterstromen, zo dorst mijn ziel naar U, o God.*

Wel, wel, wel, nu ik het opschrijf, klinkt het allemaal walgelijk bekakt en bescheten. Zo meteen worden we nog bekeerd ook!

28 OKTOBER

Het zijn dagen en nachten vol dromen en gezichten. En dat allemaal in een week waarin ik mismoediger ben dan ooit, omdat Marian zich steeds verder van mij afkeert en mij sinds gisteren zelfs niet meer wil zien. Ik weet niet eens meer hoe het gekomen is. Er was ook geen directe aanleiding voor, denk ik. Ze was het eenvoudig moe mee te moeten draaien in het leven dat ik leid en dat voor haar onbegrijpelijk is. Ze begrijpt niets van de verwachtingen die zo plotseling en levendig de kop hebben opgestoken. Ze is rechtuit, rechtaan een trouwe kerkgangster op de simpele, Nederlands hervormde manier, ze wordt getroost en gesterkt door bekende gezichten en teksten. Ze zingt graag mee, heeft ze me in een van haar vertrouwelijke buien verteld, en daar voelt ze zich prettig bij. Maar ze is geschrokken van de heftige manier waarop mijn godsverlangen zo plotseling naar buiten komt in woorden en voorspellende dromen en nog banger is ze voor de zekerheid waarmee ik die gebeurtenissen vertaal in

verwachtingen.

De arme ziel kon ook moeilijk anders dan ontredderd raken bij mijn doen en laten. Wat moet een keurig en rijk, christelijk meisje uit Wassenaar met een zo door God en Duivel verscheurde ziel, die de ene keer praat alsof de Verlossing nabij was en de andere keer driftiger en wanhopiger dan ooit ligt te neuken, alsof daarmee iets boosaardigs te bezweren viel, waarvan niemand anders weet heeft?

Het wonderlijke, bijna vrome is dat mijn houding tegenover haar langzaam gaat veranderen. Ik heb altijd haar lichaam begeerd en getracht haar voor het overige lief te hebben *ondanks* de verschillen, *ondanks* haar gebreken, *ondanks* haar onvermogen om door te dringen in de dingen die mij bezighielden. Een paar dagen geleden zijn we voorlopig voor het laatst met elkaar naar bed geweest. Het had misschien beter niet kunnen gebeuren, maar het gebeurde toch. In erotische onstuimigheid is ze mijn evenknie en dus was het zo vreemd niet dat we er toch weer voor bezweken. Nadat het was gebeurd, lag ze half van mij afgewend bijna te slapen. Het haar lag plakkerig en bezweet om haar hoofd, ze wist niet dat ik keek, ze ademde heel diep en lawaaiig. Ik kon als het ware alles wat er tussen ons niet deugde met één hand omvatten. Ik was eigenlijk van plan geweest om maar op te staan en stilletjes weg te sluipen, alsof ik in die brandschone flat al niets meer te zoeken had. Maar ineens had ik niet meer lief *ondanks* dit of *ondanks* dat, maar ik had haar lief met alles erop en eraan, ik hield plotseling ook van alles wat er aan ons mankeerde. Dat was liefde die al haast geen liefde meer is, maar een afscheid daarvan. Op dat moment en in die stemming had ik afstand van haar kunnen doen, haar helemaal loslaten, zoals je een gevangen vogel laat vliegen, zoals je een muis bevrijdt uit een keukenkast.

Het was een weemoedig gevoel, ik werd er peinziger en stil van. Later heb ik haar toch maar even wakker gemaakt en gezegd dat ik wegging. We klemden ons aan elkaar vast voor maar een paar seconden, alsof ons lichaam al weet had van het afscheid dat onvermijdelijk komen moet. Daarna ben ik weggegaan met de hond, die daar allemaal vrolijk aan voorbij leeft. Toen ik de deur achter me dichttrok, moet ze al bijna weer geslapen hebben. Op dat moment was ik echt bereid het daarbij te laten. Ik heb haar nog diezelfde nacht geschreven dat ik haar helemaal vrijliet.

Maar nu is het een paar dagen later, het halsstarrige lichaam staat weer te gloeien van begeerte en verlangen en ik moet mij dagelijks bedwingen om toch niet de telefoon te grijpen. Ons lichaam is een langzaam lerende machine, die altijd door gisteren geprogrammeerd is.

Maar wat er ook van komt, het was goed om voor eens in dit leven ook van iemands tekorten te hebben gehouden.

Zo bizar als mijn leven nu overdag verloopt, het is nog niets vergeleken bij wat me 's nachts overkomt. Ik heb altijd al, uitgespreid over verschillende jaren, dromen gehad waarin ik me steeds weer op de bovenverdieping van een gebouw bevind. Soms is het een huis dat ik gedeeltelijk ken, soms een hotel of een ander groot gebouw vol liften, gangen en deuren, maar steeds kom ik in die dromen op de bovenste verdieping terecht en steeds is daar iets onzegbaars en onzichtbaars dat me angst aanjaagt. In de droom heb ik dan hetzelfde gevoel dat je als kind hebt wanneer je 's nachts een vertrouwde, maar plotseling donkere ruimte moet oversteken. En dat gevoel wordt verergerd doordat al die gebouwen immens van oppervlakte zijn en tegelijk bekend en volslagen onbekend.

Toen ik ongeveer een jaar geleden dat terugkerende patroon in die dromen begon te herkennen — ze eindigden altijd met een vlucht van de bovenste verdieping naar een of meer verdiepingen lager, die in de droom als veilig worden ervaren — moest ik denken aan het autobiografische boek van Jung, *Herinneringen, dromen en gedachten*, waarin een soortgelijke dromenreeks voorkomt. Met dit belangrijke verschil dat Jung in zijn dromen telkens afdaalde naar kelders; hoe dieper de kelders, hoe ouder en antieker de aankleding van de hele droom.

Jung beschouwde het huis in de droom als een symbool voor ons eigen bewustzijn. De kelders waarover hij droomde, waren dus identiek met zijn onderbewuste. Langs die lijn doorredenerend kwam ik tot de conclusie dat de zolders en bovenverdiepingen in mijn dromen derhalve symbolen waren voor het bovenbewuste, woonplaatsen van ziel en geest. Toen begreep ik dat er ergens in die wereld van de bovennatuur iets was dat mij angst aanjoeg en waarvoor ik op het laatste nippertje telkens op de loop ging.

Dat klopt helaas maar al te goed. Ik heb lang geleden, op een zeer ongeschikt moment, een ervaring opgedaan waarvan ik pas later wist dat het een begin van een uittrekking was geweest en die

mij toen zeer bang heeft gemaakt. Die ervaring is altijd blijven hangen en er moet een soort engram zijn ontstaan, waardoor ik onbewust alle ervaringen die met onze bovennatuur samenhangen, onmiddellijk verbind met de toen ondergane angsten. Maar op het bewuste vlak blijf ik die ervaringen zoeken, omdat ik bewust uitstekend weet dat die ervaringen verlossend en bevrijdend kunnen werken.

Het is eigenlijk geen wonder dat onder de druk van zo tegen gestelde krachten het evenwicht wordt verstoord. Het zou me niet verbazen als in dat conflict een van de belangrijkste oorzaken lag voor de angst die ik met alle middelen probeer te dempen.

Eergisteren ging ik naar bed met het vaste voornemen die nacht weer over huizen te dromen, maar ditmaal een stap verder te gaan in de onthulling van het probleem. Niet eens tot mijn verrassing droomde ik inderdaad over een huis, een groot huis, waarin ik samenwoonde met enkele onbekende mensen en onder anderen de broer van Lucia. Er was voor mij een bed gemaakt op een corridor op de bovenste verdieping, waar ik die nacht zou moeten slapen. In zoverre kwam de droom precies overeen met mijn verlangen te ontdekken wat er dan wel was in dat bovenbewustzijn dat mij angst aanjoeg. Ik zou er immers de nacht moeten doorbrengen.

Het is achteraf verbazend hoe nauwkeurig en ook met hoeveel liefde de antwoordende ziel tegemoetkomt aan de vragen die wij oprecht stellen.

Maar daarna nam de droom een voor mij onverwachte wending. Ik belandde, op die eigenaardige en zo vanzelfsprekende manier die dromen eigen is, toch even op een lager gelegen verdieping en vond daar een vrouw, die direct een sterke erotische aantrekkingskracht op mij uitoefende. Dat was blijkbaar wederzijds, want ze strekte op een niet mis te verstane manier de armen naar mij uit. Meteen besloot ik dat het smalle bed op de bovenste verdieping te klein was voor ons beiden en voor wat we van plan waren. Ik zocht daarom de broer van Lucia op, die een veel groter bed bezat op een lagere verdieping, en probeerde hem te overreden zijn bed aan ons af te staan. Hij stribbelde eerst nogal tegen, maar gaf ten slotte toe, nadat ik een beetje spottend, maar toch ook niet zonder ernst had gezegd dat neuken nu eenmaal voorrang heeft. Daarna, want die laatste zin bevat de sleutel,

werd ik snel wakker. Ik heb, zij het niet van harte, moeten toegeven dat de droom me blijkbaar wilde vertellen dat mijn manier om met de seksualiteit om te springen domweg verhindert dat je heelhuids op de bovenste verdieping terechtkomt. Ik heb daar gisteren lang over nagedacht, want ik vind neuken een eerlijk en verrukkelijk handwerk, waar ik nooit genoeg van kan krijgen en ik ben eigenlijk niet van plan die opvatting voor een andere te verruilen. Maar het is ook waar dat mijn verslingerd zijn aan Marian het karakter heeft van een verslaving die alle perken te buiten gaat. Ik weet dat het vooral daarom is dat ik haar zo hartstochtelijk blijf achtervolgen. Daarmee bedoel ik dan niet dat er voor het overige geen liefde in het spel is, integendeel. Maar zonder dat andere zou het honderdmaal eenvoudiger zijn om haar te laten gaan. (Zal ik nu spoedig moeten dromen wat er dan toch in dat bovenbewustzijn te vinden is?)

Onder de angst, die nog steeds heer en meester is op wat mijn terrein zou moeten zijn, breekt toch wat anders door. Dromen en gezichten! Het klinkt oudtestamentisch, maar deze dagen is het gewoon waar. Ik kijk er soms bijna recalcitrant tegenaan, alsof iemand mij een compliment maakt waarvan ik niet zeker weet of ik er wel blij om moet zijn. Vanmorgen in de keuken zong ik ineens uit volle borst het zesde couplet van het Wilhelmus: Mijn schild ende betrouwen zijt Gij, o God mijn Heer; op U zo wil ik bouwen, verlaat mij nimmermeer.

En dan te bedenken dat ik vroeger demonstratief bleef zitten wanneer ergens het Wilhelmus gezongen werd! Het eerste couplet is trouwens walgelijk, het is moffig en Duits, een echte militair-nationale hymne vol bloed en wij zullen winnen, want we hebben gelijk en God denkt er ook zo over. Vreemd eigenlijk dat het zesde couplet zoveel ingetogener is, nog vreemder dat ik, weggestopt in wat voor uithoek van mijn gemartelde kop, die tekst compleet bleek te kennen en allervreemdst dat zoëven iemand mij aan de telefoon vertelde dat dit couplet de lievelingstekst is van prins Bernhard. We raken wel in eigenaardig gezelschap; dan was Gortzak me toch liever geweest!

Eigenlijk verdomd jammer dat links zo antireligieus is. Als mensen zijn ze me duizendmaal liever dan de vrome doodbid-
ders die stiekem op Wiegel stemmen. Wat is dat trouwens een walgelijke man, dat vierkante hoofd, dat zo nodig hogerop moet!

Die wiegelt zich nog eens op het puntje van zijn listige tong naar het premierschap! Wat de Here overigens moge verhoeden, daarbij zinvol samenspannend met het kiezersvolk, dat wel altijd een soort heeroom als Den Uyl zal blijven kiezen. En dat is maar goed ook. Zolang arbeiders vinden dat milieuverbetering maar even moet wachten als de werkgelegenheid in gevaar komt, zolang zit ik nog niet te hunkeren naar de dictatuur van het dierbare proletariaat. Maar ik heb natuurlijk boter op mijn hoofd, nog altijd long distance vriend met het kapitalistenkroost! Goeie God, ik kan er maar beter een beetje de spot mee drijven, maar wat verlang ik naar dat wijf en wat haat ik haar daarom.

5 NOVEMBER

Eergisteren, op een bleke, bescheten maandagavond bij Marian op bezoek geweest. Ik had Kitty Voorzanger gevraagd om haar eens op te bellen. Die wilde eerst helemaal niet en roept al een jaar dat ik ermee moet ophouden, maar ten slotte deed ze het toch. Ze heeft een zwak voor me, ze gedraagt zich soms alsof ze mijn moeder is. God mag weten wat dat is in mij waardoor ik die moederlijke instincten wakker roep bij sommige vrouwen. Nog geen kwartier later had ik een woedende Marian aan de telefoon. Wat ik wel dacht om haar Kitty op het dak te sturen. En dat ze zich de waarheid niet liet zeggen door een vrouw van over de zeventig, die ze bovendien nauwelijks kende. Wat dat ermee te maken had, weet ik niet. Het was een onredelijk gesprek. Later op de dag belde ze opnieuw en vroeg of ik kwam eten en dat heb ik gedaan. We aten tamelijk gore bami uit een pak en zaten daarna onwennig tegenover elkaar. Ze wil nog steeds geen definitieve beslissing nemen en schommelt heen en weer tussen nooit meer en af en toe. Ik probeerde natuurlijk met haar te vrijen, ik kan dat niet laten en voelde voor het eerst haar tegenzin. Ten slotte heb ik er maar ronduit naar gevraagd. Ze vertelde dat ze er geen zin in had. Ah, wat was ik razend en op mijn teentjes getrapt. Het werd een regelrechte ruzie met verwijten over en weer. Ten slotte zei ze tot twee keer toe dat ik alleen maar kwam om te neuken. Na de eerste keer kon ik me nog makkelijk inhouden, toen ze het weloverwogen een tweede keer zei, heb ik haar een klap verkocht. Ze begon te huilen, ik wilde weggaan, jas al aan, teruggeroepen, jas weer uit, zitten en

dan maar eindeloos praten en huilen en excuses over en weer. De hele treurige santekraam die bij een ongelukkige liefde hoort en die zo belachelijk is voor iedereen die niet met zijn kop in datzelfde wespennest zit.

Het is de tweede keer in mijn leven dat ik een vrouw heb geslagen en daar ben ik later, toen ik toch maar ben weggegaan, nogal van onder de indruk geweest. Het was al niet vroeg meer, maar ik ben doorgereden naar het Drieluik en heb daar, tegen mijn gewoonte in, stevig zitten drinken. Tijdens het drinken in klad de eerste drie hoofdstukken van de roman opgezet.

6 NOVEMBER

Ik word steeds gekker! Wanneer ik nu beneden onder de douche ga, sluit ik de telefoon aan in het atelier en laat de douche open om de telefoon te kunnen horen. Marian mocht eens bellen, net op het moment dat ik onder de douche sta! Je moet toch wel goed gek zijn om zo iets in je kop te halen! Lieve God, wanneer neemt deze verdwazing, deze ridicule slavernij, een einde? Het zal op papier wel mooi zijn om zo vinnig te kunnen begeren, maar wat een ellende is het. Ah, wat zou het heerlijk zijn om nu een modale Nederlander te wezen met een renterekening en kamerbreed tapijt door het hele huis, de Tros op volle sterkte en twee keer in de week neuken met het licht uit. Maar nee, dat moest zo nodig dichter worden en zijn moeder verdriet doen en God de kop gek zeuren.

Vanavond maar weer aan de drank; dat is me goed gekomen.

7 NOVEMBER

Altijd maar door Ceresta! Vanmorgen de gebruikelijke 25 milligram ingenomen en meestal hou ik het daar wel tot ver in de middag mee uit. Maar tegen tweeën was het alweer mis. Onder- en bovennatuur hebben mijn lichaam tot een slagveld gemaakt en ik ben nu eens niet de lachende derde, maar moedertje aarde zelf. Over het gras en de hellingen van mijn lichaam trekken blanke engelen en geharnaste booswichten tegen elkaar ten strijde en ik ben zo geblutst en aangerand, ik moet wel vergeten, ik kan niet verdragen niet te weten aan welke zijde ik sta. En dus demp ik het kriegsrumoer met nog meer Ceresta. Ik kan geen toeschouwer zijn en kiezen kan ik ook al niet. Laat ik dan de tegenstrevers in mij ten minste dwingen hun bek te houden. De

oorlog is er niet mee over, het is niets dan uitstel, een afgedwongen wapenstilstand, terwijl de straatgevechten steeds weer oplaaien, net als in Libanon. Dat is een mooie allegorische voorstelling! De ceders van de Libanon. Ach, hoe mooi en hoe schoon zijn uw heuvelen. En wiens heuvelen dan wel? Die van Marian, die van Gods grazige weiden? Vergeef mij, papier, ik weet het al lang niet meer, het is laat, zeer laat in de nacht, drugs en vergetelheid zwaaien de scepter, ik kan enkel nog bazelen. Afgelopen zondag, op Allerzielen, heb ik voor het eerst in vele jaren een kerk bezocht. Er werd gepreekt over Mattheus: Wie zijn leven vindt, zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest om Mijnentwil, zal het vinden.

Heer, Heer, hoor mij toch. Ik weet niet meer wat ik vind of verlies, maar neem dit van mij weg. Er is niets dan pijn, ik ben al lang geen pijn meer waard, een onwillige ben ik, die de wijngaard onbeheerd heeft gelaten.

Het is drie uur in de nacht. Ik wilde eerst gaan drinken, Heer, en met of zonder uw verlof heb ik net maar weer voor de vierde maal Ceresta genomen. Dat geeft dezelfde maffe vergetelheid, maar het heeft één voordeel boven drank: het bed schommelt niet zo. Amen!

9 NOVEMBER

Dit is de late, late show, Daniëls dagboek in doorslag en technicolor. Lieve mensen, lees en lees van de gek met zijn wijsheid, de wijze met zijn stoet koddige bultenaren. De poorters zijn allen al weer in de bedstee, God loopt met dreunende stappen door Den Haag en Hij heeft een vinger naar mij uitgestoken. Ach, Henoch wandelde met God, die gaf Hem als het ware een handje, die ouwe joodse voorvader. Zijn nageslacht was al schijteriger en zag God alleen maar op de rug of als een brandend braambos. En nog schijteriger is deze Gijsen, snakkend naar verlossing, bang voor de toorn van Wie nu door de stad dwaalt en op zoek is naar mij. Heer Rechter, ik weet van de prins geen kwaad, er was mij niets gezegd, ik heb er wel over horen spreken, maar eerlijk, ik was er niet bij, ik ken mijzelf niet, eerlijk, ik ken deze Gijsen niet, U hebt de verkeerde voor, met permissie, U moet ene Daniël hebben, een verzinzel van een schrijver, iemand die dus niet bestaat. Of wel natuurlijk, het is allemaal zo lang als het breed is, dat zult U ook wel weten, er valt

immers geen mus dood van het dak zonder dat U daar weet van hebt. Ja, allicht, ik sta mooi te liegen, ik lig te liegen met mijn hoofd onder de dekens, ik hoor Je wel, maar reken mij deze lulkoek niet aan, het is de Ceresta die spreekt, ik slaap in de vork van een vijgeboom, nee, ik slaap niet, ik kijk mijn ogen uit, ze zeggen dat U hier langs zult komen. Nodig mij alsjeblieft niet uit, ik ben veel te bang, ik heb dagen niks in huis gedaan, het is er een rotzooi, treed dus mijn woning niet binnen, er is daar niks van waarde voor zo groot een Koning. Ik zit trouwens helemaal niet in die vijgeboom, dat was maar bij wijze van spreken, het is buiten doodstil, ik zit thuis laat in de nacht en ik denk aan Marian. Ik heb haar in geen dagen gezien. Ze stommelt wat rond met een vriendje van vroeger, een jonkheer, een geflipte jurist, maar dat is altijd nog beter dan een geceresteerd dichter zonder haar op de tanden. Ik had hen wel gezien, Heertje van me, ik was dagen dapper geweest, niet gebeld, niet geschreven, maar gisteravond dan toch weer als een verliefd kalf, of beter als een domme os in hetzelfde stomme zeel, rondom die flat gejakkerd, de lichten gedoofd, het hart ook al op een laag pitje. Ik zal er wel verdacht hebben uitgezien, agenten in burger hielden me aan, ik moest zelfs uitstappen en mocht me laten bevoelen op contrabande met de handen op het voertuig. Maar beide Columbo's lieten me alras gaan, er gingen geruchten dat er inbrekers zaten in de kerk net tegenover haar flat. Vandaar die belangstelling, ik stond er zo mooi verdacht geparkeerd. Maar nee, waarom zou ik inbreken in een kerk? Ik heb daar niets te zoeken en Wie daar niet woont, komt wel naar mij toe. Dat mag tenminste gevreesd worden, want hoor maar, Heer, hoe het allemaal is geschied. Je weet het natuurlijk allemaal al lang, ik denk tenminste dat Jij erachter zit, maar ik vertel het toch maar even. Ik werd een week geleden, te midden van wat al niet droefenis en kommer, gebeld door Hertha la Rive, onbekend en Engels. Men had van mij een boekje gelezen over aura's—ik kon dat niet tegenspreken—en ene Beesley, even Engels, vertoefde over een week in Nederland. Deze heer, mediamiek en paranormaal, een soort religieuze alternatieveling, wilde mij wel ontmoeten, samen met wat andere mensen die liefhebberden op uw bovennatuurlijke zijpaden. Mijn hoofd stond er echt niet naar, maar vanavond, nadat gisteren Marian aan de telefoon ronduit had bekend dat ze inderdaad met de jonkheer in het bed (verontschuldigen, een

beetje gedronken, elkaar lang niet gezien, altijd toch aardig gevonden, gebeurd voor ze er erg in had, nu toch erg veel spijt, het was toch niet zo lekker als met jou, jawel, jawel, ook dat nog), kortom in het bed was geweest, dacht ik: laat ik maar gaan, er is toch niets beters te doen. Ik had haar al wel vergeven, hoor, waarom niet, zoveel boter op mijn hoofd. Ik was wel woedend, zeg maar gerust gekrenkt, maar we zijn geen gastarbeiders meer, nietwaar, je steekt elkaar niet overhoop voor zo'n bagatel, en trouwens, ik had geen mes. Dus heb ik het maar vergeven, je vangt ook meer vliegen met stroop dan met azijn en het was toch al een rotzooi, dat beetje kon er ook nog wel bij.

En zo toog ik dus zonder al te veel verwachtingen naar de heer Beesley. Daar trof ik een gemêleerd gezelschap, onder wie Hertha la Rive zelf, met de huidkleur van een non, maar met veel meer echt lijden op het gezicht, althans de sporen daarvan, een zeer verinnerlijkte vrouw, die daar op een etherische, breekbare manier mooi van was geworden. Verder een helderziende met het hoofd van een sigarenwinkelier, een elektronicus die apparaten ontwierp om het bovennatuurlijke alsnog natuurlijkerwijs te betrappen, een naar U zoekende bankier, een zeer bekend antroposofisch arts, een minzame, lange weetveel, met een secretaresse wier gezicht duidelijk liet weten dat haar maagdenvlies nog intact was, dat dacht ik tenminste, maar ik kan het best mis hebben, het is trouwens niet aardig, zo'n opmerking, U zult wel weer boos zijn. En dan voorts nog enige anderen, die me minder goed zijn bijgebleven, en ten slotte de heer Beesley zelf, klein en gedrongen, bijna walgelijk gezond en vitaal, de levende cartoon van een Engelsman van het platteland, in keurig getemde tweedwol verpakt, blozende appelpwangen, tien jaar jonger dan de ijzeren werkelijkheid, beminnelijk en kordaat. U hebt maar vreemde afgezanten, Mijnheer, maar goed, die Beesley had niets van een Meester. Ik kon hem zo voor me zien, wonend in een of andere bloemomkranste cottage in Surrey of iets soortgelijks landelijks, het grijzende hoofd zorgzaam gebogen over een kostbaar bloemeken, 's avonds de witgewolde voeten naar het haardvuur, de pijp in het hoofd, de hand om de bejaarde fonkelende port. Maar daar was ik mooi mis, deze heer bleek een goede bekende van U te zijn. Hij wist allerlei over de aanwezigen uit de doeken te doen dat hij niet had kunnen en wat mij betreft ook niet had mogen weten. Het bleek

dat hij hier was om de dinsdag daarop een tiendaagse cursus te geven in een klooster, een cursus met aan de ene kant veel theorie op paramedisch gebied, paranormaal bezien, en voorts veel praktijk en meditatie.

Er was maar weinig aan die man af te zien, maar hij zei treffende zaken en hij had zo'n stevige ziel. Ik zei tegen mezelf: Nu heb je weken op eigen houtje achter allerlei mannen aangehold, Aurobindo en Saswitha en nog vele, vele anderen, die we uiteraard zeer erkentelijk zijn, maar dat was het allemaal niet. En dan komt er ongevraagd en zonder inmenging van mijn kant deze heer eigener beweging naar mij toe. En zo zie je weer, je kunt maar beter op de stoep gaan zitten en wachten tot er iemand langskomt dan de straat ophollen op zoek naar iemand en je niet weet welke iemand. Kortom, Heer, en u ook, meneer Beesley, ik heb uw invitatie aanvaard, ik zal die cursus gaan volgen. Het is treurig natuurlijk, want ik zal Marian nu minstens tien dagen niet zien. Dat is een kwelling met de jonkheer nog altijd in de buurt. Maar ik mocht ten slotte zelf kiezen, dus vooruit maar met de geit.

10 NOVEMBER

De hele dag gerend om alles voor morgen op tijd rond te krijgen. Moest een koffer kopen (die ik dacht te hebben, waren allemaal bij Lucia), onderdak vinden voor de hond, een paar afspraken afzeggen, geld halen op het postkantoor, benzine, sigaretten, schriften, boeken om te lezen. 's Avonds even bij Marian geweest om het haar te zeggen. Er was ineens weer iets van toenadering. We zeiden natuurlijk de gebruikelijke dingen, dat het goed was elkaar een tijdje niet te zien, allebei de kans om na te denken, al die voor de hand liggende onzin. Ik zei grootmoedig en welgemeend en niet gemeend dat ze het nu helemaal zelf moest beslissen, dat ik me erbij neer zou leggen, hoe die beslissing ook uitviel en dat ik dat kon omdat liefde inhoudt dat je ook iemand moet kunnen loslaten. Fraai gesproken, Gijsen. En wat zei zij? „Waarom zo negatief?” zei ze. „Wie weet hoe ik er over tien dagen . . .” en zo werden de sintels die ik al gedooft dacht, weer ontstoken.

Ik begrijp geen moer van vrouwen, maar wie wel? Zijzelf nog het minst, wil ik wedden. En misschien moeten vrouwen niet eens begrepen worden, maar gegrepen. Hetgeen een nogal platvloers

geintje mag worden genoemd, dichters onwaardig, onheus tegenover de hele andere sekse en vervelend neuklustig voor het aangezicht des Heren. Maar wat wil je, tien dagen zonder haar! Ik moet ineens denken aan een oud vaderlands lied: *Ik heb goddank twee ferme handen*, enzovoorts. Nou, die zullen we nodig hebben! Of niet natuurlijk, het is ten slotte een tijd van wonderen. Ik weet bijna zeker dat er wonderen gaan gebeuren, misschien morgen al wel of overmorgen, maar zeker voor de volgende zomer. Dat staat zo vast als een huis in een gebied vol aardbevingen.

11 NOVEMBER

Koffers gepakt en de hond weggebracht naar Marjolein en Hjalmar, daar is hij altijd graag. Daarna naar Vogelenzang gereden. Het mistte heel erg, met druipregens ertussendoor. Het gebouw was intens koud, blijkbaar had de verwarming een paar dagen niet gewerkt. Mijn kamer is piepklein, niet meer dan een cel met een bed, een tafel en een stoel, alles in crème ziekenhuis kleur geschilderd. Lange gangen, waarin je vreemde mensen hoort lopen en licht aan en uit ziet floepen. De eerste middag verliep met niet meer dan een kennismaking. Het is een vreemd allegaartje: wat oudere, goedwillende, maar op het eerste gezicht ook wat zweverige dames, twee jonge Amerikanen, een tennisselaar met zijn vrouw, een aardige zeekapitein, ook met zijn vrouw, nog een jong echtpaar, een heel lieve, oude dame uit Engeland, een Schotse fysiotherapeute, een mooie, maar voor mannen levensgevaarlijke vrouw, die Marieke bleek te heten, en nog wat anderen, die me minder goed voor de geest staan. Bij elkaar een man of vijfentwintig. En natuurlijk Beesley en Hertha la Rive. 's Avonds om acht uur was er thee en koffie. Daarna meditatie in de kapel. Werd er licht en zweverig van en nogal depressief. Het weer en het gebouw werken niet mee. En dan al die onbekende mensen. Er mag ook nergens gerookt worden, dat moest ik dus stiekem op mijn kamer doen met het raam open of buiten in dat spookweer. Na de meditatie even privé gesproken met Beesley. Hij zei dat ik emotioneel, mentaal en intellectueel volkomen in balans was, maar psychisch overgevoelig. Dat zou me toch deugd moeten doen. Het is in elk geval heel andere koek dan van de zenuwarts. Beesley heeft me gemagnetiseerd en voor me gebeden. Daarna heel verdrietig naar bed.

12 NOVEMBER

Bang en nerveus wakker — 20 mg Ceresta in de ochtend. Na het gezamenlijke ontbijt veel beter, nog wel geagiteerd. Beesley wil me weer op zijn kamer zien. Tussen de lessen even in de regen gewandeld en een uurtje geslapen. 's Avonds weer gemagnetiseerd. Beesley zegt dat het al veel beter gaat, maar ik merk er nog niets van. Rond zevenen even gebeld met Marian. Ontdekking van vandaag: misschien kan ik niet voldoende van anderen houden omdat ik niet genoeg van mezelf hou? Het klinkt zo truttig. Alles wat ik hier hoor, klinkt zo smerig banaal, alsof we met zijn allen uit een slecht, peinzigerig boekwerkje zijn gestapt. Een wanhopig gesprek met Hertha gehad. Er is me maar één ding bijgebleven. Ze zei: „Je bent al zo'n oude ziel, misschien is het nu je tijd om te leren geven.” Ja, ja, ik zou niet weten hoe. I am no good, ik sta mijn leven te liegen.

Nog steeds veel Ceresta. De mensen zijn erg lief. Enkelen zijn er nog erger aan toe dan ik. Vanavond lag er een vrouw huilend en schreeuwend bij de toiletten. Ik heb zelden zo'n eenzame ziel gezien. Weer noodgedwongen weinig gerookt. Het vegetarische eten is erg lekker, maar de volgorde deugt niet. Fruit achteraf is erg slecht.

14 NOVEMBER

Droomde dat ik eindelijk vond waar ik zolang naar had gezocht. Ik liep door de Piet Heinstraat in Zwolle en raakte vervuld van een toenemende vreugde. Daar ontmoette ik mijn oude yogaleeraar, Nico, maar hij zag het niet. Daarna kwam ik Beesley tegen en die zag het direct. We grepen elkaars handen en waren zeer ontroerd. Ik geloof dat we zelfs dansten. Zeer blij wakker geworden.

We raken nu allemaal meer op elkaar ingesteld. Tijdens de les, die vaak zeer persoonlijk is, komen bekentenissen los. Ik heb ineens zitten vertellen dat ik heel vroeger bij mijn eerste werkgever heb gestolen, iets dat ik bewust al lang vergeten was. Het kwam er allemaal nogal grappig uit. We hebben tenminste erg gelachen.

Nagedacht over het lijden omdat je wilt lijden. En als je dan niet meer wilt lijden, is het verdriet een autonoom mechanisme geworden, dat zichzelf continueert.

Heb een erg goed contact met Gijsje, die de vrouw blijkt te zijn van de bankier die ik dit weekend ontmoette. Ze is erg lief en schrijnend ongelukkig. Ik zou haar in mijn armen willen nemen tot al dat verdriet gesmolten was. Het is maar povertjes, hoor, wat je voor een ander kunt doen.

's Avonds weer gebeld met Marian en afgesproken dat ik zaterdagavond even de benen neem en bij haar blijf, hoewel ze dat hier liever niet hebben. Ze was in mijn huis geweest, had de planten water gegeven en een beetje schoongemaakt. Ze klaagde over de rotzooi die Josefien en haar vriend beneden maken. Ze schijnen er nu ook shit te roken. Dat vind ik toch wel vervelend, maar het lullige is: hoe zeg je dat? Ik heb zelf gerookt en ik weet dat je het een tijdje nodig kunt hebben als een soort ezelsbruggetje naar wat anders. Maar die rotzooi stinkt zo en brengt meestal een sfeer van laat maar waaien en lethargie in huis. Dat vreet toch in op de dingen waarmee ik zelf bezig ben, en daar past shit niet meer bij. Ik zal er dus wat van moeten zeggen als ik terug ben.

16 NOVEMBER

Na wat moeilijkheden toch bij Marian geweest. De auto wilde niet starten. Ten slotte de eend van Gijsje geleend. Nu ik weg ben, lijkt Marian steeds liever te worden. Dat komt voor een deel natuurlijk door de geschapen afstand. Het is vreemd dat ik nu toch weer hoop koester en mezelf erop betrap dat ik behoedzaam laverend probeer te redden wat er te redden valt. Ze lijkt op de een of andere manier veranderd te zijn, ze begint zichzelf te zien. Gisteren zei ze onverwachts: „Ik wilde dat ik zo kon liefhebben als jij.” Dat was voor haar doen een bekentenis.

Ik kan voorlopig dit dagboek niet meer bijhouden. Er gebeurt te veel dat ik allemaal nog niet kan overzien en wanneer ik in klad een verslag probeer te schrijven, klinkt het vulgair en banaal, alsof je met woorden niet aan het wezenlijke van de dingen kunt raken. Schrijven is toch al een gevaarlijke bezigheid, ik moet oppassen nu geen dingen stuk te schrijven die net boven de grond komen. Zwijgen dus maar.

27 NOVEMBER

De dromen blijven uit, het is windstil geworden in mijn hoofd, we zijn weer thuis en soms verder van huis dan ooit. Ik werk en

bid. Ik heb vandaag gegeten en mijn tanden gepoetst, gewerkt en afgewassen. Het is donderdag. Zoals vogels mijn dieren zijn en zeven mijn getal, zo is de donderdag mijn dag der dagen, de dag die mij kruisigt of verheerlijkt. Niet elke donderdag is het prijs natuurlijk, God zal daar gek zijn en trouwens, ik zou het niet aankunnen ook. Maar wat waar is, moet gezegd: belangrijke zaken vallen zo vaak op een donderdag dat het — hoe heet dat in wetenschappelijk gebrabbel? — statistisch significant is.

Deze donderdag begon maar heel gewoontjes en verliep navenant. Maar met het komen van de duisternis buiten werd er binnen mij licht ontstoken en zie, heren van de pers, lieve, oude vrienden in de poëzij, Peter Berger, Arie Gelderblom, Wim Hazeu, Harry Scholten, Ad Odijk, ik schreef het slechtste gedicht van de maand, een en al EO en toi, toi, toi bij Ted, ik ben rijp van de poedelprijs en ik schaam me niet eens, ik zal het voluit citeren. God zegene de greep!

God, die ons toebereidt voor wat wij moeten zijn
en op ons wacht totdat wij antwoord geven,
ontdoe mij op uw tijd van deze pijn
en laat mij naar Uw wil geschiede leven.

Dat wie ik liefheb, heen mag gaan in vrede,
hoezeer ik ook haar lieve armen mis
en troost dit menselijk hart dat buiten alle rede
nog altijd vol van deze liefde is.

Maak mij van kind tot zoon die niet meer vreest
en leer mij doen wat goed is in Uw ogen
opdat ook zij van dit verdriet geneest.

Heer, die mijn ziel tot op de bodem leest,
schenk haar de vrede van Uw mededogen
en maak ons heel naar lichaam en naar geest.

Akte van afstand en berouw, waanzinnig versje, dat Callenbach zou sieren, bijna snikkend en met gierende uithalen geschreven, zo innig doorleefd dat de literatuur haar maatstaf moet worden ontzegd, ik heb jou geschreven, maar ik heb dit tevens ook niet geschreven, ik ben dan weliswaar geen groot dichter, maar zo

slecht schrijf zelfs ik niet. Nee, dit heeft een engel gedaan, de engel die bij mij op zolder woont in gedroomde huizen. Engelen zijn goed in kwalijke poëzie, ze hebben nog nooit van *Maatstaf* en *Vrij Nederland* gehoord, zodoende. Bovendien, even aangenomen dat ik wel zo slecht kon schrijven, ik zou dit niet geschreven hebben, ik zou er geen bliksem van hebben gemeend, mijn lichaam wil geen afstand doen van wat hier wordt beloofd, een engel kan wel zoveel beloven, ik hoef toch niet alles voor zoete koek op te vreten, ik ben ook maar een mens, ik laat me niet alles schrijven, godverdomme!

Maar ja, maar ja, het is gezegd, het staat op papier, ik heb me ertoe geleend, mijn hand heeft de pen vastgehouden, het klad uitgetikt, ik ben minstens medeplichtig, ik kan het niet ontkennen, ik ben medeschuldig aan dit gedicht vol vroom gelul. Maar, Heer in de hemel, waarom laat Je me zo iets beloven, nu moet ik die afspraak wel nakomen en ik zou niet weten hoe, nu moet ik haar laten gaan, de Wassenaarse muis mag uit de keukenkast, mijn ziel heeft makkelijk lullen of juist niet, die heeft er geen, maar ik moet er maar mee zien klaar te komen of liever, zonder haar.

Ik zal het wel doen, hoor, beloofd is beloofd, het is een rotstreek, er is oneerlijke pressie op mij uitgeoefend van Hogerhand en ik begrijp het wel, mijn ziel is dit gedonder al lang zat, die wil eindelijk wel eens verder en ikzelf eigenlijk ook wel, dus het zal wel voor mijn bestwil wezen, het zal wel zo'n donderdagse noodzakelijkheid zijn.

Maar heb nog even geduld, Heer, dit woedende vlees is nog net niet tam genoeg, de geest is eindelijk gewillig, affijn, dat heb Je zelf geschreven, dus dat hoef ik hier niet aan te halen, maar zoals ik al zei, wacht nog even, nog heel even, ik ben het zelf ook spuugzat, eerlijk waar, maar Je weet hoe ik ben, een moeilijke ventje, en als het Je te lang duurt, moet je nog maar één keer hard van je afslaan, dat zal wel helpen.

Lieve God, waarom heb Je me dit laten schrijven, ik wil nog niet en ik kan nog niet, het is zo doodstil in huis, tafel en stoel en bed staan zo verschrikkelijk te zwijgen. Als ik dit heb gedaan wat ik nu heb geschreven, dan wordt het nog stiller en leger, de binnenste leegte laat Je me intuïmelen, het is nu al zo stil, ik word er bang van en waar maak Je je druk om, ik ben toch je zoon niet? Of soms wel? Of wel soms?

Door twee machtige drijfveren wordt Daniël steeds verder gestuwd in de richting van een volkomen ontreddering. Enerzijds is er de zeer hartstochtelijk beleefde erotiek, anderzijds het even hartstochtelijk zoeken naar God, naar het bovenzinnelijke, naar een van binnenuit komende bevrijding.

Aanvankelijk is Daniël nauwelijks meer dan slachtoffer onder dit geweld van die schijnbaar zo tegenstrijdige krachten; een verwoest huwelijk, kinderloosheid en een tergende verslaving aan kalmerende middelen zijn enkele facetten die daardoor uiterlijk zijn leven gaan bepalen en die ten slotte culminereren in de relatie met een andere vrouw die in geen

enkel opziet bij hem past, aan wie hij desondanks met huid en haar verslaafd raakt en die ongewild en ongeweten de toetssteen wordt die tot verheldering en uitzicht op andere mogelijkheden leidt.

Evenals *Bollebieste*, Gijsens vorige roman, is ook *Daniël* autobiografisch, maar doordat hier de gegevens in de tijd veel dichterbij de auteur staan, speelt zich binnen het schrijven van de roman tevens een proces van toenemende identificatie af. Aanvankelijk kan de auteur zich nog ten dele verschuilen achter de door hem bedachte Daniël, een houding die hij gaandeweg moet opgeven en waardoor ook de literaire vorm op een boeiende wijze verandert. Beginnend in de gewone romanvorm, gaat het boek via brieven, dagboek-fragmenten, Jungeriaanse dromen en zelfanalyses, over in een onthutsende zelf-ontleding die ten slotte het begin van een bevrijding bewerkstelligt.

ISBN 90 269 5612 6

Uitgeverij Agathon, Bussum